

OSLOMET

Nærbilder

Jorun Fougner, Ole Christian Lagesen og Ingeborg Westerheim (red.)

Skriftserie 2020 nr 6

OSLO METROPOLITAN UNIVERSITY
STORBYUNIVERSITETET

Nærbilder

**Jorun Fougner, Ole Christian Lagesen og
Ingeborg Westerheim (red.)**

CC-BY-SA OsloMet – storbyuniversitetet

OsloMet Skriftserie 2020 nr 6

ISSN 2535-6984 (trykt)

ISSN 2535-6992 (online)

ISBN 978-82-8364-246-9 (trykt)

ISBN 978-82-8364-247-6 (online)

OsloMet – storbyuniversitetet
Universitetsbiblioteket
Skriftserien

Postadresse:

Postboks 4, St. Olavs plass

0130 Oslo

Trykket hos Byråservice

Trykket på Scandia 2000 white, 80 gram på materiesider/200 gram på coveret

Til våre lesere

Kompetansesenteret for seniorer ved OsloMet inviterte høsten 2019 til skrivekurs for sine medlemmer, - det tolvte i rekken.

Målet for kursene var opprinnelig å stimulere pensjonistene til å skrive egne historier og fortellinger fra sin utdannings- og yrkeshistorie.

Det er imidlertid ikke alltid så lett å sette skille mellom liv og yrkesliv, det ene henger sammen med det andre. Derfor har det gjennom disse tolv skriveårene vokst frem en bred og mangefasettert fortelling om oppvekst, utdanning, liv og arbeidsliv hos OsloMets seniorer.

Årets tekster er delt inn i fire bolker: Hjemme, Korte og lange ekspedisjoner, Kvinner som har satt spor, Og andre sider ved livet.

Gjennom året har vi hatt flere felles samlinger etterfulgt av gruppemøter der deltakerne har kunnet gi hverandre kritiske og stimulerende kommentarer. Vi kursledere har veiledet og gitt innspill og kommentarer etter beste evne.

Årets kurs har hatt én gjesteforeleser: Tordis Fosse.

Per Lilleengen har hatt ansvaret for OsloMets administrative og økonomiske støtte til prosjektet.

Kristin Larsen har vært sekretær for rapporten: Hun har sendt ut timeplan og deltakerliste, og har samlet inn tekstene, som er redigert av kurslederne.

Vi takker kursdeltakere og alle støttespillere for innsatsen.

Oslo, juni 2020

Jorun Fougner
Ole Christian Lagesen
Ingeborg Westerheim

Innhold

Til våre lesere	3
Kvinner som har satt spor	7
Vera Berg: Kunsten å overleve gjennom forfølgelse, krig og fred - et kvinneportrett av Mirjam Abrahamsen	9
Audgunn Oltedal: «En forening av det uforenlige» -møte med Johanna Schwarz.....	20
Jorun Fougner: Mormors hus. Mitt paradiset	31
Synnøve Caspari: Sophie Tolstoya og Lev Nicolayevic Tolstoy. Et spesielt russisk ekteskap	38
Unn Stålsett: Min bestemor – kvinnesakspioneren Anna Gjøstein.....	51
Britt Selanger: Mormors liv og virke.....	60
Else Hertzberg Kokkersvold: Et Kvinneliv - en fortelling om min mor.....	71
Jannicke Heyerdahl-Larsen: Tre mødre - ved en av dem	81
Ingrid Bølset Johannessen: "Dere er barnas forbilder i ett og alt.."	86
Anbjørg Ohnstad: Skeiv kokekunst.....	94
Hjemme	99
Brit Johanne Eide: Heim.....	101
Grete Fjeldstad Traaen: Det gjør nokke med meg	107
Ragnhild Jenssen: Hemnesjazz	118
Kari Fjell: Hjemmet ved fabrikken	127
Anne-Lise Høstmark Tarrou: Anes reise gjennom barndom- og ungdomsår	136
Karin Haarberg Aas: Erindringer fra min oppvekst på Helgeland.....	156
Tone Strømøy: Et hjem for barn	163
Wenche Walle-Hansen: Hjemme på kafe	166
Korte og lange ekspedisjoner	171
Bjørn Riiser: Topptur	173
Kåre Leiksett: Gatelangs.....	174
Marit Ranum Granholt: En avgjørende reise	178
Bjørn Riiser: Underveis med utsikt til innsikt	187
Bjørn Riiser: En togreise i evigheten	190

Kari Opsahl: Duggen på ruten - en reise i tre akter	191
Wencke Vardan: En reise.....	194
Ingunn Håvardsholm: Mannen med solbrillene	201
Kirsten Halse: En reise jorden rundt for to godt voksne damer.....	206
Ingeborg Westerheim: I Sydhavet.....	214
Oddvar Smukkestad: Flanerier og franskstudier i Dakar	226
Ingunn Haavardsholm: Afrika-reisen	235
Grete Traaen: Duggen på ruten - en reise i tre akter	240
Og andre sider ved livet.....	243
Vibeke Holst: En reise	245
Reidar Kvadsheim: Fagsenter for seniorer ved OsloMet: Hvor går veien videre etter flyttingen og korona-epidemien? To inngripende hendelser i fagsenterets historie ...	253
Ingebjørg Strand: Mor, den kognitive svikten og meg	260
Kjell Hole: Eit dikt om døden, ein kamp for livet.....	270

Kvinner som har satt spor

Vera Berg

Kunsten å overleve gjennom forfølgelse, krig og fred - et kvinneportrett av Mirjam Abrahamsen

Oktober 1941 – dramatiske dager i Trondheim

«Jai har ikke gjort noe galt! Jai vil ikke raise!» Mirjam ser seg rundt i den halvtomme leiligheten. Hun er reiseklar. Kofferten er pakket, kåpe og hatt er tatt frem. Møbler, sølvtøy og smykker er sendt til Stockholm og New York. Klokken er åtte om kvelden 28. oktober 1941. Ute er det mørkt og kaldt. To av sønnene hennes, Heiman og Abel, er også reiseklare. Nede på gaten venter drosjen de har bestilt.

Fire dager tidligere har tyskerne konfiskert Mirjams tre butikker og familiens eiendommer. Heiman, Mirjams nest eldste sønn, har fungert som forretningsbestyrer for Mirjam etter at hennes mann døde i 1938, bare 60 år gammel. Tyskerne tvang Heiman til å gi fra seg nøklene til butikkene og lagerbeholdningen, samt bankkonti og annet av verdi. Heiman fikk ordre om å melde seg i butikken hver dag klokken ni, men han skulle ikke lenger arbeide der. Deres tre butikker er nå under tysk lederskap. De ansatte fikk fortsette. Dette var de første jødiske butikkene i Trondheim som ble tatt av tyskerne. Hvorfor vet ingen, kanskje gikk de alfabetisk til verks?

Et par dager senere får Mirjam en foruroligende beskjed fra en av de ansatte i butikken som har overhørt en samtale mellom nazistene. De venter nå på arrestordre fra Oslo for å arrestere Heiman og muligens også tre av Mirjams andre sønner, Leopold, Jacob og Abel, som bor sammen med sin mor i den store leiligheten over butikken i Nedre Bakklandet 70.

Familien Abrahamsen fulgte godt med i politikk og alt som rørte seg i Norge og Europa. Fem av Mirjams elleve barn har allerede forlatt Norge. Familien har gode kontakter i motstandsbevegelsen gjennom sin bankforbindelse og venn, soussjef Olav Karlgård. Nå blir fluktplaner lagt, og motstandsbevegelsen alarmeres. Jacob og Leopold vil ha et par dager ekstra for å områ seg. Jacob vil ordne med stenging av sin nystartede tannlegepraksis. Leopold er nyforlovet og vil avtale og arrangere flukt for sin forlovede. Jacob og Leopold går i dekning.

Avreisen til Mirjam, Heiman og Abel er satt til klokken åtte om kvelden, fordi det da er mørkt og, ifølge motstandsbevegelsen, få vaktposter ute. Mirjam, som har vært med på å legge fluktplanen, har pakket det lille de kan ta med seg. Familiens trofaste hushjelp, Ingebjørg, har smurt niste og kokt kaffe til reisen. Alt er nå klart, og drosjen venter på avtalt sted.

Men så setter Mirjam seg på bakbena. Hun er 63 år. Nå er hun overveldet og skremt og kan plutselig ikke forstå hvorfor hun, en gammel dame som ikke hadde gjort noe galt, skal flykte – flykte fra det livet i Norge hun og hennes mann møysommelig har bygget opp i løpet av 40 år. Mirjam ser på sine to sønner, tårene renner og hun sier bestemt på gebrokkent norsk: «Jai vil ikke dra. Søsknene mine har ikke flyktet. Jai vil være sammen med dem. Jai har ikke gjort noe galt. Nazistene kan ikke bruk en gammel dame som mai i arbeidsleirene sine. Jai er redd for denne flukten. Tenk om vi blir tatt. Da skyt de oss. Jai vil ikke raise.» Og hun avslutter hulkende: «Dra dere, meine Knaben. Dere kan de bruke i en arbeidsleir. Dere må flykte. Jai venter på dere her. Vi møtes igjen når krigen er over. Shalom!»

Mirjam viser nå hvor stri hun kan være. Hun greier ikke ta den nødvendige avgjørelsen. Hun er for redd til å reise, men vettskremt ved tanken på å bli. Hun er handlingslammet. To ganger tidligere etter okkupasjonen i april 1940 har Mirjam og familien gått i dekning, først på landstedet på Vikhammer, og derifra direkte til slektninger i Stockholm. Flere av søsknene til Mirjam og deres familie reiste også til Sverige da krigen startet. Men de kom, som Mirjam tilbake til Trondheim ganske snart. De mente faren var over.

For mer enn 40 år siden flyktet Mirjam fra Litauen til Trondheim. Hun grøsser ved tanken på å skulle gå gjennom dette en gang til. Drosjen venter, og klokken går.

Mirjams forberedelse til en eventuell flukt

Mirjam ser seg rundt i den halvtomme leiligheten. For å ha en start dersom de igjen skulle måtte flykte til Stockholm, har den driftige og forutseende Mirjam sendt en hel jernbanevogn med møbler og husgeråd til sin datter Asne som nylig giftet seg i Stockholm. Mirjam har også gjemt unna en ikke ubetydelig sum oppsparte midler for å finansiere en eventuell flukt. Disse pengene kommer godt med nå. I tillegg har Mirjam før okkupasjonen, i januar 1940, sendt fire store kasser med sølvtøy, smykker og verdigjenstander til New York.

Mirjam vet hvor sårbare jøder kan være. Hun vokste opp med antisemittisme som et mareritt helt til hun flyktet fra Litauen sent på 1800-tallet. Hun har lovet seg selv at tilbake til fattigdommen og pogromer skal hun ikke. I løpet av 30-tallet i Trondheim har hun samlet sølvtøy i store mengder, for å ha dette som en startkapital hvis de skulle bli nødt til å forlate Norge.

Antisemittismen var på fremgang i Europa, noe familien Abrahamsen fulgte godt med på. Men mest av alt var Mirjam redd for russerne. I 1939, da Russland invaderte Finland, ble hun skikkelig redd. Hun var overbevist om at Russland ville angripe Norge. Hun bestemte at sølvsamlingen måtte sendes til New York så fort som mulig. Sønnen Leopold, familiens praktiske og hendige mann, ble beordret til å pakke fire store kasser med alt sølvtøyet og en del diamanter. Men hun våget ikke å sende dette som vanlig gods. Noen måtte følge kassene over til USA. Etter en optelling og

vurdering av hvilke av de elleve barna hennes som var tilgjengelig for oppdraget, besluttet hun at Aron, den nest yngste av sønnene, skulle reise med kassene og påse at de kom i sikkerhet i New York. Aron var 18 år, akkurat ferdig med gymnaset og hadde ennå ikke påbegynt noen utdanning.

Aron var lite villig til å påta seg oppdraget. Han gråt og ba om å få slippe, men Mirjam var ubøyelig. Det ble som Mirjam hadde bestemt. Hun trøstet han med at han sannsynligvis skulle reise sammen med sin fire år eldre bror, Samuel, som hadde søkt et stipend til Berkeley University. Men svaret fra Berkeley kom for sent, og 24 januar 1940 dro Aron alene med MS. Bergensfjord til New York med «sølvskatten». Det fortelles at Mirjam gråt og engstet seg for Aron mens han var på båten. Hun var enormt lettet da Samuel fikk sitt stipend. Han hadde flaks, for han kom seg med Den Norske Amerikalinjes siste båt, som forlot Norge 7. april 1940, to dager før krigsutbruddet.

Flukten til Sverige

Mirjam har alltid vært en viljesterk, forutseende og handlekraftig dame. Disse egenskapene skal hun i tiden som kommer, få god bruk for. Men akkurat nå er ikke Mirjam mye handlekraftig. Hun vet ikke sin arme råd. Skal hun virkelig reise fra dette landet, denne byen og dette hjemmet hun er så glad i? Sønnene prøver å overtale henne. Klokken blir halv ni, og hushjelpen går ned til drosjesjåføren med smørbrød, kaffe og kaker, og ber han om å vente fordi noe er kommet i veien. Oppe i leiligheten bølger diskusjonen frem og tilbake, men de kommer ingen vei. Klokken halv tolv sier Abel oppgitt til henne: «Jeg drar ikke uten deg, og da får du ta ansvaret for hva som skjer med oss.» Da blir Mirjam forskrekket. Hun vil ikke hindre sønnene i å flykte. Hun blir helt stille i noen minutter. Alle holder pusten. Så sier hun: «Jeg blir med. Ingebjørg, hjelp meg med det tunge yttertøyet.» Ingebjørg drar et lettelsens sukk, og de to damene tar en tårevåt avskjed.

Det tok nesten fire timer å overtale Mirjam. Sterkt forsinket, midt på natten, drar de av sted i retning Kongsvinger og Magnor. På Magnor går de som avtalt ut av drosjen, og derfra går de til den adressen de har lært utenat. Her er de ventet. Grenselosen har vært engstelig for at noe har gått galt, siden de kom mye senere enn avtalt. I ly av mørket neste kveld følger han dem gjennom skogen til et vann der det ligger en robåt. Han peker ut veien til nærmeste grensestasjon på den andre siden av vannet. De går i båten som nå er lastet til ripa. Forsiktig gir Abel seg til å ro i utpekt retning. Nå gjelder det å sitte stille i båten.

De kommer velberget over til den andre siden og går over grensen. Der møter de en nazistisk landsfiskal (lensmann). Han vil ikke ta imot flyktninger fra Norge, i hvert fall ikke jødiske flyktninger. Mirjam får slippe inn i Sverige fordi hun er gammel, utmattet og dårlig til bens, mens Heiman og Abel blir send tilbake over grensen og inn i Norge igjen. Det siste de ser av sin mor er at hun gråtende vinker til dem mens hun hulker: «meine Knaben, meine Kinder.»

Redde, sinte og nedbrutte begir Heiman og Abel seg i vei til neste grenseovergang. Der blir de også avvist. I et ubevoktet øyeblikk ringer de til sin svenske svoger som er advokat i Stockholm. Han opptretr nå så truende overfor landsfiskalen at denne ikke tør annet enn å slippe Abel og Heiman inn i Sverige, der de møter sin mor. Noen dager etter går Jacob og Leopold på ski over Sylene til Sverige, og gjenforenes med Mirjam og sine to brødre i Stockholm.

Mirjam ordner seg raskt sin egen leilighet, og hun blir i Stockholm til krigen er slutt. Her har hun åpent hus for sine barn som kommer og går i løpet av krigens gang. Heiman, Abel, Jacob og Oscar bor sammen med sin mor inntil de høsten 1942 kommer seg over til England for å slutte seg til de norske styrkene. Samuel (som hadde gjort ferdig studiene ved Berkeley) slutter seg til de norske styrkene i Canada, og blir etter kort tid overført til London. Aron verver seg på amerikansk side i marinen. Jacob og Julius jobber som sanitetsoffiser (tannleger), for de norske styrkene i London og Toronto. Heiman er også en kort periode i England. Leopold blir i Stockholm under hele krigen. Han gifter seg, får arbeid og flytter i egen leilighet.

Av Mirjams ni sønner arbeidet syv på ulikt vis for de norske styrkene i England, USA eller Canada. De kom alle fra det med livet i behold, men hun engster seg for dem gjennom hele krigen.

Mirjams historie frem til krigsutbruddet

Hvem er denne 63-år gamle damen som helt knust må flykte fra sitt hjem, fra flere av sine barn, sine søsken og øvrige familie bare fordi hun er jøde?

Mirjam Fischer (1878-1974) kom til Trondheim i 1897 fra Litauen. Hun var da 19 år gammel og hadde arbeidet som syerske, et arbeid som ikke kastet mye av seg. Noen år før, hadde hennes elleve år eldre bror, Abraham Fischer, som den første av søsknene Fischer, slått seg ned i Trondheim. Familien Fischer kom fra Latzkowa, en shtetel i Litauen. Før Holocaust var shtetel (jiddisch) en landsby i Sentral- og Øst-Europa der de fleste innbyggerne var jøder. Språket var jiddisch. Litauen, som tilhørte Russland på denne tiden, var ikke noe blivende sted for jøder. Her var de blitt diskriminert, forfulgt og plaget i årevis. På slutten av 1800-tallet, under Tsar Alexander III, ble livet til jødene uutholdelig i hele det russiske riket. De ble utsatt for vold og terror, og da Tsaren bestemte at jødiske menn skulle gjøre militærtjeneste i 25 år, samtidig som jødernes eiendommer ble beslaglagt og de ble nektet rett til utdannelse, flyktet mange jøder fra vold og trakassering. De fleste drømte om Amerika, men få hadde muligheter til å reise så langt. Da var Sverige og Norge nærmere, og mange søkte tilflukt der.

Abraham Fischer hadde store forhåpninger til Norge og Trondheim og overtalte sine søsken til å komme etter. Først kom Aron (som senere tok navnet Mendelsohn). Deretter kom Mirjam, og snart var søsknene Abraham, Aron, Mirjam, Rosa, Bertha Pauline, Cecilie, Mina og Herman samlet i Trondheim.

Mirjam var en vakker ung kvinne med mørkt hår, brune øyne og lys hud. Hun var en driftig og uredde dame. Etter ankomsten til Norge arbeidet hun først som syerske, men i april 1900 løste hun handelsbrev, lånte penger av broren sin og åpnet en frukt- og tobakksbutikk i Rosvingesgate 19 på Lademoen i Trondheim. Hun var stolt av butikken og sin nye status som selvstendig næringsdrivende i en alder av 21 år.

Men familien Fischer var ikke den eneste jødiske familien som kom til Trondheim på denne tiden. Mange familier kom, blant andre brødrene Josef og Salomon Kahn. De kom til Trondheim i 1900 fra Sager i Litauen. Søsteren til Mirjam, Rosa, var gift med Josef Kahn før de kom til Trondheim.

Brødrene startet som omførselshandlere, noe de hadde erfaring med fra Litauen. Salomon solgte arbeidstøy til bryggearbeidere og sjømenn fra kaia i Trondheim. Han var en utålmodig mann. Han ville åpne butikk og slutte som omførselshandler. Men han drømte om noe mer. Han ville finne seg en kone og stifte familie. Josef og Rosa mente Salomon burde bli kjent med Rosas søster, Mirjam. De inviterte dem til sabbatsmiddag, og Salomon ble betatt av Mirjams utseende, eleganse og pene manerer.

Mandagen etter troppet Salomon opp i Mirjams butikk. Han kjøpte en appelsin og ga den galant til Mirjam. Etter at han hadde gått, la Mirjam appelsinen tilbake og solgte den på nytt. Dette var ikke siste gang Salomon kom i butikken og kjøpte appelsiner (som etterpå ble solgt til andre). Mirjam bygget seg opp sten for sten, for ikke å si appelsin for appelsin. Mirjam, som den dyktige og arbeidsomme forretningskvinnen hun var, gjorde inntrykk på Salomon. At hun var pen og elegant, var heller ingen ulempe. De ble forlovet og giftet seg i 1902.

Salomon endret navn til Abrahamsen. Han løste handelsbrev i 1903 og åpnet butikken S. Abrahamsen herreekviperer i Krabugata 9. Mirjam solgte fruktbutikken og arbeidet sammen med Salomon i hans butikk. Hennes erfaring som syerske, hennes gode smak og sans for kvalitet kom godt med i arbeidet med ekspedering, søm og tilpasning av klær. Og så kom barna på rekke og rad. Mellom juni 1903 og september 1903 fikk hun elleve barn, ni gutter og to piker. Utsagnet «ett barn ingen hindring» ble for Mirjam utvidet til «elleve barn ingen hindring»!

Mirjam og Salomon arbeidet hardt og butikken vokste. Etter hvert hadde de tre butikker, to forretningsgårder/leiegårder, en brygge ved Nidelven til varemottak og et landsted, en tre etasjers villa med stor tomt på Vikhammer utenfor Trondheim. Familien Abrahamsen var av de første i Trondheim som hadde bil. Den brakte dem lettvtint til Vikhammer, der de tilbragte somrene.

Mirjam innredet et vakkert hjem. I 1922, på en forretningsreise i Paris, kjøpte hun en nydelig spisestue i rosentre og fikk den sendt hjem til Trondheim med tog. De europeiske jødene hadde en stor fordel. De snakket jiddisch og kunne handle med

hverandre over hele Europa på deres felles språk. Salomon og Mirjam kjøpte inn varer til butikkene fra bl. a Paris, Lyon, Wien, Berlin og Amsterdam.

Mirjam var svak for sølv, og hadde en ikke ubetydelig samling. Men her lå det en baktanke, typisk for mange jøder. Hva om de måtte flykte igjen? Jøder har gjennom historien vært et utsatt folk, og man kan aldri vite... Derfor ville hun ha lett omsettelige og flyttbare verdier som kunne gi dem ny start et annet sted. Salomon handlet også med diamanter. Til sølvbryllupet er Mirjam avbildet med et vakkert diamantdiadem som gikk inn i samlingen av lett omsettelige verdier.

Den eldste av sønnene, David, skriver i sin bok «Jeg er jøde» at hans første minner om Mirjam er «at hun alltid sang, enten jødiske melodier, eller sanger fra operaer, særlig Carmen, eller Hatikwoh, den jødiske nasjonalsangen «Håpet», eller «Ja, vi elsker». Når mor ikke arbeidet i kjøkkenet, var hun i forretningen og ekspederte kunder, satt og sydde, eller gikk i Ravnkloa – ofte med hushjelpen – for å kjøpe fisk.» David skriver videre: «Mor elsket fotografier, og hadde praktisk talt alle veggene i den store leiligheten dekket med dem. Vi barn syntes det var altfor mange av dem, men når vi klaget, svarte hun kort og godt: «Dette er mitt hjem. Her bestemmer jeg» Det var rene ord for pengene». Han beskriver sin mor som sta og litt forfengelig. Det sies om henne at hun alltid passet på å posere fra den rette vinkelen når hun skulle fotograferes. Faren beskriver han som meget intelligent, mens Mirjam hadde «mer instinkt enn intelligens.» Videre beskriver han henne som en selvstendig dame. Hennes mann, Salomon, hadde det travelt med ulike forretninger og synagogeoppgaver. Han var ofte på reise. Et eksempel på Mirjams selvstendighet var kjøpet av forretningsgården, senere kalt «Abrahamsen- hjørnet», i januar 1920. Salomon var i utlandet på forretningsreise og ble gledelig overrasket da han kom hjem og fikk vite at hun hadde forhandlet frem et slikt godt kjøp under hans fravær.

I det daglige hadde Mirjam hovedansvaret for barnas oppdragelse. Det var til henne barna gikk med sine sorger og gleder. Til tross for sin vevre skikkelse og alle barnefødsle, hadde Mirjam en ufattelig energi. Familien førte et strengt koscher hushold. Det hadde Mirjam ansvaret for sammen med hushjelpen. I tillegg hadde de en vaskehjelp til hus- og klesvask. Bare husholdningen med elleve barn var en fulltids oppgave, men Mirjam deltok jo også i driften av butikkene, inkludert vareinnkjøp i inn- og utland. Hvor hun tok kreftene fra, er ikke godt å si, men kjærligheten til barna og kraften hun fikk gjennom sin jødiske tro, betød nok mye.

Mirjam var ikke bare opptatt av sin egen familie. Hennes arbeidskapasitet kom også andre mennesker i den jødiske menigheten til gode. Ikke sjelden pakket hun mat og klær som hun egenhendig leverte til familier som hadde det vanskelig. Spesielt ved de store jødiske høytidene fikk hun det travelt med å lage mat både til sin egen store familie og til familier som strevde.

Mellomkrigstiden var en lykkelig tid for familien Abrahamsen. Butikkene blomstret, og barna skikket seg bra. Familien var kunstnerisk. Spesielt var de interessert i musikk og

teater. Om kveldene samlet de seg i stuen med musikk, sang, diktresitering og høytlesning. Og midt iblant dem satt Mirjam med stoppekurven. Med elleve barn ble den aldri tom.

Familien hadde et sterkt samhold. Alle hadde en velutviklet humoristisk sans. Mirjam bidro i stor grad til underholdningen i hjemmet. Hun hadde et stort komisk talent og spredte latter og moro rundt seg. Det sies at hennes mann, Salomon, lo så han hikstet når hun satte i gang med sitt glansnummer, Carmen, med improviserte ballettrinn og solosang. Resten av familien falt inn med kor, allsang og improvisasjon på piano. Pianoet i stuen var i flittig bruk. Flere av barna var habile pianister.

Krigsutbruddet 9. april. Flukten til Vikhammer og til Stockholm

Okkupasjonsdagen 9. april om ettermiddagen, gikk det rykter i Trondheim om at England ville komme Norge og Trondheim til unnsetning, og at Trondheim snarest måtte evakueres. Familien Abrahamsen var i opprør. Forretningene ble stengt, betjeningen sendt hjem og bilen kjørt frem. Familien skulle flykte til landstedet på Vikhammer, 15 km. utenfor byen. Mat, klær og utstyr ble klargjort i rasende tempo og kastet i bilen. Halve familien fikk plass i bilen. Resten kom etter med toget. Sønnen Leopold var sjåfør, og Mirjam satt ved siden av han i forsetet.

Ganske snart begynte bilen å harke. Leopold stoppet bilen, åpnet motorkassen, men fant ingen feil. Han startet bilen igjen. Den hostet og harket fortsatt. Familien ble bokstavelig talt livredde. Da fikk Leopold øye på Mirjams hatt. Choken var trukket helt ut, og der hang hatten! Mirjam hadde sett at Leopold trakk ut choken da han startet bilen. Da han skjøv den inn, dro hun den ut igjen for å bruke den som hattestativ. Leopold ble rasende og slengte hatten over i baksetet, der alle brølte av latter. Etter sigende lettet episoden på den trykkede stemningen i fluktbilen, og de ankom Vikhammer med latter og ablegøyer, Abel med Mirjams elegante hatt på hodet.

På Vikhammer begynte de å legge planer for fremtiden. De følte seg ikke trygge i Norge lenger. Etter noen dager på Vikhammer dro først datteren Asne med toget fra Trondheim til slektninger i Stockholm. Dagen etter dro Mirjam og to sønner, Abel og Julius, samme veien. I Stockholm forelsket Asne seg i en ung jurist, og de planla bryllup allerede St. Hans 1940.

Forsommeren 1940. Mirjam reiser tilbake til Trondheim

Da Mirjam fikk høre om det planlagte bryllupet, ville hun reise hjem til Trondheim. Hun ville sende det kommende brudeparet møbler og utstyr fra sitt eget hjem. Med dette hadde hun en baktanke: Hvis situasjonen for jøder ble for vanskelig i Trondheim, ville hun sikre seg og resten av familien en ny start dersom de på ubestemt tid måtte belage seg på en flyktningetilværelse i Stockholm. Foreløpig mente hun at det var trygt i Norge. Barna hennes i Stockholm forsøkte å få henne fra å

reise, men sta som hun var, dro hun tilbake til Trondheim alene. Derfra sendte hun en hel jernbanevogn til Stockholm med møbler, tepper og alskens husgeråd.

Abel og Julius ble igjen i Stockholm for å være vertskap i Asnes bryllup. Mirjam valgte å bli i Trondheim fordi en av hennes sønner, Oskar, giftet seg der på samme dag som Asne. Julius som var tannlege, fikk ikke lisens til å praktisere i Sverige. Rett etter Asnes bryllup la han ut på en dramatisk reise til USA og derfra til Toronto der han fikk jobb som tannlege i det norske flyvåpenets treningsleir, «Little Norway». Abel reiste tilbake til Trondheim for å fullføre siste året på gymnaset.

Tilbake i Trondheim høsten 1940 fortsatte livet sin noenlunde vante gang for Mirjam. Fem av barna hennes, Heiman, Leopold, Jacob, Oskar og Abel var nå i Trondheim. Datteren Asne bodde i Stockholm med sin mann. Den eldste datteren Beile var gift, hadde en liten datter og bodde i Amsterdam. Beile og familien fikk etter hvert ordnet seg med svenske pass gjennom sin svenske advokatsvoger, og følte seg derfor trygge i Amsterdam. Aron var som tidligere fortalt, sendt til New York med «sølvskatten». Det er ikke godt å si hvordan dette hadde endt, hvis ikke Samuel hadde fått innvilget sin stipendsøknad til Berkeley og i grevens tid før krigsutbruddet kom seg over til New York. Her ble han gjenforenet med sin bror, og sammen fikk de «sølvskatten» i sikkerhet.

I begynnelsen av krigen var Mirjam veldig bekymret for sin eldste sønn, David, og hans familie. Han var lege, bodde i Oslo med sin kone og to døtre på fem og åtte år. Han var allerede en kjent psykiater som i en årrekke gjennom skrift og tale hadde advart mot og kritisert nazisme og antisemittisme. Ved krigsutbruddet fikk ikke Mirjam kontakt med han. Hun visste han var i fare, gråt og telefonerte. Det tok lang tid før hun fikk vite at han og hans kone måtte gi opp å flykte sammen. David kom seg til New York via Island. Der ventet han på sin kone og sine barn. De la ut på en strabasjøs reise først til Gøteborg og derfra østover, via Russland og Japan til New York. I 1941, ett år etter at de måtte skille lag, ble familien gjenforenet i New York.

Krigen er slutt. Tilbake til start – «Vær glad dere lever»

Etter krigen ville Mirjam reise hjem med en gang, men Heiman og Leopold som hadde vært i Stockholm sammen med henne det meste av krigen, overtalte henne til å vente. Samuel var kommet til Stockholm fra krigstjeneste i London. Han påtok seg å reise i forveien for å se i hvilken forfatning forretningene og leiligheten var i. Det var et forferdelig syn som møtte han da han kom inn i huset. Alt var rasert. Butikken var uten varer og leiligheten var fullstendig ødelagt. Han satte i gang renovering av leiligheten, og den så ikke så aller verst ut da Mirjam kom tilbake høsten 1945.

Mirjam gikk straks i gang med å ettersøke sine eiendeler og fikk mye av inventaret tilbake. Pianoet f.eks. fant hun på Frosta. Hun fikk bragt det til Trondheim. Men hun hadde en ubehagelig følelse av at når de kom for å hente noen av sine eiendeler, var folk uvillige til å gi dem fra seg. Noen sa rett ut: «vi trodde ikke dere skulle komme

tilbake. Vær glad for at dere lever». Møblene fra Sverige kom tilbake, men sølvtøyet ble i New York helt frem til hun døde i 1974. Hvem vet, kanskje ønsket hun fortsatt å ha noe i bakhånd et annet sted, for som jøde kan man jo aldri vite...

Landstedet på Vikhammer, der Mirjam elsket å være om somrene, orket hun ikke å renovere. Det store flotte huset, med tårnværelse og mange rom, var fullstendig ramponert av tyskerne, og hagen var overgrodd. Stedet ble stengt. Familien tok det aldri mer i bruk. Da Mirjam døde i 1974, ble stedet solgt og huset revet.

Leopold, Oskar og Heiman kom tilbake til Trondheim og overtok hver sin forretning: Leopold overtok «Souvenir», en gavebutikk i Dronningensgate, Oskar overtok «Tekstil» i Olav Tryggvasons gate og Heiman fortsatte etter hvert som bestyrer og senere som eier av S. Abrahamsen eller «Abrahamsenhjørnet». Jacob gjenåpnet sin tannlegepraksis i Trondheim.

Mirjam fikk låne 50000 kroner i banken for å ruste opp butikkene igjen. Hun kjøpte inn varer og fikk pusset opp forretningslokalene. Det var mer enn nok å henge fingrene i. Etter hvert var butikkene i full drift, og kundene var tilbake.

Livet i Trondheim etter krigen

Mirjam var å finne i butikken hver dag, først i kassen og senere, da hun ble eldre, på en stol ved ovnen. Der tronet hun med håndvesken på armen og overvåket driften av butikken. Herfra ga hun råd på jiddisch om behandling av den enkelte kunde, hva kunden likte, og hva ekspeditrisene burde anbefale.

Mirjam Abrahamsen var en velkjent figur i Trondheim. Om morgenen ble avisen lagt foran ytterdøren hennes. Hun hadde sin leilighet i tredje og fjerde etasje og var dårlig til bens. Hver morgen hørte man en myndig røst fra vinduet i leiligheten rope på gebrokkent norsk: «De mann, kan De bringe avisen opp til meg.» Og hver morgen ble avisen bragt opp av «De mann», hvem det nå var.

Mirjam var takknemlig for at verken barn, svigerbarn eller barnebarn var «blitt borte» under krigen. (Å bli borte under krigen er metaforen som den dag i dag brukes blant norske jøder når de snakker om dem som ble arrestert, deportert og gasset i hjel av nazistene.) Men livet ble aldri det samme. Krigen førte til at familien nå var spredt. Fire sønner, Heiman, Leopold, Oskar og Jacob bodde i Trondheim. Fire sønner slo seg ned i USA, tre i New York, David, Samuel og Abel, og Aron i Seattle. Julius ble boende i Toronto i Canada. Mirjams to døtre, Asne og Beile, ble boende i henholdsvis Stockholm og Amsterdam.

Takket være fremsynthet, planlegging, god økonomi, mot og flaks, klarte Mirjam, hennes elleve barn, svigerbarn og barnebarn å berge seg ved å reise fra Norge i tide. De lå en dag eller noen ganger bare timer foran nazistene. De overlevde krigen hver på sin kant i Sverige, England, Nederland, USA og Canada. Beile, hennes mann og

datter på to år, ble deportert fra Amsterdam til konsentrasjonsleiren Theresienstadt til tross for sine svenske pass. Det svenske passet reddet likevel livet deres. De slapp ut fra konsentrasjonsleiren i juni 1945.

Mirjam hadde flere søsken i Trondheim. Etter hvert ble det klart at nesten hele hennes nære familie, søsken, deres ektefeller, barn og barnebarn, til sammen ca. 70 personer var «blitt borte» under krigen. Den eldste var over 70 år og den yngste bare fire år. Men Mirjam ga ikke opp håpet om at noen av dem skulle komme tilbake. Selv hadde hun opplevd at hennes datter Beile, med mann og lille datter hadde kommet levende fra deportasjon til Theresienstadt. Her ble de to ganger reddet ut av køen for videre deportasjon til Auschwitz takket være sine svenske pass. Undere har skjedd før, tenkte nok Mirjam.

Familien la merke til at Mirjam forsvant hver morgen og ble borte et par timer. Hva drev hun med? En morgen fulgte en av sønnene etter henne for å se hva dette kunne være. Først gikk hun til kaia der båtene kom inn med passasjer. Hun fulgte nøye med på hvem som gikk av. Deretter gikk hun til togstasjonen. Det samme gjentok seg når toget fra Oslo kom inn på stasjonen. Men ingen av de hun ventet på kom. Til slutt, lenge etter at alle andre hadde gitt opp håpet, måtte hun innse hva som hadde hendt. Også søsknene og deres familier var blitt advart. Nå var de borte. De hadde ikke flyktet. Hvorfor skulle de flykte? De hadde ikke gjort noe galt...

Mirjam Abrahamsen er min manns farmor. Gjennom min mann, Herman Abrahamsen, har jeg hatt det store privilegium å bli kjent med jødisk kultur og hans store familie på farssiden. Hver gang de møttes, ble det mye snakk om «Gamla» som jeg dessverre aldri traff. Gjennom familiens skildringer og ulike anekdoter ble jeg nysgjerrig på denne spesielle damen, og jeg begynte å lese det jeg kom over om henne.

Kvinneportrettet om Mirjam Abrahamsen bygger på Oskar Mendelsohns standardverk: «Jødenes historie i Norge». (Oskar Mendelsohn er Mirjams nevø), David Abrahamsens bok «Jeg er jøde» og Abel Abrahamsens etterlatte papirer, fotografier og filmer. I tillegg bygger jeg på fortellinger fra Mirjams barn, svigerbarn og barnebarn. Også enkelte historier fra kunder i butikken er tatt med. Dette er historien om Mirjam, men den kan ikke skrives uten å nevne hennes barn. Nedenfor følger en oversikt over Mirjams 11 barn:

<i>David Abrahamsen (psykiater, New York)</i>	<i>(1903 – 2002)</i>
<i>Heiman Abrahamsen (disponent, Trondheim)</i>	<i>(1904 – 1994)</i>
<i>Julius Abrahamsen (tannlege, Toronto)</i>	<i>(1906 – 1999)</i>
<i>Leopold Abrahamsen (disponent, Trondheim)</i>	<i>(1908 – 1964)</i>
<i>Beile Hess (husmor, Amsterdam)</i>	<i>(1910 – 2005)</i>
<i>Jacob A. Ilevik (tannlege, Trondheim)</i>	<i>(1911 – 1982)</i>
<i>Oskar Abrahamsen (disponent, Trondheim)</i>	<i>(1913 – 1991)</i>
<i>Asne Levin (husmor, Stockholm)</i>	<i>(1915 – 1958)</i>
<i>Samuel Abrahamsen (Professor of Judaic Studies, Brooklyn College, New York)</i>	<i>(1917 – 2001)</i>

Aron Abrahamsen (ingeniør, Seattle)

(1921 – 2014)

Abel Abrahamsen (fimfotograf/forretningsmann, New York)

(1023 – 2018)

Vera Berg f. 8/4 1945 i Oslo. Cand. Philol i 1972 fra UiO med fagene fransk, norsk og musikk. Arbeidet fra 1972 – 1978 på Nesna lærerhøgskole som høgskolelektor i musikk. Arbeidet fra 1978 på Barnevernsakademiet i Oslo som sener gikk inn i Høgskolen i Oslo. Har vært aktiv i fagpolitisk arbeid og sittet i en rekke komiteer og arbeidsgrupper på departements- og høgskolenivå. Var i tre år redaktør for Norsk lærerhøgskolelags kontaktblad «Pedagogen». Arbeidet i ett og et halvt år fra 1994 som fungerende avdelingssjef i Forskerforbundets sekretariat. Var studieleder på Førskolelæreravdelingen fra 2000 – 2003, og deretter internasjonal koordinator. Var fra 2005 til pensjonsalder i 2015 hovedtillitsvalgt for Forskerforbundet ved Høgskolen i Oslo og Akershus.

Audgunn Oltedal

«En forening av det uforenlige» - møte med Johanna Schwarz

Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth
Hellig, hellig, hellig er Herren, Hærskarenes Gud.

Brått kling 'Jesu Joy of Man's Desiring' av Johan Sebastian Bach. Høgt oppe i kyrkjerommet heng tonane. Så søkk dei inn i oss i benkeradene. Det er requiem - messe for Johanna Wilhelmina Schwarz. Steinar Ofstad på fløyte, Ragnhild Bjelland syng. Pater Per Bjørn Halvorsen held minnetalen. «Johanna var manges venn. Derfor er vi mange som gråter over henne. Jeg sier ikke at hun var alles venn, for hun var ikke venn med dem hun mente stod for det som var urett. Mot dem kunne hun være besk og hard. Den Jesus hun trodde på og fulgte, var ingen 'milde Jesus', men den Jesus som jaget pengevekslerne ut av templet med et reip, som skjelte ut fariseerne som hyklere og ormeyngel, og som kalte Peter Satan når han tok menneskelige hensyn.»

Vi er i Kongsberg kyrkje for å ta avskil med Johanna Schwarz. Ho flytta til Kongsberg i 1975. Her hadde Johanna heimen sin i 21 år. Ingen stad budde ho så lenge. Då ho døydde, skreiv Aftenposten «Forfatterinnen og lyrikeren Johanna Schwarz døde i går, 65 år gammel. Tittelen på en av hennes mange tekster kan like gjerne brukes som en karakteristikk av Johanna Schwarz's virke: «Jeg folder knyttenevene mine».

Johanna var eit Abrahams barn. Født inn i ei jødisk slekt i Wien 31.mai 1931. Sju år gamal, etter krystallnatta 9.november 1938, kom ho til Sverige som flyktning, saman med foreldre og broren Stephan. Johanna fortel at 14 dagar etter at familien kom til Sverige, vart ho plassert på ein institusjon for blinde. Ho hadde ein arveleg augesjukdom. Kunne ho få litt syn? Johanna vart operert. På det eine auga var operasjonen mislukka og ho fekk sett inn eit glasauge. På det andre lukkast operasjonen, og ho fekk 20 prosent syn på dette auga. Foreldra til Johanna hadde vakse opp i eit sekulært jødisk miljø i Østerrike. I studietida gjekk dei over til kristen tru og vart protestantar. I ungdomsåra i Sverige konverterte Johanna til katolisismen.

Til Noreg

Ho skaffa seg høg utdanning trass sterkt nedsett syn. Ei tid var Kjølvs Egeland, seinare AP-politikar, lærar på det gymnaset Johanna gjekk på i Stockholm. Han vekte hennar interesse for norsk litteratur. I 1955 vart ho innskrevet ved Stockholm høgskola og tok i 1960 «filosofie magister med hovudemnena Nordiska språk, litteraturhistoria med poetik samt Tyska språket». I 1961 kom Johanna til Universitetet i Bergen for å vere universitetslektor i svensk språk og litteratur. I åra før var Johanna periodar i

Oslo og budde då hos dominikanarane på Katarinahjemmet på Majorstua. Johanna vart norsk statsborgar i 1967.

I søknaden på lektorstillinga i Bergen opplyser Johanna at våren 1960 hadde ho stipend og var ved Universitetet i Oslo. Her fylgde ho forelesingar i norsk og i litteratur, m.a. hovudfagsseminaret til professor Edvard Beyer.

Forfattar Inger Geelmuyden fortel at ho ei tid på 1950 - talet budde i lag med Johanna på Katarinahjemmet. Begge var med på turar som den katolske ungdomsforeninga arrangerte. Møtet med Johanna sit sterkt i minnet.

«Jeg husker spesielt en av turene vi dro på, hvor hun var livredd. Vi skulle til gruvene på Kongsberg og der måtte vi kjøre et gruvetog inn i gruen. Det var nesten ikke lys i gruen, og Johannas syn var svært dårlig. Jeg satt ved siden av Johanna, og måtte holde hånden hennes. Hun var virkelig redd! Johanna var veldig språkmektig og intelligent. Samtidig var hun en engasjert og artig person. Ganske radikal for sin tid, vil jeg nesten si.»

I ein fototekst på nettsidene til Katarinahjemmet står det: «Johanna Schwarz med pistol (til venstre) og med fylgjande forklaring: Bildet er tatt på Katarinahjemmet i 1957 under den årlige høstfesten. Johanna Schwarz forble en nær venn av klosteret helt frem til hun døde i 1996».

Forfattar

Johanna Schwarz debuterte som forfattar i 1960 med boka Glas. I alt er 16 utgjevingar registrert på hennar namn. Ho skreiv mest dikt, men og noveller, barnebøker og høyrespel. Då ho var 60 år, kom 'Johannas bok' på Pax. Her skriv Johanna om kvifor deltaking i aksjonar og solidaritetsarbeid er så sentralt i livet hennar. Slik er det fordi «Jag har aldri lyckas venja mig vid det som er ondt, har aldri fått den sorts tolamot» (frå diktet *En femtioårigs röda fan*). Ho skriv om kor viktig gudstrua er for ho, og om kvifor ho brenn for palestinarane si sak. I mange år leverte Johanna fast dagsedar til avisene Orientering og Klassekampen. Dette var korte, dagsaktuelle, kommenterande dikt. Mange forbind namnet hennar med desse skarpe, ofte ironiske åtaka på makthavarar i samfunnet.

Johanna Schwarz var eit fyrverkeri av ein person. Kontrastfylt. Kvass i replikken. Livet gjennom sa ho ofte, med eit smil, at ho var diskriminert av alle dei grunnar det gjekk an å diskriminere eit menneske. Ho var kvinne, kommunist, jøde, svaksynt, katolikk, funksjonshemma, innvandrar.

Møtet med Johanna

Det var i Studentersamfunnet i Bergen eg såg og møtte Johanna Schwarz for fyrste gong. Eg sat på pressebenken og refererte frå møta kvar fredagskveld. Fyrste tida for avisa Dagen, så for Bergens Tidende.

Johanna var ml-ar. På slutten av 1960-talet var det ml-arane som sette tonen og la premissane for debattane. Johanna var fast deltakar på Studentersamfunnet sine møte i Bergen. Ho sat der med strikketøyet sitt. Alltid i skjørt. Lita av vekst, men brei. Ho ruvde i benkerada. Handa for i veret når ho hadde ein kommentar til det som vart sagt frå talarstolen. Så entra ho podiet. Avfyrte sin replikk. Stor applaus frå salen. Så gjekk ho nedatt til strikketøyet sitt. Heldt seg i ro til neste gong handa for i veret, og ein ny, ironisk, saftig kommentar vart utbasunert med smil, snert og humør. Ho var ein studie i retorikk. Få andre i den store ml- flokken i Studentersamfunnet i Bergen kunne den kunsten så godt som Johanna.

Då eg sjølv vart politisk aktiv, var det i ei gruppe som utfordra ml-arane sitt hegemoni. Vi var ei tverrpolitisk gruppe som kalla oss populistar, opptatt av Ottar Brox, Hartvik Sætra og Andre Gortz sin kritikk av kapitalismen. Vi vann valet i Studentersamfunnet våren 1970 med ei røyst. Men det var ikkje i dette politiske basketaket eg vart kjent med Johanna. Det var gjennom den kontakten vi fekk i organisasjon Forum for kristne sosialistar. Den eksisterte frå 1973 til 1990. Kjernen i verksemda var sommarstemna annakvart år. Dei vart ein fristad for kristne som var blitt radikaliserert utover på 1960 talet gjennom protestane mot Vietnamkrigen, deltaking i kvinnerørslø, miljøørslø og i kamp mot eit kapitalistisk system som undertrykte og utbytta. Til stemna kom kristne av alle slag som kjente seg som avvikarar i dei kyrkjesamfunn dei tilhørde. Her vart menneske akseptert både som kristne og sosialistar. «Et gledessjokk» sa Johanna Schwarz.

Ein gong møttest vi tre kristensosialistar; Johanna, Helene Valvatne og eg på ein kafe i Bergen. Det som hendte, beskriv Helene slik «I løpet av middagen fortalde Johanna om korleis det begynte med henne og Ulf. Dei kjente kvarandre litt på førehand, men blei kjende på ein ny måte ein dag den eine av dei sat på Holbergstuen og var temmeleg nedfor, og den andre (i meir eller mindre same situasjon, om eg ikkje hugsar feil) kom dit, helste, snakka litt og slo seg ned ved same bordet. Og der sat dei og snakka ei stund. 'Och plötsligt så sa det pling', sa Johanna. 'Och då va' det två änglar oppi himmelen som skålade med varann, och så sade dom: Nu va' det sannolikt på tide att vi fick litet vaktskifte'. Og ho føyde til: 'Och jag tror på skytsänglar'».

Til Voss

Johanna gifta seg med Ulf Holmsgård og flytta med han til Voss. Ulf underviste på Voss gymnas. Johanna hadde vikariat på gymnaset, men ikkje fast jobb. I 1971 var eg på Voss for å intervju Johanna Schwarz for NRK Hordaland. Det var einaste gongen eg var på besøk heime hos henne. Ho og Ulf budde i ein triveleg leilighet i eit hus på Vossevangen. Ein landsomfattande aksjon var i gang for å få fleire barn og unge til å lese skjønnlitteratur. Johanna engasjerte seg ikkje berre ved sjølv å lese opp på arrangement, men ho var og aktiv med i organiseringa av denne aksjonen i Bergen og Hordaland.

Johanna fann seg ikkje særleg godt til rettes på Voss dei sju åra ho budde der. Ho opplevde ikkje at ho vart ein del av lokalsamfunnet. Dei var begge AKP- arar. Dei skilde seg ut på mange vis. Seinare i livet kunne ho vere temmeleg skarp når ho snakka om åra ho budde her.

Til Kongsberg

Då Johanna og Ulf kom frå Voss til Kongsberg i 1975, hadde AKP sentralt gitt AKP lokalt, beskjed om at dei kom, og Liv Veslemøy Fjeringstad, kjent for sitt politiske engasjement, for sin innsats for tradisjonsmusikk og for å få folk til å synge, tok kontakt. Ho kom på besøk til Johanna og Ulf i lag med mannen sin Arne Fredriksen. Det vart starten på eit vennskap som varde livet ut.

Liv Veslemøy Fjeringstad fortel om grytidlege kalde morgonar då ho henta Johanna heime i rekkehuset i Falkeveien klokka 5:45. Når arbeidarane kom for å starte arbeidsdagen kl.7.00 i Kongsberg Våpenfabrikk, stod dei der. Klare til å selje Klassekampen og dele ut løpesedlar.

«Johanna var redd for kattar, men det snudde då ho vart kjent med kattar hos oss», fortel Liv Veslemøy Fjeringstad. Først hadde Johanna katten Pio, så katten Caspian. Ho skreiv dikt om begge kattane. Veslemøy var barnehagelærer nær der Johanna budde. Ho inviterte Veslemøy si avdeling, i alt 15-16 barn, heim til bursdagsfest for Pio i rekkehuset sitt.

På laurdagar var det bokkafe rundt omkring i forskjellige lokaler med sal av bøker frå forlaget Oktober, og lp- plater frå plateselskapet Mai. Johanna likte å lage mat, solbærkake var ein fast spesialitet for sal på bokkafeen.

Braut med AKP

Johanna var med i ml- rørsle frå starten. I 1969 gjekk SUF, Sosialistisk Ungdomsforbund, ut av SF (Sosialistisk Folkeparti), og i 1973 kom partiet. Johanna var med på skipingsmøtet for AKP ml i Bergen i 1973, og skreiv prolog som ho framførte på dette fyrste landsmøtet i partiet. I 1977, to år etter ho kom til Kongsberg, gjekk ho ut av AKP. Kvifor gjorde ho det? Ho var individualist, partiet vart for autoritært for henne. Men Johanna tok ikkje avstand frå si tid som ml-ar. Ho mislikte sterkt dei mange som stod offentleg fram og skaffa seg store kjendisoppslag ved å beklaga at dei hadde vore medlemmer. 'Bekjendisar', kalla ho dei. Ein fekk stå for det ein hadde gjort, sa Johanna. Seinare kunne ho seie om seg sjølv at ho søkte politisk asyl i SV. Ho vart aktiv i partiet, og i ein periode sat ho i kommunestyret i Kongsberg for SV.

Brukt forfattar

Johanna var aktiv i Kongsberg Viseklubb. Rigmor Falla var med og starta viseklubben i 1969 og har sidan vore ei drivkraft i arbeidet. Ho har ein songkarriere bak seg og set

sjølv tonar til dikt. Slik skildrar ho møtet ned Johanna: «Eg visste om Johanna Schwarz, eg hadde lagt merke til kven ho var og kva ho skreiv, og eg visste at no hadde ho flytta til Kongsberg. Eg sa i viseklubben at ho må kome til oss. Nei, det går ikkje, var svaret, Johanna Schwarz er kommunist. Det er ikkje kommunisten Johanna Schwarz vi skal invitere, men lyrikaren Johanna Schwarz». Og slik vart det. Johanna kom til Kongsberg Viseklubb fyrste gong onsdag 20. april 1983. I gjesteboka til klubben har Rigmor Falla skrive: «Viseklubbens første møte med lyrikeren Johanna Schwarz - den kvelden var bare FANTASTISK - fullt hus - hun trollbandt oss alle».

Hennar tekstar vart brukt. Diktet ho skreiv då Mao døydde i 1976, song Sverre Kjeldsberg. Det var med i NRK-programmet Visekveld frå Tromsø i 1990. I eit nyttårsprogram som Erik Bye laga, song Lars Klevstand Johanna sitt dikt 'En femtioårings røda fana'. Lars Klevstrand hadde laga melodien.

I NRK sitt arkiv ligg mange samtalar med Johanna. Ofte når NRK kom for å lage program, fekk ho spørsmål om korleis ho kunne kombinere tru og politikk slik ho gjorde. Heile TV-programmet 'Marxist og kristen', som Sverre Tinnå laga i 1976, var eit einaste langt spørsmål om korleis ho kunne få dette til å gå i hop.

Vrei det konfliktfylte ut

I Forum for kristne sosialistar var Johanna ein sentral og markant person med ei tydeleg røyst. Når spørsmål det var strid om - og blant kristensosialistar - kom opp, deltok Johanna med det som var hennar varemerke; gå rett inn i det mest prinsippielt vanskelege i ei sak, og vri det konfliktfylte ut så alle måtte bryne seg på det. Otto Hauglin, medlem av SV's gruppe på Stortinget, gjekk mot sjølvvald abort. Johanna var uenig. «Jag går sterkt imot abort, men i spørsmålet om hvem som skal bestemme, så er det ingen annan enn kvinnan sjølv som skal ta den avgjørelsen».

På sommarstemnet på Stord i 1976, der over 1000 deltok, var det fire stemnepoetar som las egne dikt: Johanna Schwarz, Hans Alexander Hansen, Oskar Stein Bjørlykke og Marie Lovise Widnes.

Høgdepunktet på stemnet på Stord var Rudi Dutschke sitt besøk. Han vaks opp i DDR, nekta militæret ut frå eit kristent-pasifistisk grunnlag, flykta til Vest-Berlin og vart ein av leiarane for det antiautoritære opprøret som slo inn i universiteta i Vest Europa i 1968. I ein time talte Rudi Dutschke til forsamlinga. Johanna omsette på direkten det han sa frå tysk til norsk. To år seinare var Rudi Dutschke død, Johanna sørge og skreiv:

*När jag tenker på dig
några korte
soldagar
mitt i en lang period av gråhet
Du talade til oss, och jag fikk tolka dig*

Ingen som var på Stord gløymer korkje Rudi Dutchke eller Johanna Schwarz.

Konservativ og radikal

Johanna fekk ofte spørsmål om korleis ho kunne kombinere det å vere kristen og marxist. Ragnhild Bjelland, nonne i Katarinahjemmet, var god ven med Johanna. Då eg seinhaustes 2019 spurde Ragnhild Bjelland om Johanna sitt radikale politiske engasjement skapte problem for ho i den katolske kyrkja, var svaret nei. Johanna var politisk radikal, men ho var teologisk konservativ. Ho godtok heile den katolske lære slik den var og hadde ingen problem med den kombinasjonen. Ragnhild Bjelland seier dette ikkje er ein heilt uvanleg kombinasjon i den katolske kyrkja, og viser til andre, som Arnfinn Haram, som også var politisk radikal og teologisk konservativ.

Når Johanna skulle til messe i ei katolsk kyrkje, drog ho frå Kongsberg til dominikanarane på Majorstua. I påska, den stille veka, budde Johanna og Ulf hos nonnene på Katarinahjemmet og fylgde messene, gudstenestene, påskas faste ritualer, i kyrkja i Neuberggata.

Johanna var glad i handarbeid. Når det skal gjerast i stand til påske på Katarinahjemmet, hentar nonnene fram dei vakre påskeegga med perler som Johanna laga og gav til klosteret.

«Er jeg en quisling?»

Slik spør Johanna i 'Johannas bok', som kom ut då ho fylte 60 år i 1991. Johanna seier det var enkelt for henne å ta stilling til palestinarane og deira sak. Ho dreg inn si eiga historie, konstaterer at ho sjølv mista sitt heimland då ho var sju år fordi ho ikkje var «rasemessig stueren i Hitlers Østerrike». Ho tek fram nyare historieforskning som viser at ingen i grunnen ville ha dei. Ho skriv at det ikkje er lett å vere ein annan. «Enten er man hår i suppa – eller så er det voldsom stas at man tilhører det utvalgte folket. Det siste er rart å oppleve, når man som jeg ikke har kontakt med jødisk kultur. Jeg sier det noen ganger slik: Det eneste jødiske ved meg er at dere ikke liker meg. Det er en uoppslitelig replikk som alltid sjokkerer».

Johanna prioriterte arbeidet i Palestinakomiteen høgt. Ebba Wergeland fortel at då Palestinakomiteen i 2009 var 40 år, brukte ho talen til å snakke om Johanna. Ebba Wergeland seier ho opplevde at Johanna identifiserte seg som jøde, og at ho heile tida var prega av sin jødiske bakgrunn. Ho seier Johanna såg problemet med å etablere Israel på palestinsk grunn slik dei gjorde det i Palestinakomiteen.

Johanna hadde stor evne til å leve seg inn i situasjonar. Ein gong fortalde Johanna at ho slutta å la vatnet stå og renne i springen heime på kjøkkenet sitt. Det var etter at det kom fram kva som skjedde i den palestinske flyktningleiren Tel al Zaatar i Libanon. Høgreorienterte kristne militsar okkuperte flyktningleiren 12.august 1976. Det var ein situasjon der flyktninane i leiren mangla mat og vatn og mange menneske døydde. Det som fekk Johanna til å slutte å la vatnet stå og renne, var tanken på at

dei som henta vatn frå vatnposten i Tel al Zaatar, måtte gjera det med livet som innsats. Mange vart skotne av snikskyttarar på vegen til og frå.

Johanna sitt standpunkt i saker var drive av innleving, men og av skarp evne til å tenkje sjølvstendig og annleis. I spørsmålet om Baltikum var Johanna kritisk til at så mange utan motforestillingar støtta dei baltiske statanes kamp for å bli egne statar. Det Johanna kritiserte, var at desse statane ikkje hadde gått gjennom og tatt eit oppgjær med si nazifortid.

Johanna tidde ikkje om eige syn, men vart og motsagt.

Då Ragnhild Bjelland på Katarinahjemmet hadde avlagt sine evige løfter, skulle ho dra til Israel for å besøke dei heilage stadene. Dette mislikte Johanna sterkt, og sa kraftig i frå. Men korleis skal eg få besøkt dei heilage stadene utan å dra til Israel, sa Ragnhild. Johanna vart svar skuldig og tagde.

Nekta visum til USA

På byrjinga av 1980 talet skulle Johanna fylgje far sin, som var blind, til USA for å besøke nære slektingar som flykta frå Østerrike før krigen. Ho drog til den amerikanske ambassaden i Oslo for å søke om visum. På skjemaet skulle dei bl.a. fylle ut ein rubrikk der det var spørsmål om hudfarge. Her skreiv Johanna *rutete*. Ho fekk ikkje visum.

Var det fordi ho skreiv *rutete* at ho ikkje fekk visum? Har dei som skal lese slikt, humor? Å drive ap med dei som godkjenner slikt, er risikosport.

Kanskje trudde mange med Johanna at all hennar verksemd på venstresida opp gjennom åra, var like utslagsgjevande for at ho vart nekta visum som det at ho skreiv *rutete* på rubrikken for hudfarge.

Johanna mislikte avslaget sterkt. Men så overtok humoren. Og så skreiv ho dikt om kor farleg ein person ho var som supermakta USA ikkje våga sleppe inn i landet.

Sølvskatten

Ein aprildag i 1994 er Ebba Wergeland, mannen min John Garsjø og eg på veg til Kongsberg kyrkje. Vi skal høyre på urframføring av musikkdramaet Sølvskatten. Johanna har skrive teksten. Kantor Reidar Hauge har komponert musikken.

Kongsberg hadde starta arbeidet med å restaurere det største barokkorgelet i Norden, kalla glogerorgel etter orgelbyggar Gottfried Heinrich Gloger. Mellom 1760 og 1765 kom orgelet på plass i kyrkja. Inntektene frå framføringa av musikkspilet skal gå til restaureringsarbeidet.

To gjetarbarn, Helga Verp og Jakob Grosvold fann sølvet i åsane kring Kongsberg i 1623. Skal dei fortelje kva dei har funne? Johanna tek dei to gjetarbarna med inn i ein

draum. Viser dei mange dilemma. Kva som kan skje på godt og på vondt om sølvet vert henta ut av fjellet. Når Johanna fortel sølvgruvane si soge, fer århundra forbi. Heile tida held ho oss fast i det konfliktfylte, i dei val enkeltmenneske og samfunn blir konfrontert med og må ta. Ho får fram kor verdfullt og vakkert sølvet er. Ho fortel om kvinna i Bibelen som hadde ti sølvmyntar og mista ein, og leita til ho fann skatten sin att. Ho siterer frå Jakobs brev om rikdommen som rotnar, om gullet og sølvet som rustar bort. Ho brukar hendingar frå gruvesamfunnet si historie i Kongsberg, fortel om opprør og hard øvrigheit.

Om denne kvelden i Kongsberg kyrkje skriv Johanna «Det ble en fremføring som mobiliserte alt som kunne krype og gå i Kongsbergs kulturliv, barnekor, voksenkor, instrumentalister og amatørskuespillere gikk sammen i et felles kjempeløft. De to hovedrollene ble besatt av profesjonelle».

Stor applaus, takk og blommar til Johanna Schwarz og Reidar Hauge for musikkspilet. Ei mektig oppleving å få vere til stades i kyrkja i Kongsberg ved urframføringa av Sølvs skatten.

Byste i biblioteket

Den som i dag kjem til biblioteket på Kongsberg og går innover i gangane, vil støyte på ei byste av Johanna Schwarz. Seks av bøkene ho skreiv står utstilte: *Ararat. Mønja. Stifinneren. Requiem før Barthel. Fånge i vapenhuset. Manniska på heitid. Glas.* Ved sida av bysta er eit fotografi av Johanna som sit på ein stor, svart motorsykkel. På teksten står det «Hvem var Johanna Schwarz? Hun var forfatter, jødisk flyktning, nesten blind, katolikk, kommunist og svensktalende i Norge».

Bysta er laga av bilethoggar og teiknar Marit Wiklund. Venskapet mellom dei to starta i 1979 då dei saman laga boka *Labyrinten*, for blinde og sjåande barn, på Oktober forlag. Om korleis bysta vart til, seier Marit Wiklund «Slik eg hugsar det, så bestilte Johanna bysta av meg for å gje meg ei økonomisk handsrekning».

Då bysta var ferdig i 1993, inviterte Johanna til dobbeltgjengarparty heime hos seg sjølv der den vart avduka. Eg spør Marit Wiklund korleis den hamna på biblioteket. «Johanna vart lei av å gå og sjå på bysta og ha den ståande i huset, og gav den til biblioteket».

Björg Sælid var sjefsbibliotekar då bysta av Johanna kom på plass. Ho møtte Johanna ofte. Ho seier Johanna likte å vere der det skjedde, og at ho ikkje var skoren for tungebandet, men hadde replikkar klar til det meste.

Johanna var ganske stor, og synet var ikkje godt. Björg Sælid fortel at ikkje sjeldan når Johanna kom på biblioteket, hadde ho gått langs vegen og nesten blitt meia ned av bilar. Då var replikken ofte «I dag høll jag på och gjøre Ulf til enkemann igjen».

Ossietskyprisen

Hausten 1995 fekk Johanna Schwarz Ossietsky-prisen for modig bruk av ytringsfridomen. Carl von Ossietsky var ein radikal tysk pasifist som vart dømt for landssvik og spionasje i 1931. Ossietsky fekk Nobels fredspris i 1936, for året 1935.

Håkon Dahl i NRK intervjuar Johanna etter prisutdelinga. Han spør korleis familien kom seg til Sverige i 1938. Johanna fortel at mora kom frå ein ungarsk jødisk familie, og at morfaren hadde pengar nok til at dei kunne reise og opphalde seg i Sverige. Og, legg Johanna til «Krystallnatta hadde sendt sjokkbølgor gjennom Europa, och nær grusomme ting skjer, brukar politikarane bli lita mer medgjørliga, och så slapp vi inn i Sverige».

«Tenk om jag dør»

Eit snaut år etter at ho fekk Ossietsky-prisen, døydde Johanna på Kongsberg sjukehus. Ho fekk komplikasjonar etter ein operasjon for underlivskreft. Lenge låg ho på Rikshospitalet.

Ein dag sette ho seg plutseleg opp i senga og sa forskrekka «Tenk om jag dør». Ja, det var ikkje utenkeleg. Ho var alvorleg sjuk. Ho sjølv visste at ho var dødssjuk. I mange år hadde Johanna gått rundt og sagt «Når Håkon Lie dør skal flagget til topps». No innsåg ho at ho kom til å døy før han. Ho fekk venner til å love at når Håkon Lie døydde, skulle dei syte for at flagget gjekk til topps. Kvifor var ho så sint på Håkon Lie? Han var for henne den som hadde hovudansvaret for kor mykje Ap, LO og arbeidarrørsla hadde svikta når det gjaldt palestinaranes kamp for sin rett.

Johanna var from. Ofte når noko stod på, sa ho «Vi måste bedja». Men fiendane sine bad ho ikkje for. «Så from er jeg ikke. På den veien er jeg ikke kommet lenger enn til erkjennelsen av at min Gud også er mine fienders Gud».

Messe for Johanna

Det er 12.september 1996. I Kongsberg kyrkje kling Gabriel Faure. *Pie Jesus*. Steinar Ofstad på fløyte. Det er altergang, slik det er i ei katolsk gravferd. Ragnhild Bjelland frå Katarinahjemmet syng messa. Pater Per Bjørn Halvorsen frå klosteret i Neberggata har minneord og seier:

«Ingen kunne treffe Johanna Schwarz og gå uendret bort fra det møtet. Johanna var forstyrrende. Hun forstyrret oss konforme kristne, hun var forstyrrende for oss selvtilfredse samfunnsborgere. Og ikke bare var hun forstyrrende, hun kunne være direkte utidig... I sin person var hun forening av det uforenlige, men så trygg var hun i denne foreningen at hun gjorde oss andre usikre. Vi takker henne for hennes utidighet, ja vi elsker henne for den.»

Johanna Schwarz med pistol til venstre. Biletet er teke på Katarinahjemmet i 1957 på ei teaterframsyning på den årlege haustfesten.

Kjelder: Omtale av Johanna Schwarz i aviser og på nettsider. Søknaden til lektorstillinga i Bergen. Sitat frå Johannas bok. Intervju med personar som kjente Johanna Schwarz.

Audgunn Oltedal. Examen Artium frå Rogaland offentlege landsgymnas, Bryne i 1965. Journalistlærling i avisa Dagen i Bergen Cand.mag frå Universitetet i Bergen med faga samanliknande politikk, filosofi og kristendom. Hovudfag i filosofi frå Universitet i Oslo. Redaktør i Ny Tid frå 1975-1979. Journalist i NRK frå 1979-2004. Frå 2004 til 2015 førstelektor i journalistikk ved Journalistutdanninga, Høgskolen i Oslo. Underviste her i presseetikk og nyheitsjournalistikk. Har skrive bøkene Inn i genalderen, Det norske samlaget saman med Kristin Aalen Hunsager (1988), Genteknologi. Det norske samlaget saman med Thomas Grunfeld (1991). Den myndige journalisten, Høyskoleforlaget (2001) og Viktig og vesentleg? Om profesjonsverdiar i journalistikken. NJ-forlaget (2012)

Jorun Fougner

Mormors hus. Mitt paradiset

**Halldis Brønne Pihl, Norges første kvinnelige arkitekt.
Noen blad av en familiekrønike.**

Det er sensommer for et par år siden, jeg går på «Stolpejakt» med en venninne; 50 poster er plassert på forskjellige steder i Bydel Vestre Aker, og folk skal opp av sofaen, ut og røre på seg, oppdage nye steder, og møte en bit lokalhistorie. Tre i ett, som et kinderegg for voksne.

Vi er på Vinderen, står utenfor en port med Charlotte Andersens vei 7 på, og noterer registreringskoden for posten. – Vi skal gå inn å se på huset, sier jeg, og trekker venninnen med meg. Den lange alleen går i en bue fra porten til huset. Trappen opp til mahognidøren har fem trinn. Over døren er familievåpenet støpt inn i vegg, og årstallet 1916. Kjøkkeninngang til venstre for hoveddøren.

En dame kommer ut, og lurer åpenbart på hvilket ærend vi kommer i, siden vi er så tett på huset. – Unnskyld sier jeg. - Jeg ville bare vise frem – jeg var ofte her som barn. Det er mormoren min som har tegnet dette huset.

- Nei, sier damen. Dette huset er tegnet av arkitekt Pihl.
- Ja, sier jeg. Og arkitekt Pihl var min mormor.

Damen understreker at det er *arkitekt* Pihl som har tegnet huset, ingen *mormor*, og jeg gjentar at arkitekten *var* min mormor, og at hennes fulle navn var Halldis Brønne Pihl, uteksaminert fra Norges Tekniske Anstalt, senere NTH, i året 1900, som Norges første kvinnelige arkitekt. Damen skjønner, vi får en god latter, og vi inviteres inn.

Det var morfar som bodde her. Mormor døde da moren min var ti år, og huset seks. Jeg har altså aldri truffet henne, men kjente henne likevel godt. Hun var inne i, og bakenfor alt i huset, som var morfars. Hun var nærværende i min mors savn og i min egen idealisering, hun var en som forsto, de gangene min egen mor var dum, urettferdig og uforstandig slik mødre av og til er. Men ikke en mormor i himmelen.

Hovedinngangen fører gjennom et lite vindfang der man kan sette fra seg paraplyen hvis det regner, stokken med sølvhåndtak om man er gammel, eller løpe rett igjennom hvis man er barn og vet at morfar venter innenfor med åpne armer og en stor klem.

Det er kanskje julaften. Vi har vært i Ris Kirke, og nå står vi i den store hallen, mottatt av piken Klara i sort, blank kjole, og hvitt forkle. Hun har en liten hvit kappe på hodet, og tar imot yttertøyet til mor, far, mine to søstre og meg. Og yttertøyet til to onkler, to tanter, en stor kusine og en stor fetter. Og to eller tre grandtanter. Sorte og brune pelskåper på garderobestativet. Sorte og brune muffe på hyllen over, sammen med hatter, med og uten pels, fjær og pynt. Og hansker.

Det er kaffe og kaker i mellomstuen med isbjørnskinns foran flygelet. Så godt å ligge på, kjenne på de store glatte tennene i bjørnekjeften, kjenne på forventningen i kroppen. Kaffelukten. Magen er ikke sulten på julekaker. Den er sulten på Juletreet i røkeværelset ved siden av, med hundretusen pakker under. Sulten på gangen rundt juletreet med alle vers på alle sanger, og prøvende blikk mot merkelappene ved foten av treet. En onkel som plutselig får fryktelig vondt i magen fordi han har spist for mange julekaker, og må forlate selskapet for en stund. Like etter hører vi bjelleklang, det bankes på ytterdøren, og selveste Julenissen kommer inn.

Alle syns synd på onkelen som ikke møtte nissen.

Kanskje er det ikke julaften, men et stort familieselskap med middag. Da er også piken Marie lånt ut av Tantene, så det er to som sørger for at duften av stek og saus og grønnsaker siver ut fra det store kjøkkenet med anretning ved siden av. Digre tinnlokk på veggene tas ned når maten er lagt på fat og legges over, så steken og grønnsakene holdes varme. Tallerkenene er også varme. De er blå og har bilde over det hele, en vei nedenfor en borg, og riddere på hester som kommer mot en. Man kan dikte all verdens eventyr i en tallerken, mens man venter på at alle fatene til slutt skal komme til barna.

Eller kanskje det er sommer og bare oss. Da er det ingen andre enn morfar som tar imot, han får en fort klem, man løper tvers gjennom hallen, gjennom stuen med flygelet i hjørnet og isbjørnskinnet på gulvet, store malerier på veggene og en vakker kommode med svarte broderier som jeg lærte at heter intarsia, gjennom den overbygde terrassen og rett ut til karpedammen midt på den store, flate firkantete gressplenen. Man kunne vasse uti og klappe fiskene. Etter hvert som man ble svømmedyktig, kunne man tar et par – tre tak i diagonalen.

Er det høsten, ser man etter om det er fersken på espalieet på den hvite murveggen. Kanskje, kanskje ikke. De er uansett ikke for barna. Men det er alltid rips, hvite og røde. Bringebær, gule og røde. Alle slags av epler, pærer og plommer. Er man barn, får man klatre opp og riste ned de siste, de som ikke kan nås med gardintrapp, stige eller hov.

Et sted i bakgrunnen fins en gartner, som sørger for at denne paradisets hage er nettopp det.

Litt senere på høsten er det kastanjer i alleen, de blir til mennesker og dyr, og du er bonde som må melke kuer og gi høy til hesten.

Er det inne-vær, kan du stå i hallen ved foten av trappen og se på den magiske lampen, en liten pike i tynne, tynne klær, som bærer kuppelen over lyspæren. Laget i messing. Og hun er så vakker. Og trappen er bred og trinnene akkurat sånn at de er gode å gå i. Man kan gå opp og ned mange ganger, i den trappen, bare fordi den er så god å gå i. Til og med kjellertrappen i dette huset, er god å gå i.

Kanskje er det akkurat den dagen morfar tar meg i hånden, leier meg ned trappen og vil vise meg noe på den store kjellerdoen. Det står en vid kurv der. Setteren Lill, som er med morfar på rypejakt hver eneste høst, løfter hodet når vi kommer inn. Hun lar meg komme helt inntil seg, og hilse på de nesten nyfødte valpene.

Jeg er elsker dette huset. De forskjellige luktene i de forskjellige rommene. Spisestuen med tunge, gamle eikemøbler. Det digre badet, med den rare «vasken» på gulvet som het bidet. Parketten med rutemønster i alle rom unntatt badet. Det mønstrede silketapetet på veggene. De gamle kistene og skapene. Spisebordet og stolene som mormor også hadde tegnet. Farget, smårutet glass i spisestuevindue.

For en mormor jeg hadde. Selv om hun var i himmelen.

...

Halldis Brønne ble født i Trondhjem 12. februar 1879 som den eldste i en søskenflokk på åtte, og den ene av to jenter. Hennes far var fabrikkier (Trondhjems Uldvarefabrik) Bernhard Cornelius Brønne, en av de statsrådene som reiste til København for å hente prins Carl av Danmark til Norge.

Moren het Eline Aune, og kom fra gården Aune i Rindal. Om henne vet vi at hun reiste hjemmefra sammen med en venninne til København, for å være med på åpningen av Pantomimeteateret i Tivoli. Og vi vet at hun gikk i samme klaverklasse som Edvard Grieg i Leipzig. I familien fins det en rekke bilder som hun har malt, stort sett med blomstermotiv.

Halldis vokste opp i Søndre Gade i Trondhjem, ikke langt fra Nidelven som krøller seg gjennom byen. Men somrene ble tilbragt på Munkaunet, en gård beliggende noen kilometer utover veien til Byneset, med tomle plass for en stor barneflokk, både ute og inne. En lang badestrand hørte til, (nå overtatt av kommunen, «Brønnebukta»), og en stor ti-seters utedo med filleryer og markblomster, og to små dohull for barn. Den er nå fredet. Når kongen var i Trondhjem, var han gjest på Munkaunet, ikke minst til glede for neste generasjon, blant annet min mor, som var der på sommerferie. Det var den gangen barn skulle sees men ikke høres, så de var stort

sett ryddet av veien, men det fantes nøkkelhull å kikke gjennom og små ører tett inntil dørene. Og min mor mintes godt den gangen herrene pustet ut og skulle dra festen i gang for alvor etter at Kong Håkon hadde forlatt huset, hevet sine glass, og oppdaget at Hans Majestet aldeles ikke hadde forlatt huset. Han stakk hodet inn med et stort smil og sa: Bøøø! -Eller kanskje hun ikke husket det, men at det var en av de gode historier som vandret i familie og vennekrets?

Trondhjems Tekniske Lærestanstalt, forløperen til NTH, var nærmeste nabo til Nidarosdomen, bygningen er i dag Trondheims rådhus. Avstanden mellom anstalten og hjemmet til Halldis Brønne i Søndre gade, er anslagsvis en snau kilometer, så hvis hun først skulle ha en utdanning, var en hun kunne få så å si i nabolaget, sikkert bekvemt. Men det bemerkelsesverdige er jo at hun ville ha en utdanning, og at hennes foreldre enten oppmuntret, eller i alle fall aksepterte det. – Hva drev dem, disse kvinnene som ble den første kvinnen med utdanning iett-eller-annet? På fotografier og malerier av Halldis, ser vi en meget vakker kvinne, med renskarne trekk og et stort, kastanjefarget hår. At hun i tillegg var eldste barn av en av byens vel ansette og vel bemidlede menn, innebærer at hun måtte regne med å «bli godt gift», og følgelig ikke få særlig bruk for en utdanning. -Har hun tenkt at hun kanskje, med en slik utdanning, kunne ta oppdrag på si?

Det var i alle fall det hun kom til å gjøre.

Hun var glad i å tegne og male gjennom oppveksten. Jeg har en skisseblokk etter henne, uten at jeg mener å kunne spore noe stort talent i den. Men jeg har også et grytelokk, der innsiden er malt med oljemaling, og viser et vakkert landskap med et vann. Hennes beste venninne, Kikki Sand, levde i flere år etter at min familie flyttet til Trondheim i 1969. Hun fortalte meg at de to ofte gikk opp i Bymarka om ettermiddagene, med male- og tegnesaker. Og hun sa at de malte på alt de kunne få tak i, også på aluminiums-lokk som av en eller annen grunn var blitt til overs. I mitt barndomshjem hang dette lokket over spisebordet på kjøkkenet. Jeg var alltid stolt av å ha et ekte maleri på kjøkkenet – ingen jeg kjente, hadde det. Og atpå til et *rundt* maleri. Nå henger det over mitt spisebord, og det er en av de aller kjæreste gavene jeg har fått.

Halldis søkte om opptak som student ved den tekniske anstalten, men fikk avslag, begrunnet i at hun var kvinne. Men hun fikk lov til å hospitere ved forelesninger og undervisning, og hun fikk avlegge eksamen Hun ble den første norske kvinnelige arkitekt med full fireårs arkitektutdanning fra Trondhjems Tekniske Lærestanstalt. Det skjedde altså i 1900. I Wenche Findal: Mindretallets mangfold, kan vi lese at TTL, som ble etablert i 1869, «hadde kvinner blant sine studenter fra slutten av 1890-tallet. Fire kvinner fikk arkitektutdanning ved skolen, og av disse fikk to en yrkeskarriere som arkitekter, Kirsten Wleügel Knutssøn og Borgny Solheim.» De tok eksamen henholdsvis ti og femten år etter Halldis Brønne. «Etter middelskoleeksamen og håndgjerningskurs (...) var hun (Halldis Brønne) den første kvinnelige arkitekt med full fireårig arkitektutdanning» (familieboken).

I innledningen til del 2, Kvinner i norsk arkitekturhistorie (Findal 2004) skriver Anne Sæterdal: «Husk at arkitektyrket trenger kvinners erfaringer og kreative krefter. Husk at arkitektyrket er et mannsdominert yrke. Kvinner i arkitektyrket møter praktiske, psykologiske og sosiale barrierer i seg selv og i omgivelsene». Det gjorde også Halldis Brønne Pihl. I løpet av studietiden forelsket hun seg.

Blant familiehistoriene er denne:

Ingeniørstudent Carl Fredrik Beyer Pihl, sønn av Carl Abraham Pihl, Norges første jernbanedirektør og hustru Cathrine fra England, spaserte i Munkegaten fra studiestedet like ved Nidarosdomen, nedover mot byen, sammen med en medstudent. På den andre siden av gaten, i motgående retning, kom to unge damer. Student Pihl sa til sin kamerat: Legg merke til den vakre til venstre. Henne skal jeg gifte meg med.

Og slik ble det. Historien forteller ikke om student Pihl allerede hadde hatt et godt øye til henne en stund, om de kanskje til og med hadde snakket sammen, eller om det var første gang han så henne. Men gift ble de, 30. mars 1901 i Trondhjems domkirke, altså et knapt år etter at hun var ferdig med sin utdanning. Hun rakk ikke å bruke den – året etter, i 1902, fødte hun en sønn i Arendal, sønn nr. 2 kom i 1906 i Ålesund, sønn nr. 3 ble født i Kristiansund i 1910. Også barn nr. 4, en pike, ble født i Kristiansund, men fikk de første fire leveårene i Halden.

Halldis' mann var entrepenør, og sto for gassverk-utbygging i alle disse byene, senere også i Kristiania. (Gassbeholderen på Cuba, er «morfars ballong»!). I Kristiansund fins en mangearmet lysarmatur, kalt Pihle-treet utenfor Festiviteten, som opprinnelig var opplyst av gass.

Findal sier at «Straks etter avlagt eksamen skal hun, (Halldis Brønne) ha tegnet et lite sanatorium i Trondhjem av «ren veldedighet», det vil si uten honorar. Dette er trolig feil. Jeg har ikke klart å spore opp et sanatorium i Trondheim eller omegn som hun har tegnet. Derimot tegnet hun et sanatorium på Tingvoll, noen år senere. Da var hun gift, og en forsørget kvinne tok selvsagt ikke honorar. I et lokalhistorisk skrift fra 2009, står det: «Det var legar og sanitetskvinner i Kristiansund som tok initiativet til å bygge eit sanatorium på landet, der folk kunne reise og puste inn rein, frisk luft. (...)»

Tingvoll ble valgt som egnet sted, og vedtaket gikk på bygging av et «kombinert rekonvalisent- og pleiehjem» for Kristiansund og Nordmøre. Det ble snart satt i gang et innsamlingsprosjektprosjekt. Det kom store gaver fra lotterier og fonds, fra privatpersoner og nordmenn som hadde utvandret til USA.

Bylege Trumpy laga skisser for Vonheim, og arkitekt «fru Pihl» laga tegningar som gåve. Desse gåvene gjorde at det planlagte antall pasientar ein bygde for, vart auka frå 20 til 30. Dei fekk og pengar til å bygge uthus og kurhall.» Vigslingsdagen, som den ble omtalt som, var 25. august 1912. «Det måtte vere ei storhending. DS «Solskjel» gjekk

ekstratur frå Kristiansund med om lag 200 menneske, og i tillegg var det 500-600 menneske frå Tingvoll og andre stader.» (Hendt og hender i Tingvoll).

I år 1900 døde 7000 personer av tuberkulose i Norge – av en befolkning på 2,2 millioner. Og dødstallene var like høye i tiårene før og etter. Den siste tuberkulosepasienten ble utskrevet fra Tingvoll så sent som i 1968. Fire år senere ble Vonheim gjort om til psykiatrisk sykehjem, som besto til 2009. Deretter ble bygningen brukt som asylmottak, men i dag er den revet.

Tuberkulosen, eller tæringen, herjet videre gjennom 20- og 30 årene, og den tok – ironisk nok - også livet til min mormor.

Etter at hennes mor var død i Trondhjem, ble yngstebarnet, Borgny, Halldis' lillesøster, sendt til husmorskole på Stabæk i Bærum. Her bodde hun i internat, ble smittet, og Halldis tok seg av henne og ble selv smittet. Begge døde. At tuberkulose var smittsomt, hadde man visst lenge. Det var visstnok den franske legen Jean-Antoine Villemin som oppdaget det, i 1865.

Men i mellomtiden hadde hun altså tegnet sitt andre store prosjekt, de store herskapsvillane i Charlotte Andersens vei.

Jorun Fougner var journalist i den første delen av yrkeslivet. Fra 1974 var hun høgskolelektor, senere førsteamanuensis i norsk ved Dronning Mauds Minne og underviste i norsk og religion/etikk. Har senere undervist i norsk ved Høgskolen i Sør-Trøndelag, Avdeling for lærerutdanning, og ved samme avdeling Høgskolen i Oslo. Var de siste yrkesårene tilknyttet journalistutdanningen, Høgskolen i Oslo, først og fremst i mediestudiet. Hun har skrevet flere fagartikler og er forfatter eller medforfatter av bl.a. følgende bøker: *Barn foran skjermen* (1980), *Medielære* (1986, 1990), *Gud i barnehagen* (1991, 1995), *Under fortellingstreet* (2005), *Skolegårdsfortellinger* (2010)

Kilder:

Familien Pihl, «Pihleboken», første gang utgitt i 1939 av fetterne W.R. Pihl og C.F. B. Pihl, utvidet og oppdatert i forbindelse med slekts-stevne i 2010 av Torbjørn Pihl, Bodoni forlag, Bergen.

Wenche Findal: *Mindretallets mangfold. Kvinner i norsk arkitekturhistorie*. Abstrakt forlag, 2004

Helge Husby: *Tingvold sanatorium*. I *Hendt og hender i Tingvoll* 2009. Bok nr. 2 i en serie.

Synnøve Caspari

Sophie Tolstoya og Lev Nicolayevic Tolstoy. Et spesielt russisk ekteskap

Om mange kvinner og menn kan det skrives, og mange er det skrevet mye om. Dette gjelder både Leo Tolstoy og hans hustru Sophie. Ekteskapet deres har fått ry for å være mislykket og dårlig, men i den forbindelse har jeg et noe annet syn eller oppfatning, grunnet min forståelse av deres dagbøker.

Han er en av verdens fremste forfattere, mye takket være henne. Hans litterære verk bygger også i mange sammenheng på deres samliv, deres familie, deres omgangskrets og opplevelser. Den utrolige innsikt og forståelse for kvinners reaksjoner, tanker og væremåter som kommer til uttrykk i hans forfatterskap, vil jeg tro at hun har en stor del av æren for. Det merkelige er at det ikke gjenspeiles i hans liv og virke. Heller ikke i hans forståelse for henne.

Det er et 'hav' av negative hendelser man kan fokusere på, men imellom 'slagene' var det også mye lek og moro, kjærlighet og fellesskap – et førti-åtte års ekteskap, hvor de fortsatt elsket hverandre.

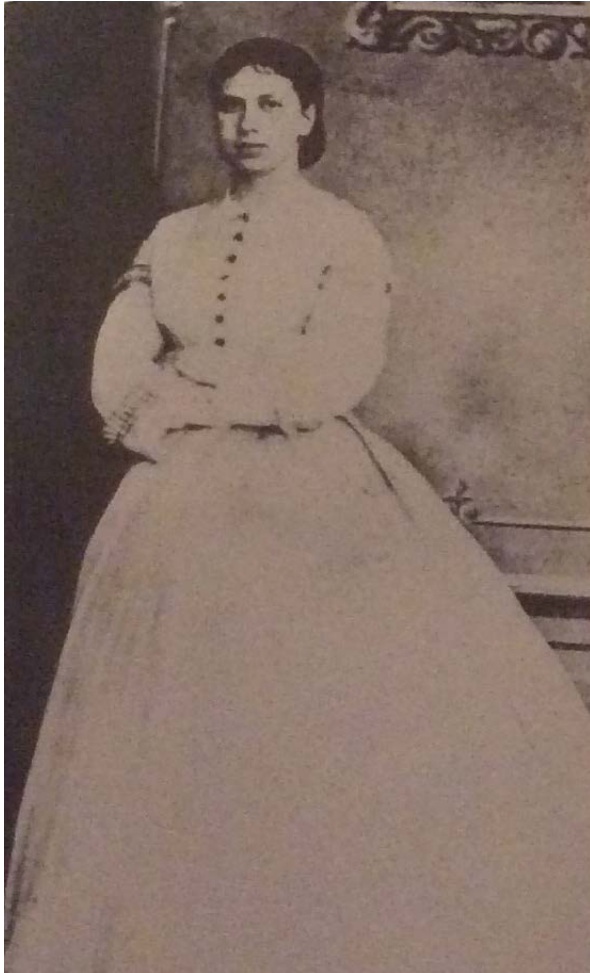
Den russiske forfatteren, Leo (Lev) Tolstoy (1828 –1910) var en svært mangfoldig person. Et geni, en av verdens fremste forfattere, en 'profet', revolusjonær, ved at han blant annet ville avskaffe slaveriet, endre kirkens dominans, det vil si den tolkning av evangeliet, som den russisk ortodokse kirken sto for, han så den enkeltes menneskeverd og var for likhet, rettferdighet og ikkevold. Han deltok i krigen ved Sevastopol, og grusomme opplevelser førte til at han ble pasifist. Han var selvbevisst og selvforaktende, et leende, lekende menneske og en 'grubler'.

En krevende mann å være gift med, og hans ekteskap med Sophie Behrs har fått mange varierende tolkninger, ut fra forskjellig dokumentasjon og diverse overleveringer. Dette lille kapittelet bygger primært på deres dagbøker, men også andre aktuelle kilder. Ut fra min forståelse, er Sophie Tolstoyas betydning for Leo Tolstoy og hans forfatterskap undervurdert, og det samme gjelder deres ekteskap.

Sophie Behrs (1844-1919) vokste opp i en russisk «nesten» adelig familie. Hun hadde fem brødre og to søstre, og hadde hele livet et godt forhold til sine foreldre og søsken. Spesielt til den to år yngre søsteren, Tanja. Tanja var elsket, hun var munter og glad, en person som spredde glede, som lyste opp i tilværelsen.

Familien Behrs hadde et harmonisk hjem og barna fikk utdanning og undervisning av foreldrene. Sophie lærte seg språk, fransk, tysk og engelsk fra barnsben av, og andre

skolefag som matematikk, historie osv. var en del av undervisningen, men da ved en privat huslærer. Hun ble også utdannet innen søm, husstell og kokekunst og var kvalifisert (fra universitetet i Kazan) som lærer. Brødrene gikk nok videre til gymnas og universitet, mens pikene, som vanlig var, fikk videre skoleing hjemme. Sophie spilte piano og leste mye, noe hun fortsatte med hele livet. Fransk var like selvfølgelig som russisk, i det aristokratiske miljøet. I samtaler ble franske ord og vendinger ofte flettet inn.

Som ung hadde Sophie sine drømmer om fremtiden – en mann som elsket bare henne, en hun kunne dele tanker og opplevelser med, et godt hjem, og videre ønsket hun seg barn. Barn var noe som naturlig fulgte med ekteskapet, de var en gave fra Gud og ikke noe man valgte, men opplysning angående barnebegrensning og prevensjon var i emning. For svært mange kvinner og ikke minst menn, var det en formastelig tanke.

Behrs hadde et åpent hjem, med stadige besøk av venner, slekt og kjente personer. I Russland var det vanlig, i adelige kretser, med en åpen besøksdag i uken.

En hyppig gjest i 1860 årene var Leo Tolstoy, da allerede en berømt forfatter med flere utgitte verk (Barndom 1852, Gutteår 1854, Ungdom 1856 og Sevastopol 1855 –

56). Familien hans var adelig og bodde på et av godsene som de eide, Yasnaja Poljana, utenfor Tula, et par mil fra Moskva. Tre hundre og tretti slaver (kvinner og barn ble ikke regnet med) tilhørte ham. Dette godset overtok han da han var nitten år. Foreldrene hans døde tidlig. Han var bare to år da hans mor døde og hans far og bestemor døde da han var ni år. Farens søster, Alexandra, og en fjern kusine, tante Tatjana, hans elskede fostermor, ble hans nærmeste gjennom oppveksten, begge dypt religiøse. Hans forestillinger om en mor var veldig emosjonelle og forherligende, selv om han visste at hans egen mor var en meget bestemt dame. Tatjana bodde hele livet på Yasnaya Poljana.

Han var selv lett påvirkelig og tok ofte til tårene, og ble derfor av sine søsken, kalt for `hyleren`.

Leo Tolstoy var livlig og sjarmerende og som ung en ganske pen mann. Han var høy, kraftig bygget og usedvanlig sterk. Selv gremmet han seg over sitt utseende, og ønsket å bli like pen som sin eldre bror, Nikolay. Han likte å bli lagt merke til, å vise seg, var stolt i sin uniform; og følte seg overlegen i forhold til sine klassekamerater, ved sin herkomst. På samme tid var han ukomfortabel i rollen.

Sohie forteller i dagboken at hun i barndommen var svært forelsket i ham.

Han studerte ved universitetet i Kazan i tre år, og levde da et ganske utsvevende liv med både spill, alkohol og seksuelle forbindelser. Studiene var han ikke særlig interessert i, en vanskelig student -. Han var i denne tiden veldig forelsket i en livegen kvinne på godset, Axinya, og fikk i 1858 en sønn med henne, Timofei. Mor og sønn bodde på godset til Yasnaja Poljana hele livet. Timofei ble kusk for en av sine halvbrødre.

I denne tiden utviklet han også en mistro og avsky for kvinner, til tross for sitt begjær for dem, hvilket han også i senere år ga uttrykk for, ved å føle skyld og vemmelighet for seksuelle aktiviteter. Dette preget dessverre hans forhold i ekteskapet, som ble ambivalent. Et `glødende` begjær og samtidig forakt for seg selv. (Det kan skyldes at han som ung ble smittet, venerisk sykdom, av en prostituert. Kvinnen skulle være `ren`).

Da spillegjelden hans ble svært stor, kuttet han ut og reiste til Sevastopol. Han deltok i Krimkrigen, noe som preget ham hele livet. For å betale seg ut av en formidabel spillegjeld solgte han hovedhuset på Yasnaja Polyana; Det ble revet og flyttet ganske umiddelbart. (Det er mulig at han også solgte en landsby).

I 1862 kom han tilbake til familiegodset Yasnaja Poljana og ønsket nå å etablere seg. Han bestyrte godsene, dro på jakt, syklet, var glad i sine daglige rideturer og hestene han holdt, gikk på visitt og hadde omgang med venner og naboer. Han opprettet også 13 skoler for bøndernes barn, hvor han selv underviste.

En familie han stadig besøkte var familien Behrs, hvor han var vel ansett. Han ble invitert til å være med dem på forskjellige utflukter og aktiviteter, og han ble generelt sett satt stor pris på. Foreldrene til de tre døtrene trodde nok han var begeistret for den eldste datteren Lisa og de ble forbauset da han ba om Sophies hånd.

Han var betatt og svært forelsket, usikker og full av komplekser. Han følte seg stygg og klossete i forhold til denne vakre unge piken, men til slutt mannen han seg opp til å fri - ved et brev til henne. Han beskriver i sin dagbok hvor 'liten' han følte seg, var helt innstilt på å bli avvist, men hun sa ja!

Det var en russisk skikk at den eldste datteren skulle giftes først, men han ønsket å gifte seg med Sophie og det ble da godtatt. Hun var ung, idealistisk og dypt forelsket. Når han, Lyovochka, var på besøk, når han snakket fortrolig med henne, da var hennes dag glitrende.

Lev Tolstoy 20 år, 1848.

Sophie var henrykt og lykkelig, forlovelse ble deklarerert, med bryllup en uke senere, i 1862. Hun var da atten år og han var trettifire. Etter bryllupet flyttet de til hans gods, Yasnaia Poljana, som ble deres fremtidige hjem.

Sophie ble meget glad i stedet, hun elsket naturen og dens skiftninger, roen og den vakre eiendommen. De gledet seg begge i de videre årene ved å plante både blomster og trær, en lindeallè, en furulund og mange frukttrær.

Yasnaja Poljana. I dag museum

Hun var ung, mens han øyensynlig betraktet seg selv som gammel. For eksempel sa han at han var for gammel til å danse, når de var på ball.

Begge skriver dagbøker, både hver for seg og sammen. De har en liggende i mellomstuen, hvor de begge skriver. Jeg vet ikke hvor vanlig det var på den tiden, men det virker som om dette var en selvfølge, og de leser hverandres dagbøker. De skriver åpenhjertig og betror sine tanker, følelser og refleksjoner, gjennom livet, en utrolig ærlighet. Det er gripende å lese og leseren føres inn i deres dagligliv. Dagbøkene er også hovedkilde til dette lille kapittelet.

Sophie fremstår som meget intelligent, en høyreist, flott og vakker kvinne, som utvikler seg fra å være en uerfaren attenåring til å bli en svært dyktig hustru, som kunne mestre det meste. Hun er på mange måter en kunstner med stor sans for, og evne til å skildre naturens skjønnhet, for musikk, kunst, litteratur og poesi. Ved å gifte seg med en mann, såpass mye eldre, ga hun avkall på sin 'ungdom', behovet for å danse, flørte og ha uforpliktende moro; det var en stor overgang og til dels et savn. På Yasnaja Poljana var det stille og rolig. Sophie er til fulle klar over sin manns genialitet som forfatter, men hun har et nøkternt og en kritisk holdning til hans forfatterskap. De har begge lest enormt mye og er orientert både innen filosofi, klassikere og samtidslitteratur. Hun uttaler seg med stor sikkerhet om verdien av

litterære tekster. For eksempel synes hun at Dostojevski er svært 'grov'. De omgås og har besøk av mange kjente forfattere i tiden, men Dostojevski og Tolstoy traff aldri hverandre. Turgenjev var en stor 'fan' av Leo Tolstoy.

Sophie ble senere en meget dyktig og ivrig fotograf.

Hennes følelsesliv svinger enormt, stort sett beroende på Lyovochkas hengivenhet eller mangel på sådan.

Ekteskapet er lykkelig, men meget stormfullt; de er begge sterke personligheter, svært følsomme og temperamentsfulle og de forventer mye av hverandre.

Ærlighet skal være en rettesnor i ekteskapet; en idealistisk holdning som er viktig for dem begge. Sophie er 'ren' og uplettet, ung og forventningsfull, det tviler han ikke på. Når det gjelder ham selv er det verre. Han har levd et turbulent liv kan man si, og han har skrevet det hele ned i sine dagbøker. Disse forlanger han at hun skal lese før bryllupet og hun blir rystet! Han vil at hun skal vite alt om ham, hvilket dekadent liv han har ført, men nå lagt bak seg. Egentlig forventer han nærmest at hun skal avvise ham, men hun gjør ikke det. Det som spesielt gjør inntrykk på henne er det barnet han har, Timofei, og de følelsene han i dagboken, gir uttrykk for å ha, overfor denne kvinnen, Axinja. Sophie føler her en voldsom sjalusi, virker det som, gjennom hele livet. En episode beskrives for eksempel hvor Axinja, nå 'gammel og fet' ligger på alle fire, og skrubber et gulv i hovedhuset. Hennes flotte brune legger er ikke lenger flotte, men Sophie innbiller seg at han fortsatt kan føle begjær for henne! (En sprek 82 åring).

I sine dagbøker sier han at han voldtok henne på bryllupsnatten, men selv nevner hun ikke noe om dette. Senere sier hun at han er veldig opptatt av det fysiske, sensuelle samlivet, hun selv er nokså likegyldig, de første årene. Senere sier hun at en kvinne først blir seg bevisst sine seksuelle behov når hun blir tredve år og da 'forlanger' hun at han også skal tilfredsstille hennes behov. Det er ganske avansert, tror jeg, på attenhundre tallet. Antagelig uttrykker hun dette via dagboken-.

Sophie blir stadig gravid og føder etter hvert tretten barn. Det første blir født etter ni måneders ekteskap. Lyovochka var til stede under fødselen, led med henne, gråt av glede, kysset og klemte henne, da sønnen Sergej ble født.

Sophie elsker sine barn, våker over dem, da de stadig er syke, men hun synes å ha et nøkternt forhold til dem, etter hvert som de vokser opp. Fire av barna dør tidlig. Den ene datteren, Masha, har hun problemer med å like til tider, da hun alltid har vært vanskelig, men hun har allikevel stor omsorg for henne. Den hun elsker høyest er Ivan, 'Aniuschka', det yngste og siste barnet; de har et nært forhold, nesten som 'sjelsfrender' ville vi sagt i dag. Da han dør, bare syv år gammel, er hun utrøstelig i lang tid. I mange år 'snakker' hun med ham, tenner lys og setter blomster foran hans bilde. Med tanke på døden, så ser hun frem til å møte ham igjen.

Men hverdagen kaller, og hun har svært travle dager. De har mange tjenere, men det er henne som fører godsene, tar hånd om økonomien og har oversikt over den daglige drift, planting, såing og høsting. Tømmer som skal hugges og selges, innhøsting av avling og lønning til leilendingene. Eiendommene var ikke av 'det beste jordsmonn'. Det kommer også stadig problemer hun må ta seg av, for eksempel tyveri av tømmer – leilendingene er fattige og har vanskelig for å klare seg. Både Sophie og Lyovochka ser urettferdigheten i samfunnet. Det er til tider sultkatastrofer og hungersnød i landet, for eksempel i 1891. Aristokratiet blir ikke personlig berørt. De har jo alltid avling og inntekter fra godsene.

Leo Tolstoy og Sophie oppretter matstasjoner, hvor folk får suppe eller annet, for å avhjelpe nøden. De matet 13000 mennesker, to ganger om dagen, på de 270 'suppehusene' som de opprettet. Det var så ille at syv millioner mennesker døde av sult i 1891.

Sophie skriver i dagboken, jevnt og trutt, selv om det er mange og lange perioder, uten at hun forteller noe. Hun sier selv at det er når hun er ulykkelig eller deprimert at hun tyr til dagboken. Her kan hun betro sine innerste tanker og følelser. Når forholdet mellom ektefellene er harmonisk og hengivent er det ikke behov for å skrive noe.

Deres ekteskap er, i litteraturen, blitt karakterisert som 'århundrets verste', men det stemmer aldeles ikke, ut fra min subjektive vurdering, primært basert på hennes dagbok. Lyovochka er, kan man si, aksen i hennes liv. Hun elsker sin mann, hele livet, men hun lengter etter hans hengivenhet og at han skal vise sin kjærlighet, ikke bare 'i sengen'. Han er den eneste mann hun elsker og ønsker ved sin side. Hun gir også uttrykk for, da han er død, at de har hatt et førti åtte års lykkelig ekteskap. De er begge trofaste mot hverandre. De har mange sammenstøt, men finner alltid sammen igjen, - bortsett fra de siste dagene.

Han skriver om sin ufattelige lykke i ekteskapet, føler seg ikke verdig sin hustru, kan vanskelig tro at hun virkelig elsker ham, til tross for hennes gjentatte forsikringer. Han er sjalu og skeptisk.

Når man leser hans dagbøker får man, inntrykk av en mann som har 'mange skrupler'. Han har religiøse anfektelser. Først og fremst er det hans generelle syn på livet og meningen med det 'å være til'. Hvis mennesket bare utslettes ved døden, da ser han ingen hensikt med livet. Hans 'bekjennelser' viser en kamp for å finne holdepunkt og til slutt synes det som om 'troen' er den bjelken han kan støtte seg på. ('Bekjennelser') Men hans gudstro stemmer ikke med den russisk ortodokse kirkens utlegninger og tolkninger av evangeliet. Han blir ekskommunisert.

Sine såkalte sensuelle behov er også et stort problem for ham. Han gjør selv veldig vesen av dette, men egentlig er han vel nokså normal. Før han gifter seg vil han helst ikke vedkjenne seg seksuelle behov eller begjær, selv om han oppsøker både

prostituerte og har andre forhold. Men, allerede som treogtyve åring ergrer det ham, at han lar 'driftene styre forstanden'. Han ser det som et nederlag og kjemper imot. «Kopulasjon er egentlig avskyelig, hvis det ikke var for begjæret. Man ville ellers aldri utsette en kvinne man elsker for dette, selv ikke i den hensikt å avle barn» (1891). (De er "avholdne" når hun er gravid).

Denne holdning synes å ha en negativ effekt på samlivet.

Han er ofte nærmest brutal i sine uttalelser. For eksempel sier han at ekteskap er til, bare for å tilfredsstille de seksuelle og sosiale behov. Kvinnens fremste oppgave er i sengen og å føde barn.

Hvor kom disse ideene og anfektelser fra? Tidligere erfaringer, religiøse holdninger, kanskje via 'fostermødrene'. Jeg tror ikke han tenkte på det, men for Sophie var det vanskelig.

De første seksten årene av ekteskapet var svært lykkelige, selv om de hadde sine kontroverser. Sophie reagerte ganske voldsomt, kjefte og gråt, truet med selvmord og ba om tilgivelse. De tok ofte til tårene begge to og endte i lidenskapelige omfavnelser. «Jeg kunne dø av lykke i en slik manns nærvær», skrev hun. Eksisterer det et mer harmonisk og lykkelig ekteskap?». Men hun kunne være overlykkelig den ene dagen og bunn ulykkelig den neste. Den svingende sinnsstemningen utviklet seg negativt gjennom årene, hun ble nærmest hysterisk, som eldre, men det kan synes med god grunn. Han kunne være vanskelig, 'et kruttmagasin' sa hans tidligere offiser kamerater. Etter seks års ekteskap skrev han:

«Alle kvinner er dummere enn den dummeste mann», osv. Samtidig som han tok det, øyensynlig som en selvfølge, at Sophie skulle føre regnskapet for godsene, undervise og oppdra barna, føre hus, motta horder med besøkende, natt og dag, økonomien er hennes ansvar, problemer med leilendingene eller ansatte skal hun ta seg av, hans eget ve og vel, ikke minst osv, osv. Hun syr klær til dem alle, koker mye av maten, selv om de har egen kokk. Ingen er gode nok for hennes Lyovochka! Han er ofte plaget med blant annet maven, og da masserer hun, uendelig tålmodig. Hvis han har feber, så våker hun, natt og dag. Hun har heldigvis en enorm arbeidskapasitet. Hun kan sitte til langt på natt for å renskrive hans manuskripter, gang på gang. 'Krig og Fred' renskriver hun, for hånd, syv ganger! Hun leser korrektur før manuskriptene kan utgis, fullfører kanskje setninger og kjemper for at alle bøkene skal bli publisert. Det var store problemer med 'Kreutzer-sonaten' blant annet, hvor hun til og med måtte oppsøke tsar Aleksander III, for å få tillatelse.

Han sier i dagboken at han ikke kan arbeide, skrive, uten at hun er i nærheten eller han hører hennes skritt.

Hun gir også tilbakemelding på hans forfatterskap og kommer med forslag. Blant annet i 'Awakening' hvor hun mener at hovedpersonen umulig kan gifte seg med den

unge piken han engang forførte, og som endte opp som prostituert. Det ble også slik hun foreslo.

Han duger selv ikke på mange av disse områdene, så man kan undres på hva han anså som kriterier for intelligens. Jeg vil tro at disse uttalelsene er kommet som spontane raseri utbrudd.

Hun klandrer ham for mangel på interesse for barnas oppdragelse. Barna har privatlærere som bor på godset, men det er henne som underviser dem i språk og musikk samt følger dem opp med leksene.

Han forsøker noen ganger å tre til og hjelpe henne. Da datteren Masha er syk, for eksempel, ved å varme 'kluter' på ovnen. Hun ler da av hans hjelpeløshet – han får klutene fulle av sot og brenner skjegget sitt.

Sophie deler ikke hans interesse for 'folket'. Hun synes han kan konsentrere seg om sine egne, mens han er mer opptatt av den generelle urettferdigheten. Dette kommer også til uttrykk hos Levin i 'Anna Karenina' og i flere av hans verk..

Tolstoy har som nevnt store religiøse anfektelser og dette virker sterkt inn på deres samliv. Jesu 'Bergpreken' er det som gjelder og som skal være rettesnor. Hun synes det er greit nok å holde seg til kirkens lære og bønn.

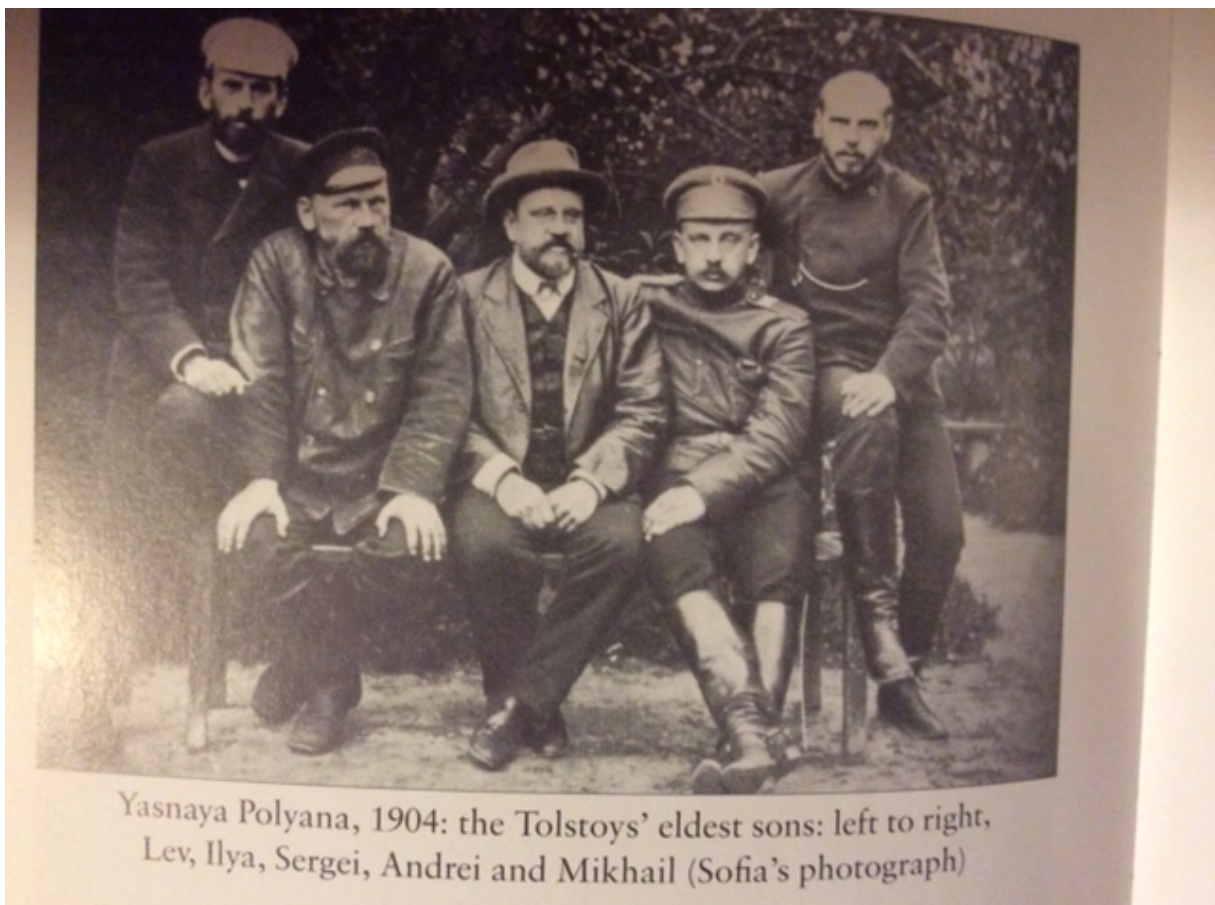
Sophie har et varmt vennskap med en musiker og komponist – Sergei Ivanovich, Taneev. Selv mener hun at det er et helt Platonsk vennskap, men Lyovochka er svært sjalu. Taneev er ikke en fysisk tiltrekkende mann, i det hele tatt, (bred over rompa) sier hun til Lyovochka. Det er musikken hans som trollebinder henne, hans spill og komposisjoner. De spiller ofte sammen, hun piano og han fiolin. Musikk betyr så uendelig mye for henne, hun kan sitte i mange timer og spille ved pianoet. Hun er skolert og meget musikalsk, har et nesten enormt behov for musikk og gir uttrykk for stor forståelse for musikkens verden. Leo Tolstoy er selv også musikalsk og glad i musikk. Han forteller at han opplever komponistens følelser når han lytter, men han har ikke hennes altoppslukende behov – hver dag.

Hun sier: *«Musikk har en merkelig effekt på meg; til og med når jeg spiller selv, kan det plutselig gjøre alt klart, fylle meg med en fredelig glede og gjøre meg i stand til å se livets bekymringer i et nytt lys, klart og tydelig».*

Han tilbringer mye av sin tid på arbeidsrommet, men han er samtidig en ivrig rytter, han sykler, de går på skøyter og de går ofte turer sammen. De har et tjern/elv i nærheten, 'Voronka', hvor de har et badehus med sauna. Sophie elsker øyensynlig å svømme, for stadig vekk forteller hun om hvordan hun løper for å ta et bad, gjerne flere ganger om dagen. Selv om temperaturen i vannet ikke er mer enn ni grader, så tar hun en svømmetur. Noen ganger sammen med Leovochka, andre ganger sammen med barna eller med andre, men svært ofte alene.

”Jeg må le når jeg leser dagbøkene mine. Så mange kontradiksjoner - som om jeg var den mest ulykkelige kvinne! Hvem kunne være mer lykkelig enn meg. Er det noen ekteskap som kunne være lykkeligere og mer harmonisk enn vårt? Når jeg er alene på rommet mitt ler jeg noen ganger av glede og korser meg selv, og ber til Gud for mange, mange lykkelige år. Jeg skriver alltid i min dagbok når vi har kranget—”

Etter hvert som årene går blir han mer og mer opptatt av sine disipler og av mennesker som stadig besøker dem. Han trives ikke når de er i Moskva, hvor de har et hus; han arbeider best når han er hjemme på Yasnaja Poljana, samtidig som han ikke klarer å arbeide, hvis ikke Sophie er i nærheten. Han er fra slutten av 1880 årene opptatt med å skrive og klargjøre sine religiøse tanker, refleksjoner og samfunnsrettede skrifter. Hun ønsker og håper at han vil bruke sine kreative evner til å gå i gang med et nytt storverk.

Leo Tolstoy hadde etter hvert mange disipler. Huset er fullt til enhver tid, av både dem og andre besøkende. Sophie kaller dem 'de svarte' - ikke rasistisk, men fordi de ofte var svært møkkete. Han var berømt. Skoleklasser kom i store mengder, kjente menn og kvinner kom for å treffe ham. Dette var en stor belastning på forholdet, da de sjeldent var alene.

Hans hukommelse sviktet etter hvert. Han glemte hvor forelsket og betatt han hadde vært av Sophie: *«Igjennom en søvnløs natt – Jeg, som før lo av elskendes lidelser!.. Hvis hun sier*

nei, så skyter jeg meg!.. Jeg lever i lykksalighet på det tredje året nu, og for hver dag som går blir vi inderligere forenet. Hun er så ufattelig god, så ren og harmonisk. Bare en mann av millioner er så lykkelig som jeg!»

Sophie har store problemer med å ivareta barnas økonomiske interesser, da han helst vil gi bort alt. De fordeler eiendommene, mellom barna, men til tross for at de overtar store verdier, så har noen av sønnene stadig økonomiske problemer, på grunn av gambling. Han synes ikke å forstå hvorfor de er så opptatt av penger. Selv identifiserer han seg nå med bøndene. Kler seg etter hvert i en grov "bondeskjorte" og bastsko, arbeider sammen med bøndene på godset, selv om han egentlig ikke duger til den slags arbeid. Han er usedvanlig sterk, men skjønner seg ikke på gårdsdrift. Hun kjemper, for at inntektene fra hans forfatterskap skal tilfalle barna, godset og henne selv, til forvaltning.

Det synes som om hun har en enorm respekt for alt han står for, selv om hun protesterer. En uendelig tålmodighet. Hun kan ha et hyggelig selskap med velklede venner, for eksempel, og så kommer han trampende inn, svett og støvete, uflidd, med sølete støvler, i sitt 'bonde antrekk'. Han er jo baron og adelsmann, men – dog!

Et forhold ble etter hvert altoverskyggende, på grunn av en såkalt 'disippel', Chertkov. Han gjorde seg uunnværlig for Tolstoy, ble dominerende og klarte å få Tolstoy til å overlate ham sine senere dagbøker og manuskripter, (fra 1880) for gjennomgang. Chertkov var blitt pålagt av Leo Tolstoy at han skulle stryke alle bemerkninger i dagbøkene som var negative, og kunne virke sårende. Det gjorde han riktignok, men han tok kopi av det hele, og videre slettet han ut alle positive utsagn om Sophie. Hun hatet Chertkov, kalte ham en 'djevel' og det kan se ut til at hun hadde god grunn til det. Til tross for at han var klar over hennes motvilje, så trengte han seg på, kom daglig på besøk. Han var vitne til deres tretter og han animerte Tolstoy til å forlate sin hustru. De trettet stadig, svært ofte på grunn av 'disippelen' Chertkov. Chertkov var homofil, omga seg med unge gutter og levde 'høyt' på sin mor og familiens forbindelser.

Hun spør hvordan han kan tolerere at Chertkov lever i rikdom og overflod, mens han selv helst vil gi bort alt han eier, kle seg som en bonde og arbeide sammen med bøndene – som han også gjorde, ifølge sin ideologi. Disippelen, skal bare nyte godt av hans geni. Hennes motvilje, hennes hat, mot Chertkov var ødeleggende og berettiget. Chertkov vil bl. annet at det skal skrives et testamente til hans fordel, noe Sophie frykter at han skal gjøre, uten hennes vitende. Sophie ble mer og mer hysterisk, selv om hun forsøkte å beherske seg. Hun rett og slett spionerte på ham, mistrodde ham og fulgte hans minste bevegelser, slik at det tok fullstendig overhånd. Hun 'snuser' i papirene hans, på arbeidsværelset, lister seg etter ham, når han er ute+r heller ingen interesse, for å komme henne i møte. Han har sine ideer om hvordan en hustru skal være og hennes forpliktelser. Leo Tolstoy var begeistret for Rousseau, det sier jo en del! Han var en eklatant egoist, de senere årene, som hun elsker hele livet og hvor han gjensidig nok også elsker henne, men kanskje ikke egentlig er klar over det. Han

er bortskjemt, vant til å bli hyllet og tar hennes oppvartning nesten som en selvfølge. Av og til takker han henne.

Hun føler seg utnyttet og betraktet som en 'ting'. Når hun for eksempel møter ham etter en reise og han løper gledestrålende imot henne og sier "Å Sophie, jeg hadde nesten glemt hvor vakker du er", da er hun takknemlig og glad.

Hun kan si, etter førti års ekteskap- "Den kjære mannen, jeg lengter etter å kysse armene hans. Ikke i en lidenskapelig omfavnelse, men nærheten!" I gjensidig hengivenhet. Chertkov er en manipulerende, talentløs mann - han blir kalt Tolstoys falske disippel (Alexandra Popoff), som klarte å rive i stykker ekteskapet. Og en trussel i forhold til hans litterære produksjon, ja han presterte til og med å ødelegge en del av forfatterskapet ved å få Tolstoy til å stryke 'og erstatte med talentløse innlegg fra ham selv. Han innbildte Tolstoy at de var religiøse 'sjelsfrender' ved, som en papegøye, å late som om det også var hans filosofi. Han presterte å gjøre Tolstoy helt underdanig. Han kommanderte og Tolstoy lot seg ydmyke og lede. Uforståelig, men den ene var en ung, sterk og beregnende mann og den andre gammel og kanskje svak. Han var oppriktig glad i Chertkov og ville bare tro det beste om ham.

Leovochka hadde lovet at han ikke skulle reise fra Sophie, men katastrofen inntraff i 1910. Da sto han opp, midt på natten, vekket datteren Sasja og legen Dusjan, pakket en reiseveske og snek seg ut. Han beskriver selv hvordan han stabbet bort til stallen i mørke og dyp sne, hvor hestene ble selet på; og ledsaget av en skjelvende Dusjan, kjørte han bort, klokken fem om morgenen.

Han så seg tilbake. Så på lindetrærne, sølvbjerkene og epletrærne som de sammen hadde plantet. Et siste blikk.

Sophie går som vanlig inn til ham for å si 'god morgen' og finner værelset tomt. På bordet ligger et brev fra ham hvor han sier at han har reist for godt, for å leve sine siste år i ro, og hun skal ikke lete etter ham.

«På toget sier han: «Jeg undres på hvordan Sophie Andrejevna har det nå. Jeg synes så synd på henne!»

Hans plan var å tilbringe resten av sitt liv hos sin søster, men da datteren Sasja ankom neste dag, og fortalte at Sophie ville komme etter ham, så fikk han panikk. Han skrev et brev til henne: "Tro ikke at jeg reiste fra deg fordi jeg ikke elsker deg. Jeg elsker deg og ynkes over deg, av hele min sjel".

Han tar toget videre, neste dag, men da de kommer til Astopovo, må de stanse. Leo Tolstoy er meget syk – pneumoni, høy feber, til dels bevisstløs og uklar. Han får dem til å tilkalle Chertkov, som ankommer.

Sophie reiser straks av sted med toget til Astopovo. Hun får beholde tog-vognen som oppholdssted, rett ved det lille stasjonshuset, hvor han ligger syk. "De" som var til stede hos ham, mente at den minste sinns påvirkning kunne være fatal, og dermed nektet de henne å se ham.

Hun slipper inn, ti minutter før han dør. Hennes elskede Lyovochka ligger døende. Hun kneler ved hodet hans, hvisker sin kjærlighet, ber om tilgivelse for at hun ikke strakk til som hustru for ham, takker for alle de førtiåtte årene de har levd sammen. Om han hører henne vet man ikke, men hørselen er det siste som forsvinner, hos et menneske. Han ville nok gjerne ha svart henne.

Dette er i 1910, Sophie er sekstiseks år. Lyset er slukket.

Heldigvis har hun barna rundt seg, selv om hun lenge har vanskelig for å tilgi Sasja. De reiser hjem til Yasnaja Poljana og Leo Tolstoy blir gravlagt i lindealleen, der hvor hans bror Nikolay, har gravet ned en grønn pinne. Han ønsket det slik. Hans eldre bror, Nikolay, som var død, sa engang at denne pinnen kunne gjøre folk lykkelige og at han hadde gjemt den der.

Hennes liv er nå på en måte slutt. Selv om hun er glad for barn og barnebarn, så er dagene innholdsløse. Hun ordner med brev og papirer etter ham. Hun går sin daglige tur til graven med blomster. Han var veldig glad i blomster.

Sophie lever i ni år etter hans død. Hun opplever revolusjonen i 1917, men får lov til å beholde og bli boende på sitt kjære Yasnaja Poljana.

Hun dør i 1919.

Synnøve Caspari: Forfatter er Cand.Philol fra Universitetet i Oslo. Hun har grunnfag i pedagogikk, ped.sem, mellomfag idèhistorie, hovedfag i filosofi. Dr. grad i Health and Caring Science fra Åbo Akademi Finland, Røde Kors Sykepleieskole i Oslo, Billedkunstner med flere utstillinger. Utdanning fra Mosebekksskolen, elev av Rigmor Holter, Hans Normann Dahl, Dang van Ty bl.a.

Unn Stålsett

Min bestemor – kvinnesakspioneren Anna Gjøstein

Fragmenter fra et liv

Slektshistorie kan være spennende. Å lete etter tråder i et enkelt menneskes liv er som å legge et puslespill. Slik er det med min fortelling om bestemor Anna Gjøstein. Den bygger på barndomsminner og på anekdoter overlevert i familien. Den røde tråden i livsveven er tydelig, mønsteret trer fram, men jeg strever ennå med detaljer av bildet som gir fragmenter av et liv.

Anna i Chicago

For et år siden dro mannen min Gunnar og jeg sammen med barn, svigerbarn og barnebarn på noe vi kalte en familie-pilegrimsreise til min fødeby Stavanger. I løpet av tre dager gikk vi opp løypen etter mine foreldre og besteforeldre. Vi besøkte steder der de hadde satt sine spor og vi tok blomster til deres graver. Jeg oppdaget hvor fragmentarisk kunnskapen kan være om slekten, bare et par generasjoner tilbake. Men det å besøke stedene der de bodde, gir en følelse av samhørighet over generasjonskløfter. Jeg ble inspirert til å gi mine egne barn og barnebarn et klarere bilde av min bestemor. Denne artikkelen er skrevet for dem.

Sammen, men i hver sin ramme

I arbeidsrommet mitt hjemme på Røa henger det to store portretter i ovale rammer. De knytter både nærhet og distanse over en avstand på hundre år. Det er bilder av min bestemor Anna Gjøstein og bestefar Johan David Haslund Gjøstein. Ofte har jeg undret meg på hva som skjuler seg bak det sterke blikket fra dem begge. De ser på meg med alvorlige, nesten søkende blikk. I sine stasklær speiler de et annet samfunnslag enn den arbeiderklassen de kjente så sterk tilhørighet til og kjempet for. Mitt indre bilde av dem er formet av at det var arbeidernes kår som sto deres hjerte nært og som preget deres liv.

I Stavanger bys historieskrivning og i vår familiefortelling dominerer bestefars innsats over bestemors pionér-arbeid. Men etter hvert har jeg sett dem som et team der hennes innsats var like bemerkelsesverdig som hans, om ikke større, gitt datidens kvinneroller. I alle fall, felles verdier og livserfaringer hadde gjort dem til et tospann for sosialisme, kvinnesak og demokrati.

Jeg husker bare fjernt at jeg satt på fanget til bestefar. Jeg var bare fire år da han døde. Bestefar var skoledirektør, stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet og ordfører i Stavanger. Han skrev norsk skolehistorie med sin kamp for folkeskolen.

Sosialdemokratiet var en familiesak. Hans eldre bror Ole Georg var med på å stifte Det norske arbeiderparti i 1887 og ble formann. Gjøsteinsalen i Arbeidernes Hus på Youngstorget i Oslo bærer hans navn. I studietiden på femti-tallet fikk jeg i min vennekrets en anelse om hvor dypt politiske retningsvalg kan splitte, selv om de interne stridighetene i studentpolitikken var langt fra så sterke som de mine besteforeldre erfarte gjennom et langt liv i arbeiderkamp og kvinnekamp.

Med lærerutdanning som mitt yrkesvalg, har jeg på et vis fulgt min bestefars fotspor med hans rolle i skolehistorien, men det er bestemor som har stått meg nærmest. Hun var en del av mitt liv til jeg var 25 år.

I de senere år har bildet av bestemor som sosial reformator blitt mer offentlig anerkjent. Jeg har selv fått ett klarere bilde av at min milde bestemor må ha hatt et sterkt temperament når det var noe hun brant for. Hun fremstår som en klok, kunnskapssøkende og stridslysten samfunnsbygger, på barrikadene for de svakeste i samfunnet. Min mor var stolt av dem begge, det har nok fargelagt minnene mine.

Mitt bilde av bestemor

Gradvis har bestemor trådt ut av skyggen etter ektemannen, stortingsmannen, ordføreren, og skoledirektøren. Han ble tidlig hedret med en byste på sin egen Gjøsteins plass, midt i det gamle Stavanger. Inntil for få år siden ble den bekranset når 1. mai toget hedret arbeidernes helter. Min mor, som fikk det sjeldne navnet Røskva, og som var eldste datter til Johan og Anna, møtte trofast opp til hun var 90 år, for å takke på vegne av familien. Gaten som fører fram til plassen hette opprinnelig Oscars gate. Men ved markeringen av 100 års dagen for kvinners stemmerett i 2013, fikk den navnet Gjøsteins gate, til heder for bestemor Anna. Så nå fører hennes gate fram til hans plass. Og på huset like ved plassen, der de bodde i alle år, er det nå festet en historisk plakett som forteller at her bodde Anna og Johan Gjøstein. Slik er de blitt likestilte i bybildet, som de er det i mitt minne.

Jeg har alltid undret meg over hva som ga bestemor den styrken, det motet og den utholdenheten som preget livet hennes med alle hennes initiativ i samfunnet og på så mange fronter i det politiske liv. Hun hadde jo en stor barneflokk – med fem barn på under ti år - og passet hus og hage. Hun sørget for et åpent hjem, som rommet både nære familiesamlinger og hyppige politiske møter, mens mannen førte et aktivt liv med høy profil i byen og i landet. Mange politiske samlinger ble holdt hjemme hos bestemor og bestefar. Der kunne hermetikkarbeidersker, tjenestejenter og andre underprivilegerte i byen, kjenne seg frie til å dele med hverandre de daglige utfordringer i kampen mot fattigdom og annen sosial nød. Der holdt de innlegg og politiske taler, noe som var forbudt for kvinner i det offentlige rom.

For mitt eget samfunnssyn og engasjement har bestemor som pioner i arbeiderbevegelsen, kvinnesakskvinne og som sosial reformator, betydd like mye som bestefar

gjorde, kanskje nettopp fordi hun var en av kvinnene som viste pågangsmot og lederskap i en tid dominert av menn.

Jeg skulle så gjerne visst mere om bestemors personlige opplevelse av barndom og ungdomstid. Hvor hentet hun de verdiene som formet henne, og som ga livet hennes kraft og retning? Var det bare beskjedenhet som gjorde at hun var så taus om dette, eller mente hun at hennes liv og gjerning talte sitt tydelige språk? Når hun holdt sine taler på torget i Stavanger og i Oslo og ute i Europa, der hun representerte kvinners kamp for likestilling og stemmerett, merket tilhørerne et dypt personlig samfunnsengasjement. Hennes særegne kombinasjon av ydmykhet og styrke, vitner om en personlighet med helt spesielle gaver. Kvinners ledende rolle i samfunnet er en selvfølge i vår tid. Men det har ikke kommet av seg selv. Vi glemmer ofte hva det kostet de som gikk foran, i by og bygd.

Kvinnelige pionerer for likestilling og sosial rettferdighet kunne som bestemor oppleve støtte i sin egen familie, mens de møtte motstand fra samfunnet. Ikke sjelden kom kritikken mot henne fra kvinner som var preget av et mer konservativt kvinnesyn, og som ikke hadde sans for klassekampens nødvendighet. Bestemor hørte jo selv hjemme i embetsmenneses sosiale sjikt, men hun valgte å stå på arbeidernes og de fattiges side, og ble akseptert av disse som en av dem. Om dette ikke var en klassereise for henne, så var det i alle fall en brobygging.

Men før min politiske interesse for hennes rolle, var hun for meg først og fremst den snille bestemoren. Mitt tidlige barndomsminne er preget av jevnlig besøk hos henne sammen med mor. Ofte var mors søster, tante Herborg, med. Jeg husker den lune samtalen mellom en mor og hennes døtre. Det kunne handle om dagsaktuelle temaer, men også om løst og fast fra familiens hverdag. Jeg koste meg med wienerbrød som etter hvert ble avløst av napoleonskake, kjøpt av mor hos baker Haarr nede i gaten.

Disse regelmessige formiddagstreffene var et familieritual som formet mitt barndoms bilde av bestemor som en vennlig, rolig og beskjeden dame. Ikke visste jeg den gangen at hun var en kjent politiker og kvinnesakspionér. Men jeg visste heller ikke stort om hennes personlige livsfortelling. At hennes mor var ugift da bestemor ble født, ble aldri nevnt. Var det fordi det var et besteborgerlig tabu eller ganske enkelt fordi det ikke betød noe? Kan det likevel ha spilt en rolle for bestemors forståelse for kvinners kår?

Barndom og ungdom

Bestemors fulle navn var Anna Charlotte Andersen Moberg. Hun ble født 15. juni 1869 på Ås i Akershus og døde i Stavanger i 1956. Det står i kirkebokens fødselsregister at hennes far var Ole Andersen Moberg. De var ikke gift. Om ham vet vi lite. Heller ikke vet vi hvordan livet artet seg for Anna inntil moren giftet seg.

Annas mor, Ovidia Simensdatter Skræmma, giftet seg etter hvert med skredder Nils Adolf Andersen. Han kom fra Sverige noen år etter at Anna var født. Ovidia og Nils sitt første barn Mina, ble født i 1875. Da var Anna seks år. Deretter kom Hulda Karen, Ove Adolf og til slutt Alf Charley. I senere år har min niese, Kristin Eriksen Hill, drevet litt med slektsforskning. Hun har kommentert at begge Ovidia sine menn het Andersen til etternavn. Kunne de ha vært brødre?

Anna bodde i Kristiania da hun var liten, og gikk på Frøken Sandbergs pikeskole som førte fram til middelskoleeksamen. Hennes mor og stefar må ha vært opptatt av å gi Anna en god skolegang. Hvordan livet hennes i barneår og tidlig ungdom ellers artet seg, vet jeg ennå ingenting om.

Det var i hovedstaden hun traff Johan som var fire år eldre. De forlovet seg og dro sammen til Amerika. Der giftet de seg og bodde en periode i Chicago før de dro tilbake til Norge og bosatte seg i Stavanger i 1890.

Hva fikk et ungt par på 18 og 22 år å dra fra hjem og familie til usikre kår i «den nye verden»? Var de drevet av eventyrlyst eller var det en nødvendighet? Ville de bort fra noe i det hjemlige miljøet? Var det en protest mot forhold i hjemlandet? Kanskje var de drevet av en drøm om større frihet? Det skulle jeg gjerne ha spurt bestemor om.

I det norske innvandremiljøet i Michigan levde de av å selge tørrfisk til landsmenn som hadde sans for «lutefisk og lefse». Anna sydde hatter og arbeidet i en butikk ved siden av. Kanskje var det derfor min mor var så glad i å gå med fine hatter? Jeg husker jeg syntes det var jålete.

Selv om deres tid som utvandrere ble kortvarig, må den ha satt dype spor hos dem. Kanskje ligger roten til deres samfunnsyn nettopp i denne opplevelsen av et klasseløst innvandremiljø og i kampen for tilværelsen blant nordmenn i eksil? Var det her de lærte hva solidaritet krever? Hjemme ventet dem et Norge med store klasseskiller, kulturkamp og voksende nasjonal bevissthet.

Idealist og organisator

I alle fall, vel bosatt i Stavanger, viste Anna sitt etter hvert brennende engasjement for kvinners sosiale, faglige og demokratiske rettigheter. Hun hadde idealistens glød i sine taler og sosialismens verdier i sine handlinger. Hun var liberal og verdikonservativ på samme tid. Men fremfor alt må hun ha hatt et strategisk og organisatorisk talent. Hun ble valgt inn i bystyret for Arbeiderpartiet i 1905 og satt der til 1913. Det var en viktig arena for hennes sosiale kamp.

Listen over samfunnsinstitusjoner som hun tok initiativ til, vitner den dag i dag om hennes store samfunns-byggende innsats. Den forteller et stykke politisk historie, men er også en påminnelse i vår tid om viktige utfordringer i samfunnet. Det får meg til å undre: Hva betød solidaritet ved slutten av den nittende århundre, nasjonalt og

internasjonalt? Hva betyr det i dag? Hvordan ville disse som staket opp kursen rundt forrige århundreskiftet og formet sosialdemokratiet, møtt klimakrise, fattigdom, flyktningkrise og våpenkappløp i globaliseringens tid? Hvor er bestemors idealisme i den globale verdikampen. Hvor finner vi profetiske veivisere som henne i pragmatismens tidsalder? Kanskje i mobiliseringen av bestemødre mot atomvåpen og bestemødre for klimakampen?

Kvinnenes plass i samfunnet kom først for bestemor. Derfor ble Stavanger kvinnesaksforening stiftet i 1893. Stiftelsesmøtet ble holdt hjemme hos min

grandtante Gudrun Gjøstein Tvedt, bestefar Johan sin søster. Bestemor var aktiv i kvinnesaksbevegelsen både nasjonalt og internasjonalt. I 1898 foreslo hun at det skulle dannes et landsdekkende kvinnesaksforbund. Men på grunn av sterk motstand og uenighet valgte hun å trekke forslaget. Min mors lillesøster Ingerid Gjøstein Resi ble også en sentral person i kvinnekampen som formann (!) i Norges kvinnesaksforening.

Johan og Anna Gjøstein med familie

Kampen gjelder alle kvinner

Anna arbeidet for at kvinnesaken skulle favne *alle* kvinner. For henne var det selvsagt at arbeiderkvinnene også skulle være med. Stemmeretten skulle være for alle kvinner. På borgerlig side jobbet kvinnesakskvinner mest for overklassens kvinner. Ikke uventet ble bestemor kritisert for dette av en del besteborgerlige husmødre i byen. Men etter hvert klarte hun å bli en brobygger mellom de ulike fraksjonene i kvinnebevegelsen. Var det kanskje fordi hun selv med sin familie bakgrunn opplevde seg som klasseløs? Eller var det en formildende omstendighet for de konservative at hun fikk opprettet Stavanger kommunale husmorskole for at unge kvinner skulle bli dyktige til å forme sine egne hjem? Hun var opptatt av at de måtte kunne lede hjemmet og stelle det tilfredsstillende om de skulle kunne lede i samfunnet. Med det harde arbeidet på fabrikkene, gikk det gjerne ut over hjemmene og barna måtte ofte klare seg selv som best de kunne. Også kvinners egen helse var for bestemor en grunnleggende rettighet. Derfor fikk hun etablert et eget mødrehygienekontor i 1927, som hun styrte selv helt fram til 2. verdenskrig

Hermetikkbyen

Stavanger var før århundreskiftet den store hermetikkbyen i landet. De mange hermetikk fabrikkene var den største arbeidsplassen for kvinner i byen. De arbeidet for liten lønn under særdeles vanskelige kår og kunne med rette kalles proletarer. Da det ble en streik blant disse ga Anna dem helhjertet støtte og fremsto som en av

deres sterkeste forkjempere. Hun stiftet Kvinnelig Arbeiderforening i Stavanger i 1899 og var formann i den til 1910.

Enda i min ungdom var «hermetikken» en viktig arbeidsplass også fordi den ga mulighet for oss unge til arbeid i feriene. Den gang bestemor sto på barrikadene for hermetikkarbeiderne fikk kvinnene mellom 10 og 20 øre timen. Da jeg selv som 14 åring jobbet på en hermetikkfabrikk for å tjene penger til en sykkeltur i ferien, fikk jeg 3 kroner timen, pluss akkord, hvis jeg husker riktig. Men den store forskjellen var vel at jeg jobbet for å oppleve, mens jenten på bestemors tid jobbet i hermetikken for å overleve. Jeg kunne velge - de måtte. I dag er hermetikken som arbeidsplass avløst av «olja», men der er det ikke mange jobber for ufaglært ungdom.

Anna lot seg inspirere av den voksende nasjonale selvbevisstheten i store deler av folket. Hun gikk selv rundt i byen med lister der kvinnene kunne skrive sitt navn under hennes sirlig håndskrevne 'Ja til unionsoppløsningen.' Hun var taler på et stort folkemøte på Tullinløkka i Oslo 17. mai 1905 til støtte for løsrivelsen fra Sverige. Mange hadde kommet nettopp for å høre på henne, etter at de hadde vært og hørt Fridtjof Nansens tale på Festningsplassen.

Stemmeretten

Ikke overraskende, ble kvinners stemmerett en av bestemors viktigste kampsaker. Fra 1906 var hun leder for den radikale Landskvinnenes stemmerettsforening i Stavanger. Hun ledet en delegasjon som møtte Stortingets presidentskap med krav om allmenn stemmerett for kvinner.

Da de norske arbeiderkvinnens internasjonale forbindelser ble etablert i 1907, deltok Anna sammen med sin svigerinne Gudrun Åbrekk, søster til Johan. Bestemor holdt tale om kvinners stemmerett på den store internasjonale sosialistkongressen i Stuttgart i 1907 og i København i 1910. I dette internasjonale arbeidet, som var ledet av Clara Zetkin, var hun i flere år aktiv både som representant for norske kvinner og som korrespondent. Senere overdro hun sitt verv til Fernanda Nissen, en av de ledende kvinne skikkelsene i Kristiania.

Jeg husker at bestemor fortalte at det vakte oppsikt på konferansen i Stuttgart da hun i sitt innlegg fortalte at kvinnene i Norge allerede hadde fått stemmerett i 1901, selv om den enda var begrenset. Senere kunne hun være med og feire innføringen av alminnelig kommunal stemmerett for menn og kvinner i 1910 og statsborgerlig stemmerett i 1913. Det var gode grunner til at Anna Gjøstein ble hedret ved hundreårsjubileet for stemmeretten i 2013.

Bestemor så betydningen av det trykte ord i samfunnskampen. Til tross for de mange krevende oppgavene hjemme og ute, fikk hun tid til å skrive artikler, blant annet i et blad som het *Kvinden*, senere *Arbeiderkvinnen*. Dette bladet ble mer marxistisk med årene. En stor hendelse var starten av avisen *Iste Mai*. Ofte – og med stor innlevelse

- fortalte mor oss om hvordan avisen ble produsert hjemme, der bestemor med sin nydelige skjønnskrift skrev mye av innholdet på stensiler. Nå ble hele huset der hjemme preget av det å lage avis. Det var ark strødd over alt, ikke minst på soverommet, der de trykte sidene ble lagt på sengene for å tørke. Avisen ble gitt ut lørdager, og jeg mener å huske at den kostet 30 øre i kvartalet. Min mor var med og solgte den på gatene i byen. Det var forløperen til *Rogalands Avis*.

Hjem og familie på samme lag

De praktiserte hjemme det de prediket ute. Det vitner om en helstøpt personlighet når jeg ser hvordan bestemor Annas verdier preget hennes forhold til sine egne barn. Her hadde hun helhjertet støtte av bestefar. Også han mente at kvinner skulle ha de samme mulighetene som menn hadde. Min mor var veldig knyttet til ham, og var veldig stolt når hun snakket om sin pappa.

At sønnen, Tjalve, skulle få studere lå i kortene. Han ble høyesterettsadvokat og ordfører i Stavanger, slik hans far hadde vært. Det var selvsagt at døtrene skulle få de samme muligheter. Det lot seg jo gjøre med bestefars embetsmannslønn. Slik fikk min mor, Røskva, studere musikk i Oslo, Berlin, Paris og København. Hennes søstre Velaug og Ingerid ble stortingsstenografer, mens Herborg som giftet seg tidlig, valgte husmoryrket med omsorg for hjem og familie, som de fleste andre kvinner i hennes generasjon.

I bildet av bestemor hører jeg hennes utestemme som sterk og tydelig. Men hennes innestemme i hjemmet var stillferdig og myk. Hadde hun også en tredje stemme, med en annen klangbunn? Det er en spesiell anekdote som hører med i bildet av henne som en sammensatt person, omtalt i et brev fra bestemors halvsøster Mina.

Den indre stemmen?

Min søster Anne Munthe fant brevet i mors håndveske etter mors død. Der skriver Mina at Anna kunne «kunsten å fremsi», og at hun alltid gjorde lykke og ble beundret når hun deklamerte fra Arnljot Gjelline. Mina siterer det første verset og føyer til at hun så gjerne skulle ha husket alle versene. Jeg vet at mor var selv spesielt begeistret for dette diktet som ble skrevet av Bjørnson i 1870, kanskje fordi hennes yndlings komponist Edvard Grieg, hadde satt musikk til det.

Men altså, diktet handler om en tragisk kjærlighetshistorie. Rikmannsdatteren Ingigerd ville ha den beryktede illgjerningsmannen **Arnljot Gjelline**, men faren motsetter seg dette. Arnljot hevner seg ved å brenne ned gården til Ingigerds far, og faren omkommer. Ingigerd forlater deretter Arnljot og gir seg på vandring. Bjørnson skildrer situasjonen da hun en mørk og uværstung natt kommer utslitt, nedbrutt og ulykkelig frem til et kloster i Syden og hører nonnene synge innenfor murene. Hun banker på klosterporten, og her er det sangen kommer inn i fortellingen, den som bestemor Anna fremførte så ofte:

«Hvem banker så silde på klostrets port?»
«Fattig mø ifra fremmed land.»
«Hvad lider så du, og hvad har du gjort?»
«Alt et hjærte, det lide kan.
Men intet har jeg gjort;
jeg trætner, jeg trænger,
jeg kan ikke stort,
og dog må jeg længer.
Luk op, luk op, jeg har ikke sted,
jeg har ikke fred.»
«Hvad heter det land, som du har forlatt?»
«Nordenlandene, langt herfra.»
«Hvad voldte du stanset just her i nat?»
«Kvinnerøsters 'Halleluja'.
Det sken, det sang av fred,
på sinnet det sænktes;
og alt hvad jeg led,
sig løftet og længtes.
Luk op, luk op, for ejer I fred,
så giv mig med!»

Var det bare poesi og følelser som fascinerte bestemor ved dette diktet? Bjørnson var jo den stormende samfunnsstemmen i hennes generasjon med sans for det vare og personlige i menneskers livsskjebne, poetisk og politisk på samme tid. Var det noe i hennes livsfortelling som fant gjenklang i diktet? Var det toner av utenforskap og eksil som tolket hennes eget liv? En underliggende personlig smerte som ble omformet til kamp? Hva hørte de som lyttet til hennes innlevelse i et dikt, så preget av lengsel og savn?

Anna var ikke en religiøs person, selv om hun lot alle sine barn døpe og bli konfirmert, men hun fant tydeligvis mening i diktets bilder av kloster, sjelefred og salmesang - i «kvinnerøsters Halleluja!» Kanskje var det «landflyktigheten» i USA, med en atten årings hjemlengsel som ga gjenkjennelse: «Hvad heter det land, som du har forlatt?» «Nordenlandene, langt herfra.»

Fornuft og følelse

Denne anekdoten får meg til å tenke at bestemors politiske kamp har vært båret både av fornuft og følelse. Hennes engasjement var drevet fram av en dyp medlidelse, en sterk empati og en brennende rettferdighetssans. I et klasse-preget samfunn kjempet hun mot urettferdige ordninger, og bygget bro over sosiale konflikter. Hennes blikk nådde fra det lokale til det internasjonale. Når jeg tenker på dette og på hennes samtid, blir jeg slått av hvordan politikken vardominert av markante skikkelser, som også har bidratt til å forme vår tid. Deres kamp har vært avgjørende for vår samfunnskontrakt, fremdriften av sosialdemokratiet og for kvinnenes økende

innflytelse fram til i dag. Fra de stensilerte avissidene i mors barndomshjem til dagens verdensvide nettsamfunn, fra fattigdom til velferdsordninger, fra klassekamp til tillitssamfunn i møte med dagens kriser: Det er en formidabel reise bare i min levetid.

Det var mange stridigheter både i kvinnebevegelsen og i arbeiderbevegelsen, og det å være kvinne og stå opp mot både andre, mer konservative kvinner, og mot mange av mennene, krever en egen kraft, en stamina, som nok bestemor må ha hatt. Når jeg ser på bilder av henne, opplever jeg noe av denne kraften. Samtidig husker jeg ikke henne som spesielt dominerende. Hun var enkel, heller nokså beskjeden og veldig omsorgsfull. Men mot til å ta ordet når det gjaldt, og snakke om det hun brant for, det hadde hun.

Arven etter bestemor

I dag når jeg selv snart er 89 år, tenker jeg at jeg er glad for denne politiske og faglige bevisste arven fra kvinnene i familien før meg. Jeg fikk muligheter, gode verdier, mot og drivkraft med meg inn i yrkeslivet.

Å vokse opp med min bakgrunn og med denne familiehistorien, ga meg tidlig en grunnleggende verdi, en bevissthet om likeverd og tro på at jeg hadde iboende muligheter. Jeg kunne bli noe. Jeg kunne forme min egen framtid. Allerede da jeg var 11 år, bestemte jeg meg for å bli lærer. Det valget hadde nok mest å gjøre med en lærer jeg hadde på barneskolen, som var så flink til å fortelle historier. Jeg ville bli sånn som henne. Men også det at jeg kommer fra en politisk bevisst bakgrunn har hatt stor betydning.

I minnene og bruddstykkene fra bestemor Annas liv trer hennes ansikt fram for meg. I blikket fra bildet på veggen kjenner jeg kraften av verdier og varmen av en kjærlighet som bygger bro over generasjoner.

Unn Stålsett født 1931 i Stavanger, er nå ved OsloMet sitt Senter for seniorkompetanse etter å ha jobbet med lærerutdanning i Oslo, Elverum, Stavanger og Sagene lærerskoler. Har designet og startet opp modell for veiledning av nyutdannede lærere og utviklet modell for videre fagutdanning for lærere i ungdomsskolen. Skrevet fagbøker om veiledning og ledelse i lærende organisasjoner og om tilpasset opplæring. Skrevet pedagogiske fagartikler i tidsskrifter og lærebøker gjennom 50 år. Har tatt magistergraden i pedagogikk med psykologi og sosiologi som støttefag og studert historie ved Oslo Universitet. Tidligere tatt Skolesanglærereksamen ved Stavanger Musikk-konservatorium, og studert med Fulbrightstipend 1 år ved New York State University, State Teachers College. Studiereiser i en rekke land. Deltatt i skole- og kulturpolitikk i Oslo kommune.

Britt Selanger

Mormors liv og virke

Generasjonsmøte

Vi var på vei til mormors rødmalte hus i Medkila utenfor Harstad. Min mor, min to måneder gamle datter og jeg. Som eldste barnebarn ønsket jeg at mormor skulle få møte jenta vår, som var født i januar 1974, før jeg dro hjem igjen til mannen min i Oslo.

Mormor stod i stuen og støttet seg lett til en stol, rak i ryggen og staslig. Hun vendte hodet i retning av stemmene våre og spurte med vennlig stemme «er det du Britt?» Hun fikk diabetes i eldre år, ble først svaksynt og mistet synet etter hvert. Tross hennes alder, 79 år, var huden i ansiktet glatt som hos en ungdom. Håret som rakk henne nedenfor midjen hadde et lett gråstenk ved tinningene, og var som alltid flettet og satt opp i et sirlig mønster bak på hodet. Håret foran var krøllet med krølltang til korketrekker som ble pent dandert på sidene av midtskillet. Krølltangen varmet hun på vedkomfyren under vannkjelen. Hun var alltid pent antrukket. Nå bar hun en av sine få kjoler som hadde et diskret mønster. Hun minnet meg om forfatteren Sigrid Undset der hun stod.

Vi småpratet og koste oss. Mormor holdt jenta mi med hender som hadde mye erfaring med å holde et lite barn. Hun brukte hendene, forsiktig, for å «se» henne. Det var et nydelig og uforglemmelig øyeblikk for meg. Mormor hadde selv født ti barn, ni jenter og en gutt, iløpet av 16 år. Min mor var elst og gutten var nest yngst. På spørsmål om det hadde vært slitsomt med mange barn, var svaret et kontant, nei. Men det kunne være tungt å bade de minste den siste tiden i svangerskapet. Ikke visste jeg da at det var mitt siste møte med mormor. Hun døde i juni samme året. Hun ble mormor til sytten, og farmor til to.

Hvem var mormor for meg?

Et av temaene på skrivekurset var «et kvinneportrett». Jeg ønsket å skrive om mormor. Gjennom min mor, mine tanter og onkel har jeg hørt fortellinger om mormor. Et liv med mye ansvar, omtanke og arbeide. Raskt ble jeg klar over at jeg ikke kjente henne så godt som jeg trodde. Det jeg hadde hørt ble bruddstykker. Familien min besøkte henne ikke så ofte i oppveksten min, fordi min mor hadde migrene og var ofte syk. Veien fra Harstad til Medkila var ca 6 km. Uten bil var veien lang med to små barn.

Jeg likte å dra på besøk til mormor, og husker henne som en vennlig og tilstedeværende person med stor ro. Hun sa ikke mye, men spurte alltid om hvordan jeg hadde det. Personlige og lange samtaler var det ikke. Hun vartet opp med snitter og kaffe, og hjemmelaget saft til oss ungene. Vi koste oss.

Hun hadde et åpent hus med plass til mange, så det ble etter hvert et naturlig samlingssted for barna hennes og familiene. Det har bidratt til et godt samhold mellom oss.

For å få mer kunnskap om mormor og hennes liv, valgte jeg å kontakte mine fem tanter og ene onkel, i alderen fra 88 år til og med 98 år. Fire bor i Harstad, og to i andre byer. Døtrene er enker og bor i egne leiligheter. De klarer seg selv med litt hjelp. Onkel bor sammen med sin kone. Alle barna stiftet familier og har vært yrkesaktive. Fire døde i voksen alder.

Oppvekst og ung voksen

Mormor, Ingeborg Elise Andreasdatter Olsen, ble født i Medkila, ei lita bygd utenfor Harstad. Familien bodde i eget hus med jordbruk og slåttemarker, nær sjøen hvor faren hadde stor brygge med notbåter og notbruk. Hun hadde to eldre brødre, Othelius og Hans. De hadde det godt inntil moren stakk seg på et gress-strå, fikk blodforgiftning og døde. Da var mormor åtte år. Faren satt igjen alene med tre barn i skolealder. Han fikk hjelp til husarbeide og pass av barna, og giftet seg etter en tid på nytt. Eldstesønnen Othelius var med på storsildfiske, hvor de skulle levere silda i Bergen. Han fikk hjernehinnebetennelse og døde 15 år gammel.

Mormor var ei søt og vitebegjærlig jente som var flink på skolen. Hun hadde lyst til å bli lærerinne. Læreren hennes kom hjem til oldefar og ba om at hun måtte få gå videre på skole. «Nei», hun skulle være hjemme og stelle for han. Hun fikk imidlertid gå et år på husmorskole i Bergen. Hun snakket om denne tiden med stolthet, et år som betød mye for henne. Det var en lærdom hun skulle få god bruk for senere i livet. Det var ikke alle som fikk mulighet til å få videre skolegang etter folkeskolen. Senere dro hun til Tromsø på kurs i søm.

Nabogutten Torleif Jørgensen, kalt Leif, hadde et godt øye til henne. Han var en av elleve søsken, hvorav ni vokste opp. Han var en driftig ung mann med interesse for forretninger. I fire år drev han egen trelasthandel i Medkila før han, 19 år gammel, dro til Trondheim og tok handelsskole. Deretter førte han også alle regnskapene sine selv.

Torleif og Ingeborg giftet seg i 1916, 22 år og 29 år gamle. Brudebildet av dem viser et vakkert ungt par, hun i hvit, fotsid brudekjole og hvit bredbremmet hatt, slank som en lilje, han staslig i mørk dress.

Å starte et samliv

De startet livet som ektefolk med å flytte til Gangsås, som ligger mellom Medkila og Harstad. Her kjøpte de et stort område ved sjøen som rommet brygge, båtslipp, lagerhus og en oljetank, samt en gård med hus og fjøs. Her var jordbruksmark,

badestrand og store lekeområder. Huset ble flyttet 40-50 m og renovert mens de bodde der. Det var god plass, med to stuer og kjøkken i første etasje og soverom i andre etasje.

Besteforeldrene mine var begge glad i barn. Iløpet av 16 år fødte mormor ni jenter og en gutt hjemme. Min mor ble født i 1917, det første av barna som etter hvert skulle fylle stuen og huset med liv. Det var en stor overgang fra deres ungente- og ungliv.

Mormor var vennlig og stillfaren, med stor kapasitet. En raus kvinne som og visste hvordan hun ville ha det. Hun hadde en naturlig autoritet, som medførte at ungene visste hvor grensene gikk. En klok kvinne med «et skarpt hode» ble det sagt. Hun sa lite eller ingenting om seg selv. Alle mine tanter og onkel omtaler henne som en fantastisk mor og person, som de er tydelig stolte av.

Morfar var en sentral person i hennes liv. Hans arbeid og hobby var rettet mot handel og mot sjøen. Han var driftig og kreativ med mange interesser, og likte å snakke med folk. På båtslippen han drev opparbeidet han seg en stor kundekrets, og ble venn med flere av sjøfolkene han møtte.

Mens han ennå bodde i Medkila, fikk han i 1915 bygget en frakteskute med navnet Leth, som ble brukt til å frakte materialer og annet gods. Med tiden åpnet det seg et nytt marked, varehandel langs kysten, fordi det var dårlige veier. Dermed fikk han bygget om Leth til reisendebåt som gikk langs kysten med leid mannskap. Han kjøpte og driftet flere fiskeskøyter og frakteskuter som ble solgt etter hvert. Blant annet eide han Mercur, en stor notbåt som forliste med full last av sild og notbruk i Finnmark i 1931.

Oljetanken han kjøpte før de flyttet til Gangsås bestyrte han til 1922. Da fikk han spørsmål fra oljeselskapet Shell om å selge til dem. De hadde sitt hovedsete i Svolvær og forsynte store deler av Nord-Norge med olje. Han solgte, ble disponent for anlegget, og bestyrte det til han døde i 1947.

Han fulgte også med i næringslivet. Kjøpte aksjer i Hinnøy hesteavlslag hvor de kjøpte og solgte hingster. Skipperforeningen gjorde et viktig arbeide med å sette opp fyrlykter og sikring av sjøveiene. Her var han og medlem og aktiv.

Det var dårlige kår for mange familier. De ba om hjelp til å kausjonere for ikke å miste gård og grunn. Det resulterte ikke sjelden i at kausjonistene gikk konkurs, med den følge at hjemmet deres og landområder ble solgt på auksjon. Mormors far kausjonerte og gikk av den grunn konkurs to ganger. Mormor og morfar hadde etter hvert økonomi til å kjøpe jordområder som var til salgs, både jord til matdyrking og slåttemark.

Mormor hadde kunnskaper og erfaringer fra husmorskolen, og praksis fra hushold i barndomshjemmet. Hun var dyktig med mat og husstell, samtidig som hun ivaretok det vesentligste av oppdrageransvaret. Morfar hadde flere jobber utenfor hjemmet, og deltok i arbeidet hjemme der hvor hans kraft og kompetanse trengtes. Med denne arbeidsfordelingen var det klare grenser hvor de viste hverandre respekt og fikk arbeidet gjort. De sørget også for familiens økonomi på hver sine områder.

Mine tanter og onkel sier at det var et trygt og godt hjem å vokse opp i, og at de hadde stor frihet under oppveksten.

Livet med familien – barna, lek og læring

Besteforeldrene mine var glade i hverandre og hadde det godt sammen, men dagene var fulle av jobb og ansvar for hjemmet og barna. Morfar gikk ned på brygga om morgenen, kom opp og spiste middag på ettermiddagen før han la seg på gulvet med en avis over hodet og tok middagsluren sin. Imens lekte barna, spilte piano og kranglet rundt han. Han sov like godt. Så gikk han tilbake til jobben og kom hjem etter at ungene var i seng. Det var ikke så mye han så til barna i ukedagene.

Hva innebar det å ivareta husstell, en storhusholdning og det vesentlige av barneoppdragelsen? Mine tanter og onkel foreller at mormor var arbeidsom. Hun jobbet hele tiden. De første årene hadde de hushjelp, men ettersom ungene vokste opp måtte de delta i flere av de daglige oppgavene i huset. Koppene skulle vaskes og kjøkkengulvet skulle skures med sand hver dag etter middag. Ingen unnasluntring. Det skulle gjøres ordentlig. Det måtte være orden, ellers ville det bli kaos med så mange familiemedlemmer. De eldste barna passet yngre søsken. Dermed var de også med og oppdro de yngre.

En av tantene mine sier det slik: «I oppdragelsen var det sjelden krangel eller trussel. Mor var diplomatisk, hun forklarte hvordan det skulle være og hva som lå bak. Hun var fremtidsrettet med tanke på at vi barna skulle lære å klare oss.»

Når mormor ba en av jentene om å gjøre noe, var det ikke rom for bortforklaringer. Tante fortalte at hun ble bedt om å hente koks i kjelleren. Hun hadde ikke lyst og mente at en av søstrene kunne gjøre det. Da tok mormor koksbotta selv. Tante ble flau, og var ikke sen om å ta botta fra mormor og hente koks.

Hun ønsket at ungene skulle oppføre seg ordentlig, ha gode manerer og være velstelte og ordentlige i klærne. Hun var nøye med at de ikke snakket stygt om andre, eller bruke banne-ord.

Morfar kunne være streng. Barna måtte rette seg opp i ryggen. Hvis de gikk duknakket, satte han knyttneven mellom skulderbladene og ba dem rette seg opp. Men han var også leken. På søndagene var det han som vekket barna. Hvis de ikke

ville stå opp, sang han om at de måtte stå opp, inntil de var oppe og spiste søndagsfrokost sammen.

Men det var ikke bare plikter. Ungene lekte også mye, både ute og inne. Skogen var rett utenfor stuedøren. I bakkene utenfor huset hadde de hver sine avsatter hvor de bygde hytter av planker. Her laget de kaker av sand og vann som de pyntet med forskjellige blomster og inviterte hverandre i selskap. Kreativiteten og gleden i leken var stor. Min mor som var eldst, fikk ansvar for å aktivisere de yngre, noe hun syntes var morsomt. Men når leken gikk som best, kunne mormor rope at hun måtte komme hjem for å jobbe, stryke tøy eller vaske. Det likte hun dårlig. Da kom som regel søsknene etter henne.

Inne var det lek med dukker og spill, sang og musikk og godt humør. De ble ikke hysjet på selv hvor høy-lydt leken var. I huset på Gangsås var det orgel i finstuen og piano i dagligstuen. Flere av barna fikk ta spilletimer på piano. Det kunne de velge selv. Tre av jentene har hatt musikk som hobby og yrke.

Det var ikke mye tid til kos med hver av barna. Tiden gikk med til stell og omsorg for de yngre og nødvendig hus-arbeide. En tante sier hun tenkte ikke over at hun skulle ha egen tid sammen med mormor. Søstrene var mye sammen og de var hennes venner.

Enkelte kvelder samlet mormor barna til en hygge-stund. Da åpnet hun ovnsdøren, og i lyset fra ilden leste hun eventyr eller sang sammen med dem. Hun viste stor kjærlighet til barna sine og fulgte med om de hadde det bra. En av jentene ville en periode ikke ha mat. Da hentet mormor henne etter at de andre hadde lagt seg. Hun fikk da noe ekstra godt å spise og de hadde tid sammen.

Det var fast kvelds-rituale, med aftensmat og godnatt-sang før leggetid. Hun strøk dem med en myk og god hånd på kinnene før hun slokket lyset. Etter hvert som de vokste opp protesterte de eldre jentene på at de skulle legge seg samtidig med de yngre. Det resulterte i at to og to fikk være en halv time lengre oppe.

Onkel som var eneste gutt blant mange søstre, fikk «alene»-tid sammen med morfar ettersom han vokste opp. Han var med morfar på arbeide med båtene, fikk delta i reparasjon av familiens lille grønne lastebil som han etter hvert lærte å kjøre. Det var stor forståelse blant jentene for at han fikk tid med morfar. Samtidig kunne flere av de eldste jentene ønsket mer tid sammen med sin far. Min mor syntes ikke hun ble kjent med faren sin.

Min mor mintes somrenes høydepunkt, turene med reisende båten Leth. Det var årets familie-utflukt. Da pakket de med mat, klær og sengetøy og satte kursen for en eller flere av øyene utenfor Harstad. Det kunne være to eller flere dager, hvor de besøkte nye steder og familie, var sammen og hygget seg.

Foreldrenes krav til barna

De bodde rett ved sjøen, hvor det var lett adkomst og barna kunne leke. Det var et krav at alle barna skulle lære å svømme. Og alle skulle ta utdanning etter folkeskolen. De kunne velge selv, middelskole i Harstad eller folkehøgskole på Ibestad. Onkel var den eneste som valgte gymnasium. Mormor og morfar ønsket at de skulle ha et yrke når de forlot hjemmet. De fleste jentene, tok i den tiden huspost etter folkeskolen, før de giftet seg.

Ikke bare skole og svømming, men også tannlegebesøk var obligatorisk i barneårene. Min mor var stolt over å ha egne tenner i en alder over 80 år.

I barneårene var barna hjemme. Så kom ungdomstiden og jentene ville ut å møte venner i helgene. Huset på Gangsås var et åpent hjem med plass til mange. Foreldrene var redde for jentene. De ble bedt om å ta med venner og kjærester hjem, med foreldrene til stede. En tante nevner hyggelige sammenkomster og morsomme nyttårsfeiringer. Når de var færre personer, likte mormor å sitte oppe og diskutere til langt på natt. Morfar som hadde lagt seg, ropte på henne, men sovnet før hun gikk i seng.

Gårdsdrift, husdyrhold og mat-auke

Med fjøs og jordeiendommer og nærhet til sjøen, var de så å si selvforsynt med mat. Samtidig var det knyttet mye arbeide til gårdsdriften og forvaltning av husdyrholdet slik at familien hadde mat.

I kjøkkenhagen dyrket mormor gulrøtter, blomkål, kålrot, rødbeter og salat, samt krydder av forskjellig slag. Å plante ut, luke og vanne og følge med veksten var noe hun likte. Rabarbra, bringebær, solbær og rips var det rikelig av. Potetlandet som lå et stykke unna Gangsås ga store avlinger. Dette var viktige tilskudd i husholdningen.

I fjøset stod to kyr, gris, sauer og høns. Kyrne ble melket morgen og kveld. Dyrene skulle stelles og føres, og båsene rengjøres daglig. Mormor var mørkeredd så hun hadde med seg et av barna når hun skulle i fjøset etter mørkets frembrudd. Etter hvert ble det slutt med frittgående høns, ifølge onkel, fordi de ofte ble overkjørt på veien mellom fjøset og huset, og man visste ikke hvor de hadde lagt eggene. Når det var tyngre oppgaver som skulle utføres, som hypping og hjemkjøring av potetene brukte de hest, som morfar og en bror eide sammen.

Så kom tiden for sylting, safting og hermetisering. Glass og krukker stod på rekke og rad i spiskammeret. Gulrøttene ble lagt i jord i papirsekker og oppbevart i kjelleren. Da holdt de til våren. Kålrot, gulrøtter og grønnkål var det og rikelig av. Morfar sørget for at potetene kom i hus.

Når det var lamming og kalving i fjøset var det travle dager for mormor. Likeså slaktetiden. Da kom slakter til gårds og hjalp til. Kalving og slakting fikk barna være med på først når de ble ungdommer. Mormor sørget og for at maten de høstet kom i hus, og ble tilberedt slik at de hadde mat gjennom året. Alt av dyrene som ble slaktet ble tatt vare på. Lammebølg ble hengt til tørk, noe av kjøttet ble røkt og annet lagt i saltlake i tønner. Det ble laget lungemos av innmat. Nyrer og lever var delikatesse, og av blodet ble det tryllet frem blodpannekaker og blodpølser. Ved juletider laget hun ribbe- og lammerull. Skinn fra dyrene ble sydd til klær og nødvendig utstyr.

Å bo ved sjøen ga rikelig tilgang til fersk fisk. Ofte var det fiskebåter ved kai. Når fangsten var god, kom fiskere innom med fisk til familien. Morfar sørget for at nok fisk og sild kom i hus, med tanke på vinteren. Hver høst stod ei eller flere tønner salt sild klar for bruk. Sei, torsk og uer, ble også saltet. Rikelig med torsk ble hengt til tørk og tilberedt som boknafisk eller lutefisk i vintermånedene.

Slåttonna - før til dyrene

Slåttonna var et familieanliggende hvor alle ungene måtte være med. Slåttemarka lå i Medkila, et godt stykke unna Gangsås. Da ble den lille grønne lastebilen fylt opp

med mat, saft og kaffe for hele dagen. De minste barna fikk sitte på bilen, de eldre syklet. Hesjing og innkjøring av høy var mye og tungt arbeide i noen hektiske sommeruker. Det snakket min mor om. Men, dyrene måtte ha før i vinter-månedene. Også når de ble voksne var det viktig å delta på slåttemarka. Etter hvert som jentene giftet seg, kom også mennene. Senere

var også vi barnebarna med. Slåttemarka var jordeiendommer som mormor og morfar hadde kjøpt på auksjon.

Mat og måltider

Kostholdet i familien var nøkternt, med næringsrik husmannskost til faste måltider. Alt av mat ble tilberedt hjemme. Daglig ble det bakt 6-8 brød. Havregrøt til frokost, brødkiver i matboks til skolematen, så middag og brød eller kleppmelk til kvelds. Fint mel og sukker var det lite av.

Det var fisk på middags-bordet i ukedagene, men på søndager kunne det være kjøtt. Det varierte i fiskesorter som, torsk, sei, uer, kveite, hyse, laks og flere, som ble tilberedt på forskjellig vis. Var det igjen rester, for eksempel av fersk fisk, ble det servert som plukkfisk eller fiskegrateng dagen etter. Mormor var god til å ta vare på mat og variere råstoffene. Dessert, som saftsuppe eller rabarbragrøt, kunne være en

overraskelse på søndager. Det var stas. Det var et hjem hvor det var mat på bordet, noe ikke alle hadde.

Fordi de var så mange i familien var det ikke mulig å invitere slektninger til bursdager, konfirmasjoner og barnedåper. To og to barn ble døpt samtidig, likeså konfirmasjonene. Da laget mormor alltid noe godt til middag med god dessert. Ofte var det lapskaus. Eller hovedretten kunne være kjøtt og grønnsaker, men det var sjelden. Tante på 98 år minnes disse middagene spesielt.

Klær til familien

Familien skulle ha klær for alle årstidene. Det meste var hjemmesydd, strikket eller vevd. Mormor klippet sauene selv. Hun fikk hjelp av barna til å holde sauen under klippingen, når de ble store nok. Ulla ble vasket, kardet og spunnet. Så var det frem med strikkepinnene. Votter, sokker, jakker og undertøy til hele familien.

Etter hvert lærte hun å sy «lugger» som ungene hadde på føttene i tørrvær og snø så de holdt seg varme. Det var filtstoff som ble lagt i flere lag i sålen og festet med maskinsøm. Med strikket vrangbord som gikk oppover leggen satt de godt på foten. Dermed sparte de også innkjøp av sko. En tante minnes at hun var så stolt av de fine «luggene» som hennes mor hadde laget.

Morfar kjøpte ruller av stoff, og mormor sydde klær til alle i familien. Hun var flink med mønster og søm. Alle jentene fikk nye kjoler etter som de vokste, to og to fikk likt mønster og snitt. Bilder fra ungdomstiden viser dem i sine flotte kjoler, og onkel med skjorte og bukse. Hun sydde om kveldene og nettene etter at ungene var i seng. Det kom sydame til huset etter at barna var konfirmert. Da ble det mer tid til å brodere for mormor.

Det var ikke bare søm og strikking. Klesvask til en stor familie var et krevende dagsarbeide. I starten var det ikke innlagt vann, så vann og ved måtte bæres inn i vaskekjelleren hvor klærne ble kokt i en stor jerngryte. Mormor vasket på vaskebrett i flere år. Det var tungt arbeide for armer og rygg. Senere kjøpte de vaskemaskin som lettet klesvasken.

Under samtalen med tantene mine og onkel kom det frem at mormor arbeidet hele tiden. Hun klaget aldri. Hvor hentet hun kreftene fra, som iløpet av de 16 årene nettopp hadde født eller var gravid med neste barn? At det ikke var tid til noe sosialt liv utenfor hjemmet sa seg selv.

Mormors «rike»

Det var ikke bare de daglige oppgavene med hus og barn som opptok henne. Mormor hadde også sine sær-interesser, eller rettere, lidenskaper. Det var hagestell, blomster

og litteratur. Hun hadde «grønne» fingre. Om høsten samlet hun frø fra blomster som hun tok frem når våren var i emning. De ble lagt i blomsterkasser og plantet ut når det var tid for det. Hagen var prydet med de vakreste blomster i alle farger, og var viden kjent. Morfar var tydelig stolt over mormors hage.

Hun likte å skrive og å lese. Forfatterne Sigrid Undset og Vera Henriksen var kvinner i tiden, og blant flere forfattere hun leste. Hun fulgte med i samfunnsdebatter og likte å diskutere, også politikk. Det var ikke tid hverken til hagestell eller lesing på dagtid, så det var nattlige sysler. Å stelle i hagen i lyse sommernetter var hennes frirom. Og med boken under dynen, og en lysstripe fra døråpningen til barnerommet ved siden av, kunne hun lese. Morfar måtte ha det mørkt for å sove. Hvor mye mormor sov eller hvilte er det ingen som vet.

Sang og musikk var og interesser. Hun deltok i sangkor i nærmiljøet, og når ungene var ute og lekete kunne hun sette seg til orglet.

Tid sammen for ektefellene

Hun var en god støtte for mannen sin i små og større prosjekter, både jobbmessig og privat. Min mor sa ofte at mormor og morfar jobbet godt sammen. Han spurte henne om råd. De diskuterte og fant gode løsninger. Hun førte mye i pennen av korrespondanse tilknyttet arbeidet hans, og var god med tall.

Tiden de hadde sammen, var kveldene etter at barna var i seng. Jentene som hadde rom nær foreldrene, kunne høre dem ligge og prate sammen søndags morgener før de stod opp. Alle tok det med ro på søndagene.

Søndag var ukedagen da mormor tok på kåpe og hun og morfar gikk tur. Det var kanskje nok aktivitet og frisk luft i hverdagen, og godt å ta det roligere på søndag? Garderoben til mormor var ikke stor. Egne krav stod ikke fremst. Men, på søndag skulle alle kle seg pent. Det var forskjell på hverdag og helg. Da ble kjolene, pen bukse og skjorte hentet frem.

Krigsårene 1940-1945

Så startet krigen som endret livet for menneskene i Norge. Området hvor familien bodde, med oljeanlegget Shell som nærmeste nabo, ble raskt invadert av nazistene. Tyske offiserer og menige oppholdt seg på området og rundt husene hele tiden. Morfar som bestyrte oljeanlegget/tanken, prøvde å gjemme unna litt olje til lamper og drivstoff til personer som sårt trengte dette til drift av båtene og lys i hjemmene. Han var hele tiden under oppsikt av tyskerne. Det medførte mye stress. Også utenfor hjemmet, ved yttertrappen stod menige soldater på vakt. Mormor syntes synd på ung-guttene som stod i dårlige klær og frøs. Hun stakk til dem et par hjemmestrikkede ullsokker og matpakke. Det var ikke ufarlig, men slik var mormor. Det kunne vært hennes gutt. Det var bomberom i fjellet nær boligen som de rømte til under flyangrep. Krigsårene var en stor belastning for hele familien.

Dødsfall og flytting til Medkila

En dag i mars 1947 fikk morfar brått store bryst smerter. Hjertekrampe kalte de det. Han ble kjørt til sykehuset og døde der. Belastningene under krigen hadde satt sine spor. Det var et sjokk for alle, ikke minst for mormor. Hun satt alene igjen med flere av barna i skolealder. Da morfar overtok som bestyrer for Shell-anlegget solgte de huset, fjøset og områdene rundt til Shell, mot at de skulle få bo der til han gikk av med pensjon. Mormor og morfar hadde forberedt å flytte til Medkila hvor de skulle ha sin pensjonist-tilværelse. De hadde kjøpt en stor hustomt ved sjøen og lagt alt til rette for å bygge et romslig hus til familien. Morfar hadde støpt ferdig grunnmuren. Han skulle jobbe med trelasthandel etter avsluttet jobb på Shell-anlegget.

Det må ha vært en utrolig vanskelig tid for mormor. Hun fikk bo i tjenesteboligen i ett år mens hun fortsatte byggingen av huset hvor de skulle bo. Det var vanskelig å få tak i materialer. Hun klarte å få samlet materialer nok til å flytte inn i et halvferdig hus, og fikk etter hvert hjelp til ferdigstilling. Det ble nok aldri helt slik som hun og morfar hadde forespeilet seg den nye boligen.

Nå måtte hun fortsette driften med båtene, sørge for at maten kom i hus, få oversikt og ivareta økonomien. Oppdragelse og omsorg for barnas oppvekst, skulle også ivaretas. De eldste barna hadde giftet seg og flyttet ut. Hun fikk god hjelp av svigersønner med fortsatt drift og regnskapsførsel av båtene. Det var mye å ta fatt i, samtidig som hun sørget over morfar, noe hun vel aldri kom over.

Huset i Medkila – et samlingssted for familiene

Huset i Medkila ble et naturlig samlingssted for familiene. Etter flyttingen ble mye endret. Gårdsbruket ble avviklet og høyet fra slåttemarkene ble solgt. Det var dugnader på slåttemarka, samlinger på bursdager, julehøytider, ferier og andre markeringer. Tre av jentene flyttet etter hvert fra Harstad. De besøkte mormor så ofte de hadde anledning, og var gjerne sammen med henne en tid på somrene. Når en av familien kom dukket det gjerne opp flere, og så var stuen full. Vi søskenbarna lekte gjemsel i det store huset, løp omkring, ropte og huet mens de voksne samtalte, lo og diskuterte til langt på natt, eller tidlig morgen. Mormor var med, og hun koste seg. På spørsmål om sengeplasser når det var mange der, sa en av onklene mine at det aldri var noe problem, for «når de som skulle på jobb hadde gått, var natte-ranglerne klare for å legge seg i oppvarmede senger.» Mange i familien liker fortsatt å være oppe til ut i nattetimene.

Mormor alene i det store huset

Hvordan klarte hun seg alene i det store huset? De første årene bodde de yngste barna sammen med henne. Etter hvert som de ble vokste opp og giftet seg fikk hun også hjelp av svigersønnene.

Hun opplevde at noen av jentene trengte hennes hjelp, som voksne. Mormor stilte alltid opp. Da huset ble bygget ble det også laget en liten leilighet i den ene enden, hvor flere av barna med ektefeller startet sine familieliv. Det var noe hun og morfar hadde planlagt.

Etter hvert engasjerte mormor en kvinne, som hun kjente og var fortrolig med, og som hjalp henne daglig til det siste. Sukkersyken utviklet seg i negativ retning. Hun var så glad i søtt, og måtte inn på sykehuset av og til, samtidig som synet sviktet mer og mer.

Om somrene fortsatte hun, så lenge hun klarte å stelle med blomstene i hagen. Potteplanter var det alltid i vinduene. Den store verandaen var et godt sted for henne å sitte når sola skinte. Høst- og vinterstid satt hun i godstolen ved ovnen i stuen og lyttet til lydbøker. Hun var utrolig til å innrette seg. Den roen og tilstedeværelsen hun hadde i seg var nok til god hjelp i mange av livets gleder og utfordringer.

Britt Selanger er født 1944 i Harstad. Sykepleier med master i sykepleievitenskap. Spesialutdanning som helsesøster, og lærerutdanning i sykepleie. Erfaring som sykepleier og helsesøster. Undervist ved grunn-/bachelorutdanningen i sykepleie, Ullevål sykepleierhøgskole og Høgskolen i Oslo.

Else Hertzberg Kokkersvold

Et Kvinneliv - en fortelling om min mor

Mor, som alltid hadde vært redd for å komme på sykehjem, så på meg. Liten og krympet lå hun i sykesengen, ble nesten borte under dynen. Håret var hvitt og lå klamt inntil kraniet. Brillene på snei. De tynne leppene klamret seg bestemt rundt tennene. «Hvordan har du det mor»? hvisker jeg i øret hennes. En hvit hånd full av leverflekker kommer ut av dynen, griper etter min. «Jeg har det så deilig», sier hun svakt med antydning av et smil.

Mor skal dø. Jeg har forstått det lenge, helt fra jeg for noen år siden merket at hun gjentok samme spørsmål om og om igjen. Mine daglige telefonsamtaler ble etter hvert så slitsomme at jeg begynte å legge kabal samtidig som praten og spørsmålene flommet ut av telefonrøret. Hun var godt over nitti år. Jeg skammet meg over ikke å være mer til stede for henne, men orket det ikke. Etter noen år var det ikke noen vei tilbake. Hun kom på sykehjem.

Da hadde jeg begynt på skrivekurs. En dag jeg satt der og tenkte på mor, fikk jeg den lysende ideen å skrive hennes barndom. Fra da av forandret vår kommunikasjon seg. Hun var straks med på ideen, ville gjerne snakke om sin barndom. Hun ville at alle, barn, barnebarn og oldebarn skulle vite hvem hun var og hvor hun kom fra. Når jeg kom på besøk, leste jeg det jeg hadde skrevet siden sist. Hun kom med innspill slik at jeg rettet opp historien etter hennes anvisning flere ganger. «Det er da egentlig fantastisk at jeg er såpass med at jeg kan rette opp», sa hun med latter i stemmen. Hun var blitt nittiåtte år.

Dette førte til at vi snakket sammen på en helt annen måte enn før. Det var slutt med kabal, jeg lyttet til henne og hun ble mer skjerpet når hun så at jeg skrev ned det hun sa. Det ble morsomt, og vi tråklet sammen ikke bare hennes barndom, men deler av hennes livshistorie. Det var helt på tampen, for hun døde bare en uke før hun ville blitt nittini år. Jeg bare angrer på at jeg ikke hadde spurt om flere ting før. Nå er det ingen å spørre mer. Historien om mor baserer seg mye på disse samtalene. I tillegg kommer hva jeg selv husker, og brev jeg fant da vi ryddet opp. Når jeg bruker hennes talemåter, har jeg satt det i anførselstegn.

Mor før hun giftet seg

Mor het Rønnaug Ottestad før hun giftet seg med min far. Fra da av het hun Rønnaug Hertzberg. Jeg bruker navnet Rønnaug i fortellingen. Om navnet sitt sa hun selv at det var mer sjeldent enn vakkert.

Først litt fakta: Rønnaug ble født i Sulitjelma (Sulis) i 1914, registrert i Fauske. Begge foreldrene kom fra Vestlandet. Faren, John Larsen Ottestad, kom fra vanlig arbeiderstrøk i Rødven i Romsdal. Han ble stasjonsmester i Sulis. I tillegg fikk han ansvar for fattigkassa og «ordnet opp med den». Rønnaug fortalte om mennesker hun

husket som hadde kommet for å få hjelp. Moren, Marie Pauline Hauge, kom som barnefrøken fra Namdalen. Rønnaug fortalte at begge foreldrene var meget sosiale. Rønnaug var yngst i søskenflokket som besto av fire eldre brødre og en søster.

Rønnaug fortalte at «det va Clondyke i Sulis på den tiden. Noen bergverksingeniører hadde funnet svovelkis og malm». Gruvedrift var tingen, og Sulis ble bygd ut til et lite industrisamfunn. Da gruvedriften startet opp, var det mange utenfra som kom til Sulis. Arbeidsforholdene var forferdelige slik de er beskrevet av historiker Dag Skogheim i romanen «Sulis».

Gruvearbeiderne ble nærmest behandlet som slaver. I en artikkel (H.M. Lorentsen, journalist og Ola Helness, fotograf) publisert 1. mai 2019 skriver de om frustrasjonen over det som var blitt kjent som «Lapplands helvete».

De mørke gruvegangene i Sulitjelma var beryktet. En januardag i 1907 ble arbeiderne beordret til å bære et blylodd rundt halsen. Loddene var nummererte og kopiert opp i hundretalls. Hver arbeider hadde hvert sitt nummer. Loddene skulle tas på når de gikk på vakt og henges fra seg når de var ferdige. Slik kunne ledelsen passe på at alle overholdt vakten. Denne dagen nektet arbeiderne å ta på seg merket. Det ble opprør. Etter en svært vanskelig tid ble samfunnet regulert med tariffavtale.

Sulis lå isolert og vanskelig tilgjengelig. Rønnaug husket veien før det ble bilvei helt fram. Med noen «snublinger» ramset hun opp: «Toget gikk fra Sjønstå til Fagerli med mellomstasjoner: Hellamo, Glasstunes, Børsi, Furulund, Sannes. Det gikk en liten dampbåt, som jeg tror ble kalt Lillegutt fra Finneide til Sjønstå over Øvre vann og Nedre vann».

Isolasjonen skapte gode muligheter for å holde det lille samfunnet i et jerngrep. Likevel, de skapte et samfunn hvor det var fint å vokse opp, i alle fall for noen. De stiftet fagforening. 1. mai ble en stor dag. Det Rønnaug husket godt var da de hadde en taler fra Oslo. «Han sto der på talerstolen og ropte at vi sulter, han va så feit at dobbelthakene disset», sa hun og lo hjertelig.

Om oppveksten i Sulis fortalte Rønnaug:

Da familien Ottestad slo seg ned i Sulitjelma, var stedet godt utviklet. Etter tiden med slavelignende forhold, må befolkningen ha gjort en formidabel innsats for å få det lille samfunnet til å fungere. Rønnaug beskrev Sulis som et samfunn som var svært klassesdelt. «Det va småsnobben, de alminnelige og storsnobben». Selv hørte hun til blant de alminnelige.

Rønnaug syntes det var flott å vokse opp i Sulis med alle fjellene. «Vi hadde alt». På det meste var det seks tennisbaner, det var teater, turn, dans. Selv syntes hun det var

morsomt å danse vanlig dans. Alle gjorde det. Hun gikk på turn og var med i landsturnstevnet i 1930. Hun fortalte om lange turer på ski i fjellene med Sulismannen som mål. Hun var som en buhund, aktiv, allsidig, trivelig. Hun må ha vært en kraft som utstrålte energi i samvær med andre, åpen og interessert som hun var.

Rønnaug var tidlig selvbevisst og ville ikke være dårligere enn andre. Når venninnene hadde vært i Molde, Bergen og til og med i Oslo, satte hun nesa i sky og fortalte at hun hadde vært i Valnesfjorden, som om det var det mest sentrale stedet i verden, og «da tidde de still med den skrytinga». Hun sa videre: «Jeg var den beste til å ape etter andre. De fleste syntes det var moro, men noen ble veldig sure».

Rønnaug har nok lært mye av begge foreldene. Om sin mor sa hun at hun var veldig sosial i alt hun foretok seg. «Alle skulle være med og man skulle kunne være sammen med hvemsomhelst». Hvis hun hadde levd nå, tror Rønnaug hun ville blitt politiker, «for hun var meget forstandig også». Hun sa at oldebarna trengte ikke å skamme seg over slike tippoldeforeldre, for de var solide og støe tvers igjennom.

Som barn hadde Rønnaug lange, gule fletter. Håret ble gredd med lusekam hver dag. Da hun var fjorten år, gikk hun og klippet seg uten å si fra hjemme. Da gråt moren hennes. Det kommer en liten tåre i øyekroken når hun forteller det. Mens det på sykehjemmet var all verdens utstyr for ivaretagelse av gebiss og tenner på stift, slapp Rønnaug det. I Sulis hadde hennes mor gitt alle barna en rå potet hver dag. Rønnaug mente det var grunnen til at alle beholdt tennene sine der hvor det var vanlig med gebiss i konfirmasjonsgave.

Pappaen hennes døde da hun var 15 år. Rønnaug gjorde som mange jenter uten særlig midler, hun tok sykepleierutdanning. Hun fikk plass i Bodø, hvor hun fikk gratis kost og losji samtidig som hun fikk sin utdanning. Denne gjennomførte hun på beste måte ifølge henne selv. Mest stolt var hun av at hun fikk S i praksis. «Det va det ikke mange som fikk».

Rønnaug fikk jobb på øyeavdelingen på Bodø sykehus hvor hun hadde utdannet seg. Der traff hun min far, Johan, som var lege fra Oslo. De fant sammen, men så ble Johan innkalt til nøytralitetsvakt på Madlamoen fordi han hadde offisersutdanning.

Rønnaug får et brev hvor han skriver omtrent slik: «Hvis du vil gifte deg med meg, må du komme nå, for nå kommer krigen». Johan var som mange andre forutseende. Det var februar 1940. Hun prøver å reise så fort som mulig, men lett var det ikke. Jeg har funnet et brev til Johan fra overlegen ved Bodø sykehus datert 10. februar 1940.

Vi beklager jo meget at s.Rønnaug må forlate øienavdelingen... s.Rønnaug skal få reise så snart det på noen mulig måte lar seg gjøre. Men som jeg også har sagt til s. Rønnaug, må sykehuset i dette tilfelle forbeholde seg den vanlige tre måneders oppsigelse.

At hun måtte slutte i jobben var vanlig for kvinner som hadde noen til å forsørge seg på den tiden. Jeg undres likevel over at Johan kommuniserte med Rønnaugs sjef om hennes oppsigelsestid. Hvordan følte hun det som den voksne kvinnen hun var blitt? Selv skriver hun til Johan at hun også måtte si fra om giftemålet til sin mor: «Gubbevare meg vel så forskrekka hu ble. Hun ville først ikke høre tale om det, men kunne selvfølgelig ikke si stort i telefonen. Det er vel en overgang det også. Alle mødre er vel slik»-.

Hun ber Johan skynde seg å ta ut lysning: «Jeg vil nødig gå tre uker i Stavanger ugift. Så håper jeg du kan få såpass permisjon at du kan ta imot meg på kaien. Det vil være for hustrig å komme til en helt fremmed by, uten et menneske til å ta imot seg».

Det begynte å haste, for som vi alle vet, brøt krigen ut 9. april. Rønnaug reiser til Johan og de gifter seg 11. mars. Noen lang bryllupsreise ble det ikke. Johan var i tjeneste, og Rønnaug ble sendt alene på toget til Oslo og til sine svigerforeldre i Th. Heftyesgate 45. Hun hadde hverken sett dem eller hilst på dem. Etterpå fikk vi høre at Johans mor gikk omkring og sa: «Hvem er det som har lurt min stakkars Johan»? Rønnaug fortalte imidlertid at hun ble veldig godt tatt imot.

Rønnaug ble plassert på pikeværelset. De andre rommene var opptatt. Pike hadde de ikke mer, så det var plass der. Rønnaug fortalte at pikeværelset var iskaldt, og hun frøs noe aldeles forferdelig. Hun fortalte også at svigerforeldrene var søte og snille.

Hvem var Rønnaug for meg?

Det er umulig å skrive om Rønnaug uten samtidig å skrive om vår relasjon, som naturlig endret seg etter hvert som både hun og jeg ble eldre. Hvem var min mor for meg?

Jeg husker henne fra jeg selv var barn: en hvirvelvind, samtidig med en tilstedeværelse som skapte både liv og trygghet. Når hun ikke var der ropte jeg på henne, «mooor, mooer hvor er du»? Jeg hørte min egen stemme bli høyere og høyere, helt opp i fistel. Etter en tid som følte uendelig og gråten satte seg fast i halsen, dukket hun opp der jeg var. «Men Else Marie, kor du bråke, ka e det du bælja for»? Det visste jeg jo ikke. I ettertid har jeg tenkt at det må ha vært fraværet av mor som skremte meg, for jeg var mye irritert og sint på henne når hun var der. Alltid maste hun på at jeg skulle spise, sove eller så var hun opptatt av far eller storebror Niels.

Når Rønnaug var der, var det liv og leven. Særlig husker jeg fortellingene hun fortalte når vi skulle legge oss. Fra sin praksis på Rønvik psykiatriske sykehus fortalte hun om en dame som var veldig redd for å bade. Hun hadde visst ikke gjort det før, for når

vannet skulle tappes ut, ropte hun: «Å trøste bære mæ, no fær æ ned i hølet». En annen favorittthistorie var matens vei gjennom kroppen. Alle latinske navn var med, men morsomst var det når maten skulle ut, og vi sammen lagde prompelyder. Det var ikke like lett å sovne etter slike historier, men smilet fulgte oss inn i drømmen.

Ettersom tiden gikk, forsto jeg at Johan var den viktigste i familien, selv om han jobbet dag og natt. Når han var hjemme, sov han. Når Johan sa noe, var det lov. Når Rønnaug sa noe, var det ikke så farlig, helt til hun truet med å si det til far. Selvstendige Rønnaug ble helt avhengig av Johan. Det er kanskje noe av forklaringen på at Rønnaug som voksen svært sjelden var på besøk i Sulis. Som barn var jeg med henne en gang. På dette besøket skulle Rønnaug hilse på alle hun kjente. Vi vandret av gårde langs de store stabbesteinene som sto langs veien. Det var morsomt å se på alt, men kjedelig når vi traff noen. De ble aldri ferdig med å snakke om «kem som hadde flyttet, kem som hadde fått barn, kem som var død».

I Sulitjelma var det mygg, uhorvelige mengder sorte dyr i luften. Vi barn lekte på irrgroønn gressplen med teppe over oss. «Jeg forstår det ikke. Da jeg vokste opp her, va det ikke mygg i det hele tatt». Da lo hennes mor. «Å, det var det nok. Du har bare glømt det, så fin på det som du er blitt».

Sånn var det alltid. Han far reiste først, og så kom jeg etter.

Rønnaug, som ikke hadde vært lenger enn i Valnesfjorden som barn, fikk reise mye og kanskje lengre enn de hun vokste opp i Sulis sammen med. Første lengre reise var til Madlamoen og Oslo. Etter dette reiste hun etter Johan som hadde fått Fulbright stipend til Amerika. Da ble vi barna plassert, storebror Niels hos våre besteforeldre i Th. Heftyes gate 45, jeg hos min tante og onkel på Haslum. De ble borte i ett år, Niels var syv år, jeg fire. Det var ikke uvanlig at familien tok omsorg for barna når foreldrene måtte jobbe, de ble syke eller ikke klarte omsorgsoppgavene.

For Rønnaug må dette ha betydd et spennende avbrekk som småbarnsmor. Hun hadde hatt en tøff tid både under krigen og i de første etterkrigsårene. Det var usikkerhet med jobb, bolig og to små barn som krevde sitt. Utfordringen i å reise til et fremmed land, tok hun på strak arm. Hun hadde ikke lært noe særlig engelsk, men «æ bare apa og herma etter dem, så det gikk fint». Hun hadde ikke fått arbeidstillatelse, men hun fikk vaskejobber i familier som hadde behov for det. Vi fikk dobbelt glede av dette når hun kom hjem og rollespilte alt hun hadde opplevd. Hun var så tilstede i fortellingene sine. «Æ forstår ikke at æ ikke ble skuespiller», sa hun og fniste.

Fraværet til Rønnaug var vanskelig for meg. Jeg hadde det godt der jeg kom, fetter 'n ble fosterbror og kusinen lillesøster, men mor manglet jo. Jeg ble fortalt at hun ble bedt om å komme hjem, for jeg virket ulykkelig. De hadde sendt meg til Hadeland på gården der mor, Niels og jeg hadde bodd under krigen. Der var jeg kjent, og jeg hadde Tusse – buhunden jeg var så glad i.

En dag jeg var ute på gårdsplassen, kom plutselig en fremmed dame gående. I erindringen minnet hun meg om noen, men jeg skjønnte det først når hun ropte på meg. Den stemmen kjente jeg. Jeg husker jeg ble stående helt stille. Mor var så forandret, det kunne ikke være henne. Klærne var fremmede, håret var annerledes, fjeset også. Det verste var at neglene og leppene hennes var knall røde. Det tykke brune håret som jeg husket, hadde fått permanent og var stivt og kunstig. Jeg kjente armene hennes rundt meg. Hun luktet annerledes også, og jeg skjøv henne fra meg. Nærværet da hun kom hjem, gjorde at dette husker jeg som svært sterkt. Det tok tid før jeg godtok henne.

Når jeg senere spurte henne om hvordan hun kunne reise fra oss barna på den måten, fikk jeg aldri noe ordentlig svar. Ved sykesengen spurte jeg igjen: «Hvordan kunne du reise fra oss?» Dynen ble trukket over hodet, som et hulk hørte jeg henne si «æ orke ikke mer kritikk for dette nå». Jeg kjente klumpen i maven langsomt smelte bort. Noen hadde sett meg, og mor var lei seg for det hun hadde gjort. Hun hadde kjent både på følelser og dårlig samvittighet, men pakket det godt inn. Å snakke om følelser var ikke vanlig den gangen. Det hadde skjedd i en tid før barnas psykiske helse sto på dagsorden. I ettertid har jeg tenkt at Rønnaug sto i en klemme som kom med full styrke på 1970-tallet. Kvinners rett til eget liv/samliv og hjemmets omsorgsoppgaver. Hun var bare tidlig ute.

Den neste store turen gikk til Sør-Korea. Det var etter Koreakrigen, og Johan skulle bidra med oppbygging av kirurgi ved et sykehus i Seoul. Johan dro først, men skrev etter Rønnaug. Vi hørte at særlig valg fikk hun ikke. Han skrev: om du ikke kommer, dør jeg». Det var særlig varmen og maten som holdt på å knekke han. Niels var 18, jeg 16 år. Igjen viste Rønnaug sine evner til å handle. Alene på flyet med mellomlanding i Anchorage, dro hun med min lille bror Jens, attpåklatten, som var to år.

De hadde fått en sykepleier de kjente til å bo hos oss, men etter en måned ble hun syk og kunne ikke være hos oss mer. Ordningen ble at bestefar (Johans far) kom en gang i uken med husholdningspenger til oss. Niels, som hadde begynt å studere, fikk ansvar for pengene. Kostholdet ble ikke etter helserådets anbefalinger. I begynnelsen av uken spise vi deilige biffer, men på slutten ble det ansjos og gaffelbiter. Festing foregikk uken gjennom. Venner av Niels kom inn på rommet mitt om kvelden. Av og til hadde de lampeskjerm på hodet og ville lese natta eventyr for meg. I dag ville de vel ikke nøydt seg med det, men jeg ble hverken misbrukt eller utsatt for noe annet enn tøys. Jeg hadde også en god venninne som deltok mye i tumultene. Uten henne kunne det gått helt galt.

Skolen ble vanskelig å konsentrere seg om. Karakterene dalte. De tynne, blå flypostbrevene veide ikke opp for mors fravær. Hvis det var en fredelig kveld, kunne jeg sitte og lytte til mors stemme. Vi hadde fått Tandbergs Radiokabinett med båndopptaker og hadde tatt opp noe hun hadde snakket om. Kanskje dro jeg opp savnet jeg hadde hatt da jeg var liten, slik at savnet nå ble veldig forsterket. Hvor var

hun? Kanskje jeg aldri ville se henne igjen? Tenk om flyet falt ned? Katastrofetankene sto i kø mens jeg satt klistret til det tynne, brune plastbåndet som ga meg mors stemme.

Også denne gangen ble Rønnaug bedt om å komme hjem. Bestefar forsto at det gikk over stokk og stein. Hun inntok straks sin husmorrolle. Det så ut som en svinesti. Vi hadde hverken ryddet eller vasket noe særlig i løpet av det året hun var borte.

Hva hun brukte tiden på i Soul, vet jeg ikke mye om. At det handlet mye om å holde Johan frisk, er jeg ganske sikker på. Hun handlet i amerikanske butikker og stelte for han og lille Jens. En del selskapelighet var det også. Vel hjemme var det slutt på å være fin frue for Rønnaug. Hun brettet opp ermene, vaskebøtten kom straks på plass og kommandoene haglet over oss. Antakelig var hjemkomsten vanskelig for henne. De store barna hadde ikke klart «voksenkravet»; hun måtte reise hjem til tross for at hun kom til å bekymre seg for Johan. Med seg hadde hun en liten gutt som var blitt tre år. Han var ofte blitt passet av en koreansk dagmamma, og ordene som han kom med var for det meste bare koreansk. Overgangen ble vanskelig også for han.

Det sprudler av vitaminer

Det ville vært naturlig om Rønnaug hadde begynt å jobbe, men det ble ikke slik. Etter noen år bygde de hus i Bærum, og fra da av tok det kreftene hun hadde ettersom Johan ikke ønsket å delta i dette. Det var under stor tvil han ville flytte fra Frogner med kort vei til jobben på Ullevål sykehus. Johan var en dedikert kirurg, og det skulle mye til før han lot sitt private liv forstyrre arbeidet. Når han hadde operert på dagtid, dro han alltid tilbake på ettermiddagen for å se til pasienten. Rønnaug tok seg dermed av det praktiske hjemme. Hun perfektionerte husmoryrket underveis. Håndarbeid lå i genene, og hun har etterlatt seg fabelaktige broderte duker, et uendelig antall strikkete plagg, veggoppheng mm.

Matlaging ble rene vitenskapen. Når ingen barn bodde hjemme mer, inviterte hun ofte til små og store middager. Hun eksperimenterte, fant oppskrifter i ukeblader, fikk av kjente og satte det sammen til selvkomponerte retter. Etter oppholdet i Soul, ble det et betydelig innslag av koreansk mat. Den ble sterk og makte av fremmed krydder og hvitløk. Hvis en av barnebarna gren på nesen, sa hun med overbevisning: «Det sprudler av vitaminer», og alle skjønnte at om det ikke var spesielt godt, var det i alle fall veldig sunt og måtte spises. Vi hadde nok mat, men det kunne være knapphet på middagsbordet. Når vi barna så det, forsynte vi oss lite. Rønnaug, løsningsorientert som hun var, innførte to koder: APB betydde «Alt på bordet» og MPK «Mer på kjøkkenet». Da kunne vi lange i oss. «Ta dere», sa Rønnaug, «for æ fikk så mye i Amerika». Dette ble et uttrykk vi bruker den dag i dag når det er litt lite.

Rønnaug og språket

Rønnaug var stolt av sin utdanning, og av at hun var medlem av Norske Kvinners Sanitetsforening. Hun var ikke stolt av dialekten sin. Nordlendinger var ikke veldig

populære på den tiden. Man kunne lese annonser hvor det ble søkt etter leieboere, men helst ikke nordlendinger. Rønnaug, apekatt som hun var, tok straks til seg riksmålsdialekten uten at hun var helt konsistent. Hvis hun ble emosjonell og ivrig, brøt nordlendingen gjennom. Når det en sjelden gang kom en nordlandsrøst på radioen, gjorde hun oss gjerne oppmerksom på hvor stygg den var. Men helt gjennomført var det ikke. Når familien nordpå ringte, svingte hun over, stemmen fikk klang, rommet fikk liv og det var nesten som hun sang. I dag forstår jeg ikke at hun synes den var stygg. Selv skulle jeg gjerne hatt litt av denne friskheten i språket mitt.

Økonomi og hytteliv

Rønnaug var en kvinne av sin tid. Hun satte sin ære i å være sparsommelig. I dag blir vi stadig minnet på ikke å kaste, ikke forbruke mer enn nødvendig. For henne lå dette i blodet. «Det er dårlig økonomi å spise på restaurant hver dag». Jeg kan bare huske at Rønnaug og Johan gikk på restaurant en gang, det var da de hadde sølvbryllup. Var det rester etter middag, ble de til grateng eller pytt i panne dagen etter. Klær ble stoppet og sydd om eller arvet. «Hva heter du da gutten min», kunne folk spørre meg. Jeg hadde arvet klær fra min storebror og hadde kortklippet «lettvind» hår. «Jeg er ikke gutt, jeg er jente»! ropte jeg. Det må ha vært før jeg begynte på skolen, men var klart bevisst på hvilket kjønn jeg tilhørte. De voksne sa stadig at det var så fint å arve. Jeg syntes ikke det.

På sine riktig gamle dager, fikk hun sansen for forbruk, men det skulle være billig. Hun og nabovenninnen gikk på loppemarked. Hun glitret av glede over å vise fram noe hun hadde fått tak i for en billig penge. Båt til Kiel ble seniorturene. Hun sparte mynter som hun tillot seg å spille på «de enarmete». Når hun en sjelden gang vant og pengene raste ut, jublet hun høyt og tiltrakk seg mye oppmerksomhet. Barn og barnebarn ble invitert med til stor fryd for oss alle.

En annen side av Rønnaug var gleden over å eie. Når vi gikk i land på Lyngør hvor de kjøpte hytte, klatret hun ivrig ut av båten og utbrøt: «Tenk no setter æ foten på egen grunn». På hytta ble Rønnaug en flittig maur. Alltid var det noe som skulle pusses opp, forandres, bygges. For oss som var blitt ungdom var dette et evig mas. Hytta ligger i vannkanten, og vi ville heller bade, sole oss, kjøre båt, kort sagt ha sommerferie.

Det er ikke vanskelig å forestille seg gleden over å eie for henne som hadde vokst opp i Sulitjelma, der Værket eide alt, og senere i leiligheter som tilhørte sykehus der Johan jobbet. Bygården på Frogner var leiegård, og Rønnaug gikk en gang i måneden trappene opp til gårdeieren og betalte husleien. Jeg husker at hun alltid virket stram og sur de gangene hun gikk opp. Hun var ikke blidere når hun kom ned.

Rønnaugs oppvekst handlet ikke nye om badeliv. Hun hadde heldigvis lært å svømme, og ble etter hvert med på badingen på Lyngør. Hun satte etter hvert sann pris på det at hun alltid var med. De siste gangene hun klarte å bli med, var hun godt over 90 år. Vi satte på henne redningsvest og bandt henne i en trosse så hun ikke skulle fyke av

gårde og bli tatt av havet. Ansiktet var blitt rynkete som på en appelsin, og hodet duppet frem og tilbake som en moring. Hun strålte og hoiet «herlig», sprutet med armer og ben og prustet høylytt med hode og munn halvveis under vann.

Rønnaug glemte aldri fjellene i Sulis. De skaffet seg etter hvert en hytte på Tyn hvor Johan kjente landskapet. Johan sa at han ville ha en hytte hvor de bare kunne sette nøkkelen i døren. Igjen fikk Rønnaug bruk for sin ukuelige optimisme og evne til å organisere. De var blitt gamle, så mange vinterturer ble det ikke. Når vi var sammen om sommeren, sa hun: «Se, det er nå noe spesielt med fjellet. Det minner faktisk om Sulis». Jeg ante en liten sårhet i stemmen. Hun kom bare noen få ganger tilbake der hun vokste opp. Siste gang var da vi arrangerte slektsstevne i 1994.

Du må bevare ditt gode humør

Da hun ble gammel ble hun ofte spurt om hva som var hemmeligheten for å kunne bli så sprek og vital som henne. «Du må bevare ditt gode humør», var svaret.

Rønnaug var opptatt av at det skulle være moro. Da jeg en gang dristet meg til å spørre min far om hvorfor han giftet seg med mor, sa han at han tenkte hun ville være morsom å leve sammen med. Johan var en alvorlig mann med en underfundig form for humor, og når han sa dette fikk han et vibrerende lite smil i munnviken..

Når jeg kjedet meg, sa hun alltid at det bare var sunt, og «du får'kje mere moro enn du lager sjøl».

Rønnaug fikk bruk for sin sykepleierutdanning til det siste, ikke i tjeneste ute, men på hjemmebane. Johan, som var åndsfrisk til det siste, fikk etter hvert mange sykdommer. Selv sa han at han hadde syv sykdommer, hvorav sirka to var dødelige. Rønnaug fikk jobben med

fulltidspleie de siste årene hans. Hjemmesykepleier ville hun ikke ha. Oss voksne barn lot hun heller ikke slippe til. Hun tilpasset diett, malte all kjøttmat, lagde havregrøt til frokost. «Jeg har jobbet hele mitt liv», sa hun. Johan døde nittiseks år gammel.

Mor puster så tungt. Av og til er det nesten som den stopper helt. Erling og jeg ser på hverandre. Dør mor nå? Når vi tror det, starter hun igjen. En sykepleier kommer inn med et glass rødvin til hver av oss. Vi drakk den med god samvittighet til en symfoni av pust, pustestopp, en duft av antibac og levd liv. Vi vet hun gjerne skulle blitt med på avslutningen. Etter en lang våkenatt dro vi hjem. Hun våknet ikke og døde et par timer etter at vi dro.

Else Hertzberg Kokkersvold, født 1943 i Molde. Har utdannelse ved Statens miljøterapeutiske skole og er cand.mag. med fagkretsen psykologi, pedagogikk og kriminologi. Hovedfag i ernæring, helse og miljø fra Høgskolen i Akershus. Erfaring fra psykiatri, barnevern, Universitetet i Oslo og Høgskolen i Akershus. Bidragsyter i bøker, tidsskrift og dagspresse. Er nå pensjonert førstelektor fra yrkesfaglærerutdanningen ved Høgskolen i Oslo og Akershus.

Jannicke Heyerdahl-Larsen

Tre mødre - ved en av dem

Konflikt og forsoning

Mormor og mor. Konflikt

Mormor og mor var ikke gode venner. Jeg tror jeg har visst det hele livet. I alle fall har jeg brukt uendelig mange timer sammen med mor til å snakke om hvor vanskelig det var for henne å være mormors yngste datter. Mor har beskrevet barndommen sin som svært vanskelig! En lindrende faktor var barnepikene som tok seg av henne da hun var spebarn, liten baby og frem til hun kom i skolealder. De var mors trygghet. Det til tross var det rom for mange vonde erfaringer i møte med sin egen mor. Det mest skremmende minnet for henne, var da mormor midt på vinteren låst henne ute på en luft-balkong i annen etasje. Mor var bare ikledd innekler. En av barnepikene fant henne der og fikk henne inn i varmen. Jeg tror mor tenkte at mormor hadde planer om at hun skulle fryse i hjel, der ute på balkongen. Den tanken er kanskje absurd, men også på en merkelig måte relevant. Ett år før mor ble født døde hennes bror, som da var tre år gammel. Mormor klandret seg selv voldsomt for hans død. Han døde på operasjonsbordet da han ble operert for ørebetennelse. Mormor mente han hadde fått ørebetennelse fordi han ikke hadde hatt på seg lue da han var ute på trilletur. Etter hans død var mormor utrøstelig og full av skyldfølelse. Morfar mente hun måtte få et nytt barn så fort som mulig. Ett år etter sønnens død fødte hun en datter. Min mor. Det var ikke sønnen som kom tilbake. Mye tyder på at det både var vanskelig for mormor å få et barn så kort tid etter at «Lillegutt» døde, og at det var ekstra vanskelig for henne at det var et pikebarn. Hun klarte ikke å gi barnet omsorg. Morfar var en mann av få ord, så man snakket ikke sammen om problemer der i huset. Jeg tror at mormor led i en veksling mellom stillhet og indre raseri. Mor har fortalt at stemningen var enten taus eller uhyggelig. Trolig led alle på hver sin måte. Mor, det lille barnet som ble kalt Liten, trengte omsorg og fikk det i tjenerfløyen. Som liten pike søkte hun også trøst hos hundene. Senere i livet ble kveldsturene med morfar og hundene det viktigste for henne. Mormor trengte trolig også kontakt og

omsorg der hun strevde med sorg og skyldfølelse, men nærhet og omsorg var vanskelig å gi og motta for foreldrene.

Hvorfor konflikt?

Kanskje var mormor egentlig en omsorgsfull person? Hun hadde i alle fall lang erfaring med å gi omsorg til sine fire småsøsken. Som eldst i en søskenflokk på fem var hun sin mors store støtte når det gjaldt å ta seg av sine småsøsken. Hennes mor elsket store selskaper og hadde liten tid for barnepass. Mormor ble redningen! Hun passet på sine søsken tidlig og sent, og hun fortsatte med det hele livet. Som voksen hadde hun også bedre råd enn sine søsken, og tidvis kunne de både bo i mormor og morfars store hus og ellers bli støttet av sin storesøster på andre måter. Det er derfor vanskelig å tenke at mormor var kald. Mine tanker går mere til at hun ikke holdt ut sin egen smerte, og at hun heller ikke var i et miljø hvor hun kunne få hjelp. Kanskje tvert imot. Morfar var Frimurer, og mormor søkte til Oxfordbevegelsen, som senere gikk under navnet Moralsk Opprustning. Her gjaldt de «fire absolutter»: Absolutt ærlighet, renhet, uselviskhet og kjærlighet. Her var ikke plass for sorg, anger, ensomhet og fortvilelse. Man skulle bare være et «godt menneske». Kanskje er den oppskriften den mest smertefulle og minst egnede for folk som opplever psykisk og sosial smerte. De fleste av oss har behov for aksept, anerkjennelse og omsorg når vi føler oss fortvilet og elendige. Mormor trodde kanskje at hvis hun bare tok seg sammen og var prektig, så skulle livet bli bra. Det ble ikke det.

Hun var for fortvilet og frustrert, og det sosiale miljøet var ikke i stand til å romme slike følelser, tanker og behov.

Mor ble også slått, og en gang traff mormor tennene til mor. Mor var i tannfellingsalder, og flere tenner suste bortover gulvet. Barnepiken stod der og så det hele. Mor har fortalt at hun frydet seg over at opptrinnet ble observert, fordi mormor på den måten ble ydmyket. Hver gang mor fortalte den historien sa hun: «Det var til pass for mor at barnepiken så det».

Mormor og jeg

Jeg tror ikke jeg har hørt én hyggelig historie om mormor. Det er utrolig. Far fortalte at da han gikk til sine kommende svigerforeldre og spurte om å få gifte seg med mor, hadde mormor sagt: «Nei Jan, det ville jeg ikke gjøre var jeg deg. Hun kan jo ingen ting.» Så tenkte hun seg om, og la til: «Jo forresten, hun kan stoppe strømper.» Hun kan altså ikke ha sett sin datter. Fortvilet. De to ble ikke kjent med annet enn hverandres smerte og hverandres vrengebilde; den ene som slem og den andre som ubrukkelig.

Selv husker jeg mormor som en grå, tynn og svakelig dame. Hun døde da jeg var åtte år gammel. Det siste året av hennes liv bodde hun alene med to hushjelper. Det minner litt om mors oppvekst. Mormor led av demens de siste årene av sitt liv. Også jeg har dessverre ubehagelige minner fra tiden med henne. En gang overhørte jeg at

hun sa at jeg bare kom på besøk for å få epler fra henne. For henne artet det seg kanskje slik? For meg, som en liten pike på fem år, var det leit å høre. Jeg besøkte henne fordi jeg syntes det var gøy å kunne ta med meg en venninne på vei hjem fra barnehagen og stikke innom mormor. Mye må ha blitt vrent på inni mormor. Det må ha vært forferdelig smertefullt og gledesløst. Jeg tror ingen ting var gøy for mormor. Hun var trist.

Mor og jeg

Mor ville gjerne ha mange barn. Først fikk hun to sønner ganske tett, og min yngste bror og jeg ble såkalt semitvillinger. Jeg var ikke planlagt. I løpet av under fire år hadde mor fått tre barn. Den yngste – en datter. Meg. Jeg har mange ganger tenkt at det ikke var lett for mor å få en datter. Slik det trolig ikke var lett for mormor å få en datter rett etter at lillegutt døde. Mor og jeg var både venner og uvenner. Vi hadde det ganske vanskelig. Ikke på noen måte i nærheten av slik mor hadde hatt det, men akkurat som mormor sa til morfar: «Du får ta henne du Iwan, jeg klarer henne ikke». Så sa mor til far: «Du får ta henne du Jan, jeg klarer henne ikke.»

Mor var gutteaktig i mangt og mye. En god snekker, røff i språket og brydde seg lite om å pynte seg. Alt det der likte jeg dårlig. Kanskje var det noe jeg ikke forstod? Mormor hadde mistet en sønn og fikk en datter. Kan mor ha forsøkt å «reparere» skaden ved ikke å være Lillegutt som ikke kom tilbake, ved å bli mer gutteaktig? Eller var det fordi hun foretrakk å være sammen med morfar på fjellet, i haven og sammen med hundene? I de sammenhengene følte hun seg akseptert og trygg. Uansett, så ble det et problem mellom oss. Helt fra jeg var veldig liten mislikte jeg at hun var ufiks, og jeg skulle i alle fall helst kle meg i ballkjole; være det seg i barnehagen eller på danseskolen. Det er som om konfliktene våre gikk i arv, men at de forandret uttrykk, og kanskje mening.

Mor var det hun selv kalte «rett ut av posen» i sin kommunikasjon. Jeg vil si hun var alt fra skremmende, ubehagelig og samtidig svært lite lyttende. Jeg tålte den formen dårlig. Far var heller ikke av den lyttende sorten i konflikter. Så jeg lærte tidlig at man må lytte i konflikter. Slik ble jeg familiens ører og mekler i meget ung alder. Jeg tror at jeg har tenkt at både mor og far trengte meg. På mystisk vis vil jeg si at jeg, til tross for at jeg er yngst, samtidig har vært den eldste i familien.

Som mor, ble også jeg fars pike. Far og jeg kunne snakke sammen. Le sammen og gå turer sammen. Jeg følte meg i slekt med far, og jeg søkte hans søsken og alle mine kusiner og fettere. I den slekten, var det samhold. I mors var det mer trist. Disse kontrastene smertet mor. Hun manglet lettheten, vitaliteten som kjennetegnet fars familie. Samtidig var det nettopp dette hun søkte mot. Jeg tror disse motsetningene var vanskelige for henne hele livet; hun søkte noe hun visste hun manglet og hadde savnet hele livet.

Jeg ble også mor. Under svangerskapet tenkte jeg at jeg ikke ville vite om jeg bar på en sønn eller en datter. Jeg tenkte at svangerskapet skulle forberede meg på begge deler. Samtidig ønsket jeg meg en sønn. Jeg fikk en sønn. Hvorfor ønsket jeg meg en sønn? Kanskje fordi jeg var redd for å få et forhold til mitt barn som mor og jeg hadde? Kanskje fordi jeg var så knyttet til far? Min sønn ble oppkalt etter fars bror. Det var mye som var viktig for meg når det gjaldt å understreke tilknytningen til fars slekt.

Jeg tenkte at jeg skulle passe på far hvis han ble gammel, men sa til mine brødre «Når mor blir gammel, så får dere stille opp».

Slik ble det ikke. Far ble ikke gammel. Han hadde akkurat kjøpt nye ski, så ble han uforklarlig syk og døde noen måneder senere. Jeg satt alene hos ham da han døde.

Brått ble mor alene. Riktignok hadde hun noen få hunder og en katt igjen i huset. Noe nytt begynte å skje mellom mor og meg. Mor ble mildere. For meg ble det, merkelig nok, helt naturlig å ville følge henne til leger, handle mat for henne og hjelpe med ting hun trengte hjelp til. Hun sluttet nesten å være krigersk. Hun skrumpet sammen og lignet et lite tyttebær når hun kjørte bil, med en rød topplue som så vidt rakk over rattet. Hun ble søt. Det hadde ikke jeg sett før. Vi begynte å få kontakt. Vi snakket som regel om mors barndom. Mor var fortsatt sint på mormor. Hun trengte å snakke om det vonde, samtidig som det ofte ble for vondt og vi måtte runde av med noen gode historier om turene med morfar og hundene. Ved siden av stolen hun satt i, i stuen, hang det et stort portrettmaleri av morfar. Hun mente han passet på henne.

Forsoning

Så skjedde det en tragedie i mitt liv. Min sønn døde i en bilulykke. Livet ble snudd på hode.

Midt i sorgen skjedde det noe uforklarlig. Jeg hadde fått varsel om utkastelse av leiligheten jeg bodde i. Det var min sønn som eide leiligheten. Jeg var fortvilet, og en dag tenkte jeg at jeg må akseptere at jeg må flytte. Jeg gikk inn på FINN.no for å se etter leilighet. Mens jeg satt der, begynte plutselig stuebordet å bevege seg. Det skramlet og ramlet frem og tilbake. Tulipanene i vasen seilte med, og jeg tenkte det var jordskjelv. Dagen etter ringte jeg Kjeller og spurte om det hadde vært jordskjelv i bygda. Nei! Nei, vel? Da var det noe annet? Det gikk noen uker. Jeg satt meg igjen til å se på FINN.no. Plutselig begynte stuebordet å seile, skramle frem og tilbake som sist. Det var nye tulipaner og også disse seilte med hodene frem og tilbake. Jeg var målløs. Klappet PC'n sammen og droppet det der med å tenke at jeg skulle flytte.

Hva var det der med bordet? En synsk dame sa til meg: Det var mormoren din som ville at du skulle bli boende. «Mormor? Hun likte ikke meg!» sa jeg. Så tenkte jeg:

Mormor har også mistet en sønn! Da jeg fortalte historien til mor, ble hun først stille. Så glad, og sa: «Så det var mor som passet på deg.»
Ikke lenge etter satt jeg hos mor da hun døde.
Jeg - bor fortsatt i leiligheten!

Jannicke Heyerdahl-Larsen, født 1952. Utdanning: Cand Mag med Etnologi, Sosiologi og Sosialt arbeid, Oslo og Bergen. Master of Science, Columbia University, NYC. Første del av yrkeslivet knyttet til Sosialt arbeid med rusmisbrukere. (Uteseksjonen i Oslo og Sosialrådgivertjenesten for Rusmisbrukere i Bærum). Deretter I. konsulent i Redd Barna og senere Generalsekretær i Amnesty International, Norge. Fra 1994 Høgskole-/Universitetslektor ved Høgskolen i Oslo/OsloMet. Fortsatt yrkesaktiv. I alle årene ved Høgskolen i Oslo/OsloMet undervist i profesjonell samhandling, kommunikasjon og veiledningsmetodikk. Primære områder: Kritisk refleksjon og Empatisk & Oppmerksom kommunikasjon. Skrevet kapitler i lærebøker om kritisk refleksjon over egen praksis og fagartikler om Anerkjennende-, empatisk-kommunikasjon - Ikkevoldskommunikasjon.

Ingrid Bølset Johannessen

"Dere er barnas forbilder i ett og alt"

Inger Grundt-Pedersen. Viljesterk og varmhjertet forkjemper og leder for norsk barnehagelærerinneutdanning fra 1935

Døren til klasserommet går opp, en dame kommer inn og begynner vandringsen opp til kateteret. Hun går lett, med bestemte skritt. Hun går på myke såler, det er fasthet og målbevissthet over gangen. Dette er utvilsomt Rektor. Alle reiser seg. Noen skritt bak følger en liten, rask dame med en papirmappe i hånden. Sekretæren ser det ut som. Rektor Inger Grundt-Pedersen blir stående bak kateteret et øyeblikk. Hun lar blikket vandre ut over klassen, først alvorlig, blid, og så tennes hele ansiktet i et strålende smil. Hele ansiktet smiler, varmt og vennlig, øynene blir smale inne i alle smilerynkene:

"God dag, og velkommen mine kjære nye elever! Sett dere ned, så skal vi snakke sammen".

Året er 1958. 23 unge kvinner setter seg. Forventningen er til å ta og føle på. De har valgt blant fire studiesteder i Norge, og har takket ja til skoleplass ved Barnevernsakademiet i Oslo. De er elever, ikke studenter, og dette er starten på en to-årig utdanning som barnehagelærerinne. Alle er i alderen 20 til 24, bortsett fra en som har rukket å fylle 28 år.

Når denne klassen har fullført utdanningen sin våren 1960, kan barnehagelærerinneutdanningen ved Barnevernsakademiet i Oslo markere sitt 25 års jubileum etter den forsiktige starten i 1935.

Jeg er en av de forventningsfulle elevene i denne klassen. Litt senere samme høsten blir vi begeistret vitne til at vår skoleleder og rektor blir beæret med Kongens fortjenestemedalje i gull. Vi er overveldet over begivenheten og ser for oss at dette er starten på en ny æra for pedagogisk innsats for småbarn, både for barnehagen og utdanningen. Slik blir det ikke. Men anerkjennelsen gjør ekstra godt for den som har stått i bresjen, og som nå får et håndfast bevis for at innsatsen er lagt merke til ut over det relativt lille pedagogiske miljøet. Hvordan skal vi som elever tiltale vår elskelige rektor? Hun hjelper oss i vei. Når vi begynner med "frøken Grundt-Pedersen" sier hun klart fra at hun ikke vil bli kalt "frøken".

"Kall meg Inger", sier hun, "jeg er Inger".

Det faller ikke naturlig for oss alle i begynnelsen, men hun blir vår Inger. Som elevgrupper flest gir vi læreren vår et kallenavn, "Grundten", men det blir brukt oss imellom, aldri direkte til henne.

Inger Grundt-Pedersen har ledet utdanningen fra starten. Det skal hun også fortsette å gjøre i 8 nye rektorår, 31 i alt. Hun går av som rektor sommeren 1966. Hun dør i oktober samme høst.

Inger Grundt-Pedersen står klar til å lede den første norske barnehagelærerinnutdanningen når den starter som en ett-årig utdanning i 1935. Det nære samarbeidet mellom nordiske kolleger får stor betydning både i tiden før oppstart og senere. En privat forening kalt Norsk forening til fremme av forsorg for barn, står bak opprettelsen og som garantist for skolen. Det er lett å tenke seg at det blir en kontinuerlig kamp for å holde virksomheten gående. Det er dårlig og usikker økonomi. Problemer med å skaffe hensiktsmessige lokaler følger skolen hele tiden. Lederen Inger Grundt-Pedersen, er i lang tid eneste fast tilsatte. En forbedring kommer når hun får kontorhjelp i halv stilling.

Hvem er kvinnen som påtar seg oppgaven å lede den første norske utdanningen for barnehagelærerinner?

Inger er født like før hundreårsskiftet, i 1898, og dør 68 år gammel i 1966. Hun vokser opp sammen med to søsken i det en vil kalle et borgelig hjem i Oslo. Faren er bokhandler og forlegger og meget kunst -og kulturinteressert. Moren har sine oppgaver i hjemmet etter tidens krav til mor og husmor. Hun dyrker også sine kunstneriske interesser samtidig som hun syr og strikker. Som yngste og hjemmeboende datter får Inger ansvaret for moren når moren blir enke. Inger er svært familiekjær og får lett kontakt med barn. Musikk og sang har fylt livet i familien, og hun tar med seg denne interessen i hele sitt yrkesliv.

Giftmål er en svært vanlig karrierevei for unge kvinner i tiden, men ikke så for Inger. Etter middelskoleeksamen forsøker hun seg i sykepleie. Ryggplager gjør at hun gir opp planen om å bli sykepleier. Så kommer hun i kontakt med barnehagevirksomhet, og det blir hennes store interesse. Hun må til Sverige for å få utdanning som barnehagelærerinne. Det blir på Fröbelinstituttet i Norrköping hos søstrene Ellen og Maria Moberg vinteren 1925/26. Inger får starte sin formelle utdanning i andre studieår. Grunnen er interessen hun har vist for barnehagesaken gjennom deltakelse i nordiske møter og hennes flerårige barnehagepraksis. Farens økonomiske uavhengighet gjør studiet utenlands mulig, og Inger kvitterer med utmerkede eksamensresultater.

Hun reiser hjem med sterke formaninger om at hun og medelevene står overfor et stort ansvar for barnehagesaken, ikke bare for sin egen barnehagevirksomhet. Det er et alvorlig ansvar å ta inn over seg.

Barnehagesaken

Etter fullført utdanning arbeider Inger i flere år som leder av Sagene folkebarnehage. Hun leder barnehagen sammen med Ruth Frøyland Nielsen som er utdannet ved Pestalozzi-Fröbelhaus i Berlin. Ruth Frøyland Nielsen studerer senere hos Jean Piaget

i Paris, tar sin doktorgrad ved Rousseauinstituttet i Geneve og blir en anerkjent professor i pedagogikk.

Inger holder kontakt med sine nordiske kolleger gjennom besøk og korrespondanse. Gjennom foredragsvirksomhet og lokalt engasjement følger hun opp forpliktelsene fra seminaret i Norrköping og sine tidligere lærere om fortsatt å arbeide aktivt for barnehagesaken. Ingers ideal er barnehagen ved Fröbelisstituttet i Norrköping.

Hvert 3. år blir det holdt nordisk barnehagemøte. Kolleger fra de nordiske landene gir og henter inspirasjon og ny kraft. Etter det nordiske møtet i Sigtuna i 1931, blir Inger for alvor klar over at Norge må få sin egen barnehagelærerinneutdanning. Hun blir yrkesgruppens representant i komiteen som får oppdraget med å utrede utdanningsspørsmålet. Komiteens leder, dr. Arthur Collett, er også leder av Norsk forening til fremme av forsorg for barn. Dr. Collett blir senere valgt til styreleder for Barnevernsakademiet. En særlig viktig oppgave for komiteen blir å finne en kandidat som kan lede utdanningen fra starten av. Valget faller på Inger. Hun blir vurdert som personlig egnet. Det faktum at hun for egen regning kan skaffe seg videre utdanning gjennom studier i Europa, ved anerkjente studiesteder knyttet til fagpersoner hun hadde hatt kontakt med, avgjør saken. Denne løsningen kan realiseres grunnet farens økonomiske status. Ingen utgifter blir belastet foreningen.

Studiereiser i Europa

Ved siden av språkstudier, er småbarns oppdragelse og barnepsykologi i sentrum for Ingers interesse på reisene i Tyskland og Europa for øvrig. Hun viser en usedvanlig evne til å få kontakt med de rette personene og få delta i pågående studier og eksperimenter. Prosjekt er ennå et ukjent begrep. Hun sørger for å ha med seg anbefalingsbrev som skaffer henne innpass. Hennes metode er å møte opp, godt forberedt, og slik får hun delta i interessante eksperimenter og studier. Faglitteratur skaffer hun seg. Hun følger forelesninger om kvelden ved siden av selvstudier. I tillegg benytter hun anledninger som byr seg til teater- og konsertopplevelser.

Videreutdanning i moderne forståelse finnes ikke. Derimot er studiereiser til Europa en etablert tradisjon innen mange disipliner. Dette skal få særlig stor betydning for barnehagelærere fra Norden. Sverige, Danmark og Finland har alle nasjonale barnehagelærerinneutdanninger. I Norge er verken barnehage eller pedagogisk utdanning for dem som skal lede arbeidet med barn under skolealder, etterspurt. Norge har barneasyl og en asylbevegelse for å avhjelpe fattigdom og nød. I løpet av mellomkrigstiden blir det opprettet flere heldagsåpne institusjoner for barn under skolepliktig alder. For de aller yngste er det etter hvert noen barnekrybber. Felles for disse tiltakene er at det ikke eksisterer krav om kunnskap om barn verken for bestyrerinner eller medhjelpere. Når det kommer forespørsler fra Barnevernsakademiet om praksisplasser ved de kommunale daghjemmene, er svaret nei. Det blir oppfattet som meningsløst fra skolens side. Praksisspørsmålet blir løst i samarbeid med private barnehager og barnehjem i den første tiden. I ettertid kan en forstå at

det kan ha virket truende inn i miljøer uten fagutdannet personale å skulle ta inn elever. Elevenes arbeidsforhold, og ikke minst arbeidstid, skal styres av skolen og ikke av praksisstedet. Dette er nytt og uhørt. Motstanden mot elevenes praksis demper seg etter hvert, og de kommunale institusjonene åpner opp for å ta inn elever.

Studier i Europa er ikke uten problemer og motgang for Inger Grundt-Pedersen. Det er uro og sterke politiske strømninger. Inger opplever å møte til avtalt hospitering i en institusjon, hvor lederen fra en dag til den neste er blitt utelukket fra stillingen. Inger møter en gråtende leder som sier; "det er fordi jeg er jøde". Å være jøde betyr yrkesforbud. Jødeforfølgelsene er i gang i Europa og gjør seg gjeldende på alle plan. Inger pakker til slutt og reiser hjem. Motvillig avslutter hun studieoppholdet sitt og avviker mange av sine viktige kontakter. Nå er det de hjemlige oppgavene som venter. Heller ikke dette skal skje uten kamp.

Inger kaster seg inn i forberedelsesarbeidet med full kraft. Når Norsk forening til fremme av forsorg for barn kan lyse ut det første studietilbudet for barnehagelærerinner, ett-årig kurs fra 1935, er innholdet beskrevet i detalj. Ved overgangen til en to-årig utdanning fra 1937, blir fagene beholdt. Vekslingen mellom teori og praksis er fortsatt et viktig prinsipp. Timetall i fagene blir utvidet og praksisperiodene blir lengre. Det er interessant å merke seg at denne strukturen i stor grad blir beholdt fram til 1973 da Staten overtar ansvaret 100% for utdanningen ved Barnevernsakademiet. Altså en slitesterk plan som varer i nærmere 35 år.

Utvikling og fornyelse

Det er viktig å sette søkelyset på spørsmål om utvikling og fornyelse. Inger henter Barnevernsakademiets motto fra den sveitsiske pedagogen, filantropen og sosialreformatoren J.H. Pestalozzi (1747 - 1827): *Vi skal prøve alt, men bare beholde det beste.*

Dette blir en god rettesnor, men også et meget krevende og utfordrende motto. Barnevernsakademiet er en ung institusjon under oppbygging og utvikling i en vanskelig tid.

Fra Barnevernsakademiets 25-års beretning, ført i pennen av Inger Grundt-Pedersen, kan det siteres en rekke fag som står på den første undervisningsplanen: Småbarnpsykologi, Pedagogikk I og II, Barnehagelære, Religion, Norsk, Møteteknikk, Eventyrfortelling, Kostlære, Naturstudier, Konsentrasjonsundervisning, Samfunnslære, Regnskapsføring, Modellarbeider, Sløyd, Sanglek, Tegning, Rytmikk og Sang og stemmedannelse, og i tillegg fritidsbeskjeftigelse for større barn. En omfattende og ambisiøs plan. Undervisningen foregår både på formiddagstid og på ettermiddag/kveld. Lederen for utdanningen, Inger, har mange undervisningstimer hver uke. I tillegg har hun personlig ansvar for veiledningen av studentene i deres praksis i barnehager. Eldre og tidligere elever gir råd til de nye:

"Ikke still med lange bukser som arbeidsantrekk den dagen du får besøk av Inger. Skjørt eller kjole, gjerne med et kledelig forkle til arbeid i kjøkkenet. "

"Dere er barnas forbilder i ett og alt", sier Inger.

Dette er før mennenes inntog i utdanningen ved begynnelsen av 70-tallet. Krav om forkunnskaper fra husmorskole og spebarnpleie utelukket også menn om de skulle finne på å søke barnehagelærerinneutdanning.

I utlysningsteksten til det nyopprettede Barnevernsakademiet i 1935, er det en klar forventning til søkere:

Fra høsten 1935 vil man i Oslo gå i gang med et "Barnevernsakademi", som tar sikte på å utdanne unge kvinner til arbeid med barn under skolealderen, i barnehjem, daghjem og barnehaver. Dessuten vil utdannelsen gi et utmerket grunnlag for kvinnens særlig oppgave: hjemmet og barna, og åpne hennes øine for mange brennende samfundsspørsmål. (Sitat fra Norges barnevern, 1935.)

Lærebøker finnes nesten ikke. Elevene noterer fra lærerens forelesninger, særlig lederens. Det er ingen fast ansatte lærere, og fornyelsen kommer inn ved at nye forelesere blir engasjert. Lærerne har ganske frie hender til å forelese over stoff de er særlig engasjert i og som de er blitt kjent for. Lederen selv gir ikke ut faglig stoff. Hennes kilder er først og fremst studiene og notatene fra tiden hos kjente psykologer og pedagoger i Europa. Pedagogiske strømninger fra F.Fröbel, M. Montessori, og Charlotte Bühler er kjernen i Ingers undervisning. I tillegg er det tette forbindelser med søstrene Moberg i Sverige og "Wulfferne", altså søstrene Wulff i Danmark.

Det blir etter hvert oppnevnt offentlige representanter til Barnevernsakademiets styre fra Staten og Oslo Kommune. Eksamen blir kontrollert og gjennomført som ved offentlige utdanningsinstitusjoner. Oslo kommune stiller gratis lokaler til skolens disposisjon. Dette betyr anerkjennelse av utdanningen og økonomisk støtte til driften.

Utdanningen i krigsårene og i tiden etter

Ved krigsutbruddet i 1940 mister skolen sine undervisningslokaler. Det blir en omflakkende tilværelse i private hjem. Det viktigste er at undervisningen kan fortsette. Det blir gjort mange forsøk på å få grep om utdanningen og barnehagene, uten at det lykkes for de nye makthaverne. Oppdragelse og undervisning av barn og unge står høgt på deres agenda. Der ligger nøkkelen til framtiden. Spørsmålet om undervisningslokaler er akutt hele tiden. Etter hvert som folkeskoler blir okkupert, mister Barnevernsakademiet tilgangen på lokaler for sløyd, musikk og rytmikk. Skoleledelsen er seg meget bevisst om dette og manøvrerer mellom tilbud og pålegg. De klarer å styre Barnevernsakademiet gjennom krigstiden uten at utdanningen og barnehagene blir nazifisert. Elevene unngår å bli beordret til tjeneste for krigsmaktens for godtbeholdende. All ære til Inger for hennes innsats i denne tiden. Hun har i skiftlig

form gitt uttrykk for at hun personlig føler stort ansvar både for sine barnehagelærerinne-elever og for barnehagebarna som blir involvert i og med praksisundervisningen.

På slutten av 40-talet blir det etablert utdanning av barnehagelærerinner ved det nyopprettede Menighetspleiens Barneverninstitutt Dronning Mauds Minne i Trondheim i 1947. Oslo kommunes Barnevernskolen åpner i 1948, og senere samme år, Barnevernskolen i Bergen. Skolelederne har tett kontakt. De preger sine utdanninger på hver sine personlige vis. Inger var den mest erfarne i laget, og holdt nok sterkt fast på sin modell for utdanningen.

Det blir oppnevnt offentlige utvalg som skal utrede ulike sider ved utdanning og barnehager. De samme personene, skolelederne, går igjen som utvalgsmedlemmer. De slåss som løver for sine "kjepphester". Inger går ikke av veien for å ta til tårene når diskusjonene hardner til og løsningene ikke ser ut til å gå hennes vei. Hun er et følelsesmenneske, og bruker følelsene for det de er verdt. I sin egen familie fikk hun da også tilnavnet "tante Tårer".

I den nye barnevernsloven av 1953 blir barnehager omtalt som forebyggende barnevernstiltak. Det skal gå enda over 20 år før det kommer en egen lov om barnehager, i 1975. Ser vi enda lenger fram og forventer at barnehageplass blir en rettighet for barn, må vi helt til 2009. Barnehagen er ikke lenger administrativt låst til familiepolitikken. Den er flyttet til departementet for utdanning, og har etter hvert fått status som første trinn på utdanningsstigen for barn og unge. Det er gått nærmere 60 år siden det i 1951 første gang ble foreslått at barnehagen burde høre hjemme sammen med all annen utdanning i departementet som organiserer og forvalter kunnskap og utdanning.

Utdanningsspørsmålene blir drøftet. Lengde og status. 4-årig mot 2-årig med artiumskrav. Inger er en svært interessert og aktiv bidragsyter og har sterke meninger. Vi må huske at enda er det bare 1-2 % av Norges barn som har barnehagetilbud.

Samarbeidet med private organisasjoner blir viktig. Dette gjelder Norges Husmorforbund og Norges Røde Kors. Spørsmål om barnehagen skal være for barna eller for mødrene blir aktualisert, og har fulgt barnehagen til vår tid. I husmorens glansperiode i 50/60 årene, kunne en snakke om at familiens mor kunne trenge noen timers avlastning i løpet av dagen, slik at mor kunne få tid til å utføre sine husmoroppgaver. Helt i den andre ytterkanten er det i vår tid dukket opp krav om døgnåpne barnehager for skiftarbeidende foreldre.

Barnehagelærerinnene organiserer seg

Inger Grundt-Pedersen ser at samhold gir styrke. Hun blir den første lederen da barnehagelærerinnene i 1934 danner sin første fagforening. Den får navnet Norske

barnehagelederes forening. Foreningen skifter navn til Norsk forening for Småbarnpedagoger for så å ta navnet Norske barnehagelærerinnens landsforbund fra 1948. De kjemper for en lønn til å leve av. De må kvitte seg med kallstanken.

Norsk forening til fremme av forsorg for barn står fortsatt som eier av Barnevernsakademiet i Oslo. Økonomien er trang, elevene betaler skolepenger, og stat og kommune støtter slik at det hele holder seg flytende. Foreningen er ikke lenger en medlemsorganisasjon som kan tilføre inntekter. Et tiltak for å bøte på en anstrengt økonomi står foreningen bak. "Hjelpestikkene" blir stiftet. For hver fyrstikkeske solgt går en ettøring inn i et fond. Formålet er å bygge opp et fond til hjelp for trengende barn. Norsk forening til fremme av forsorg for barn sin logo er "Hjælp barna". Så sent som våren 1966 da Inger går av som rektor, får Barnevernsakademiet 10.000 kroner i gave fra Hjelpestikkene. Det er sannhet i uttrykket - mange bekker små, gjør en stor å.

Inger Grundt-Pedersens Minnefond

Etter Ingers død, høsten 1966 blir det opprettet et fond, "Inger Grundt- Pedersens Minnefond. Det er blitt samlet inn en pengegave til Inger som hun aldri får benyttet. Blant andre blir alle tidligere elever ved Barnevernsakademiet kontaktet og bedt om å støtte med et beløp. Det er Norsk forening til fremme av forsorg for barn og Barnevernsakademiet som sammen står bak opprettelsen av fondet.

Minnefondet får eget styre, og det blir vedtatt statutter. Den årlige avkastningen blir til stipender og påskjønnelser til fagpersoner. Rentene danner grunnlag for dette fra starten. Etter hvert som rentene går ned, blir det mindre penger å dele ut. I min tid som leder for foreningen, fra 2002 til 2012, må Minnefondet bli tilført midler fra foreningens kapital. Nærmest ved en inkurie må fondet slettes i 2011. En ny lov som skal hindre hvitvasking av penger og finansiering av terrorvirksomhet, er blitt vedtatt. Til tross for at Minnefondet er lite, blir det ufrivillig offer for dagens finanspolitikk. For å bestå må fondet registreres i Brønnøysundregistrene med alt det det vil innebære av formaliteter. Etter råd fra banken blir den enkleste løsningen valgt; Minnefondet blir slettet, og restkapitalen blir ført tilbake til Norsk forening til fremme av forsorg for barn. Med dette blir Inger Grundt-Pedersens navn borte fra offentligheten.

Sluttord

Elevgruppen på 23 som tok sin 2-årige barnehagelæreinneutdanning ved Barnevernsakademiet i 1958 - 60, har fortsatt sine årlige treff. 23 har blitt til 15 gamle damer på vel 80 år. Ved gjennomført utdanning i 1960, er det ikke helt selvfølgelig at kvalifiseringen til pedagogisk ledelse av barnegrupper under skolepliktig alder og ledelse av barnehagedrift, skal føre til yrkesaktivitet. Det er mange røster som hevder at utdanningen kvalifiserer svært godt til rollen som hustru og mor, altså hjemmeværende kone. Personlig husker jeg svært godt da jeg i desember 1958 med glatt gullring på høyre ringfinger blir kalt inn til samtale på rektor Ingers kontor. Jeg

blir minnet om ansvaret for yrkesvalg og utdanning, og forpliktelsene for barna der ute som trenger min arbeidsinnsats. Jeg blir stilt spørsmål om jeg helt personlig har tatt stilling til å gå fra mitt kall som barnehagelærerinne for å velge giftemål og egne barn. Jeg blir overrasket over å bli konfrontert med så personlige spørsmål. Jeg har heller ikke tenkt igjennom at det å forlove seg skulle føre til så dype, grunnleggende spørsmål. Før eksamen i 1960 har jeg gjort avtale om stilling i en heldagsbarnehage. En privat stiftelse, Kjøbmand Thor Olsens Stiftelse, er eier og står ansvarlig for driften. For meg blir det en helt selvfølgelig og selvvalgt yrkesvei og livsvei.

Det skal vise seg at klassen på 23 har hatt en meget høy yrkesaktivitet fram til pensjonsalder og vel så det for enkelte.

Ved de årlige treffene er gruppen alltid inno m minner fra utdanningstiden og vår Grundten. Vi har alle levd med de store samfunnsendringene og barnehagens nye status som første trinn på utdanningsstigen. Vi er ikke i tvil om at vårt valg av utdanning og yrke fra 1958 til 1960 var rettet inn på framtiden. Våren 2020 kan vi markere 60 års sammenhengende interesse for "Saken barnehage". Barn og barnebarn har fulgt i mødres fotspor med hensyn til yrkesvalg. Oldebarna har fått nytte og glede av barnehagerett for alle.

Vi er ikke i tvil om at tiden under Inger Grundt-Pedersens kateter gjorde oss til dyktige og stolte utøvere av yrket. Utdannings- og yrkesvalg ga oss grunnlag for spesialisering og videreutdanning i et felt som stod åpent og ventet på kompetente utøvere. Og ikke minst arbeidsglede. For oss var Grundten en autoritet, en vennlig og sterk kvinne som var tydelig i tale og handling. Vi så henne som et forbilde i sin måte å framtre på. Hun var klar over sin rolle overfor sine unge elever, og helt entydig i sine krav på vegne av framtidens barn.

Ingrid Bølset Johannessen, født i 1937, Vågbø i Tingvoll, Nordmøre. Førskolelærer fra Barnevernsakademiet i Oslo (BVA) 1958 - 60, videreutdanning i barnelitteratur, musikk og spesialpedagogikk, hovedfag i barnehagepedagogikk, BVA, 1986. Styrer og avdelingsleder ved Kjøbmand Thor Olsens Stiftelse, barnehage i Oslo, øvingslærer. Praksisveileder og metodikklærer, lektor i pedagogisk teori og praksis, undervisningsleder ved BVA og avdeling for Lærerutdanning, Høgskolen i Oslo.

Anbjørg Ohnstad

Skeiv kokekunst

Eg oppdaga Gertrude Stein (1874 – 1946) og Alice B. Toklas (1877- 1967) for mange år sidan. Dei to damene budde eit heilt liv saman i Paris. Dei var ein del av det store kunstnarmiljøet som levde i Paris tidleg på 1900-talet, og som i dag står fram i eit svært romantisk lys. Gertrude Stein skreiv dikt, skodespel, opera og romanar og hadde litterær salong. Saman med bror sin, samla ho også kunst. Alice laga maten og la til rette for Gertrude, som ho oppfatta som eit geni. Gertrude Stein kom frå Nord-Amerika, og hadde studert både psykologi og medisin, og drog til Paris saman med bror sin. Alice kom frå San Fransisco og hadde studert musikk og kunst. Dei var med andre ord velutdanna for si tid. Dei to flytta saman, heimen deira var ein viktig møteplass for ulike kunstnarar.

I salongen deira kom både forfattarar som Ernst Hemingway, Erza Pound og Sherwood Andresson, biletkunstnarar som Picasso, Matisse, Cezanne og Renoir. Bileta til kunstnarane hang på veggene i Rue de Fleurus, der damene budde. Kunstnarane oppsøkte Gertrude for å få eit godt måltid, for å låne pengar, eller dei ville at Gertrude skulle lesa det dei hadde skrive. Pågangen til salongen vart etter kvart så stor at det måtte setjast grenser. Alice var dørøpnar og silte ut dei verdige frå dei uverdige. Alice hadde det med at ho høyrde klokker ringe når ho møtte eit geni. Ho gjorde det berre eit par gonger i livet sitt, den eine gongen då ho trefte Gertrude, og den andre gongen da ho møtte Picasso. Det var ikkje lett for Gertrude Stein å få gitt ut det ho skreiv, det ho skreiv var i si tid sett på som ei galen kvinne sitt verk. Ho ville skriva i ei kubistisk form, det hadde ingen andre gjort. Men i ettertid er ho rekna som den første modernistiske forfattaren, som ei drivkraft i moderne kunst og litteratur. Ho er alltid med i oversikten over kvinnelege litterære pionerar.

Gertrude fortalte Alice si historie, gjennom *The Autobiografi of Alice B.Toklas*, eit godt grep frå Gertrude si side, for å fortelja om seg sjølv og kor mykje ho hadde betydd for livet til Alice. Det var den første boka som ho vart kjend for, den kom i 1933. Då hadde ho allereie skrive mykje, både romanar, skodespel og dikt. Hennar mest kjente dikt er «ei rose er ei rose er ei rose er ei rose». Det skulle være rytme, leik, gjentakingar og brot i det ho skreiv.

Det er mange historier om Gertrude Stein. Ei av dei er om bilkøyring. Gertrude Stein lærte seg å køyra bil. Ho fekk sendt ein T-Ford frå USA og ho lærte seg å køyra framover, men ikkje å rygge. Den eine av dei bilane dei hadde, heitte Pauline og dei drog rundt i Frankrike på jakt etter gode plassar å finna eit godt måltid. Dei meinte bilen klarte å snuse opp slike gode restaurantar. Alice vart sikkert inspirert til å laga liknadane rettar. Det vart sagt at når mennene sat i salongen med Gertrude, satt damene på kjøkkenet og diskuterte matoppskrifter med Alice. I denne teksten tar eg meg den fridomen å kalla desse oppskriftene for skeiv kokekunst.

Kokeboka til Alice B. Toklas

Kokeboka til Alice B. Toklas kom ut i 1954, lenge etter at Gertrude var død. Alice måtte overtalast mange gonger før ho gjekk med på å gje den ut. Det vart den mest selde kokeboka i verda, blir det sagt. Boka har overlevd i lang tid og har kome ut i fleire utgåver. På norsk kom den først i 2011. Det er ei samling av Alice sine notat og reseptar, som ho kalla det. Det er fransk kokekunst og langt frå noko fastfood. Her må ein planleggje i god tid både når det gjeld innkjøp og tilverknad. Sjølve tilverknaden tek òg lang tid. Eg har hatt stor gleda av «slaktaren sitt lammelår». Lammelåret skal injiserast med konjakk og appesinjus, helst ei veke på førehand. Ein kan ikkje byrja i siste liten. Ein må ha ei stor sprøyte av typen hestesprøyte-kanylen som må være så stor at den ikkje blir tett av appelsinkjøtet. Når ein pressar appelsinen sjølv, kan ein sila frå appelsinkjøtet, og ein treng ikkje så svær sprøyte. Når ein lager lammelår på denne måten, brukar ein ikkje kvitlauk, men provencalsk krydder er godt. Etter ei slik handsaming med innsprøyting kvar dag er lammelåret mørt. Det smakar som viltkjøt. I den norske utgåva har den fått namnet «Lammelår på klinikk».

I mange år var dette retten på julebordet når Rådgivingstenesta for lesbiske og homofile hadde si samling heime hjå oss på Grünerløkka. Denne kokeboka til Alice B. er meir enn ei oppskriftsbok, den fortel også ei historie om ein kultur, som i alle fall var ukjend for meg. Det er den første skeive kokeboka, og som gjorde meg nyfiken på korleis det gjekk an å bruke mat for å skape gode relasjonar mellom folk. Når ein av biletkunstnarane dei hadde bilde av var til stades, sørga dei for at han var sitjande vendt mot sitt eige bilde. Det ga nok ei kjensle av å bli verdsett. Det var gjennom denne kokeboka eg vart kjend med dette kvinneparet. I mine relasjonar har alltid god mat vore viktig, det har eg nok med meg frå min eigen oppvekst.

Mat er viktig

I min barndomsheim var mat viktig. Det var samlingspunktet. Det var der dagens hendingar vart fortalt og snakka om. Mor mi hadde vore kokke før ho trefte far min. Ho var kokke på Sandven hotell i Norheimsund, på det som i dag er Solstrand hotell utafor Bergen. Ho hadde til og med lært kokkekunst i Danmark. Det var uvanleg for hennar generasjon kvinner å få ei utdanning, i motsetnad til Gertrude og Alice. Korleis mor mi fekk utdanning, veit eg ikkje noko om. Ho var ikkje den som snakka mest om seg og sitt. Far min var kelner den gongen, og dei to trefte kvarandre på Klekken hotell. Der vart eg om ikkje klekt ut så i alle fall unnfanga. Far min var glad i den maten mor mi laga. Det var faste rettar: måndag var det lapskaus etter rester frå søndagen, tysdag var det fisk. Då kom det fersk fisk til bygda, og fisk var sunt og godt. Ikkje alle tykte det. Bror min tykte ikkje det. Han blei gjerne sendt i kjellaren viss han ikkje ville eta fisk, ikkje akkurat i tråd med dagens normer for god barneoppdraging. Sidan vi vaks opp på garden til bestefar og huset vårt stod på gardstunet der, var det alltid eit alternativ. Besteforeldra våre hadde kanskje noko anna på menyen som han opplevde var betre. Onsdag var det fiskegrateng av rester frå tysdagen, og torsdag var det eggerett, det som vi kalla eggekake, noko som andre ville kalla fleskepannekaker. Fredag var det mat av det som fantes, blodpudding om hausten eller noko anna.

Laurdag var det graut, med spekemat, flatbrød og kvit geitost. Aurland, der eg vaks opp, var den tida den største geitekommunen i Noreg, og det var mykje geitost i kostholdet. På søndag var det kjøt, gjerne kjekjøt – det var det beste eg visste, laga i karri. Det minner om kylling i karri. Far min lagde ofte søndagsmiddagen, det kunne vera ei utfordring for oss borna. Han tykte at det skulle litt vin eller sprit i sausen slik at den vart veldig god, men det smakte ikkje så godt for ein barnemunn. Kylling åt vi aldri, det trur eg ikkje var lett å få tak i på femtitalet. Besteforeldra mine hadde høner, og det var kyllingar som gjekk fritt omkring, men dei skulle vekse opp og bli høner og legge egg. Alt var svært kortreist, det var i det heile ikkje reist. Matrettane frå femtitalet kan ein vel kalla «rett» mat, og dei har til dels fått ein renessanse med større interesse for ikkje å kasta mat.

Mat er blitt meir og meir viktig i vår omgangskrins og i samtid. Det blir snakka og skrive mykje om mat, og det er nesten ikkje eit TV-program utan eit matinnslag.

På femtitalet var matlaging husmora sitt arbeid, og dei brukte heile dagen. Det gjer vi i dag òg når vi skal gjere det ordentleg, og laga mat frå grunnen av. Fridomen for husmødrene vart etterkvart at alt kunne kjøpast, og var meir i tråd med å ha eit yrke. På femtitalet lagde ein mat på dei råvarene ein hadde, fordi det ikkje var noko anna. I dag lagar vi alt med dei beste råvarene fordi det smakar betre, og for meg og min kjære er det ein fridom å kunne bruke heile dagen på kjøkenet, til å lage mat til gjester. Kva som er fridom og kva som er tvang endrar seg med åra.

Matlaging er nå ein del av det å vise at ein bryr seg om kvarandre, å lage god mat til vener er ei slags kjærleikserklæring, og vi bruker mykje tid til å setje oss inn i kva det er som er gode råvarer, kor det er best å handle. Om fisken er oppdrettslaks eller vill-laks, om den er kortreist eller langreist. Om den er økologisk dyrka eller ikkje, er også viktig.

Skeiv kokekunst?

Mange gode selskap er helde med god mat blant mange homofile og lesbiske. Det er til og med slik at for ikkje å bruke for mykje tid på matlaging, må ein i einskilde samanhengar definera kva ein skal servere for at ikkje maten skal ta overhand. Sjølv er eg med i ein liten klubb med skeive psykologar som møter kvarandre nokre gonger i semesteret, og der serverar vi berre suppe og vin. Denne møtestaden heiter sjølv sagt supperådet. Her serverer vi ulike typar suppe, og vi snakkar om livet, og etter kvart også meir og meir om døden, men det heng jo saman. Mat som får menneska til å stråle og vise det beste i seg kan ein kanskje kalla skeiv kokkekunst.

For kva er det som kan kallast skeiv kokekunst eigentleg? Om det er noko som er skeiv kokekunst er eg usikker på, men eg veit at i mange skeive heimar brukar ein mykje tid på å lage god mat, anten det er tradisjonell mat, eller det er meir utsøkt og lite, men god mat. Det skil seg nok seg ikkje så mykje frå det som er vanleg for heterofile. Skilnaden er kanskje at ein har meir tid til å dyrke slike interesser, då

mange skeive ikkje har barn. Det er og ein skilnad som er i ferd med å endre seg. Ein gong hadde vi ei handskriven kokebok som heitte Babettes kokebok, og om det var noko som smakte spesielt godt, løfta vi glaset til Babettes skål, eit teikn på at dette måtte inn i den handskrivne boka vår. Dette var inspirert av Karen Blixen si forteljing om Babettes gjestebod. Ei forteljing som nettopp handla om å få menneska som ikkje var særleg på talefot til å tøy opp, og uvennskap til å løyse seg opp, når dei samlast om god mat og drikke. Ein dag oppdaga eg at B`en til Alice står for Babette.

Alice B. si kokebok ble ikkje først og fremst kjent for lammelåret, men for si hasjkake. Den har forskjellige omskrivingar i de ulike utgåvene, og den er også i den norske utgåva. I den utgåva har den namnet «Haschich fudge», og er omtalt som paradisk mat. Saman med krydder som muskat og kanelstenger er det også ein klump «canibus satina» som blir omtala som ugras, medan fetteren «canabus indica» er det uglesett graset som er ulovleg å dyrke sjølv. Eg har aldri så vidt eg veit, smakt denne kaka, men det kjem vel ei tid for det òg. Denne kaka var naturlegvis populær i einskilde miljø. Sikkert også i det skeive miljøet. Kaker er ofte eit tema spesielt blant homsar. Kaker er eg òg glad i , og i ein periode der eg deltok i ei kollegarettleing hadde eg alltid med kaker, Ikkje heimelaga, men laga av Samson, eller endå betre, på Pascal. Ein av mine vener er så god på kaker og dessertar at ho smakar seg fram til ingrediensane i kakene på Pascal for å lage dei likeins. Oppskrifter er sjølvsagt hemmelege og skal ikkje delast ut fritt, tykkjer nokon. Det er ein del av forretningsløyndommen. Andre kokkar delar ut, men då som bøker dei kan tene pengar på. Det gjævaste er nok om dei kan få eit eige program på TV.

Kva som er skeivt og kva som er rett er ikkje lenger så godt å seie, og det er ikkje sikkert det betyr noko heller. Både det som er skeivt og det som er rett kan bli gode matretter.

Anbjørg Ohnstad har undervist i psykologi og kommunikasjon i sosialt arbeid frå 1984 til 2017, og er professor i sosialpsykologi. Ho har gjeve ut fleire lærebøker som har vore nytta i utdanninga av sosialarbeidarar. I 2009 disputerte ho med avhandlinga «Lesbiske identitetar – skeive bevegelsar». Ho har også arbeidd som psykolog med lesbiske, homofile og andre skeive klientar i ei årrekke.

Hjemme

Brit Johanne Eide

Heim

«Eg vil heim til besto», påstår dei at eg skreik ein av dei få gongene foreldra mine var borte, og eg skulle overnatta hos tanta og onkelen min.

For meg er det å kjenna seg heime først og fremst knytt til menneske og nære relasjonar. Kjensler som tryggleik og fridom til å vera den ein er, utan å måtta førestilla seg eller vera redd for å bli utstøytt, høyrer med i mi førestilling om kva det vil seia å kjenna seg heime. Besto blei den personen som kunne gi meg tryggleik og ei oppleving av at eg høyrde til heime sjølv om ikkje foreldra mine var der.

Dei to viktigaste heimane mine

Eg har eg budd i atten ulike hus og på ulike stader på Vestlandet, i Trøndelag, Nordland og Oslo, men eg tenkjer ikkje tilbake på alle desse stadene som heimane mine. Nokre av dei var berre stader eg budde. Kvifor det kjendest slik, kan ha noko å gjera med kor lenge eg budde der, eller at eg visste at eg berre skulle vera der mellombels? Eg skulle ikkje slå meg ned der. I ettertid meiner eg at eg opplevde å ha gode relasjonar til menneska rundt meg på alle desse stadene, men plassane blei berre stoppestader på vegen. Dei to stadene eg har budd lengst og samanhengande er på Eide, ei lita grend på ei øy på Vestlandet, og i Hammerstads gate i Oslo.

På Eide vart eg fødd, og budde der saman med foreldra, brørne og besteforeldra mine. Der budde eg dei første 20 åra av livet. Den staden tyder mykje for meg, men livet der har endra seg mykje frå 1950-åra til i dag. Det har kome både bilveg og elektrisitet. Nokre har døydd eller har flytta der frå. Andre har flytta der til. Då eg vaks opp kjende me alle som budde i husa. No er det ikkje slik. Til og med dialekten har endra seg. Då eg vaks opp rulla me alle på r-ane. No skarrar dei som veks opp der.

I barndommen var det naturleg å vera innom ulike heimar på besøk hos grannar, slekt og vener, og me skjønna fort at det var ganske stor skilnad på korleis stemninga og samspelet var mellom dei som budde der. Somme stader var det rom for leik, humor, glede, sinne, rørsle og mykje lyd av ulike slag. Andre stader gjekk alt mykje meir roleg og stille føre seg. Stemninga var meir dempa, og ein måtte vera der ei stund for å kunna skjønna kva samspelsreglar som var gjeldande. I heimar der det berre budde vaksne og eldre folk, kunne det vera så stille at ein kunne høyra veggklokka tikka. Og den klokka syntest eg gjekk forferdeleg seint. Inne i den nordre enden av huset vårt, hos besteforeldra mine, kunne det vera så stille.

I vår ende av huset var det som oftast både lydar og rørsler. Sjølv om eldste bror min hadde flytta ut for å gå på skule eller i det militære, så var me tre ungar att: to eldre brør og eg. Og slik eg hugsar det, var me ikkje av dei stillaste. Me fekk lov til å utfalda

,oss på ulike måtar. Ein gong eg hadde klatra opp på ein kommode inne i stova, kom ein nabo innom. Då han fekk sjå meg, spurde han: «Kva slags kommodepynt er dette?». Eg syntest ikkje at å stå oppe på kommoden var noko rart, men å bli kalla kommodepynt syntest eg var veldig rart.

Me fekk stort sett lov til å prøva ulike reiskapar; grensa gjekk ved tollekniv og øks. Elles trur eg me nytta dei reiskapane me fann. Det førte blant anna til at saksa som mor mi hadde så sårt bruk for då ho sydde klede for folk, veldig ofte var sløv og uskarp. Yngste broren min teikna på det han måtte finna, så både skulebøker, aviser og ulike blad fekk nye illustrasjonar, utan at det blei kritisert.

Av og til gjekk det føre seg litt «småpykling», slåsting og erting som ikkje var heilt lydlaus. Det var rom for latter, gråt og sinneutbrot som: «Du ditt toskahove», «drittsekk» eller: «revhol». I våre skjellsord var ikkje Gud og Djevel med. Det låg ikkje i kulturen. Me heldt oss meir til fiskenamn som torsk, hyse, eller einskilde kroppsdelar.

Ei spesiell hending har festa seg i minnet mitt. Yngste bror min, mor mi, far min og eg var på kjøkenet. Mor og far diskuterte noko som tydeleg var viktig for dei, men som eg ikkje hugsar no kva var. Brått heva far røysta, slo knyttneven i ein kaffiboks som stod på kjøkenbordet og sa: «E da eg elle e da du som bestemme her i ditta huset?» Me vart alle ganske forskrekka. Kaffiboksen fekk ein stor bulk i lokket, og svaret blei hengande i lufta. I ettertid blei bulken retta ut og kaffiboksen fungerte framleis til å ha kaffi i, men han fekk og ein ny funksjon. Dersom far min så vidt byrja å heva røysta, var broren min snar og henta kaffiboksen, og det heile gjekk over i lått og humor.

Denne episoden synest eg fortel noko om at det kunne vera motsette meiningar heime hos oss, og at det kunne vera usemje om kven som skulle ta avgjerder i ulike saker. I barndommen trudde eg at det var far min som bestemte, medan eg i vaksen alder ser det litt annleis. Mor mi hadde nok ein god del ho skulle ha sagt, og det blei ofte slik ho ville, når det hadde gått litt tid. Eg opplevde at det var rom for både sinne og humor og at me kunne leggja usemje bak oss. Me hadde mest eit slags mantra: «Sei skit i da». Det bruka me dersom noko gjekk oss imot på ein eller annan måte. Noko som me ikkje kunne gjera noko med, og som det difor heller ikkje nytta å tenkja meir på. Sjølv om eg opplevde motsetningar, ulike kjensleutbrot og at eg av og til gjorde noko eg angra på, var eg ikkje i tvil om at eg hørde til heime. Eg kjende meg godtatt slik eg var, og opplevde at me hadde gjensidig kjærleik og omsorg for kvarandre.

Å høyra til heime, innebar og at me hadde ein del plikter i tillegg til leik og frirom. Både tida og staden me vaks opp på, gjorde at det var naturleg for oss å hjelpa til både inne og ute på småbruket og ved sjøen. Det var venta at me tok del i arbeidet ut frå våre føresetnader. Av og til lika me oppgåvene me fekk, andre gonger ikkje. Når me lika arbeidet, og fekk det til, fekk me ei god kjensle av å meistra. Mor var ofte oppmuntrande og såg oss anten me fekk det godt til eller strevde. Det var ei god

samkjensle når me alle hadde arbeidd saman i slåttan med å få høyet inn, i potet-onna med å få opp potetene. Det var og veldig kjekt å vera med far og fiska og koma heim til mor og besto med mykje god, fersk fisk. Samstundes hende det og at me var leie og lurte oss unna og fann på unyttige ting. Og i slike stunder var eg heilt sikker på at eg iallfall ikkje skulle ha noko småbruk når eg blei vaksen. Det var alltid arbeid som skulle gjerast. Foreldra mine hadde til dømes ikkje ferie før lenge etter at me ungane var flytta ut og besteforeldra våre var døde. Då reiste dei på busstur.

Eide er framleis heime for meg, og eg hadde budd lenge i Oslo før eg sa: «heim til Oslo». Eg kjenner meg att i Tone Ringen si erkjenning i diktet: «Byen»

*Det kan vel vere
dags nå
at eg seier
«eg er glad i byen min»
utan at eg svik
ein truskapseid.*

*Det må vere
lov nå
å halde fram med
«eg er glad i bygda mi»
utan at sume kallar meg fjern. (—)
(Kvitebjørn kong Valemon, 1983)*

I Oslo har eg budd til saman i førti år, og dei siste nitten av desse i Hammerstads gate. Her bur eg saman med mannen min. No er det me som er gamle. Eit av bonusbarnebarna kommenterte: «Det er så stille her», ein gong me sat på golvet og leika saman. Me har ikkje veggklokka som markerer stilla, slik besteforeldra mine hadde, men barnet hadde rett. Det er ganske stille her. Og me likar stilla.

For å gå vidare inn i kjensla av å vera heime vil eg skildra ei morgonstund mellom klokka 8.15 og 8.30 i 7. etasje i ei 81 år gamal bustadblokk i denne gata. Eg ligg i senga. Den andre delen av senga er tom, men eg høyrer kjende lydar frå kjøkenet som tyder at han igjen har greidd å lista seg ut av soverommet utan å vekka meg. Eg høyrer at kaffitraktaren startar, at NRK P2 står på i bakgrunnen, og eg veit at overskriftene i avisene no blir granska. Sjølv ligg eg i senga og ser ut vindauga. Eg nyt denne stunda. Eg synest det er eit privilegium å kunna liggja i senga å sjå ut på den vide himmelen som skiftar i ulike fargar og fasongar alt etter ver, vind og årstid. Eg kan sjå taket på naboblokka og toppane på to høge tre som skifter ham i høve til årstidene. Det skjer mykje i løpet av desse minuttane eg ligg der. I godt ver glir ofte lydause fly høgt oppe. Dei flyt i lufta som seglande fuglar. Av og til i korte litt søvnige augneblink kan dei forvekslast med dei levande fuglane. Av verkelege fuglar er måsar, skjorer og kråker oftast å sjå her oppe i 7. etasje. Og dei har me heile året. Av og til ser det ut som dei er gode vener som flyg saman og sit på taket eller i tretoppene og

studerer verda rundt seg. Ander gonger ser dei ut til å vera i kamp eller leik med kvarandre. Fuglelivet er rikt mellom blokkene både her oppe rundt 7. og lenger nede i etasjane der sporvar og andre småfuglar held til. Om våren og sommaren er fuglesongen nydeleg på denne tida av døgnet, men kanskje endå sterkare i fire-femtida om morgonen.

Eg kjenner det er godt å liggja her og nyta at no er eg heime og kan ta det med ro. Det er ingen ting som hastar og ingen som krev at eg skal vera nokon annan enn den eg er. Eg kjenner at no er det her eg høyrer til medan lukta av nytrekt kaffi siv inn.

Himmel og sjø

I begge desse heimane har eg hatt menneske rundt meg som eg har vore glad i, og som eg har kjent at eg høyrer til saman med. Tryggleik og fridom har vore avgjerande, men og eit visst ansvar for å yta noko til fellesskapet. Alt dette er gjerne sjølvstekt når ein snakkar om ein heim. I tillegg er det spesielt to fenomen som har vore viktige og som går att, når eg tenkjer på kva som er avgjerande for at eg skal trivast på ein stad. Det er himmel og sjø.

På Eide var me opptatt av ver og vind som hadde innverknad på arbeidet på småbruket. Å kunna sjå himmelen og korleis han såg ut, hadde mykje å seia for både kvardag og helg. Det verka inn både på det me gjorde, og på trivselen. Av og til var himmelen høg, open og blå, andre gonger trugande med mørke skyer. I Hammerstads gate i 7. etasje ser me og mykje himmel. På soverommet får me soloppgangen og i stova solnedgangen. Her ser me ikkje dei siste solstrålene over Tysnesfjella, slik som på Eide. Her går sola ned bak blokkene i Sørkedalsvegen og Ullernåsen. Kveldshimmelen kan vera like fasinerande både stader, men månen blir vakrare og endå meir imponerande når han får spegla seg i Langenuen, enn når han berre heng på himmelen over naboblokka.

Det var stor stas på Eide då me vakna om morgonen og det hadde kome snø. Det var ei oppleving av at no var verda heilt endra. Alt var kvitt. Det gav oss høve til å gjera heilt nye ting, slik som å laga tydelege spor i snøen, laga snømenn, aka på kjelke og gå på ski. Denne nyfikne kjensla av at no var alt nytt og me kunne berre springa ut i den nye verda, var kanskje prega av at det ikkje var så veldig ofte at dette skjedde.

Litt av den same kjensla opplever eg her i Hammerstads gate når nysnøen har lagt seg på alle hustaka rundt blokka. Då er det veldig fasinerande å stå i 7. etasje og sjå at verda er like kvit og urørd og utan spor som eg opplevde i barndommen, men det er vanskeleg å setja spor her oppe på hustaka.

Kanskje kan dette overførast til andre samanhengar i samfunnet. Det er vanskelegare å setja synlege spor her i byen enn på landsbygda. Her er ein berre ein av mange og kan forsvinna i folkemengda. På landsbygda er ein av få, og blir lagt merke til. Av og til

kan det vera fint å bli sett, andre gonger er det nydeleg å kunna vera anonym blant mange.

Og så: sjøen. På Eide spela sjøen ei svært viktig rolle. All kommunikasjon med omverda gjekk der i min barndom. Me budde slik at me såg sjøen og skipsleia både frå kjøkenglaset og frå stoveglasa. På den tida var det stor trafikk både av fraktebåtar, fiskebåtar og turistbåtar. Av og til såg me krigsskip og ubåtar. Bestefaren min hadde vore los, og onkelen min reiste på Englandsbåten som gjekk i fast rute gjennom Langenuen. Ein annan onkel frakta sand i fjordane med skøyta si. Dette gjorde sjøen til ein viktig arbeidsstad samstundes som den var eit stort matfat. Kvardagskosten var fisk i ulike variantar, og den blei stort sett fiska rett nede i fjorden. Eg har gode minne frå vakre kveldar på fisketur med far min i færingen der han song; «Min lette båt ein solblank kveld eg ror. Sjå fjell og himmel sym på stille fjord...» (Frå : Å Vestland, Vestland av Tore Ørjasæter).

I Hammerstads gate spelar ikkje sjøen noka stor rolle korkje som kommunikasjonsåre eller som matfat, men han spelar ei viktig rolle som ei påminning om at han finst der. Å sjå ein liten bit av Oslofjorden frå stoveglaset gir tryggleik og ro. Det er godt å vita at sjøen er der ute. Eg har ei kjensle av at sjøen bind verda saman. Å reisa med ein båt på sjøen, gir oss høve til å koma til alle verdsdelane. Dette er kanskje ein veldig gamaldags tanke i våre dagar då luftfarten antakeleg blir sett på som eit mykje viktigare kommunikasjonsmiddel.

Å høyra til på to stader

Då eg vaks opp, hadde eg identitet som «eiesjente». Eg syntest at Eide var den finaste plassen å bu på, og at det var stas å koma der frå. Eide låg i utkanten av kommunen. Å høyra til i utkanten har sjeldan vore noko å skryta av. Det er gjerne fleirtalet og dei som bur i sentrum, som bestemmer kva som er viktig og gir status. Noko av dette syntest eg at eg opplevde då eg gjekk i sjuande klasse på folkeskulen.

For å få undervisning i skulekjøken, engelsk og forming, måtte me kvar laurdag inn til den sentrale skulen i bygda. I timane syntest eg at me hadde det kjekt og lærte mykje nytt, men i friminutta kjende eg meg veldig usikker. På denne store skulen kjende eg veldig få og visste ikkje korleis eg skulle te meg. Eg stod difor stort sett ved døra til jentedoen slik at eg kunne smetta inn dit dersom eg blei altfor utrygg. Me var klar over at å koma frå vår del av kommunen hadde låg status. Sjølv om me inst inne visste at me hadde ein god lærar og hadde lært ein god del på den skulen me kom frå, så talde ikkje det i denne samanhengen. Å koma frå utkanten blei oppfatta som mindre verd. Dette gjorde at eg blei medviten om at eg var glad i heimstaden og syntest at det var like bra å bu der som ute i bygda. Å bli verdsett ut frå kvar ein kjem frå, er eit problem som er like aktuelt i dag. For meg blei det viktig å visa at det var fint å koma frå Eide, trass i kva andre meinte. I ettertid trur eg og at dette var med å påverka at eg seinare vart opptatt av å halda på dialekten min uansett kvar eg flytta.

No bur eg i Oslo og er osloensar. Dette er den andre identiteten min. Eg kan framleis synast at eg kjenner meg meir som «eiesjente» og «vestlending», enn som «majorstugamlis» og «austlending». Då ser eg bort frå at alder sjølvsagt kan spela ei stor rolle her. Kanskje har dette og noko med språk å gjera. Eg snakkar framleis ein tilnærma dialekt frå oppveksten, men er sannsynlegvis umedvite litt påverka av oslodialekten. Når eg kjem tilbake til Eide, er det ingen som snakkar akkurat slik som eg. Eg har ikkje fylgt med på korleis dialekten har utvikla seg, og eg har blitt omtala som: «ho som snakkar slik som oldemor». Å vera vestlending i Oslo og osloensar på Vestlandet kan gi ulike erfaringar. Kanskje blir det slik at ein ikkje føler at ein høyrer til nokon av stadene, eller kanskje slik at ein høyrer til på begge?

Eg kan gjerne konkludera med at eg framleis er glad i dei to heimstadene mine, og kjenner meg eigentleg heime både på Eide og i Oslo. Slik er det, sjølv om dialekten min no avslører at eg ikkje passar heilt inn korkje den eine eller den andre staden.

<p>Brit Johanne Eide er tidlegare Førstelektor i barnehagepedagogikk ved barnehagelærerutdanninga ved OsloMet-storbyuniversitetet.</p>

Grete Fjeldstad Traaen

Det gjør nokke med meg

Til mine barn, barnebarn og folket mitt der nord

Når eg kjem til Garguheimmyra, det er da det skjer. Eg ser husan med den store roгна utafør gammelstua, grønne jorder, skog og fjell. Med så sterke farga. Og lufta, så frisk og klar.

Eg fylles av en glad varme og forventning til alle plassan eg skal gå til, alt eg skal få se igjen. Med stillhet i seg.

Her tentes sola i hjertet mitt. Tryggheten eg fødtes med fikk grobunn å vokse i. Og eg visste den dagen eg forlot, at eg var velkommen tilbake. Og at eg kunne bli der så lenge eg ville. En visshet med stor betydning i livet mitt.

Hver gang sida eg forlot heimen skjer det samme når eg ser gården. Intensiteten varierer og påvirkes av hvor eg er i eget liv. Og om eg er aleina, ikke minst. I lag med andre får eg lett bekræftelse på den eg er i dag, som resultat av levd liv, og i en anna kultur, mens det eg egentlig treng, trur eg, er å være tilbake med den jenta eg var da eg bodde der. Tilbake i minnan fra den tida. Tilbake til varmen som ligg igjen etter de som gjekk der før meg. Den varmen er der, i stillheten, i sola, i stormen og i slitet.

Stian er gjengrodd. Fjellian likeså. Dit vi gjekk på skareføre om våren, tente bål, spiste og så tilbake med grønne vekster som pynta opp inne i huset. Utafor lå snøen djup. Men bekkefara nedover fjellsida klukker som før. Fuglan syng, luften, stillheten og suset fra fjellet er der. Og Tverrelva, den vi fikk elektrisiteten fra, renn der som før. Ørreten vaker, selv om det er færre av dem. Ingen barn går langsetter elva, som før. For å fiske.

Ingen svette kroppa stuper i fossen, mens foreldra deres søv middag. For en himmel, når de voksne sov. Vi hadde fri!

Hadde eg oppvaskerdag, var det å jobbe som besatt. Så nådde eg i hvert fall en dukkert sammen med de andre, før neste arbeidsøkt. Det var mykje alvor. Ofte i kamp med været. Rett som det var, måtte vi hesje om. Ta ut det råtne høyet og prøve på nytt.

I mange år var eg i mine nattlige drømme bundet til denne plassen. Egne barn og venna nå, var med i drømman, men alt skjedde på gården og i miljøet der eg vokst opp. Da eg som 64 åring fikk eie min eget heim,¹ endra det seg. Drømman blei friere i forhold til kor handlinga skjedde. Men enda i dag, når eg ser og hører om krig og herjinga ute i verden, eller det er utrygghet med flom og trusla i eget land, går tankan til Fjeldstad. For meg ligg gården alltid der, åpen for meg, enda det er bror min som eier den. Der vil eg finne meg en krok, tenker eg. En freda plett i denne verden. Og orda fra bror min, sist sommar, ligge inni meg som ei velsigning, et lys:» Du må aldri tru at du e i veien for meg, kjære Grete». Han forstod at eg var redd for å ta fra han den roa og arbeidsfreden han så frem til å få når han var der, for han bor en times kjøring unna.

Ingen steder søv eg så godt som på den gården. Ingen steder finn eg orda, sorgen, gleden og skapertrangen slik som der. Ingen andre steder er eg «meg» slik som der. Den svake, sterke, sinte og glade Grete. Men, med den plassen i sinnet, kan eg finne mykje av dette i meg sjøl også andre steder. Heimlassen la grunnen.

Er det slik for de fleste, at der de vokste opp vil de kjenne kvile og tilhørighet resten av livet? Er det de åra, de formative år, som avgjør? Eller blir nokken prega så mykje meir enn andre?

Bestefar Enok

Eg vokst opp med en bestefar i livet. Han hadde finske gener og var elska både for sin humor, skaperevne og styrken til å gjennomføre ting. Han bygde fjøs og sommarfjøs, stabbur, smie, hus for turbinen og hovedhuset. Av tømmer. Han laga fineste utstyr til hesteryggen, hestesko, kniver, kaffekverner, skytevåpen, kobberkjeler og alt mulig av treverk. Og han sydde sko til oss. Vi var med på heile prosessen, dro bark av trærne, tørka, knuste den og helte den i baljen med vann. Barkelåg, kalte vi det, hvor læret lå i laken i flere veke, så hengt opp og strekt på veggen, før bestefar fikk ferdig skinn, klippte mønster, satte trelesten han hadde smidd, inni og sydde skoene med en spesiell nål (ima) og bekatråd.

¹Måtte bo i prestebolig om mannen skulle kunne jobbe som prest.

I tillegg til at eg var assistenten hans i smia, som eg trudde, eg dro i belgen og holdt varmen på grua, passa eg på å få ligge bak ryggen hans når han var ferdig med middagskvilen. Eg fant også veien dit om eg hadde gjort nokka som ikkje var heilt lov. Ingen kunne gjøre meg nokke der, bak bestefar sin rygg. En dag ga han meg en vedkubbe, «Her», sa han, «kan du banke inn så mange spiker du berre orke». Eg holdt på i fleire daga. Etterpå kalte de meg «snekkar- Eili». Vi blei litt på parti da, bestefar og eg.

Da tante Jenny hjalp bestefar med å vaske beina, ba han henne finne øksa. «Den tåa e så full av gikt, hogg den av», sa han. Eg satt på kubben, like ved etasjeovnen og kjente redselen fylte seg opp inni meg, men eg kunne ikkje flykte. Dette var sterke saker. Da tante ikkje gjorde tegn til å gjøre nokke, sa han, «Gje meg øksa, eg ska klare det sjøl». No toppa det seg inni meg. Plutselig ser han bort på ho Snekkar-Eili og hadde det kjempearti. I lag med bestefar sa eg ofte: «du berre tulla». Likevel, eg lærte seint å skjelne mellom alvor og skjemt. Det hendte at han gjespa så høgt at kjeven gjekk ut av ledd. Da sprang eg etter Hans, storebroren min, som klarte å klaske til kjaken, slik eg ikkje torde å gjøre. Så spratt kjeven til bestefar på plass.

På morran satt eg å venta på at bestefar skulle bli ferdig med frokosten så vi kunne gå på jobb. Han slo fløte i kaffikoppen så det rant ned på tefatet, satte en sukkerbit mellom leppene, tok en munnfull kaffe fra tefatet og med høg surpelyd førte han det inn i munnen. Eg var lite glad når mor skulte bort på brødiskiva tel bestefar som hadde en haug med sukker på. En dag sa han: «I dag skal Hans være med i smia». Da dirra fjellan. Tårefylte øya laga vibrasjoner i fjellsida foran meg og eg trudde at fjellan holdt på å ramle sammen, akkurat da verden min gjekk i grus.

Om nokken slo seg, var det å hente bestefar. Han tok et stort, kaldt knivblad og la på. Så sa han: «Harakasom, harakasom, i morra blir det godt før sola står opp». I den gode stemninga foran ovnen strømte historia om den tida fjøsen var en gamme og bjørnen kom seg ned pipa og tok med seg en sau opp igjen. Da Ester, som gjette dyra, fekk revet av seg ansiktet av en bjørn, og måtte så gå resten av livet med et vansira ansikt. Eller da ørna dalte ned, tok med seg et lam og forsvant med det i nebbet opp i skyan. Eg forstår det nå, hva vi barna betydde for bestefar. Og at hans beundring satte sterke, dype spor i oss.

Å være jente

Du fødtes på en søndag, sa bestefar. Han så det på måten eg knepte henda på. Høyre pekefinger lå øverst. «Øllebøtte» hadde bestefar sagt da han så meg første gangen, fortalte mor. Eg var jente og hadde Slettanese. Bror min hadde riktig kjønn og den aristokratiske Fjeldstadnesen. Menn ble regna for å ha de beste hoder og var jo fysisk sterkare. Vi hadde hatt krig, uår og det gjenstod å reise landet i en tid hvor vi i tillegg var invadert av tyskerne.

Vi hadde bare hverandre, naturen og dyra. Radioen forsvant da krigen kom. Og tyskerne bodde en tid i stua, så vi måtte dele kjøkkenet med dem. Kommunen fikk strøm omkring 1958- 60, så tyskerne tok våres gård som hadde elektrisitet², sagbruk og mykje bjørkeskog.

En dag, vi var på tur, kasta to tyskere lillebroren min mellom seg, frem og tilbake over en bred grøft med rennende vann i. Broren min hylte av fryd. Eg var redd. For en tillit, å sende sine barn på tre, to, og ett år aleine med fienden. Tyskerne hadde russefanga som mor lurte mat til gjennom spiskammervinduet. Russerne ga oss sommerfugler med glade farga på. Vi var gla i dem. Og eg sørga over at tyskerne slo fangan og hestan sine. Far slo aldri.

Han far

Far måtte forlate en god jobb for å drive gården da broren som hadde odel ikkje kunne det. Han var 50 år og mor 29 år da eg blei født. Eg kunne ikkje blitt elska og sett meir enn eg blei av faren min. Ja av mor og, men ho var mykje opptatt av de små. Den dagen eldste (det begynte med Hans og Grete) fylte tolv år, blei nummer åtte født. To og et halvt år seinare kom sistemann.

På kveldene når vi skulle legge oss, gikk vi tog opp trappa til 2. etasje og sang. De åran vi ikkje hadde strøm fordi barfrosten hindra vann til turbinen, bar den eldste lampa og lyste opp for de som kom etter. Og vi sang til vi sovna. «Ho Grete held ut lengst» kunne far si med gråtkvalt stemme. Han tok lett til tåran når nokke rørte han. Ofte måtte han synge kråkevisa for oss. «Og mannen han gjekk seg i vedjaskog». Det er vanskelig å synge den i dag, for hans melodi har tatt plassen. Far kunne ikkje synge.

På hardaste vinteren lå alle på soverommet over stua der varmen steg opp fra vedovnen under som brant nesten hele døgnet. Vi lå to i hver seng med en felles dyne. Når den ene snudde seg, gjorde den andre det samme. Sånn trur eg at det var. Like før sangen slutta, kom far, han ville nok møte alle før de sovna. Da gikk han fra seng til seng, ordna med hodeputa, strøk over dyna og bretta den godt nedfor beina og laga bukt. Og den uforbeholdne omsorgen, uten krav, har komme til meg seinare i livet. Den gjennomsyra alt, kjærligheten hans. Mjuke, ofte nysmurte sko, måka vei til utedoen og skiene klare. Vi smurte med voks, så heimturen i motbakkan gav muskler for livet. Han laga matpakker med omtanke og reduserte brødskivan når han forstod at eg ikkje ville bli tjukk. Far tok pålegg som han visste gjekk bra, særlig det med nøkkelosten var han glad for. Han kjøpte en heil slipestein med nøkkelost den høsten, til mors fortvilelse. Så det handla om å hjelpe til, selv om det var tregt når kryddernelliken stod tett på skiva.

² Fjeldstad gård fekk elektrisitet i årene 1927-28.

Far likte å spørre: «kossen gjekk det på skolen i dag? Blei du spurt? Var det nokken som kunne det bere enn du?» Han var fæl slik, faren min, man sei jo ikkje sånt. Far min gjorde det.

Mange år seinare, eg hadde tre barn, betjente prestekontor med venterom i egen stue og hadde drivkraft i meg til å tilfredstille alles krav. Far pekte da på saueflokken som var kommet ned fra fjellet og sa: «Ser du den storsauen? Det skinnnet skal du få». Med bare bein tråkker eg på det hver dag der det ligg foran senga mi. Og varmen, undringen over at han ga meg akkurat det skinnnet den gangen, får fram gråten i meg i dag. Han såg sjela mi, han far.

Tilbake til barndom. Når eg var ute i fjøsbygningen kunne eg høre et samstemt: «Muuuu «fra kyrne. De hadde hørt fars fottrinn over gårdsplassen og applauderte han inn til seg. Han brukte lang tid i fjøsen, far. Måka gulv, melka, ga dyra mat, prata med og tok på dem. Far regulerte det slik, at vi alltid hadde kyr som melka, på grunn av oss barna. Kyrne mister melka den siste tida før de kalver, de «siner opp» som vi sier der nord.

Om det var parring eller fødsel, henta far oss. Vi skulle være med. Det var stort. Han kjøpte dyre væra, langveisfra. Mor klaga over kostnaden. Men innavl skulle ikkje vi ha. Noen ganga gjekk han inn, flink som han var, og snudde lam som lå i feil stilling ved fødsel. Han blei henta av folk i bygda som trengte hjelp. Og likte det. Far hadde reist rundt med dyrlegen en tid for å lære, særlig da dyrlegefamilien bodde på gården en tid under krigen, var det lett å følge med. Han hadde hatt lyst til å bli dyrlege, men bare nokken i søskenflokken kunne få utdanning. Det var ikkje penger til alle. Og studielån fantes ikkje.

Når far kvilte i gyngestolen bestefar hadde laga, visste eg at han kunne få det blikket, over på nokke vi andre ikkje kunne se. Et sted vi andre ikkje kunne følge han. Far lengta seg bort iblant -, over de høye fjelle. Og eg trur at han ville kunne kjenne seg igjen i Olav H. Hauges dikt:

Det er den draumen me ber på
at noko vedunderleg skal skje, at det må skje -
at tidi skal opna seg,
at hjarta skal opna seg,
at berget skal opna seg,
at kjeldor skal springa -

Mora mi

Morfar Jens, hadde skute og fiska blant annet på Ishavet. Mormor Rebekka tok seg av barna, huset og dyra i fjøset. Det var tradisjon å komme heim for å gi foreldrene hjelp i høyonna, noe mor også gjorde denne sommaren da hun tok så viktige valg i livet sitt.

I nabohuset der mor vokste opp, bodde emisær Hartvik. Døtrene der var venninner av mor. De var kristne og flotte folk, men mor, ho elska å danse og da kunne ho ikkje være kristen. Så akkurat den våren hadde mor dansa fra seg. Ho var 28 år, og lot seg frelse.

De fekk slåtten raskt unna i mors heim, så da tok ho seg jobb som rakerjente på Fjeldstad. Mor var høyreist, arbeidsom, og med innsikt i hva som skulle gjøres. Ho spilte på husorgelet og sang. Da ho dro, fekk far det ondt. Det blei mange brev, også mor hans skrev.

Mor rømte nesten, fortalte ho meg over vaskebrettet en sommerdag³ ved elva mange

år seinare. Det var nok ikkje stas, kan en tenke seg, å skulle bo på en tungdreven gård, tre kilometer fra nærmaste nabo, og sammen med broren og foreldrea deres.

Det er da det forunderlige skjer, der på Kirkenes hvor mor hadde jobb, ho vantrivdes. For første gang i sitt liv. Da forstod ho at det var et anna sted Gud ville at ho skulle være.

Mor fikk det strevsomt med barna som kom tett i tillegg til hus- og gårdsarbeid. Kurven med mannakorn⁴ var fin der den stod med farga glasskuler på.⁵ Vi fekk trekke bibelord når vi ville. Mor leste i Bibelen. Og iblant avløste ho søndagsskolelærer, Steffen. Da stod ho med skjørt og stor mage på ski for å komme til søndagsskolen. Far kunne da være litt

harm. Det var søndag og ho skulle holde seg i heimen.

³ Klesvaskerdagene alene med mor ved elva var gull for meg

⁴ Papirbiter med bibelhenviisninger

⁵ Mannakornkurven

Eg likte å lese, og eg gjorde regneoppgaver for meg sjøl, da kunne eg høre mor rope: «GRETE» Så kom det gjerne med lavere stemme, nesten som en jammer: ...» no e ho borte igjen». Og Grete kom fram. Andre ganger kunne ho utbryte: «Grete, få ungan til å rydde». Og Grete prøvde. Dette var kvinnfolkarbeid og største jenta etter meg var fire år yngre, så kom det tre jenter på rad. Alle de gangene eg må ha forstyrra jentene i leken... Ikkje rart at de kalte meg «kommandanten».

Eg hørte ikkje at mor snakket ondt om nokken. Å ta andre i forsvar, det kunne ho. Og far sukka over at ho trudde så altfor godt om folk. Når mor en sjelden gang var borte, kjentes det som om ene veggen i huset var ute.

Eg vokst opp med ei mor som hadde en engel med seg på veien. Og eg lærte meg å stole på det gode i mennesket, i dagen og i tida foran meg. I alt.

Når vi hadde emissær på besøk, de bodde hos oss når de skulle overnatte, da hadde vi dobbel matpakke med og blei igjen på skolen til møtet begynte. Gitarmusikk og sang var stort å få i en bygd uten den slags underholdning. Men eg grua meg og. Grua meg til at mor kom til å reise seg opp på møtet, når det skulle vitnes om Gud. Og at ho kom til å gråte og kanskje skjelve i beina, om ho satt på samme pult som meg, vi hadde dobbelseta. Det krevde nok en del av henne å bekjenne, særlig fordi ho som regel var den einaste som gjorde det, og ho skulle jo være ærlig å komme med ting fra eget gudsliv. Og eg grua meg for at ho kom til å gje de siste penga vi hadde i kollektbøssa. For det gjorde ho. Fleire ganga. Vi hadde lite penga, for vi betalte med ved, melk, kjøtt og ull. Eg var redd for at far skulle bli sint. Og det blei han. Men mor sa: «Ikkje vær redd, Gud gjer tilbake».

Og sannelig, nokken daga seinare kom postbudet med brev fra tante Oleanna eller fra tante Lina, med 5 kroner inni. Akkurat det mor hadde gitt. Og mor hadde ikkje snakka med dem. Det var det Gud som hadde.

Året før mor døde, sa ho: «Eg ville og bli sykepleier». Sånn plutselig kom det, etter at vi hadde prata sammen i åtte og femti år, uten at ho hadde nevnt nokke i den retninga. Det kom som en ydmyk kommentar berre. Enda ho mangla penga, fortalte ho, til å betale dokteren for helseattest den gangen, tok ho papiran med til Sjøvegan. Det kunne løse seg, tenkte ho. På veien heim, da ikkje nokka hadde åpna seg for henne, måtte ho innse at det var for dumt. At jenter skulle studere i de harde tredveåra, særlig nordpå, var nesten skammelig. Ho gjekk stille vidare i livet med sin drøm.

Etterpå, da vi rydda huset etter henne, fant vi karakterboka. Ho hadde berre toppkarakter, og ikkje en einaste fraværsdag de siste åran.

Det blei så sterkt. Eg måtte ut, få luft og stillhet rundt meg.

Latteren fra søskena mine nådde gjennom veggen, vi var alle samla. Ikkje stort anna å gjøre, sånn i ettertid, enn å beundre, være stolt av bekræftelsen på ei slik mor. Det var naturlig at de lo. Men eg stod der. Hjertet blødde og tåran pressa på, av svik, sorg og tap.

Aldri hadde eg gitt mor respons på at ho var flink. Tvert imot, eg kunne godt være oppstanasi å si ho imot, på mitt vis. Eg forstod ikkje, at alt ho mestra, slik ho gjorde det, hadde si rot i et godt hode.

Og eg som hadde levd i troen på at vi barna hadde det lett på skolen, berre fordi far var så klok. Du dumme verden.

Livet på gården

Gården hadde faste rutina. De var sammen om alt, mor og far. Det ga samhold. Og styrke. Far henta salt fisk eller kjøtt kvelden før og la i vann. Mor tilberedte maten og var god til det. Men far var så nøye med potetene at han var litt med. De skulle kokes på god varme med minst mulig vann. Ikkje salt. Før de var helt ferdig kokt, heltes vannet av, et klede ble lagt over og lokket lagt på med et gløtt så dampen hadde fritt leide. Smakfulle guløye med fett fra salte uerhoda var stas.

Det var sterkt samhold mellom oss, med omsorg og kjærighet, som ikkje ble uttrykt med ord. Det lengste vi kunne gå var å ta i hånda. De eldste barna hjalp de yngste. Vi skrella f.eks. en potet til hver av de små, før vi kunne tenke på oss sjøl. Sånn var det med det meste. En tid da mor hadde ischias bakte eg, ni år gammel, tolv brød to ganger i veka.⁶

Alle var vi sunne, glade og flinke unga. Yngste reagerte på nyslått gress, ellers var det ingen allergia eller problem av nokke slag. Vi hadde barnesykdommer og fekk med det immunitet å gi videre til neste generasjon. Alle sov vi dypt og godt. Alle elska mat. Vi

⁶heile livet har eg elska å bake brød, så ungan mine fikk stjerner i blikket ved synet av et kjøpbrød

lærte at en sunn kropp og et godt hode var viktig i denne verden. Penga hørte vi lite om.

Vi hadde en bjerkekvist i karmen over kjøkkendøra. Det var nok at far såg på den, så ble det stille. Vi var ikkje sjuk slik eg husker det. Det var for arbeidsomt og kaldt for det, kanskje. Og vi bada berre hver julaften, unntatt i elva på sommaren. Ellers var det etasjevask. Vi var god på det. Den som hadde tur, fekk hjelp til å vaske ryggen. Så spratt vi inn på kammerset for å vaske oss nedentil. Vaskefatet blei skylt godt av, og innimella ble det vaska med såpe og stålull. Så over til nestemann. Bestefar hadde laga en kobberkjele som vi bada i på julekvelden. Det var helt i orden å være nummer to eller tre i samme vann. Egentlig veit eg ikkje kor mange som bada i samme vann. Det ble skifta innimellom. Men eg huske at far bada sist. Det var like før vi skulle spise julegrøten. Stemninga var stor, enda vi ikkje fekk noe særlig med julegava. Margrethe Munthes sangbok kom et år fra onkel på Korsvoll. Den ble til stor glede. Folk kunne ikkje gje gava til oss alle. Vi gav heller ikkje gava, og forventa ingenting.

Første juledag var høytid. Alle sa. «GOD JUL» til hverandre den morgenen. Ikkje før. Frokosten var nøye planlagt. Ekstra lammerull som vi sjøl hadde vært med på å lage av egne sau. Multer vi hadde plukka. Hjemmebakte kjeks, brød og sirupskake. Vi kjerna rømme til smør. Ingen fikk gå i besøk til nokken på første juledag. Og ingen fekk komme til oss heller, den dagen.

Snøen lå ut mai måned og så, plutselig en dag, så hadde vi St hans. Mor kokte risgrøt og fettet på rømmegrøten spratt. De fleste ville ha risgrøt i bunnen og rømmegrøt oppå. Vi spiste innomhus og lot mygga kose seg med restene av bålet.

Heile sommeren igjennom fikk vi hver vår rømmekolle til frokost. Først spiste vi «ovana», tok av det øvre laget med fløte og sukker på, før vi løp barfota med dyra til skogs. Når vi kom tilbake tok vi nokken skjeer fra rømmekrukka til mor, og spiste resten av rømmekolla.

I sopptida måtte vi også leite etter dyra for å få de heim på kvelden. De strutta da av melk og lykke over soppens nytelse. Geitene brøt seg gjerne ut av flokken, de ville heim, men om de ikkje nådde fram før mørket la de seg plent ned, uansett, om de så berre var hundre meter fra fjøsen. Så stod de der da når det lysna, utfør huset og vrælte, sånn i to tida på natta. Det hendte at søstra mi og eg gjorde melkejobben mens de voksne sov, vi hadde soverom på den sida geitene bråkte som verst. Hundene, Tass og Lalla, stilte opp på hva det enn måtte være. Ofte, veldig ofte, mens vi spiste middag, hvelvet nabokyrne seg innover heimjorda vår, som ikke var inngjerda. En gang, i kampen med å få dyra bort, tråkka eg midt i ei maurtue. Pissmaur kan svi, særlig når de trækkes i stykker uten sokker i støvla.

Kattene, mjuke og tilbaketrukne. Kyrne, sauane, geitene og hesten. Alle en del av gården. Grisen likeså. Da brødrene mine en dag slapp grisen laus, sprang far min om kapp med grisen. Far fordi grisen ikke skulle bli borte og kanskje aller mest, ikke minske flesket sitt. Grisen fordi den elska å være ute i det fri. Den «hvinte» av fryd. Og hønsene, de løp kaklende mot oss når de så noen komme ut av huset, f.eks. på vei til klessnora. De ville være med. Så gikk de der rundt beina våre, stakk nebbet i jorda

og kosa seg. Og det var helt greit at hønsene sprang fritt omkring. Det var bare å sope gårdsplassen. Grønt ble det og, om bæsjen fikk ligge litt i ro. Ingen tok skade av det, så lenge en tørka godt av beina før en gjekk inn i huset. Og helst ikke skitna til den store, kvite steinhella som lå der som en dronning foran inngangen.

Kariolen stod i utkanten av hagen, staselig og ubrukt. På andre sida stod smia, to etasjer med alt mulig. På stabburet var det mest klær på sommaren.

Det ble ingen pauser mellom slått, innhøsting av grønnsaker og potetopptaking. Alt gikk i ett til snøen kom. Vi måtte endog ta ekstra fri fra skolen for å få potetene i hus. Fire mål tatt opp med grev, de siste år brukte vi rettnok en plog før vi begynte å plukke og bruke litt grev.

En slik kveld står eg der. Åkeren bak er blitt til svart jord. Potetkassene, de aller siste er plassert på vogna med hingsten foran, ventende. Det lukter av fuktig jord, poteter, hest og folk. Far er aktiv og glad i kroppen, og mor har bølger av takknemlighet omkring seg. Grøden i hus. Mor var nok trygg på at ho var på riktig plass i livet sitt og far hadde gitt liv til gården ved å vende tilbake dit da det trengtes. Han var takknemlig over oss, barna. Og mor, ho var en diamant i hans liv.

En mild høstbris når ansiktet mitt og foran stråler røde skyer over horisonten. Eg fylles av en lykkestemning som seinere har truffet meg som gylne glimt gjennom livet, alltid frembragt av slik det lukta den kvelden og synet av rødrosa fargespill på himmelranden.

Hva er det med dette stedet - for meg?

Det tar imot meg.

Eg går der minnene lever og kjenner trygghet,
kvile og tilhørighet.

*Huset og smia ble freda i 2019.

Grete Fjeldstad Traaen f. 30.09.1940 på Sjøvegan i Salangen. Røde kors sykepleierskole Tromsø, pliktår på Vega sykestue med psykiatri, fødende, poliorammede, kreftsyke og pleietrengende. Helsesøsterskole på Villa Grande Bygdøy. Embedseksamen i sykepleievitenskap ved UiO, hovedoppgaven innebar to timers intervju av 91 hjemmeboende eldre over 75 år. Tema: Ernæring og livskvalitet. Ny empirisk studie av 97 fysisk aktive over 65 år. Tema: Trening og helse. Undervist på sykepleierhøgskole med koordinatorfunksjon og veiledet i praksis ved Radium-, Rikshospitalet og i hjemmebaserte tjenester. Prosjektlederkompetanse og 20 vt fra gestaltterapiutdanning.

Ragnhild Jenssen

Hemnesjazz

Konsert i kirke og butikk

Jeg sitter på en hard kirkebenk, strategisk plassert langt fremme. Jeg vil både høre og se. Hemnes kirke fra 1872 er tilpasset en annen tid og kan romme en stor kirkelyd. I dag fungerer den som et flott konsertlokale og har rikelig plass til både åpningen og avslutningen på festivalen med internasjonale stjerner. Den er vakkert pyntet med blomster i mange fargenyanser. Kirka er fylt av et forventningsfullt publikum.

Jeg er på min årlige pilegrimsreise i jazz, Hemnesjazzen 2019. Den første uka i august. En utsøkt trio åpner årets festival: Knut Reiersrud, en benådet gitarvirtuos, amerikanske Eric Bibb, prisbelønnet sanger og gitarist - og svenske Ale Möller, en multiinstrumentalist og en av Skandinavias fremste verdensmusikere. Festen åpnes med blues i kirka på Hemnesberget.

Ale Möller, Eric Bibb med kona Ulrika og Knut Reiersrud i Hemnes kirke 2019

Hemnes jazz- og bluesfestival, senere omdøpt til Hemnesjazz, så dagens lys i 1996. Jazzmiljøet fikk høsten 2014 fast klubb- og konsertlokale, «Jernvaren». Lokalet var opprinnelig et butikkrom på Samvirkelaget. Å få til et profesjonelt konsertlokale krevde to års organisert dugnad. Pensjonistene var viktig arbeidskraft. Akustikken tok eksperter seg av. Lydkvaliteten tillot til og med storband. I 2016 ble Hemnes jazzforum kåret til «Årets jazzklubb i Norge» av Norsk jazzforum. Bak en slik heder ligger det en imponerende og vedvarende innsats. Dugnad er nøkkelordet. Her er det frivillig innsats året rundt. Ingen er lønnet. På tross av at det er en amatørklubb uten ansatte, blir de ansett for å være profesjonelle arrangører.

Hvordan kan denne lille festivalen i nord få så mange eminente utøvere, norske og utenlandske? Så mange sjangere er representert? Festivalen har en erfaren booker med stort nettverk og god faglighet. Mange vil til Hemnes! Tilstrømmingen av band som ønsker å spille på Hemnesberget begrenser seg ikke til festivalen. De har et fyldig konsertprogram for både våren og høsten.

Etter hvert har festivalen fått mange sponsorer i distriktet og økonomisk støtte fra «Nord norsk jazzforum», Norsk kulturråd, fylkeskommunen med flere.

«Jazzbyen» Hemnesberget

Arealmessig var Hemnesberget fram til 1964 Norges nest minste kommune etter Grip. Det var bare 15 representanter i herredsstyret. Hemnes hadde lange tradisjoner som kirke- og handelssted. Odden på Hemnes-halvøya har en langsgående kul på ryggen. På nordsida går den bratt ned i fjorden. På sørsida slakker den gradvis nedover mot vannet. Her ligger bebyggelsen. Gatene følger fjorden i parallelle løp med bakker som skjærer linjer på skrå eller rett ned i vannet.

- *Hemnesberget ligger fint til midt i Ranafjorden. Innerst i fjorden skimtes Mo i Rana*

Her er jeg født og oppvokst, et strandsted på Helgeland med ca. 1300 innbyggere; på ei halvøy i Ranafjorden. Ut mot havet ligger Nesna. Der gikk jeg på lærerskolen. Innerst i fjorden ligger Mo i Rana, fire mil unna, med en fortid med jernverk og koksverk. Det var mye vær. Snø, masse snø, til tider islagt fjord. Regn, kraftig vind, ofte kald. Og soldager - og uendelig vakre, lyse sommernetter. Jeg tror jo at vær og gemytt er i dialog. Min private erfaring vil påstå det.

Langs fjorden ligger det fortsatt mange brygger. De lave var opprinnelig kirkebuer. Første etasje besto av redskapsrom og stall, for de som kom reisende med hest. Andre kom med båt. I andre etasje var det boligrom. De tre-etasjers bryggene var

handelsbrygger. Behovet for langvarige kirketurer er nå historie. Bryggene er stort sett endret til boliger, men de gir fortsatt stedet et særpreg.

Festivalen 2019 var som før preget av stor bredde, med 20 ulike programposter. Et tett pakket program fra torsdag til søndag. Sjangerbredden kan illustreres med samtidsjazz og heavy metal ved Hedvig Mollestad trio, via trompetisten Tine Thing Helseth Quintet til Linda Eide og Sjur Hjeltnes. Sistnevnte ville lære jazzfolket å elske melodi Grand Prix med sitt bidrag: Melodi Grand Jazz Prix. Opplevelsen ble en herlig humørbombe. Et lattermildt publikum strømmet ut av skolens aula.

Bjørn Alterhaug på "Jernvaren" 2019

Bjørn Alterhaug representerer både det lokale og det internasjonale: Mo-væring og internasjonalt anerkjent bassist. Han spilte sammen med Dean/Risnæs Quintet og et annet profilert band med gitarvirtuos/vokalist Nils Olav Johansen og pianisten Vignleik Storaas. Begge bandene i internasjonal toppklasse.

Konsertarenaer

Det er ikke bare i gamle industrilokaler, butikklokaler og på skolen at Hemnesjazz tilbyr store opplevelser. Det er også ulike utendørs-

arrangementer med stor popularitet. Ett slikt sted er Lapphella, en liten grønn lunge ved bryggene, med utsikt over fjorden og mot fjell i det fjerne. En intim og velegnet utendørscene.

Parken er et annet sted. I mange år har det vært «Lønsj-fæst i parken» på fredag og lørdag. Parken er ei grønn øy i sentrum, like ved skolen, med en gammel paviljong som benyttes som scene. Her opptrer både kjente og ukjente artister i en uformell atmosfære. Publikum kan komme og gå, store og små, med stoler og pledd. Noen har med niste, og andre kjøper vaffer og vin i salgsboder som er satt opp for anledningen. Et populært og familievennlig tiltak, som har vakt til live de gamle parkfestene som foregikk her på femti- og sekstitallet. Ingen honorarer til artistene eller krav om inngangsbillett til de besøkende.

Konsert på Hemnes

omsorgssenter er også en årlig tradisjon. Palle Wagnberg kan stå som et eksempel på festivalartistenes allsidighet. Han er kjent som organist, bassist, komponist og vokalist i ei norsk-svensk jazzgruppe. Ved siden av jassen opptrer han som visetolker. Her fremfører han viser fra den svenske visetradisjonen, med hovedvekt på Cornelis Vreeswijk, akkompagnert av en kassegitar. Disse konsertene er en skattet tradisjon og alltid veldig populære blant de eldre beboerne.

Friluftskonsert på Lapphelle med bryggene som bakgrunn

Det mest spektakulære konsertstedet, som ble etablert for et par år siden, er nok likevel Hundneset, et veiløst nes mellom Sørfjorden og Elsfjorden. Dette oppsto etter initiativ fra Hemnes turistforening. Noen kommer i båt og ankrer opp i fjæra, mens andre kommer gående et par kilometer gjennom skogen, med uventede musikalske pauseinnslag underveis, guidet av folk fra turistforeningen. Årets konsert var ved Sjur Hjeltnes og Sigrid Moldestad, som spilte fra et svaberg i fjæra, med strøm til mikrofoner og høyttalere fra en nærliggende hytte. En konsertopplevelse utenom det vanlige i en storslått natur med et lydhørt publikum både til lands og til vanns.

- *Friluftskonsert i Hundneset i samarbeid med Hemnes turistforening*

Starten på min jazzinteresse

Alfred Rist, en ung og energisk lærer og ildsjel, som på den tiden var leder for kommunens Ungdoms- og idrettsutvalg, trakk i de riktige trådene. Den første fritidsklubben i Nord-Norge ble en realitet. Dette var et ungdomstiltak, startet i 1957 og vakte stor oppmerksomhet i flere medier, også utenfor distriktet.

På fritidsklubben kunne barn og ungdom møtes en kveld i uka. De yngste var tolv år, de eldste seksten. Jeg var tolv år da fritidsklubben startet. Voksne stilte som frivillige. Det ble kjøpt inn ulike spill som sjakk, biljard, bordtennis og curonge. Programmet var fyldig og variert. Det var samvær, filmfremvisning og besøk av omreisende foredragsholdere. Foreldre og lærere stilte opp som vakter og laget kafe.

Her møtte vi også jazzen. Præstengs var et ekstra populært besøk. Disse fem musikerne la grunnlaget for vår jazzentusiasme. De spilte musikk til å danse og til å lytte. Repertoaret var bredt; swing, vals og jazz. Det ble normalt for oss å lytte til saksofon, gitar, xylofon, vibrafon, trekkspill, bass og trommer.

Deres profesjonalitet kom ikke rekende på ei fjøl. Min fetter, Oddbjørn, ti år eldre enn meg, startet sin musikkariere så langt tilbake som i 1950. Da var han femten år. Han slo seg sammen med en kamerat og fikk med seg flere gutter og dannet et band, Kjells Junior Band. De spilte jazzpreget dansemusikk. Vennegjengen ble raskt etterspurt på Helgeland. Snart fikk de også spillejobb i Steinkjer hvor 1000 danseglaude ungdommer strømmet til.

- *Fritidsklubben 1958.*

Kjell Marstokk og Oddbjørn Dosest 1950

Jazzmiljøet var frodig på Hemnes. Flere gutter kunne nevnes. Det de hadde felles, var musikaliteten og evnen til å tilegne seg ferdighetene på ulike instrumenter. Her var det ikke noen musikkskole. Præstengs kvintett startet sin karriere med to fra Kjells Junior Band: Eilert Præsteng og Oddbjørn Dosest.

Præstengs hadde ofte konserter i selve ungdomslokalet. Da jeg var femten år, var vi noen entusiaster som etablerte jazzklubb i bakrommet. Vi spilte jazz og loddet ut plater på møtene. Modern Jazz Quartet var en favoritt. En avansert musikk for oss, tenker jeg nå. Klubben fikk en kort levetid.

Jazzen ble en velkjent musikksjanger for meg

Jeg har etter hvert besøkt andre jazzfestivaler, som Molde og Kongsberg. Det er alltid noen utøvere som fester seg spesielt i minnet. Etter lærerutdanning og ett års praksis dro jeg til Oslo og Norges Idrettshøgskole i 1968. Sammen med ei studievenninne fra Finnmark haiket jeg til jazzfestivalen på Kongsberg og tok inn på et ungdomsherberge.

Vi fikk en helt spesiell opplevelse. I det store kinolokalet hørte jeg for første gang Jan Garbarek. Jam på en bar etterpå. Jeg var ikke klar over hvor tidlig han gjorde seg bemerket. Han var da tjuen år og etablert som jazzmusiker. Som femtenåring deltok han i NM for amatør-jazzmusikere og vant førsteprisen både som solist og orkesterleder. Saksofon var hans hovedinstrument. I 1960-årene spilte han blant annet sammen med Karin Krog, Jon Christensen, Arild Andersen og Terje Rypdal. Dette er jo ei stjernerekke! Jeg har i alle år siden min oppdagelse, brukt hans musikk i min egen undervisning i dans.

Jazzen og dansen

Etter praksis på Lysaker skole i Bærum, ble jeg lærer i kroppsøving på Oslo lærerskole i 1971. Vi har av og til store og små «oppvåkninger». En enkel hendelse kan endre mye. Jeg gikk ned den slitte steintrappa på Oslo lærerskole og så et oppslag om et sommerkurs på Agder folkehøgskole - og bråstoppet. Sommerkurs i Jazz, dans og drama! Året er 1976. Tre ulike kurs, på samme sted og tid. Dansekurset måtte jeg være med på! Jeg var opptatt av å trekke dansen inn i undervisningen, med ulike vinklinger, men noe hadde manglet.

Her møtte jeg et tverrfaglig profesjonelt miljø, som ga meg mulighet til berusende oppdagelser. Hele kroppen ble dans. Hver celle frydet seg. Å være i fri flyt! Være i en uforbeholden dialog med alt og alle rundt meg. Det var som om et gammelt ulmende

Jazzkonsert på Hemnesberget på sekstitallet

bål endelig fikk oksygen nok til å flamme opp. Men ekstasen var ikke målet. Fristillingen ga materiale til neste steg, formgiving. Finne det organiske samarbeidet mellom hva en ville uttrykke og hvordan en ville gjøre det.

Oppbygging av gruppekoreografier. Sjangeren var «fridans» eller moderne dans med vekt på improvisasjon og kreativitet.

Jazzens nærvær i miljøet og i improvisasjonsmøter mellom levende jazz og dans var en gjensidig inspirasjon. Her fikk jeg oppleve en syntese av dans og jazz. Det var høy standard på lærerne og tilsvarende erfarne deltagere. På dette kurset i Agder traff jeg også Bjørn Alterhaug, som var lærer på sommerkurset i jazz. Jeg kjente til han fra Mo i Rana. Noe jeg ikke visste da, var at han hadde et nært forhold til musikkmiljøet på Hemnes og vikarierte på bass i Præstengs sekstett som seksten-åring. Han dro til og med rundt med kontrabassen på tvers på mopeden sin! Politiet mente det var livsfarlig, men ga han bare en mild irettesettelse.

Bjørn Alterhaug har hatt mange musikalske oppdrag på Hemnes i løpet av sin lange karriere, både med lokale musikere og ellers musikere fra hele verden. Han havnet etter hvert i Trondheim, studerte der og ble professor i musikk. Her utdannet han to generasjoner jazzmusikere som var privilegert nok til å tilegne seg hans avanserte kunnskaper om og ferdigheter i improvisasjon. På årets festival deltar han i to band. På et vis snor han en rød tråd gjennom min festivalvandring.

Artister som huskes

Hemnesjazzen har tradisjon for å starte og avslutte i kirka. Gjennom festivalens 24 år har mange kjente navn bidratt til å gjøre avslutningen til et høydepunkt. I år var det Milenburg Joys Jazz Quintet som sto for avslutningen med melodios jazz, inspirert av «Hot-jazzen» fra 1920-tallets New Orleans og Chicago.

Mange store jazz- og musikknavn har festet seg i minnet gjennom årene. Lill Lindfors presterte å fylle Hemnes kirke to ganger. Flere artister kom tilbake: Morten Gunnar Larsen, Arild Andersen, The Real Thing, Per Mathisen, Sigrid Brennhaug, Brass Brothers, Stian Karstensen med mange flere. Noen poeter har også gjort seg gjeldende med stor suksess. Her kan nevnes Odd Børresen og Jan Erik Vold med band.

Silje Nergaard, en ener blant norske vokalister, har en spesiell plass i hjertet til lokalbefolkningen. Foreldrene hennes bodde og virket som lærere på Hemnesberget på 60-tallet, før de flyttet til Hamar, hvor Silje ble født. Hans Nergaard var min klasseforstander i 6. og 7. klasse, og Bodil var gymlærer og den som tok dansen inn i min verden. Hun koreograferte danser til revy- og klasseforestillinger. En helt ny erfaring for meg.

Silje var gjestevokalist med festivalbandet i 1997, og i 2012 var hun på plass for andre gang. Sist høst ba hun om å få komme til Hemnes, som et innsmett på sin turne. Det lot seg lirke inn, og Jernvaren var smekkefull. Hemnesværingene ble sjarmert i senk også denne gangen.

Silje Nergaard i konsert på «Jernvaren» i 2019 med pianisten Espen Berg

Lista over kjente artister som har besøkt Hemnesjazzen er imponerende. Sjangerbredden er stor. Mange andre kjente navn kunne nevnes. I stedet for å ramse opp flere her, legger jeg ved en oversikt over noen av de som har satt sitt preg på Hemnesjazz og gjort den til en av landets mest spennende festivaler.

For meg er jazzfestivalen også blitt et privat slekts-stevne. En mulighet til å møte slekt, gamle barndomsvenner og andre Hemnesværingene. Selv om jeg flyttet til Oslo i 1968, har jeg fortsatt Hemnes i mitt hjerte.

Alle foto i denne teksten er tatt av Tore M. Furuhatt

Ragnhild Jensen, født 1945 på Hemnesberget. Lærerutdanning og embetseksamen i idrett. Ettårig studium i dans i England. Lærer i grunnskolen i tre år. Førsteamanuensis i dans og kroppsøving ved Høgskolen i Oslo, avdeling for lærerutdanning fram til 2007. Var første leder for organisasjonen Dans i skolen (DiS) som startet i 1983. Etablerte dans som en kompetansegivende videreutdanning i allmennlærerutdanninga i 1984 ved Oslo lærerhøgskole og ledet dette studiet til 2004. Underviste før dette i kroppsøving ved samme institusjon fra 1973. Har skrevet flere fagartikler, vært medredaktør på temanumre om dans i tidsskrifter og bidratt på en rekke konferanser i inn- og utland innenfor fagområdet dans.

NOEN KJENTE NAVN SOM HAR VÆRT INNOM HEMNESJAZZ

Frode Alnæs - 1996
Lill Lindfors i 2004 og i 2017 (fylte kirka begge ganger)
Svenn Asmussen
Karin Krogh
Morten Gunnar Larsen - Ragtime - 2008 (og flere ganger)
Paulo Freso (italiensk trompetist) - 2006
Etienne M'bappe - 2006
Balkan Band (fra Serbia) - 2006
Vidar Busk - 2008
Brass Brothers - i 2000 og i 2014
The Real Thing (flere ganger)
Erling Wicklung (både som musiker, seminarleder og konferansier)
The Real Group - 2013 (svensk vokalgruppe i verdensklasse)
Jarle Bernhof - 2009
Noora Noor - 2010
Tonje Unstad - 2011
Jon Balke - 2011
Magnolia Jazzband
Sinne Eeg - dansk jazzvokalist
Hekla Stålstrenga - 2012
Hilde Louise Anbjørnsen - 2012
Odd Børresen - 2012
Knut Reiersrud - 2012
Arild Andersen (flere ganger - og kommer hit i april)
Farmers Market - 2013
Brødrene Bremnes - 2013
Ytre Suløen - 2013
Bjørn Eidsvåg - 2014
Ole Paus - 2015
Asmund Bjørken - 2015
Ola Kvernberg - 2015
Stian Karstensen 2015 (pluss flere ganger)
Eric Bibb Ale Møller - 2015 og 2019
Freedom Bremner - 2015
Haakon Graf - 2015
Jan Erik Wold - 2016

Mbappe - 2016
Georgie Fame - 2016 (og en gang tidligere)
Per Mathisen - 2016 (og ved flere andre anledninger - etterspurt bassist over hele verden)
Sigrid Brennhaug - mange ganger
Ellen Andrea Wang - 2017
Marte Valle - 2017 på Lapphella
Sirkus Salto Mortale - 2017
Sigvart Dagsland - 2017
Bill Evans - Per Mathisen 2017
Linda Eides Melodi Grand Jazz - 2019 (verbalshow +)
Milenburg Joys Jazz Quintet - på Lapphella - og i Jazzgudstjenesten 2019
Hedvig Mollestad Trio - 2019

Kari Fjell

Hjemmet ved fabrikk

Minner fra barndom og ungdom

Alt var borte. Jeg visste at huset var revet for mange år siden, men hvor var Fjordveien? Hvor var Herøen kolonial hvor jeg hadde min første sommerjobb? Stensets butikk hvor jeg første gang så TV? Krysset hvor vi tok bussen til byen, og hvor Leif, stor og rund, sto og ristet på hodet og sa morn Kari? - jeg var litt redd for ham. Hvor var Adminiet, herskapshuset hvor de fine gjestene til Hydro fikk bo og spise, og kanalen som skar seg gjennom Herøyahalvøya fra Gunneklevfjorden til Frierfjorden? Alt var borte. Det eneste jeg kjente igjen var «nybygget» -Herøyahuset – bygget i 1959 som et velferdstilbud til de ansatte på Hydro, med selskapslokaler, restaurant og kino. Det var altså blitt stående.

Høsten 2018 var jeg på en Telemark-tur for å studere gamle folkedrakter og fant på å bile innom Herøya på vei hjem. Jeg bodde der de første årene av livet og det var tredivet år siden jeg hadde vært der. Det ble et lite sjokk. Da jeg kom hjem googlet jeg Herøya og fant kart og filmer. Eidanger Salpeterfabriker ble i 2002 utviklet til Herøya Industripark. Industriområdet har spist seg utover og selv kanalen ligger nå innenfor området.

Da Hydro startet Eidanger Salpeterfabriker i 1929, utviklet Herøya seg til et industrisamfunn, og mine besteforeldre flyttet dit fra Hydro på Rjukan. De fikk tomt gjennom Hydro og startet byggingen av det som ble mitt første hjem.

Huset var en tomannsbolig. Det var en økonomisk løsning. De første årene leide bestemor og bestefar ut 2. etasje, men da mamma og pappa giftet seg etter krigen, og jeg ble født i 1946, bodde vi i 2. etasje. Vi bodde der til pappa startet jusstudier og fikk jobb i Oslo. Da var jeg tre år. Men i alle ferier var vi tilbake, og mange av de sterkeste minnene jeg har fra barndom og ungdom er fra Herøya.

Villvinen ble raskt fjernet da jeg oppdaget et lite dyr (mus) på bokhyllen i stuen vår i 2. etasje.

Vi bodde like ved hovedporten til Hydro, kanskje bestefar sikret seg en av de første tomtene som ble lagt ut. Huset var rødmalt med halvvalmet tak, halvmånevindu, veranda i 2. etasje og glassveranda nede. Jeg syntes det var finere enn alle de andre husene i Fjordveien.

Haven var også den fineste. Bak huset var det frukttrær, og langs husveggen hadde bestemor bed med floks i tre rosafarger som jeg fikk plukke og sette i den store keramikkvasen. De luktet sterkt og godt på en gang. Vasen hadde motiver av damer i fine farger. Jeg har den i det

Bestemor hadde fått vasen i bursdagsgave og likte den ikke så godt som jeg gjorde.

gamle sommerhuset vårt på Hvaler nå.

Foran huset var det en grusvei og gressplen med plass til havemøbler og det var bærbusker. Jeg fikk spise stikkelsbær, men solbærene passet bestemor godt på. De skulle bli saft. Bestemor var veldig snill, så når hun en sjelden gang sa nei, hørte jeg på henne. Mot veien ved glassverandaen var bestefars bed – gladioler, kjempestore. De var han veldig stolt av.

Bestefars gladioler og epler

Han var også stolt av de podete epletrærne hvor han hadde fått frem flere sorter epler på ett tre.

Jeg var med når en liten kvist ble limt på med podevoks. Så fikk treet grener med grønne, store, eller helt røde epler - og de beste - de små, saftige som smakte som pærer. I mange år syklet bestefar til Porsgrunn med en stor kasse epler, polstret med ukeblader, som han sendte med toget til oss i Oslo. Det var fest!

På nedsiden av huset var det en jordbæråker og på den andre siden av åkeren bodde Øyvind, min første venn. Vi løp gjennom jordbærene til hverandre så snart vi hadde mulighet. Øyvind ville ikke spise og mammaen hans gjorde alt for å få i ham mat. Øyvind – vil du ha brus? Vil du ha boller? Skal jeg steke vafler? Sjokolade? Jeg sto

spent ved siden av for jeg visste at jeg også fikk hvis Øyvind ville ha noe. Nei, nei, sa Øyvind og ristet bestemt på hodet.

Bestemoren, fru Jørgensen, var det som ble kalt «kokekone», hun lagde mat til andre når det var selskap. Hun var stadig frempå med gode mattilbud. Det hjalp ikke. Maten vokser i munnen på ham, sa mammaen til Øyvind. Jeg tenkte mye på det. Hvordan vokste den? Kunne jeg se det? Den beste leken var med vann. Vi hadde vaskevannsfat på taburetter og sølte og koste oss. Mamma ble nok lei av vannsølet, og kanskje var hun opptatt av at jeg ble våt og kald. En dag sa hun: nå kan dere leke med tørt vann. Jeg tenkte mye på det også.

Da vi flyttet inn i 6. etasje i Mariegate på Majorstuen, var Øyvind den jeg lengtet etter og drømte om om natten. Vi var ferievenner til vi ble 10-12 år. Deretter tok venninner over.

Herøen kolonial lå like over veien. Bestemor og bestefar handlet på bok og betalte en gang i måneden. Jeg var ofte med i butikken og så at alt ble skrevet ned. Jeg forsto at det gikk an å handle uten penger og var mange turer i butikken og kjøpte sjokolade. Skriv det i boken, sa jeg. Ingen oppdaget noe før måneden var slutt, og da kom oppgjøres time. Det hadde jeg ikke tenkt på. Så flaut! Men jeg forsto også at de voksne var litt stolte fordi jeg hadde oppdaget hvordan man kunne handle.

Hver onsdag ble det likevel sjokolade. Da var det ukeblad- dag. Jeg ble sendt til Herøen kolonial for å kjøpe Allers, Hjemmet, Illustrert og Alle kvinner – og sjokolade. Rart at det ble tid til å lese alle de ukebladene. Bestefar kom ofte syklende fra biblioteket med en stor bunke bøker. Men bestemor var en effektiv dame. Hver morgen gjorde hun husarbeidet i en hast for å kunne sette seg ned å lese.

Da satt hun i den gamle sofaen med bena på en dragestol. Bestemor hadde dårlige ben, og hvis jeg kjedet meg, snek jeg meg bort og tok på tærne hennes. De lå så rart oppå hverandre. Ikke særlig hyggelig gjort mot bestemor som satt fordypet i Hamsun. Det samme kunne jeg finne på når hun hvilte middag.

Bestemor likte å pynte seg og var alltid stilig kledd. På soveværelset hadde hun et toalettbord med ovalt speil og mange skuffer. De var det morsomt å undersøke. Jeg fant kjeder og nåler og hårpynt. Parfymeflasken i mørkeblått glass synes jeg var spesielt fin. Bestemor likte ikke at jeg rotet i sakene hennes. Men litt parfyme fikk jeg prøve, under oppsyn.

Reveskinnet – med hode - fikk jeg også prøve. Tror bestemor hadde arvet det fra sin mor.

Som første barnebarn fikk jeg nok mye oppmerksomhet av stolte besteforeldre. Da det var tombola, vant jeg masse, blant annet en liten, lyseblå elefant i voksdukstoff. Tenk å ha et barnebarn med så mye vinnerlykke. Hvordan kunne det gå til? Jeg var så liten at jeg fikk se ned i trommelen. Jeg tok de det sto noe på, sa jeg. De var imponerte. Jeg ble stolt!

Bestefar var formann og arbeidet ikke nattskift, men sto opp tidlig. Vi to spiste alltid frokost før de andre sto opp. Vi satt ved kjøkkenbordet med lav sol inn gjennom det store kjøkkenvinduet, bestefar i rutete skjorte og med pipe i munnen, jeg i flanellspysjamas med brødskive med eplemos. Vi hadde viktige samtaler. Vi planla bygging av dukkestue, eller lekestue som vi kalte det. Bestefar bygget. Det ble et fint,

lite, rødmalt hus med veranda og ordentlig polstret sofa og et lite bord. Bestemor sydde gardiner. Jeg likte meg godt der. Det eneste skår i gleden var klypedyrene. I ungdomstiden var lekestuen til og med egnet til guttebesøk. Da besteforeldrene mine var døde og min ugifte onkel Per bodde i huset, ga han bort lekestuen min til noen venners barn, uten å spørre meg. Det ble jeg lei meg for. Lekestuen tilhørte bestefar og meg. Som erstatning fikk jeg bestemors gamle mokkaservise fra Porsgrund porselæns Fabrik.

Bestefar var utdannet skomaker og kunne lage sko. Han malte også bilder.

Bestefar smurte ofte brødkiver til meg. Han var spesielt fornøyd når han lagde brødkiver med smilende egg som han hakket opp i små terninger. Kari liker best min mat, sa han.

Han var aktiv for å få bygget kanalen. Den ville bety en mye raskere vei ut til Frierfjorden, Brevik og skjærgården. Kanalen ble bygget i 1954. Vi var ofte på båttur til øyene ved Brevik. Bestemor var ikke med for hun hadde vannskrekk. Selv om hun var fra Risør, kunne hun ikke svømme og jeg husker ikke at hun badet. En gang det var veldig stille, nydelig vær, lot hun seg overtale til å være med på båttur. Da gikk vi på grunn.

Det var en populær søndagsaktivitet å sitte ved kanalen og se båtene komme hjem fra søndagstur. Her står søsteren min og jeg med en stolt bestefar like etter åpningen.

Onkel Per, mammas yngste bror, var også en del av barndomshjemmet. Han studerte i Sverige, men kom hjem i sommerferien. Da hadde han med seg spennende saker: bokser med annanas, svære polkadotkjærligheter og en gang to store dukker: med blå øyne til søsteren min og med brune øyne til meg. Han kom kjørende med motorsykel med sidevogn. Og han hadde et flott fotoapparat. Hvis han og jeg var på bytur, kjøpte han alt jeg så på og synes var fint. Selv om jeg tenkte at han sikkert var rik, ble det nesten for mye av det gode for meg. Jeg fant ut at jeg ikke måtte si mer om hva jeg likte.

Da jeg ble ungdom, ordnet bestemor sommerjobb til meg i Herøen kolonial. Da lærte jeg å vaske gulv. Fjelldalen var likevel en veldig snill sjef. Det var gøy å ekspedere over disk og veie opp mel fra skuffer, male kaffe og skjære ost med ståltråd. Det eneste jeg ikke fikk gjøre, var å åpne kjellerlemmen og hente salt sild i tønna som sto der. Var han redd for silden eller meg?

Året etter skaffet jeg meg selv sommerjobb i kiosken. Det var enda morsommere. Ungdom hadde kiosken som samlingsted, så jeg pyntet meg litt ekstra når jeg gikk på jobb. Gutta hadde ofte ikke penger til å kjøpe varm pølse. Da ville de ha lompe med sennep og ketchup. Ellers gikk det i kulekoe (kuletyggegummi) - morsomt navn, synes jeg.

Selv om vi bodde på Herøya til jeg var tre år og var der stadig, har pappa ingen plass i minnene derfra. Han var mye borte i de første årene, i marinen med minesveiping og på sjømannsskole i Bergen. Han var aldri med på våre feriebesøk. I hans ferie var vi ikke på Herøya.

Mamma følte at hun kom hjem. Både mamma og bestemor strikket Mariusgensere til Marius Eriksens butikk i Oslo og hadde mye hygge sammen. Mamma stortrivdes med bærplukking, sylting og kaffeslabberaser hos gamle venninner. Som liten fikk jeg av og til være med og likte det godt. Det vanket deilige smørbrød. Italiensk salat var populært og var min favoritt. Jeg synes det var spennende å høre på hva de voksne snakket om. Små gryter har også ører, sa mamma rett som det var. Hun brukte stadig alle slags faste uttrykk: det er mørkest før daggry, bak skyene er himmelen alltid blå, man har ikke fred lenger enn naboen vil, det går en nemesis.

En sterk verdi i barndomshjemmet mitt var avholdssaken. Bestemor og bestefar var avholdsmennesker og aktive i IOGT. Bestemors yndlingsbror, som var en god turner, fikk alkoholproblemer allerede i ungdommen. Hun satte som betingelse for å gifte seg med bestefar, at han ble avholdsmann. Kjærligheten må ha vært sterk nok til det. Mamma drakk også svært sjelden alkohol. Mitt forhold til alkohol er preget av dette.

Hva var spesielt med å bo ved fabrikken? Allerede som liten jente oppdaget jeg at Herøya var et spesielt sted, helt annerledes enn Oslo. Nesten alle hadde flyttet dit samtidig og det var lett å holde orden på folk: det var ingeniørene, og de andre. Ingeniørene bodde ved sjøen og hadde gressplener ned til vannet (senere bygget mange oppe i åsen, på Flåtten), noen av de andre bodde i brakkene for arbeidere eller i egne hus. Alle hadde samme arbeidsplass, og jeg oppfattet at ingen var fattige. Som 15-åring i Herøen kolonial skar jeg ost og pakket varer til fru ingeniør Fleicher og fru ingeniør Trosby.

I kretsen rundt min mor var det få av jentene som tok utdanning, mens guttene begynte på høghskolen i Trondhjem og ble sivilingeniører. Blant mine venner var det mange som dro til Oslo og begynte å studere. Blant dem ble jeg vitne til en politisk bevissthet som jeg ikke kjente fra venner i Oslo.

Da jeg var liten, var oppmerksomheten på sikkerhet noe helt annet enn nå. Fra huset vårt så vi rett på den store, høye pipen hvor det steg opp plommegul røyk. Når det var lite vind, slo røyken ned, og en søtlig lukt omga oss. Det luktet Hydro. Gunneklevfjorden var helt turkisblå. Bestemor, mamma og jeg tok ettermiddagskaffeturer til Skjæret. Det lå i Frierfjorden og der badet jeg, akkompagnert av klakkingen fra vaggene som passerte over oss. De var på vei fra Kjørholt til fabrikken med kalkstein. Ikke hyggelig å tenke på hva som ble sluppet ut fra Salpeterproduksjonen like ved badeplassen.

Den gangen synes jeg aldri det vi opplevde fra Hydro var skummelt eller ekkelt. Det var tvert imot av og til spennende. Jeg likte å stå ved veien og se på det lange toget av arbeidere som kom fra skift. Bare menn, unge og gamle, slitne og glade for at mat og fritid ventet. Ingen tok notis av meg. Bare når vi hadde basar.

Det gjorde inntrykk da jeg denne hustrige høstdagen var tilbake og oppdaget at mitt barndoms sted har blitt helt forandret. Heldigvis kan vi selv gjenskape steder som er viktige for oss. Kontakten med besteforeldre, tid sammen med voksne, trygge omgivelsene som kan utforskes på egenhånd og mestres, verdier og positiv stemning -

og for meg å delta i et annet samfunn og ha en annen rolle blant vennene der enn blant vennene i Oslo - alt dette er blant de tingene som gir verdi til minnene fra mitt første hjem.

Kari Fjell. Født i Porsgrunn, vokst opp i Oslo. Lærerutdanning fra Sagene lærerskole, forsøkslinje. Norsk grunnfag fra UiO. Pedagogisk embetseksamen (cand. Paed.) UiO. Yrkeserfaring: lærer i grunnskolen, 12 år redaktør/redaksjonssjef i fagbokforlag, mer enn 20 år pedagogikk lærer ved allmennlærerutdanningen HiOA.

Anne-Lise Høstmark Tarrou

Anes reise gjennom barndom- og ungdomsår

De første barneårene

De sju og et halvt første årene av livet bodde vesle Ane og familien hennes på en ganske stor øy på Nord-Vestlandet.

Bombeangrepet

Hun var tre og et halvt år gammel da hun opplevde et bombeangrep på øya. Det viste seg å være rettet mot radiostasjonen der. Folk som var hjemme da sirenene gikk, måtte evakueres til en tom gjødselkjeller i en nybygd låve et stykke unna. Mor og lillebror fikk skyss av en nabo, mens vesle Ane måtte sitte bak på sykkelen til en ung gutt, Jon, som bodde i samme hus som henne. De var redde begge to.

Ane husket godt at hun var veldig redd før de kom fram og hun så mor og lillebroren igjen. Redselen satt i henne også etter at de var vel fremme i den tomme gjødselkjelleren, for der satt også voksne og gråt, for det meste mødre med små barn, men også flere eldre.

Hun husker også at mor ba folk ta seg sammen av hensyn til barna som var der. Det var jo først og fremst små barn som var kommet da alarmen gikk, for de større barna som gikk på skolen, var nok i sikkerhet der. Og far var sannsynlig på jobb, antagelig ute i båt akkurat da alarmen gikk. Det gjorde også angrepet mer utrivelig.

For Ane ble denne hendelsen det første viktige minnet hun husket, fra så tidlig i livet, og som hun aldri glemte. Det var veldig skremmende da det skjedde. Samtidig ble denne hendelsen etter hvert også et godt minne, om en mor som var modig i en svært vanskelig situasjon; et minne som skaket hele lokalsamfunnet lenge etterpå – ja, etter hvert som hendelsen ble kjent, rystet folk i hele landet.

Lekeplassen

Det var ganske flatt der - på den øya de bodde, ute i havgapet. Det var mange mindre øyer som til sammen ble til kommunen Ane bodde i. Midt på øya hennes var det et lite berg. Det så ut som det kunne være laget i skiferstein. Der var det små hyller som det var fint for småjenter å sitte på i solveggen, særlig når de satt i le for vinden, Ane og bestevenninnen hennes, ho Mali-Solveig. Der satt de ofte og lekte med dukkene sine, spesielt på varme sommerdager.

Det var også en torvmyr i nærheten av fjellet deres. Der tok de voksne opp torv med store spader med lange og høye kanter av metall, som gjorde det lett å fange opp fuktig torv og lage lange torvkubber. Først lagde de vedskier av torvskiene, som først måtte legges utover på bakken for å tørke i vinden. Underveis måtte de snus forsiktig så de ikke datt fra hverandre. Etterpå, når de var blitt passe tørre, ble de stablet og satt

sammen til små hus, og sto slik i vinden, til de var så tørre og faste, at de kunne tas inn og brukes til brensel i ovnen gjennom vinteren og utover våren etter.

Når de voksne hadde gått for dagen eller hadde pause i arbeidet, tok de to småjentene og bar med seg et lite lekespann fullt av våt torv. De satte seg godt til rette med spannet mellom seg på steintrappa si, og bakte skittkaker som de formet til flotte kaker, som de pyntet med gule kronblad fra en enslig soleie som sto der i nærheten, så gul og fin.

Det var solskinn, det var nesten sommer, og jentene var glade og stolte over kakene sine, dukkene og leken. Alt var fint og det luktet så godt av fuktig torv midt i solskinnet og leken med dukkene. En tid som sto stille og gleden var her og nå.

Bursdagsselskapet

Vesle Ane, hadde begynt på skolen i slutten av august i 1944. De var ni i klassen, fire gutter og fem jenter.

En av de siste dagene i august kom en av jentene til skolen i en fin rosa kjole og en stor rosa sløyfe i det lyse, krøllete håret. Det fine håret hadde lange lokker og gikk langt nedover ryggen. Du verden så fin hun var. Alle så beundrende på henne med de fine klærne og håret. Hun hadde bursdag den dagen, og viste seg fram i den nye kjolen moren hadde sydd til henne av en gammel gardin, for det var jo krig og lite å sy av. Det brydde ikke barna seg om. De bare syns hun var flott.

Noen uker senere hadde vesle Ane også bursdag, og ble 7 år hun også. Noen dager før bursdagen sin hadde Ane tenkt ut at hun ville be alle jentene hjem til seg; og som tenkt, så gjort.

Da dagen kom, hadde hun ennå ikke funnet en passende anledning for å fortelle mor hva hun hadde gjort. Hun ble etter hvert mer og mer engstelig ved tanken på at dette kanskje ikke var riktig. Denne tanken blandet seg med en stigende uro for hva hun skulle si til mor, som hun absolutt måtte fortelle det til, at hun hadde bedt alle jentene hjem til seg på ettermiddagen, på bursdagen sin.

De fire andre jentene i klassen kom fint pyntet alle sammen, og det ble vanskelig for Ane å ikke si det som det var, at hun hadde invitert dem. Hun var veldig urolig, så bort på de andre jentene, og så over til mor, og lurte på hvordan hun ville ta dette påfunnet. Lettelsen hennes var stor, da mor med et stort, varmt smil sa: hjertelig velkommen alle sammen! Nå går jeg og steker vafler og koker kakao til dere, mens dere koser dere og leker sammen inne i stua.

Bursdagsselskapet gikk fint, og alle var glade. Ane husker særlig måltidet som en ekstra koselig stund. Det ble et vakkert minne, som har fulgt henne, gjennom hele livet. Ikke minst om en mor som beholdt roen og viste stor raushet, stilt overfor en ny og helt uforutsett situasjon der og da. Ane husket etterpå at hun var veldig stolt av moren sin, og takknemlig for at hun ikke røpet påfunnet hennes med et eneste ord, da jentene var

der. Heller ikke bebreidet hun henne etterpå. Kanskje var hun like gjerne litt stolt av den tiltaksomme jenta si, samtidig som de også senere snakket sammen om at det hadde jo vært greit å være forberedt på at jentene skulle komme. Men helt uten noen form for bebreidelse, verken da eller senere.

Ho Anna

Ho Anna, som alle kalte henne, var lærerinne i bygda, på den vesle skolen midt på øya, der Ane hadde begynt, høsten 1944. Der hadde Anna vært lærer i 30 år, og nå hadde hun denne førsteklassen, det siste året sitt som lærer, før hun skulle bli pensjonist. Både skolebarna, foreldrene deres og alle andre i bygda var svært glad i denne ualminnelig dyktige og kloke lærerinnen. Som lærerinne for Ane og de andre barna i førsteklassen det året, var hun helt uvurderlig. I tillegg til de vanlige skolefagene tok hun barna med ut i naturen og fortalte dem om fugler og fisker, om flo og fjære og om husdyrene de hadde rundt seg. Ho Anna satte elevene i gang med å tegne det hun hadde vist dem, eller fortalt om. Barna fulgte godt med i undervisningen hennes og fikk fine minner for livet.

Tidlig på høsten i 1944 opplevde Ane og klassen en helt spesiell hendelse. En skarp lyd som skremte dem, viste seg å være et bombevarsel. Det viste seg videre å være et norsk lasteskip som var blitt bombet på vei mellom øyene der ute, til en av byene i området. Skipet ble ved en misforståelse bombet av engelskmenn som trodde det var tysk og tilhørte fienden i krigen. Folk snakket lenge om det etterpå.

Anna tok barna med seg ned i kjelleren på skolen. Den var full av sandsekker foran alle vinduene. Der kjente de seg trygge, og etter en stund kunne de gå opp igjen til klasserommet sitt. Anna hadde passet godt på dem, og skapte ro rundt dem. Vel oppe i klasserommet igjen, snakket de sammen om det som hadde hendt. Ho Anna sendte dem ikke hjem, før alle var sikre på at det var trygt og godt å gå fra henne.

Anes 10 måneder i besteforeldrenes hus

Hit kom Ane og familien hennes en desemberdag i 1944 med alt de hadde av ting til hjemmet. Her ble nøre kvisten bosted for dem de neste 10 månedene, til ut i juli 1945, og krigen var slutt. Rommet var stort. Nøre kvisten ble både soverom og oppholdsrom for familien. Der kunne de pakke ut noen nyttige ting til bruk i hverdagen. Ane og lillebroren synes det var riktig trivelig på nøre kvisten. Den ble koserommet deres, særlig før leggetid.

Førjulsstrid og juletid

Ane og familien var ellers en del av storfamilien, med besteforeldrene, fars eldste bror, som nylig hadde tatt over gården, og hans familie. Der bodde også fars to ugifte søstre, Anes tanter, som hun var spesielt glad i. I dagliglivet var de 11 mennesker til måltidene på gården. Og livet var godt.

Førjulstiden var en fin tid for Ane og broren, med mye forventninger knyttet til en travel førjulsstrid for de voksne, og etterpå julefeiring med mange mennesker, god stemning og godt å være. Dette husker den da litt over sju år gamle Ane, som en veldig hyggelig tid, Det var lunt og trivelig!

Da julekvelden endelig kom, ble det mye god mat, julesanger og gang rundt juletreet. Gå rundt juletreet hjemme var nytt for Ane, annet enn på juletefest, for ute på øya nådde de ikke rundt treet, da de alltid bare var fire på juleaften. Julegaver var det lite av. Det var jo fortsatt krig. Litt godsaker ble det likevel, med hjemmelagde karameller, småkaker og en stor appelsin på deling mellom barna. I tillegg vanket det hjemmestrikkede lange, grå ullstrømper til barna, fra bestemor, som hadde strikkemaskin. Det fikk Ane og broren hennes og alle kusiner og fettere som gamle Ane var bestemor til.

Barna var ikke bare glade for strømpene, for de klødde, særlig før første vask. Men foreldrene syntes dette var en flott og varm gave til bruk i den kalde årstiden. Strømpene ble festet med en stropp mellom yttersiden av hver strømpe og yttersiden av et «liv» som var laget til slik bruk. Hele vinteren gjennom måtte Ane og broren gå med de nye strømpene som klødde, men som samtidig hjalp dem å holde varmen på sure vinterdager.

Den nye skolen

Rett over jul da skolen startet igjen, skulle vesle Ane fortsette i første klasse i den nye bygda, sammen med de barna som hadde startet der om høsten, mens hun bodde på øya. Hun kjente også noen av barna fra før og onkelen hennes var lærer på stedet. Skolen lå heller ikke langt fra bestefarsgården. Ane gledet seg mye til å fortsette på den nye skolen.

Det ingen kunne forutse, var at den nye jenta i første klasse på skolen, etter en ukes tid, kjente seg veldig uvel. Hun var skikkelig lei seg for at hun en dag var så syk, at det var ikke annet å gjøre enn å gå hjem fra skolen. Om ettermiddagen samme dagen, sendte foreldrene bud etter distriktslegen. Han kom, lyttet på brystet hennes og mente at hun hadde fått influensa. Familien slo seg til ro med det, og ventet en uke, uten at Ane ble bedre, men heller verre.

Da uken var gått, og Ane fortsatt var hjemme fra skolen, ble legen tilkalt på nytt. Han kom ganske raskt, og da han åpnet døra, stoppet han uten å gå helt inn i rommet, før vesle Ane hørte han si: Her lukter det difteri!

Hun ble vettskremt, for hun hadde hørt om mennesker som døde av den sykdommen, og at det også gjaldt barn. Hun var så redd at hun gjemte seg under dyna, lå musestille og tenkte: Nå skal jeg dø! Hun var helt lamslått. Både mor og far kom bort til henne og prøvde å trøste henne, før de gikk tilbake og satte seg på hver sin stol.

Lillebror tror Ane en av tantene tok seg av, og far ble snart opptatt med å skaffe syke transport til byen. Etter en kort stund hørte hun mor synge med den klare, lyse

stemmen sin, salmen: Jeg så ham som barn med det solrike øye, i regnbuens glans på de hjemlige høye; osv. osv. ...

Sykdom

Kort etter legevisitten ble Ane kjørt i sykebil til lasarettet i Molde. Dit kom alle som hadde difteri. Andre fra familien hennes kom også etter til sykehuset, men de var bare smittet, som far og lillebror til Ane, bestemor og en av tantene. De var ikke mye syke, men måtte være på sykehuset for behandling, til de ble helt friske igjen, og for at de heller ikke skulle smitte andre. De kunne være oppe og gå rundt, men hadde ikke lov til å gå ut av huset.

Men vesle Ane var veldig syk, da hun kom til sykehuset. Kjente seg slapp og ville bare sove. Men sykehuset hadde fått inn mange med denne sykdommen akkurat da, og de mente Anes lillebror skulle ligge i senga sammen med henne. Han var ikke syk, og hoppet rundt i senga, og ville leke med Ane. Allerede neste dag forsto sykehuset at han måtte flyttes, så han ble da lagt sammen med far i andre etasje. Han var jo heller ikke syk, men bare smittet.

Anes mor hadde gått etter familien inn i gangen på sykehuset. Hun ville være sammen med sine nærmeste. Der møtte hun en fra betjeningen som med myndig stemme fortalte henne, at hun ikke kunne være inne i sykehusboligen, men måtte gå ut. Hun ble vist til vinduet på rommet til jenta si. Der kunne mor stå utenfor huset og se inn i rommet til Ane, som kunne se henne igjen fra innsiden. Så der kunne de stå på hver sin side av veggen og vinke til hverandre, sa de. Mor syns ikke dette var noen god løsning, men hun ble med myndig fasthet, nok en gang, bedt om å gå ut igjen.

Før hun gikk, hørte Ane mor si: «Jeg vil være her, for jeg har alle mine her!»

Etterpå sto hun utenfor huset og vinduet til Anes rom. Der sto de på hver side av vinduet, Ane og mor, og vinket til hverandre og gråt begge to, lenge.

Ane ble langsomt friskere, men det tok tid før hun kunne komme hjem igjen. Tre ganger hver dag fikk hun en stor sprøyte med en ubehagelig væske satt inn i baken. Resultatet av sprøytene ble registrert hver gang, og gitt et pluss eller minus. Lenge syns hun det var tre pluss, to pluss og en minus, to minus og en pluss osv... Først da hun endelig oppnådde tre ganger minusresultat etter hverandre, var hun frisk nok og kunne komme hjem.

Maten på lasarettet likte hun bedre og bedre ettersom hun ble friskere. Spesielt godt likte hun det grove tyske brødet de hadde, med nypesyltetøy på. Nypesyltetøy likte hun også godt etter hun kom hjem fra difterisykehuset, og det fortsatte hun også med lenge etterpå. De første dagene hjemme var veldig hyggelige. Det var slutten av januar 1945, og Ane gledet seg mye til å fortsette i første klassen på den nye skolen.

Ettersykdommer

Kort tid etter at hun kom hjem fra difterisykehuset, gikk det ikke lenge før Ane fikk tre former for ettersykdom, som de kalte det. Det ble tre verkefingre og vannkopper, som begge gikk ganske fort over. Men en smertefull indre ørebetennelse ville ikke gi seg med matoljeomslag.

Det ble nytt sykehusopphold med innleggelse på St. Carolus katolske sykehus i Molde, med leger som var spesialister på øre, nese, hals- problemer. Her måtte Ane skifte til sykehusklær og ble lagt i en seng som skulle være hennes på sykehuset. Hun ble først grundig undersøkt og et par dager senere ble hun operert.

Operasjonsdagen ble hun vekket tidlig på morgenen og kort etter trillet inn på operasjonsrommet. Der fikk hun snart en stor, tung maske lagt over ansiktet og hodet og bedt om å puste dypt inn og telle bakover fra hundre. Hun ble redd, men ville også gjøre som hun var bedt om. Masken luktet vondt, var tung og hun kom bare noen få tall bakover før hun sovnet. Hun husket etterpå at hun hadde drømt at hun falt baklengs utfor kaia på brygga nede ved sjøen hos besteforeldrene.

Da hun våknet igjen, var hun tilbake på det rommet hun først hadde fått. Men hele hodet hennes var tullet inn i en stor hvit bandasje, så bare øynene, nesen og munnen, og det friske øret syntes. Hun var kjempetørst, men kunne bare av og til få en teskje med lunkent sukkervann hele den første dagen. Etter hvert ble det stadig flere munnfuller med sukkervann, før hun kunne begynne å spise mer og mer litt etter hvert. De første dagene var hun veldig uvel, hadde mye vondt og hun savnet foreldrene, som ikke fikk lov å besøke henne denne første tiden.

Her møtte lille Ane nonner for første gang i sitt liv. Hun var først sjenert overfor dem, men skjønnte fort at de var snille og hyggelige, og visste ikke hva godt de skulle gjøre for henne. De ble mange ganger gode trøstere når hun lengtet hjem eller hadde vondt etter den store operasjonen hun hadde gjennomgått. De forsto henne, og hun fikk tillit til dem, selv om hun også synes de så rare ut i klærne. Det var trygt rundt dem, selv om de ikke kunne erstatte mor og far, som hun savnet mye, mest den første tiden.

Da sykehuset etter to uker tok ut stingene på operasjonssåret, sprakk hele såret opp igjen. Det hadde ikke grodd i det hele tatt og verket mye. Da begynte en tid der sykepleiere først rensket grundig det åpne såret, og deretter stappet sterilisert gass inn i det og skiftet bandasje ofte. Legene kom rett som det var og så etter at såret grodde, og det gjorde det heldigvis, sakte men sikkert, innenfra. De lange remsene med gasbind som ble dradd ut av såret, ble vasket grundig og sterilisert, før de skulle rulles sammen til nye, passe lange ruller, klare til å brukes på nytt.

Ane hadde som jobb å lage pene ruller av rene, nyvaskede og steriliserte gasbindremser. Det var viktig at hun strakk godt ut remsene i bredden, så de ble fine og glatte før hun lagde passe lange ruller av dem. Hun likte dette arbeidet og fikk mye skryt for måten

hun gjorde jobben på. For Ane ble dette en aktivitet som ga henne følelsen av å mestre i en ellers nokså ensom og monoton tilværelse.

Da Ane kom hjem fra det katolske sykehuset, hadde hun vært der sammenhengende fra slutten av januar og fram til starten av juni i 1945. I den tiden ble hun stadig bedre, og kunne gå tur med nonner inne i sykehushagen. Når sola skinte kunne hun leke i hagen også, mens nonnene snakket sammen eller pratet med henne. Det var hyggelige stunder og Ane gledet seg over finværsdagene, når vårsola skinte.

Fredsdagene 7. og 8. mai 1945 og tur til byen med nonner

Ettermiddagen 7. mai 1945 glemmer Ane aldri. Hun var inne på rommet sitt, da en nonne kom småløpende inn til henne og opprømt sa det var blitt fred, og folk holdt på å rive ned og kaste blendingsgardinene sine. Hun gikk til vinduet og ba Ane komme etter og se selv. Her så de noe de aldri hadde sett før. Over alt var det blendingsgardiner som ble revet ned og kastet ut av hus og ned i hager og ut på gatene.

Dette må vi gå ut og se på, sa nonnene, og Ane fikk lov til å være med ut. Men først måtte hun ha på seg en trekantet svart lapp over det høyre øret, så hun ikke skulle bli kald på det. Lappen hadde ett bånd ut fra hver kant – ett som gikk bak nakken og over til venstre siden av halsen; ett som gikk foran halsen under haka og også over til venstre siden av halsen; og ett – litt lengre, som gikk rett over hodet hennes og kom ned på venstre siden, det også. Her ble båndene samlet til en fin sløyfe på venstre siden av hodet. Hun synes sløyfa var litt rar, men også litt fin. Utstyrt med dette hodeplagget gikk hun til byen sammen med nonnene, som leide henne mellom seg i de folksomme gatene.

Dagen etter, på den egentlige fredsdagen, 8. mai 1945, var det ny tur til byen.

Da var det også mange ute og det var god stemning i gatene, og Ane gikk der mellom de to samme nonnene, som leide henne mellom seg, akkurat som dagen før. Hun var veldig glad sammen med alle de som feiret at krigen endelig var helt slutt. Men hun savnet samtidig at familien hennes ikke var der og kunne oppleve dette eventyret sammen med henne.

Denne dagen var det også tog i gatene og musikk fra korpset som gikk først i toget. Dette var utrolig stort, og alle menneskene var veldig glade, klemte hverandre og sang til sangene som ble spilt av musikkorpset. Mange av sangene var slike som det ikke hadde vært tillatt å synge eller spille under krigen, og som alle voksne hadde gjemt inni seg under hele krigen, og kanskje bare hadde sunget av og til hjemme sammen med familien og gode venner. En av disse sangene var: Norge i rødt, hvitt og blått! som skolebarna fortsatte å synge på skolen også i årene fremover.

Gleden ved å komme hjem igjen – en dag tidlig i juni 1945

Da Ane kom hjem igjen etter vel fire måneder på sykehus, var gleden stor for både henne og resten av familien. Samtidig var hun helt i starten sjenert overfor dem, som for eksempel at hun takket ekstra pent for maten, de første fagene, som om hun var en gjest. Heldigvis gikk det snart over, og Ane kom tilbake til sin gamle væremåte. Mor

hadde likevel merket seg dette, og lurte på om hun hadde tatt skade av det lange sykehusoppholdet.

Gleden over å kjenne seg frisk, ga derimot Ane lyst til å leke og bevege seg igjen, til å være i aktivitet. På den måten kom hun seg også raskt i bedre form. Ane var igjen glad i å være ute så snart hun kunne. Hun fikk også vært sammen med de andre førsteklassingene de siste par ukene før sommerferien. Det likte hun godt, og var snart den glade, tiltaksomme jenta hun hadde vært før sykdommene.

Hun likte for eksempel ikke at noen ba henne passe på og ikke overanstrenge seg, så hun ikke ble syk igjen. Særlig mor, var ofte engstelig for at hun skulle bli syk igjen, fram gjennom den sure og regntunge forsommeren i 1945.

To steder i Trøndelag - ett år på hvert sted

Til det første stedet i Trøndelag dro Ane og familien med en stor lastebil, på en lang dagsreise fra familiegården i Romsdal og sommerferie der. Reisen gikk fint, uten å måtte over i båt eller ferger underveis, og det likte Ane godt.

Det lange gule huset

Vel fremme ved huset de skulle bo i, møtte Ane og familien en lang okergul bygning, med én hel etasje og et lavt loft over der. Her ble de møtt av en voksen mann, som viste dem rundt i huset, og ønsket dem velkommen til bygda.

Etter å ha sett huset utenfra, tenkte Ane raskt, at på loftet var det bare barn som kunne stå oppreist. Hun tenkte også at det måtte være mange spennende ting der oppe, som kunne være verdt å studere nærmere, og som kunne gi mange muligheter for nærmere utforsking for seg og broren.

I den lange førsteetasjen lå mange rom etter hverandre. Nærmest veien som gikk forbi huset, lå kjøkkeninngangen, som ledet inn til et stort, romslig kjøkken, med stor vedovn med mange åpninger til kokekar, og også én stor stekeovn, med stor hette over ovnen. Bortenfor kjøkkenet kom et par mindre rom, før den neste døra kunne åpnes inn til en stor, fin stue midt i huset.

I den stua var det to store vinduer mot solsiden i sør. I enden av det ene vinduet var det en dør ut til en stor, fin veranda. Derifra gikk en trapp i tre trinn ned til en stor vakker hage med mange ganger, flere blomsterbed og prydbusker i alle slags farger. Ane hadde aldri sett en så fin hage før.

Fra den store stuen midt i huset, var det også en gang den andre veien, mot hovedinngangen. Lenger bortover i huset, forbi den store stua med utgang både til hagen og mot hovedinngangen, lå det to mindre stuer og tre soverom.

Anes lillebror gikk seg bort der. Mor fant han gråtende et stykke unna, og tok han med seg tilbake til kjøkkenet. To måneder senere skulle han fylle seks år. Litt senere på høsten ble Ane også åtte år.

Skolen, barna og leken

Da skolen startet etter sommerferien, begynte Ane sitt andre skoleår, sammen med barna i området fra samme årskull som henne. Denne skolen lå ganske nær huset der Ane bodde, og var en ganske liten skole, mye mindre enn den større skolen som lå nærmere det sentrale tettstedet bygda, der hun også kunne gått.

Ane likte seg godt på den nye skolen sin og fant fort venninner blant de få jentene som på hennes alder i nærområdet. Hun husket skoletiden der som en fin tid, og sykdommen som hun hadde slitt med et halvt års tid som førsteklasing, tenkte hun ikke mer på. Kanskje valgte foreldrene denne skolen til henne, nettopp fordi de mente den kunne passe bedre for Ane akkurat da, så kort tid etter den langvarige sykdomsperioden hennes. Men den tenkte ikke Ane på i det hele tatt lenger.

Anes klasse hadde tirsdag, torsdag og lørdag som ukentlige skoledager og var en del av småskolen, og skolens lærerinne, ho Trine, underviste dem. Elevene i det tredje årskullet gikk også sammen med Anes årskull. Skoleprogrammet deres var litt ulikt Anes årskull sitt program, for elevene på de to trinnene i samme klasse, men det gjaldt først og fremst hjemmeoppgaver, syns hun å huske.

Førsteklassingene gikk alene det første året i småskolen, med mandag, onsdag og fredag som sine skoledager, slik Ane hadde hatt det også, da hun gikk i første klasse hos ho Anna på øya.

Barna i storskolen var også her samlet i to grupper, med fjerde og femte årskull sammen på mandager, onsdager og fredager, og sjette og sjuende årskull sammen på tirsdager, torsdager og lørdager som skoledager, og skolens lærer underviste disse to gruppene. Her kjente ikke Ane noen, kanskje mye fordi hun og familien bare skulle være der ett år, før de dro videre nordover.

Viktigst for henne her, var at hun var blitt godt kjent med jentene i klassen sin, og Trine, lærerinna deres, hadde vært veldig hyggelig og flink som lærer og alltid hjelpsom og god til å forklare, om Ane sto fast på noe. Ane ble glad i Trine og trivdes godt på den lille skolen i nærheten av der hun bodde.

Den første sykkelturen

Før de dro nordover fra besteforeldrenes hus, hadde far tatt førerkort og kjøpt seg en gammel bil til bruk på sitt nye arbeidssted. Han syns han hadde vært ekstra heldig som hadde fått lisens til å kjøpe bil til bruk på jobbkjøring. Det var stor stas med bilen for far som hadde god nytte av den i jobben, og for Ane og broren var det et eventyr bare å se den ute på gårdsplassen. De hadde jo til da bodd mesteparten av livet på en øy langt ute i havgapet, der det ikke var noen biler den gangen.

Familien hadde også fått tak i en ikke helt ny, men fullt brukbar gammel damesykel, da de flyttet fra besteforeldrenes hus. På det nye stedet skulle Ane lære seg å sykle på

den. Men først måtte hun øve. Mor var fortsatt engstelig for at hun skulle skade seg. Men Ane var full av pågangsmot og sikker på at dette skulle hun greie å lære.

Den offentlige veien som gikk foran huset deres, var også flat og ganske rett, og det var et godt sted å lære seg å sykle. Ane øvde og øvde, noen ganger alene, men mest med støtte, særlig i starten. Ane var lang for alderen og var ikke klossete heller. Både mor og far måtte ut og hjelpe henne rett som det var, men før sommeren var omme, hadde Ane klart å slippe seg og ble stadig mer stødig på sykkelen.

Men så skjedde det det som ikke skulle hende. Anes to år yngre bror syntes nok at storesøster hadde fått vel mye oppmerksomhet den siste tiden, og skryt for at hun var blitt så flink til å sykle. En ettermiddag mens Ane var i full gang med å sykle fram og tilbake på den flate veien foran huset, skjedde noe plutselig, som ikke skulle ha skjedd. Som en pil spratt lillebror rett ut i veien og dro i bagasjebrettet på sykkelen akkurat tidsnok til at Ane datt forover over sykkelstyret og falt i bakken og slo seg stygt på det ene kneet. I tillegg forstuet hun den høyre lillefingeren, som hun lenge etterpå ikke kunne strekke helt ut mer.

Mor og far kom styrtende til og lurte på hva som hadde skjedd. Lillebror sa at han bare hadde kommet så vidt borti henne, mens Ane gråt og var sint på samme tid. I tillegg hadde hun slått seg mye. Foreldrene sørget for legevisitt, og var engstelig for hvor mye skade Ane hadde fått. Samtidig måtte de også ta seg av den etter hvert angrende synderen.

Legen fant raskt ut at Ane hadde fått et stort skrubbsår på det høyre kneet. Det var mye grus i såret, som måtte renses grundig, så det ikke skulle bli betent. Etter rensingen fikk hun en stor bandasje rundt kneet. Hun skulle bevege kneet minst mulig noen dager, og måtte sitte høyt med foten og hvile den til første skifte av bandasjen ble gjort, noen dager senere. Det var kjedelig, men det gikk greit. Den høyre lillefingeren kjente hun ikke noe til de første dagene, men så begynte den å verke. Men alt i alt gikk jo denne hendelsen over med skrekken.

Den nye 17. mai-kjolen, 1946

En dag tidlig i mai i 1946 kom en barndomsvenninne av mor på besøk. Hun skulle være hos dem til over 17. mai og litt til. Mor hadde gledet seg mye, og Ane hørte de to venninnene snakke sammen om da de hadde vært syersker på moteavdelingen på Silkehuset i ungdommen og sydd de lekreste kjoler til damer som hadde råd til å få spesialsydd slike fine plagg. De mintes dette som en ekstra fin tid i livet.

Mor hadde mye å gjøre til 17.mai 1946. I tillegg til besøket av ungdomsvenninnen, skulle de også ha gjester etter barnetoget om morgenen og familiegudstjeneste rett etterpå. Men før dette, måtte hun finne fram pene klær til familien, ikke minst til barna sine. Da de møttes alle sammen med mors venninne sammen med seg for å gå i barnetoget, hadde Ane nettopp fått årets største overraskelse.

På rommet hennes hang det en helt ny nydelig sommerkjole, passe stor til henne. Den var hvit i bunnen og med store fine blomster i mange, lyse farger. Kjolen var også fin i fasongen og passet henne veldig godt. Mor var også selv fornøyd med arbeidet sitt, og fikk anerkjennende blikk fra venninnen. Og Ane hadde ikke sett så fin en kjole før, og var ellevill av glede. Hun svevet i en lykkerus hele dagen og lenge etterpå også.

Det lå noe rart i luften

Ane og familien kom til denne første trønderbygda, kort etter at krigen var slutt. Helt fra de kom dit, hadde Ane grublet på noe ved dette stedet som hun ikke forsto, men som hun heller ikke syntes hun skulle snakke med de voksne om. Det var liksom en hemmelighet der, som de voksne bar på; noe som var trist og skummelt. Ane ble selvsagt nysgjerrig, men forsto det slik at det var upassende å spørre hva det var.

Noen ganger hørte hun folk snakke sammen om hvem de kunne stole på og hvem de trodde ikke var til å stole på. Det syntes hun var rart, for hva slags hemmelighet hadde de, som ikke kunne snakkes høyt om? Igjen ble det mor som til slutt fortalte Ane at det særlig i denne bygda, var mange av bygdefolket som hadde holdt med tyskerne under krigen, og at det hadde gjort livet vanskelig for mange andre av naboene og andre også. Mer fikk hun ikke vite før de reiste derifra til neste bosted litt lenger nord i fylket. Først mange år senere hadde Ane fått vite at det under krigen hadde foregått grusomme ting i den store skogen i nærheten.

Til ennå et nytt sted - litt lenger nord i Trøndelag

Helt i slutten av juli i 1946, dro Ane og familien til det andre stedet som skulle være hjemmet deres i Trøndelag, det neste skoleåret. Kort tid etter at de hadde flyttet inn, fikk også far vite at han sannsynligvis kunne regne med å få fast stilling om ett år, men først måtte han søke. Da ville de slippe å flytte så ofte lenger, tenkte Ane, og synes det var godt å tenke på.

Samtidig tenkte hun akkurat da de skulle dra videre til nytt sted, at det hadde vært fint om de kunne bodd der de var, litt til, men det gikk ikke. Dessuten måtte de denne gangen reise videre nordover, uten å ha vært på sommerferie hos besteforeldrene. Ane tenkte likevel også denne sommeren, tilbake på den fine sommerferien hun reiste fra året før, og på de spennende fredsdagene 7. og 8. mai, med turer i byen mellom nonnene fra øre, nese, hals-sykehuset i Molde.

De dro som bestemt videre nordover i fars bil, mens tingene deres ble kjørt på en lastebil rett fra den første trønderbygda.

Flytteturen

Denne flytteturen gikk helt greit, syntes Ane. Det var den enkleste de hadde tatt, uten å måtte ta verken dampbåter eller ferger. Nei, her så Ane fine kornåkrer der aksene svaiet vakkert i sensommervinden under ettermiddagssola. De var snart klare til

innhøsting og hele reisen tok mellom tre og fire timer og alt hadde gått veldig fort og greit, syntes Ane.

Hjemmet

Da de kom fram til huset som skulle bli hjemmet deres det neste skoleåret, kom det en mann og kona hans bort og hilste på dem, og ønsket velkommen til bygda. Ane husket at de var veldig hyggelige og viste dem rundt i huset, og fortalte om de ulike rommene. Her var Ane og lillebroren mest opptatt av å få bestemt hvilket rom de skulle få til soverom. For her skulle de ha hvert sitt eget rom. Det var noe nytt, for til nå hadde de sovet i samme rom. Her understreket mor overfor Ane og broren, at dette huset var mye lettere å finne fram i, enn det de kom fra. For her var det to etasjer, med kjøkken, stuer og et kontor i første etasje, og trapp opp til andre etasje, med tre soverom og to gjesteværelser. Og viktigst for barna, sa mor og så bort på lillebror, er at det ikke går an å gå seg bort her.

Det paret som hadde tatt imot dem, bodde på en gård like ved huset de flyttet inn i, og de hadde to små gutter litt yngre enn Ane og lillebror. Det syns Ane var fint.

Skoleveien, frøken og skolebarna

Skolen på det nye stedet lå mye lenger unna der Ane og familien bodde, enn hun var vant til fra før, både da de bodde hos besteforeldrene og på det stedet de nettopp kom fra. De voksne sa det var tre kilometer til skolen.

Da skolen startet etter ferien i 1946, skulle Ane starte i tredje klasse, i den største gruppen av småskolen. Lillebror skulle starte i første klasse det året.

Da de dro til skolen første skoledag, syklet far med lillebror på baksetet, der han holdt seg godt fast i far. Det fantes ikke noe spesial-sete for barn den gangen, til å feste bak på bagasjebrettet. Anes bror kjente seg utrygg og klamret seg til far. Ane var heller ikke helt sikker på hvordan hun skulle greie seg alene på den nye skolen den første dagen, for far måtte jo følge lillebror. Her kjente hun jo heller ingen av barna fra før. Men hun sa ikke noe om det.

Men dette ordnet far. Han tok med seg begge barna sine først bort til Anes frøken og presenterte seg og barna for henne. Hun het Hanne og Ane syntes hun virket både hyggelig og vennlig og så smilte hun så koselig. Hun fikk raskt tillit til henne. Etter en kort samtale kunne far ta med seg lillebror og gå over til hans gruppe, og Ane var stolt over å kunne greie seg selv i klassen. Da far og barna møttes igjen, fortalte Ane far, at hun syns møtet med de nye klassekameratene og frøken hadde gått helt fint, og hadde til og med vært litt spennende. Det var ikke fritt for at hun var litt stolt over hvordan hun hadde greid seg på første skoledag – alene med frøken og nye klassekamerater. Etter denne første timen, var den første skoledagen også over, og alle kunne gå ut og møte foreldre og søsken.

Den gamle steinkirken og spøkelser

På det nye stedet de var kommet til, sto det en veldig gammel steinkirke ikke langt fra huset Ane og familien bodde i. Den lå fint til på en bakketopp et stykke unna hjemmet deres. Ane hadde vært inne i denne kirken noen ganger. Når hun etter hvert kunne sykle til skolen sammen med andre barn som skulle samme vei, var det fint å sykle forbi den gamle kirken, på den småkuperte veien, som gikk opp og ned og var småbakkete, noe som også gjorde det lettere å sykle til og fra skolen.

Under en omvisning ved den gamle steinkirken for skolebarna en gang, ble det fortalt at det under kirken var en stor gravkjeller, med mange graver fra riktig gammel tid. Ane syntes dette var litt skummelt, og samtidig var hun nysgjerrig på hvordan det så ut der. Etter å ha mast lenge om å få bli med ned i kjelleren og se på gravene, fikk hun endelig en dag litt lenger utpå høsten, lov til å bli med ned i den gamle kirkekjelleren, sammen han som stelte med gravene på kirkegården.

Selve gravene syns hun ikke var noe skumle. Men da de var på vei opp igjen, fortalte graveren at folk trodde at det var noen som gikk igjen, der nede, at det var noen som ikke hadde fått fred i graven og som viste seg for folk på bestemte tider i døgnet. Det kunne for eksempel være at noen hadde gått ned i gravkjelleren, en sen kveld, for å se på gravene. Det ble da sagt at det var et spøkelse som bodde der nede, og som ble forstyrret av den som kom ned i kjelleren. Da Ane hørte det, ble hun veldig redd og løp fort opp igjen i kirkerommet og deretter rett ut, så fort hun kunne. Etter det, likte hun seg ikke i den kirken.

Etter at hun hadde stått der i kirkekjelleren, med store gravsteiner og gjerder rundt, bestemte hun seg for å fortelle mor om hva hun hadde hørt om spøkelser i den gamle gravkjelleren, og at hun var blitt redd. Mor sa da med overbevisning, at det ikke fantes noe spøkelse noe sted, og at hun skulle ta det helt med ro. Men det varte en god stund før Ane ble helt sikker på at det ikke fantes noe spøkelse der i gravkjelleren under den veldig gamle steinkirken i nærheten, verken i denne eller andre kirker, sa mor. Hun tenkte lenge på det etterpå.

Lengst nord på Nordmøre - ut mot storhavet

Da det nærmet seg tiden da de skulle forlate det andre stedet i Trøndelag, ble det planlagt en reise med bil og båt til nytt hjemsted nord på Nordmøre. Denne gangen visste de også at de skulle til et sted der far hadde fått fast arbeid, så de ikke måtte flytte om kort tid igjen. De gledet seg alle til å komme til det nye stedet de skulle bo.

Reisedagen

Familien kjørte med alt de eide tidlig en lørdag morgen fra nord i Trøndelag til lengst nord på Nordmøre. Tingene deres var godt stuert sammen på lasteplanet av en stor lastebil. De kjørte gjennom Trøndelagsfylkene ned til nærmeste sted på Nordmøre, med kai til å laste tingene deres over i båt, som skulle ta dem videre til det nye hjemstedet, neste dag. Fra kaia kunne de alle sammen lett gå ombord i båten, da de skulle dra videre dagen etter.

Pianoet ble sendt direkte som spesialkolli, fra Trønderbygda til det nye bostedet på Nordmøre, uten at Ane forsto hva spesialkolli betydde. Stedet lengst sør i Trøndelag de kjørte tingene sine til, var valgt for at det skulle være lett å flytte billasten over i båt der.

Far kjørte lastebilen. Mor satt på høyre side foran. De hadde lillebror mellom seg og Ane satt på lasteplanet, innerst mellom kolloene deres, godt og trygt omgitt med fastbundne gjenstander. Hun syntes dette var stor stas, og kunne også leke med lillebroren på andre siden av vinduet til førerhuset. Farten på veien var lav, og dårlige veier var det overalt der i området. Ane husker at det mange steder vokste gresstuster mellom hjulsporene. De fikk vite at det ikke var mange biler der de skulle bo. Det var bare én lastebil, én varebil og én drosje på stedet, på ettersommeren 1947.

Etter den lange bilturen, tok de inn på gjestgiveriet på stedet, spise og la seg tidlig, for neste dag skulle de videre med båt fram til det nye hjemstedet sitt. Far hadde ordnet med hjelp til å flytte billasten over i lastebåten. Neste dag dro de videre i en stor fiskeskøyte, som kjørte dem til sitt nye hjem. Været var helt nydelig på hele turen og de fikk en tre - fire timers tur på sjøen, i vindstille og strålende sensommersol.

Velkomsten og det nye hjemmet

Da de var vel fremme og båten hadde lagt til kai, kom en høyreist mann i svart dress og hatt, mot dem på kaia. Båtmannskapet la båten fint inntil kaia og fortøyde den til fester på kaia, både foran og bak på båten. De satte opp en landgang som Ane og familien skulle bruke for å gå i land. Far gikk først i land, og gikk mot mannen, og de håndhilste på hverandre. Så kom mor og lillebror, som klamret seg til henne. Mor fikk litt støtte av en fra mannskapet, for hun var ikke så vant med sjøen som folkene dit hun kom. Til slutt kom Ane småløpende opp landgangen. Hun hadde ikke sett noen slik stige før, og syntes den var morsom, for hun kunne gynte litt på den også. Det var fortsatt strålende solskinn, slik de hadde hatt det hele veien.

Ane lyttet også til hva de to mennene snakket om oppe på kaia og det var for det meste om stedet og huset som skulle bli hjemmet deres i hele 17 år fremover, uten at de visste det akkurat, da de nettopp var kommet. Men plutselig skjedde det noe interessant. Ane hørte den fremmede mannens som tok imot dem, snu seg rundt i landskapet og med stolthet og høytid i stemmen si høyt til far: Det é fint her ja, --- når det é finvér! Dette utsagnet ble et fast uttrykk, som Ane og familien brukte mange ganger senere, når situasjonen tilsa det.

Høyvogna og de nye jentene

Få dager etter at Ane og familien var kommet i hus på det nye stedet, så Ane tre jenter som sto i et hjørne bakerst i en tom høyvogn, som nabobonden hadde tatt ut for å kjøre mer tørt høy inn på låven, før det ble regn. Ane hadde alt hilst på bonden og visste hvem han var. Han spurte om hun også ville være med å trække det tørre høyet, som han akkurat da skulle kjøre inn før han tok kvelden. Han syntes det var fint om det ble én til som var med å trække i høyet, så han fikk med seg mest mulig. Ane var også dyktig og glad for å kunne være med, for dette var hun vant med fra bestefarhuset. Ane kjente seg glad,

og hoppet opp i den tomme høyvogna og gikk mot de tre andre jentene for å hilse på dem.

Stor var hennes forundring da de andre jentene klemte seg sammen i det hjørnet der de stod, og Ane hørte dem viske sammen: «nei, ho vil vi itj varra sammens med, nei!»! Ane ble både overrasket og veldig lei seg, og visste nesten ikke hva hun skulle gjøre. Bonden hørte det de hadde sagt, og sa bare høyt og tydelig: «Slutt å tuill! No kjøre æ, og så tek vi inn det siste lasset; og som sagt så gjort.

Jentene fant fort ut at det var bare å gi opp den fiendtlige tonen, og Ane var med på hele turen, og gjorde en fin innsats. Men lei seg var hun jo en god stund etterpå. Men det gikk jo over, og det ble mange gode år med vekslende vennskap. Lunefulle jenter, sa mor, og inkluderte nok også sin egen prinsesse i det laget.

Skolen, klassekameratene og fritiden

Da Ane og familien kom til det nye hjemmet på Nordmøre, en av de siste dagene i juli i 1947, var det ennå sommer. Mot slutten av august startet Ane i storskolen, i den klassen som samlet elevene i fjerde og femte skoleåret, med mandag, onsdag og fredag som skoledager hver uke.

For Ane ble dette hennes femte folkeskole og hun skulle fylle 10 år mot slutten av september. Skolearbeidet gjorde hun som hun skulle, selv om far en gang spurte henne om hun ikke hadde lekser. Han syntes nok hun tok for lett på dem, men det syns hun ikke selv, og gode karakterer fikk hun også. Hun likte spesielt godt norsk, historie og regning, foruten gymnastikken, som var i en særklasse for henne.

På skolen ble hun også raskt godt kjent med de fem jentene i den nye klassen, særlig med de tre som gikk det samme årskullet som henne. En av dem var også fra tettstedet, som henne. De to delte en tomannspult gjennom hele storskoletiden og de var mye sammen i fritiden også.

Den tredje jenta i Anes kull, måtte i robåt fra øya på andre siden av sundet, inn til fastlandet på skoledagene. De var flere barn som ble rodd over av voksne. Det var nok ikke alltid lett for elevene, når været var dårlig, slik det ofte var, om høsten og på vinterstid.

Ane var en jente som var spesielt glad fysisk aktivitet. I storskolen hadde elevene en aktiv idrettsmann i bygda, som gymnastikklærer, både i friidrett og i skigåing om vinteren. Her var alle elevene samlet. De hadde verken gymsal, avkleddningsrom eller adgang til dusj. Vaske seg måtte de gjøre når de kom hjem. Det var også grunnen til at gymtimene alltid var lagt til siste time av skoledagen, de dagene det var gymnastikk. Ane likte godt disse timene. Om vinteren var skiturene på fjellet bak tettstedet, også et yndet turterreng.

Realskole- og gymnas-år – Langt hjemmefra

Da Ane var ferdig med folkeskolen og konfirmasjonen var over, visste hun ikke hva hun ville gjøre videre. Hun var sommervikar på Samvirkelaget noen uker før far hadde sin sommerferie og de skulle alle sammen til familiegården i Romsdal, den gangen en times busstur fra Molde. Mor og far ville at hun skulle fortsette å gå på skole og ta realskole og gymnas. Og slik ble det. Så diskuterte Ane og foreldrene videre om hun skulle gå, i nærmeste by, Kristiansund, eller dra til Molde, litt lenger sørvest, der fars søstre bodde fortsatt, nå i eget nybygd hus fra 1946, på tomt fra familiegården.

Med videre skolegang i Molde, kunne Ane reise til tantene i helgene, med buss fra og til Molde, få god omsorg der og mat og nyvaskede klær med seg tilbake til byen, i stedet for å gå i Kristiansund, der de ikke kjente noen. Dessuten var hjembygda hennes uten veiforbindelse den gangen i 1952, da Ane startet på realskolen i Molde. Uansett hvilken by hun gikk på skole i, kunne hun ikke komme hjem til mor og far oftere enn til jul, påske og sommerferie, for elevene hadde undervisning også på lørdager, og dampen fra Kristiansund gikk nordover med stoppested på tettstedet til Ane, bare mandags-, onsdags-, og fredagskvelder. Men det hendte hun fikk besøk av far, særlig en tur om høsten, da han likevel hadde annet ærend i Molde i forbindelse med jobben. Det var Ane veldig glad for.

Realskoleårene - de to første skoleårene

Det første året- i full pensjon, bestevenninnen og skolearbeidet.

Det første året på realskolen bodde Ane på hybel hos et eldre ektepar i utkanten av byen. Hun hadde et eget rom i andre etasje av huset og adgang til vaskerom i første etasje. Det var også vaskeservant og vannmugge på rommet hennes, og adgang til bad i første etasje i tillegg til utedo.

Ane var i full pensjon der hun bodde, og fikk frokost, nons og kveldsmat satt opp på rommet og matpakke fulgte med frokosten, mens middag ventet på henne når hun kom hjem fra skolen. Den ble servert i spisestua. Der var det dekket til Ane med hvit duk, dekketøy og fin tøyserviett, akkurat slik mor gjorde da det var selskap hjemme. Der satt hun alene og ble servert helt grei mat, men hun var alene og stua var heller ikke varm nok, når det var kaldt ute.

De som tok imot henne, gjorde sitt beste for at hun skulle ha det bra, men Ane var sjenert og følte seg ofte ensom, særlig ved middagene. Hun skulle så mye heller likt å være sammen med familien, som spiste på kjøkkenet samtidig som henne. Heldigvis fikk hun snart venner i klassen, og særlig én jente som også hadde en meget sjenerøs mor, som var veldig hyggelig mot Ane. Ane var ofte med denne venninnen hjem, og de to var ofte sammen på hybelen til Ane også.

Det andre året – handle på bok og middag fra delikatessebutikk

Da Ane startet i andre-klassen på realskolen, hadde far ordnet med en annen hybel. Der fikk Ane rom med egen trapp opp fra yttergangen, til rommet hennes. Hybelen lå i en villa

et stykke vest i byen. Slik behøvde hun ikke gå gjennom vertinnens kjøkken for å komme inn til seg selv. Her hadde Ane tørrmat i en skuff i kjøkkenbenken hos vertinnen, og adgang til badet i første etasje. På rommet hennes sto det en vedovn som hun måtte tenne opp i og holde varm selv, noe Ane nokså ofte ikke gjorde. Vertinnen holdt henne med ved, som inngikk i husleien, som far tok seg av. Det samme gjaldt de månedlige regningene som far betalte for, til matbutikken ved siden av der hun bodde. Mange år senere fortalte han at det hadde stått mye Smil, Solo og wienerbrød på de regningene han betalte, så kostholdet hennes var nok ikke det beste den gangen.

Så hendte det på kalde dager, at Ane etter skoletid, med middagsporsjonen fra delikatessebutikken i et nett, satte seg i senga med dyna over seg, og maten i fanget, i stedet for å tenne opp i ovnen og sette seg ved bordet og spise der. Vertinnen var veldig grei, men forutsatte at Ane greide seg helt selv, og det gjorde hun også mer og mer fram gjennom skoleåret.

Den samme bestevenninnen og skolearbeidet

Det andre året på realskolen hadde Ane fortsatt den samme bestevenninnen, med den omsorgsfulle moren. De både gjorde lekser sammen og lekte sammen og dro på turer, både sykkelturet og skiturer. Leksene gjorde de oftere hver for seg, før de møttes hos den ene eller den andre og sammenlignet resultatene. Ellers syntes Ane at skolearbeidet var greit, og at hun kom langt med å følge med i klassen, og gjøre hjemmeoppgaver som hun skulle.

Da de nærmet seg slutten av skoleåret, valgte de to venninnene forskjellige veier videre; venninnen valgte å fortsette et tredje år på realskolen og ta avsluttende eksamen der, for å fortsette med opplæring i televerket, mens Ane ville fortsette over i gymnaset på reallinjen.

Ane var en av fem elever i realskoleklassen hennes som ikke hadde hatt engelskundervisning i folkeskolen, fordi de hadde gått i landsens folkeskole, som ikke hadde samme skolelov som byskolene eller statsrealskolene. De fikk en engelsktime to ganger hver uke fram til jul det første realskoleåret. Etterpå fulgte engelskundervisningen sammen med resten av klassen.

Gymnasårene – på hybel alene

Da Ane kom tilbake til skolen etter sommerferien 1954, hadde far funnet hybel til henne i et toetasjes hus med fire leiligheter og en hybel på loftet til hver leilighet. En av disse hyblene ble Anes rom de tre årene hun gikk på gymnaset i Molde. Et lite toilett-rom med WC var felles for alle hyblene, og vask med varmt og kaldt vann, fantes også ute på gangen foran hyblene. Der måtte hun hente vaskevann ute på gangen og ta med inn på hybelen og vaske seg der. Ane var veldig fornøyd med hybelen sin og med både de som leide ut til henne og andre som bodde i huset. Hun beholdt derfor den samme hybelen alle de tre gymnasårene. Ane var veldig fornøyd med hybelen sin og med både de som leide ut til henne og andre som bodde i huset. Hun beholdt derfor den samme hybelen alle de tre

gymnasårene. Hybelen lå bare ti minutters rask gåtur til skolen og den lå samtidig rett ved idrettsbanen, der hun var ofte, både med skolen og i fritiden.

Skolehverdagene

Da den nye klassen møttes etter skoleferien i august 1954, var det en helt ny sammensatt klasse Ane kom til, der noen hadde gått i samme klasse i realskolen, og flere nye var kommet fra realskolen i Åndalsnes og noen få fra realskolen i Tingvoll. En av jentene i den nye gymnasklassen til Ane, kom fra den andre realskoleklassen, og ble raskt hennes bestevenninne gjennom hele gymnastiden. På hverdager var de stort sett sammen hver ettermiddag etter skoletid, alle de tre gymnasårene, men aller mest det første året.

Helt fra folkeskolen hadde Ane vært glad i norsk, historie, regning og etter hvert matematikk. Engelsk hadde hun ikke fått med seg fra folkeskolen, og følte seg lenge utrygg på det faget. Ane likte seg godt på gymnaset, likte fagene, lærerne og klassekameratene. Hun fulgte med glede med i undervisningen, og gjorde skolearbeidet som hun skulle. Av fagene var det fortsatt norsk som var yndlingsfaget, ikke minst på grunn av deres helt spesielt dyktige og engasjerte norsklærer. Gjennom han fikk Ane også anledning til å delta med opplesing ved forskjellige kulturarrangement i byen. Det betydde mye for henne. Av realfagene, likte hun matematikken best, særlig projeksjonstegningen. I tillegg hadde gymnastikkfaget stor plass hos henne, både friidretten og skigåingen var viktig.

Hverdagsmiddager på kafé

I gymnasklassen kom mange av klassekameratene til Ane fra bygdene rundt byen, og noen kjente hverandre fra realskoletiden i Åndalsnes. Disse siste dro ofte hjem i helgene, og de som var fra byen var ofte hjemme i sin familie til søndagsmiddagen. Da var Ane ofte alene, mens i ukedagene var det mange utenbys skoleelever som spiste middag sammen etter skoletid på en av de kaféene. Ane var en av dem.

Skoleelevene syntes ikke alltid middagen smakte like godt. Kanskje var de kresne, eller kanskje var det noe i det også. Men prisen var ikke høy, og muligens var det så mye kvalitet på maten, det var mulig å lage, innenfor de budsjettene de hadde. For Anes del var det et par retter de fikk ofte, som hun problemer med. Det var ertestuing som var en lysegrønn tynn mos, nokså fri for erter, og det andre var sviskegrøt uten særlig smak av svisker. Ellers var det for det meste god hverdagsmat, og kafemåltidene med flere ungdommer sammen rundt middagsbordet, ga mange fine stunder for dem, før de gikk hvert til sitt og skolearbeidet. Så hendte det at de møttes igjen senere på kvelden. Det var en god tid, husker Ane.

Skiturene

Ane hadde flere hobbyer som også var en del av skoleprogrammet. Om vinteren var det særlig skiturene til fjelltopper på andre siden av fjorden, som hun var veldig glad i. Særlig to steder likte Ane spesielt godt å dra til, oftest sammen med venner. Det var enten til Ystetind opp fra Vestnes eller Blåtind opp fra Vikebukta.

Fra Vestnes dro Ane og vennene først skrått oppover en lang nokså jevn stigning til omtrent 800 meter. Derifra klatret de videre opp en stigning som ble brattere og brattere etter hvert som de nærmet seg toppen, og kom seg helt opp dit, på toppen av Ystetind. Der så de vestover til storhavet og sørvestover, til mere fjell, på Sunnmøre. Det tok 4-5 timer å komme opp på toppen, og se utover fjellheimen. Etter kort tid oppe på toppen, kjørte de et lite stykke nedover skråningen mot nord-øst og så Molde på andre siden av fjorden. Der fant de et litt lunere sted for å spise matpakken og drikke kakaoen de hadde med seg.

Det første stykket videre nedover, hadde fortsatt nokså bratt skråning, og snøen kunne være hard og isete der, før jentene kom seg inn i slakkere og lunere terreng. Denne turen nedover bakkene tilbake til Vestnes, tok omtrent én time alt i alt, med mye Telemarksvinging, og det var kjekt. Jentene var dyktige og gledet seg stort over å suse av gårde nedover mot bygda igjen og fergeturen tilbake til Molde. Ane syntes dette var veldig moro. Vel tilbake i byen, gikk hver til sitt, glade og fornøyd. Og Ane dro tilbake til hybelen.

Tilsvarende tur kunne Ane og vennene ta til Blåtind, denne gangen med ferge til Vikebukt, der terrenget var noe mindre vilt, men hele turen opp på fjellet tok også disse gangene, 4-5 timer for å komme helt opp på toppen av fjellet. Likevel var det mye lunere steder å finne seg en rasteplass der, for å spise nistepakken på et fredeligere sted, litt lenger nede i lia. Det var særlig disse to fjelltoppene Ane og vennene hennes dro til på disse fine topturene sine på ski.

Søndag - ettermiddagstur alene på kafé

Ofte hendte det at Ane, etter en slik fin skitur på fjellet en vakker vintersøndag, kom hjem til en liten, kald hybel, småfrossen og litt sulten. Da kjente hun seg både rastløs og full av lengsel etter noen å være sammen med, eller i alle fall, å kunne slippe å kjenne seg ensom. Da hendte det ofte at hun tok på seg yttertøy, gikk en tur til byen igjen, gjennom de søvnige søndags ettermiddags-tomme gatene; gikk inn på en kafé, der det sto en juke-box i en krok. Den kunne hun putte penger på, og høre på musikk. Hun kjøpte seg først en varm suppe, satte seg ved et bord og gikk til juke-box'n og spilte Kansas City, en av yndlingsmelodiene hennes den gangen - om det livlige sanglivet i den velkjente Countrybyen midt i den amerikanske Midtvesten.

Den varme suppa og sangen fikk det nokså folketomme, kalde lokalet til å virke triveligere, og de tunge tankene hennes til å forsvinne. Hun kjente seg lysere til sinns, for en stund. Så tenkte hun på kjæresten og de andre klassekameratene som snart kom tilbake fra helgetur i hjembygda. Og i morgen er alt som det skal på skolen igjen, tenkte hun, og gikk hjem og la seg tidlig.

Mot nye reisemål

Parallelt med all tiltakksomheten, pågangsmotet og alt hun fikk til på mange områder, så vokste det gjennom tiden på realskolen og gymnaset, fram en slags sorg, eller et vemod hos Ane, over å ikke å vite hvor hun kom fra, hvor hun hørte til. Hun savnet rett og slett et forankringspunkt som var hennes, et hjemsted hun alltid kunne komme tilbake til og

kjenne seg ett med. Slik hadde hun ikke tenkt tidligere, men så var det jo nå først hun var i overgangen fra ungdom til ung voksen.

Det var også først på gymnaset hun hadde begynt å tenke på hva hun ville jobbe med videre i livet. Her tenkte hun stadig oftere på at hun enten ville gå på teaterskolen og bli skuespiller eller gymnastikkskolen og bli gymnastikklærer. Men ingen av disse skolene hadde opptak i høsten 1958, som var det året Ane kunne ha begynt på en av disse skolene, om hun hadde kommet inn, da. Hun hadde jo ofte blitt brukt til opplesing av litteratur ved kulturarrangementer i byen, og vant ofte på friidrettsstevner og i skoleskirenn. Men foreldrene var ikke begeistret for noen av disse studiefeltene.

Etter et årsvikariat i småskolen i en grend i hjemkommunen, ble det toårig lærerutdanning i Oslo, og videre studier, arbeid og familieliv der i byen, som etter hvert ble henne nye hjemsted og forankringspunkt i livet.

Men det er en annen historie!

Anne-Lise Høstmark Tarrou er lærerutdannet og filolog, og har undervist i flere skoleslag. Etter 15 års arbeid med studie- og utdanningsspørsmål ved Universitetet i Oslo og 11 år som rektor ved Statens yrkespedagogiske høgskole, forsvarte hun dr. philos-graden i 1995 ved Universitetet i Trondheim med avhandlingen «Komparativ analyse av to fagkulturer. Studieretning for håndverks- og industrifag». Hennes fagfelt har generelt vært læreres arbeid og utdanning, og forskning om studie- og utdanningsspørsmål, bygget på forskning, veiledning og ledelse, nasjonalt og internasjonalt. Fra 2000 var hun professor i pedagogikk, nå professor emerita. Ellers har hun bak seg et omfattende arbeid med nasjonale og internasjonale oppdrag innenfor utdanning, forsknings- og komitearbeid gjennom 40 år, og senest med prosjektledelse og forskningsveiledning i NFR-støttet prosjekt, fram til 2015. Utga i 1997, boka Yrkespedagogikk og yrkesfaglærerutdanning på, Universitsforlaget.

Karin Haarberg Aas

Erindringer fra min oppvekst på Helgeland

Innledning

Året er 1949. Det er mai måned. Heggen blomstrer. Gjøken har galt, og vi kan gå med halvstrømper. Vekk med støvler og fram med småskoene. Vi er glade der vi sitter på gressbakken som ligger mellom Grålåna og sjøen.

Foran oss glitrer sjøen krystallklar i solskinnet. De syv Søstre strekker seg mot den blå himmelen. Ingen skyer er å se. Og Dønnamannen, som min mor liker å kalle «Den sovende Dronning», viser seg i all sin prakt. Lokalbåten passerer Snertholmen og er på vei inn til kaia. Ei dame jeg ikke kjenner kommer gående opp veien der vi sitter. Hun kommer fra båten og bærer på ei doktorveske. «Nå kommer broren din» sier Kitty. Jeg er bare 5 år og skjønner ikke dette helt. Det er jo storken som skal komme med broren min? Han skal jo ikke komme i ei veske med lokalbåten?

Like etterpå får jeg komme opp på Salen der mamma har ligget et par dager. Der blir jeg presentert for min lillebror. Jeg har lenge gledet meg til dette møtet. Det blir en stor skuffelse. Den lille bylten som ligger i ei lita seng, er ruklete og blå. Jeg utbryter spontant: «Han der vil jeg ikke ha til bror. Han ligner på Nora.»

Min bror Skule på armen til min mormor

Nora er en av kvinnene som jobber på det gamle Handelsstedet der jeg vokser opp. Hun er ofte ruklete og blålig på hendene etter å ha vasket klær i timevis i eldhuset. Jeg er heldig og får være med når hun triller klærne til Korsvikelva for å skylle dem i rent rennende vann. På veien går vi forbi fjæra i Nordvika og ser tjelden. Den kom også i år den 12. mars slik den gjør hvert år. Jeg får også være med når hun ruller duker og sengetøy. Da får jeg sitte oppe i rulla mens hun og Kitty som også jobber på handelsstedet, passer på å rulle fram og tilbake uten at stokkene forskyver seg. I eldhuset finnes også en stor steinovn som baker Johansen fyller med brødleiver tidlig hver morgen. Han er gammel og sur og liker ikke å ha meg med på sine gjøremål.

Familie

Min familie er det vi i dag vil kalle en storfamilie med min mormor som overhode. Tre av mormors fem barn; min mor, min tante Gulle og min yngste onkel Haftor er sentrale i min barndom. De to eldste barna, tante Bitti og onkel Bror, var reist ut. I tillegg til familiemedlemmene jobber mange på Handelsstedet. Noen arbeider som heltidsansatte og blir en del av familien vår, tre av dem helt til sin død. På Handelsstedet er det gårdsdrift, landhandel, postkontor, telegraf og dampskips-ekspedisjon for Nord- og Sør-Helgeland, samt Statens Mellager for Helgeland.

Handesstedet Forvik

Min mormor er en høy og staselig kvinne med håret satt opp i en stor topp. Hun liker å pynte seg og bærer ofte tåreformete øredobber i gull. Hun har styrt handelsstedet med sikker hånd helt siden min morfar døde like før freden kom i 1945. På grunn av Handelsstedets sentrale rolle i distriktet hadde hun svært mye sensitiv informasjon om motstandsbevegelsens aktiviteter under krigen. Dette balanserte hun på mesterlig vis. Også da hennes eldste sønn Bror måtte bli med en av fiskeskøytene over til Skottland. Hun klarte å unngå alvorlige reaksjoner fra nazistene som hadde fått nyss om stor bevegelse på Helgeland.

Noe av det morsomste jeg vet er å sitte og høre mormor fortelle fra sine mange reiser. Reiser til store byer som Bergen, Trondheim, og Oslo. Vi sitter andektige i glassverandaen og lytter til mormors opplevelser. Hun deltar på møter som har med driften av handelsstedet å gjøre. På generalforsamlinger, på møter med myndigheter og handelspartnere. Hun treffer mange kjente og ukjente mennesker. Det er interessant å høre hennes beskrivelser av personene hun møter. Hvordan de er kledd, hva de er opptatt av og hva de spiser. Dette oppleves som særs spennende i en tid når vi kun har bilder i aviser og ukeblader å relatere til. Slike gode beskrivelser pirrer min nysgjerrighet på hvordan verden kan se ut bortenfor sjø og fjell.

Gjøremål

Folk i bygda lever hovedsakelig av småbruk og fiske. I tillegg får de arbeid på Handelsstedet når det er behov for det. Som for eksempel hver gang det kommer båt som losses mel til mellageret. Eller når gårdsdriften trenger arbeidskraft.

Det er ikke bare gøy å gå ærend som det er mange av. For eksempel de to kilometrene det er til Ragnar for å spørre om han kan bli med å ta imot mel. Eller å gi beskjed til ho Kari i Plassen at det er telefon til henne.

Det er mye artigere å stå på butikken. Butikken er en rotekte landhandel med alt mulig fra maling til tråd for å sy nupereller. Før jul skal alle husstander med respekt for seg selv ha ny voksdruk. Kanskje det aller morsomste allikevel er å få være med på vareopptelling. Da teller vi alt, til og med spiker og nåler. Da kan vi støte på musekull, særlig på mellomsjåen. Der er det mange søte små rosa musebarn som befinner seg innimellom spikerpakkene.

Det er moren min som har ansvar for butikken. Det betyr ikke at jeg kan få alt godteriet som jeg har lyst på. Godteri er sterkt begrenset på den tiden. Det godteriet jeg husker best er Smørbukk. Deilige karameller. En gang, jeg tror jeg er omkring 6 år, fyller jeg lommene mine med karameller. Jeg går ut foran butikken og deler ut karameller til alle barna som er i nærheten. Jeg kan ikke huske hvorfor jeg gjorde det eller hva jeg tenkte. Jeg husker godt at det var den ene gangen jeg fikk ris på blanke messingen. Siden har faren min sagt at han angret veldig på det. Men ordentlig ris har jeg altså fått.

Jeg liker godt når jeg får være med moren min til Mosjøen. Da bor vi på Haugans Hotell og besøker utstillingen av varer som handelsreisende har i underetasjen. Mamma tar ut varer som hun mener kan slå an og bli solgt. Særlig til jul. Da er det mye pent krustøy og annet utstyr som er spennende å se og ta på.

Faren min ser jeg ikke så mye til etter at jeg begynner på skolen. Foreldrene mine skilte seg, og han bor i Trondheim. Han kom til Handelsstedet som betjent på butikken. Det var slik foreldrene mine ble kjent med hverandre. Broren min og jeg besøker ham i sommerferiene. Da må vi først ta lokalbåten til Brønnøysund, og så hurtigruta videre til Trondheim. Noen ganger når vi tar hurtigruta fra Trondheim, kan vi slippe å dra via Brønnøysund. Da stopper hurtigruta ved Skjelva fyr. Dit kommer en av naboene som er fisker med sin skøyte og henter oss direkte fra den store båten. Dette går greit når det er rolig vær. Denne «landgangen» blir ikke gjort når det er ruskevær.

Bygda har ingen veiforbindelse og ingen biler når jeg vokser opp. Vi bruker i hovedsak beina, samt båt og sykkel. Om vinteren bruker vi sparkstøtting når føreforholdene tillater det. Hesteskysse med vogn eller med slede er forbeholdt de større anledninger, som i forbindelse med juletreffet på forsamlingshuset. Da blir vi kjørt med slede når det er snø. Og er vi riktig heldige, blafrer nordlyset over oss mens vi holder

varmen under alle saueskinnene. Det første motoriserte kjøretøy jeg husker i bygda, er når en nabo skaffer seg en liten traktor. Den går så sakte at vi barna kan gå ved siden av den. Det er allikevel en stor begivenhet, og mange beundrer dette kjøretøyet.

Skolen

Det er tungt å gå. Snøkovet pisker oss i ansiktet. Vinden er så sterk at vi krummer oss framover. Etter noen minutter snur vi oss med ryggen til for å puste. Slik strever vi oss fram mellom fjellsida og havet. Å komme seg de tre kilometerne til skolen når været er dårlig er litt av en prestasjon, særlig når landvinden (vind fra øst/sør-øst som kommer ned fjellsida) er på sitt sterkeste. Sørvest vind med kuling og storm i kastene har også sine utfordringer.

Skolen holder til i ett klasserom i et gammelt hvitt hus. Elevene er delt i to kull. Første til og med fjerde klasse går sammen, og femte, sjette og syvende klasse går sammen. Noen år går vi annen hver uke, andre år går vi annen hver dag. Etter syv års folkeskole går vi ett åttende år som kalles framhaldsskole. Etter dette regner de fleste med at vi er ferdige med å gå på skole. De som ønsker å gå videre på realskole, husmorskole eller landbruksskole må reise bort til en by i nærheten og bo på hybel. I denne bygda er det få familier som har penger til å realisere noe slikt.

Jeg begynner på skolen sammen med to gutter. I løpet av det første/andre året blir den ene, Gunnar, syk. Han får poliomyelitt og dør. Siden er det bare Erling og jeg som er på samme klassetrinn. Vi er naboer og det blir til at vi konkurrerer både om lekser og etter hvert også på ski og skøyter. Læreren er en gammel mann og heter Holm. Han er også organist og klokketjener i bygdas vakre kirke som er fra 1700-tallet. Han er ikke bare organist, han er også svært opptatt av å lære oss bibelhistorie og salmer. I min erindring er det dette jeg husker best fra min skolegang. Og jeg husker også når Finn-Sofie kommer med reinflokken sin. Da får vi fri fra skolen for å overvære den spektakulære begivenheten når den store reinflokken svømmer over sundet til Hamnøya.

Andre aktiviteter

Kommunen deler prest med nabokommunen Tjøtta/Alstadhaug. Det betyr at det ikke er gudstjeneste så ofte, men når det er, så er det også søndagsskole. Den går vi på, for da får vi stjerner i heftet vårt. Det er om å gjøre å få flest stjerner. Søndager er hviledag på den tiden, og vi barna får på oss finklær. Jentene har sløyfe i håret. Min sløyfe sklir av håret mitt allerede i løpet av den første halvtimen. Heldigvis tar ikke min mor det så tungt. Det er forståelig fordi jeg har så tynt hår.

Søndager er kjedelige dager bortsett fra når mamma tar fram kaffekjele og matpakke og vi går tur på Øvermarka og opp i fjellet. Et par nabobarn blir med. Det er ingen andre som går tur på søndager. Vi leker i Steinkirka som er en kirkelignende steinformasjon. Vi går videre til Grønolia som ligger høyt oppe i fjellsida hvor vi kan

se langt ut i havet. Til Vega og Tjøtta og noen ganger til og med til Træna, samt til mange av de utallige øyer og skjær på Helgelandskysten.

Om vinteren kan også søndagene noen ganger være spennende når onkel Haftor slår på radioen slik at vi kan høre skøytelep og skiløp. Kanskje er hopprennet i Holmenkollen det vi liker alle best. Og å notere rundetider når Hjallis og Kuppern Johannessen går på skøyter på Bislett. Med hjelp av Kurèr radio hører vi nyheter og underholdning. TV finnes ikke. Bygda har fortsatt ikke strøm, men Handelsstedet har det fordi min onkel kjører eget aggregat. Parafinlamper og petromakser er det som vanligvis gir lys i bygda. Det betyr at heller ingen har kjøleskap og fryser til oppbevaring av matvarer.

Jeg liker meg best sammen med gutta. De er skvære og reale. Jentene derimot synes jeg tisker og visker og tuller det til. De kan si: «vi vil ikke være sammen med deg dersom du ikke ...» Da blir jeg lei meg og går min vei.

Jentene er greie når vi leker at vi er filmstjerner. Da velger vi den stjerna vi liker godt, og «spiller» henne. Å velge en stjerne betyr å kle seg ut som henne. Jeg velger ofte Doris Day. Kostymer finner vi på stabburet som har tre etasjer. Hele mellometasjen er full av gamle klær, hatter og vesker. I tredje etasje står det mange gamle møbler og i første etasje oppbevares forskjellige matvarer. Der er mange tønner med salta fisk og sild. Der er også salta og røkt kjøtt. En del mat er også hermetisert på glass for at det skal holde seg.

Det er ingen arrangerte aktiviteter for oss barna. Vi må selv finne på ting. Vi kopierer aktiviteter vi hører om i radioprogrammer og leser om i avisene. Arnt som er noen år eldre enn oss liker å leke med oss og er den store organisatoren. Han tar initiativ til at vi sammen arrangerer vinterleker som OL, VM, EM og NM på ski og på skøyter. Arnt som både er eldre og større enn oss andre vinner som regel. Han liker det godt.

VM på skøyter 1956. Jeg ble nr 4

Vi lager både gull, sølv og bronsemedaljer av 5-ører, 2-ører og 1-ører. Vi limer pene bånd og setter små sikkerhetsnåler på, slik at de kan pryde brystet til første, andre og tredjemann. Både på enkeltdistanser og sammenlagt slik vi ser i bladene at det skal være. Jeg vinner ikke 1. plass, men noen ganger tredjeplass. Jeg er eneste jente som konkurrerer med gutta. De andre jentene går ikke særlig mye på ski og skøyter.

På sletta under fjellet er det et par store sandfall. Der er også Arnt med oss og leker. Vi deler inn områder i land og byer. Vi etablerer veier og grenser. Og vi driver med handel mellom ulike land. En kjempegøy aktivitet der vi bruker våre geografiskunnskaper og opplever hvordan noen er flinke til å organisere, mens andre liker å sjefe. Vi er også uenige, men finner ut av det med hverandre.

På somrene er det en selvfølge at vi barna er med i slåttonna. Da må også vi være med å hesje graset som onkel Haftor slår om natta. Han bruker slåmaskin som trekkes av hestene Bruna og Kari. Vi må også plukke høymole som er det verste jeg vet. Senere må vi være med å lempe høy opp i vogna før det blir kjørt på låven. Det vil si, vi barn får være oppi vogna og trampe høyet ned. Det er gøy.

Det er også gøy når Kitty kommer med non ved 15-tiden. Da sitter vi alle, voksne som barn, og spiser og drikker kaffe og saft. Vi barna lytter interessert til de voksnes prat. Det blir fortalt mange gode historier, både alvorlige og morsomme. Også hunden Tussa legger seg ned sammen med oss.

Tussa er en blandingshund mellom sjefer og elghund. Hun elsker å kjøre båt. Hver gang onkel Haftor går ut i bislaget og tar ned en spesiell parafinlampe, er hun på pletten. Da vet hun at nå skal han med båt ut til Snertholmen og fylle på mer olje på fyrlykta som blinker og hjelper båtførerne med hvordan de kan manøvrere uten å gå på et skjær. Jeg blir ofte med på dette når været er godt.

Snertholmen er et sted vi barna liker å dra til etter at vi er blitt så store at vi får ferdes alene i robåt. Vi fisker, og vi går i land. Særlig spennende er det å dra dit tidlig på sommeren når fuglene har lagt eggene sine i redene. Både ærfuglene, måkene og ternene er svært hissige. Særlig terna stuper etter oss for å skremme oss bort fra redene. Heldigvis har vi fått inn med morsmelka at vi ikke skal tømme et rede. Vi lar det vanligvis være igjen et par egg.

Året er 1958

Jeg befinner jeg meg på Øvermarka. Jeg er på vei hjem med to 15-liters melkespann. Veien fra sommerfjøset er humpete, og jeg må holde tunga rett i munnen for at melka ikke skal skvulpe over. Sammen med tante Gulle har jeg melket kyrne som går i utmarka. Jeg har melket Dagros og Litago som er de roligste kyrne.

Det er august, og det lukter sterkt fra jorda etter regn om natta. Noen sjeldne orkideer blomstrer, og blåbæra begynner å modnes. Vi går forbi myra der myrullen vaier i vinden, og lukta av myr er tydelig. Tante Gulle forteller om onkel Bror og onkel Haftor som kjørte våpen fra kaia og opp i myra under krigen. Dette gjorde de om natta for at ingen skulle vite noe. Mens dette pågikk, visste heller ikke tante Gulle om det. Men mormor visste. Hun visste alt.

De syv søstre (til høyre) og Dønnamannen (til venstre) sett fra kaia på Forvik

Når vi kommer til den siste bakken ser vi nordover og nyter utsikten til sjø og fjell. De syv Søstre og Dønnamannen ruver majestetisk i det vakre sommerværet.

Dette året ble det bestemt at jeg skulle flytte til min far i Trondheim for å ta realskoleeksamen ved Trondheim katedralskole. Jeg var svært lite glad for denne beslutningen som de voksne hadde tatt. Å bytte ut en skole med omkring 20 elever med en skole med flere hundre virket svært skremmende. Jeg skjønnte allikevel at jeg ikke hadde så mange valg. Hva var alternativet? Gutta dro til sjøs og mange av jentene så fram til å gifte seg og få barn. Det var med sorg jeg forlot mitt barndomshjem for å gå over til en ungdomstid på et helt annet sted. Jeg kom til å savne både menneskene og landskapet.

Men jeg trøstet meg med at jeg skulle hjem på juleferie allerede etter fire måneder.

<p>Karin Haarberg Aas. Ansatt som høgskolelektor ved Sosionomutdanningen ved Høgskolen i Oslo, nå OsloMet siden 1992 og fram til pensjonsalderen. Nå tilknyttet Seniorsenteret. Født på Forvik (Vevelstad) i Helgeland i 1943. Utdannet sosionom, can. mag. og klinisk sosionom. Kompetanse på bakgrunn av utviklings- og forskningsarbeider.</p>
--

Tone Strømøy

Et hjem for barn

Bestemor sa til Roger og Anneli at de skulle bli med henne til barnehjemmet og bo der mens mor var på sykehuset for å få den nye babyen deres. Roger tenkte at det hørt spennende ut, kanskje det var noen andre gutter der som også var seks år? Bestemor hadde pakket kofferten de skulle ha med seg. Mamma hadde allerede reist til sykehuset og far var dratt på jobb til skolen.

Anneli ville være hjemme, hun ville ikke reise fra senga si, eller dukkene sine eller Teddy. Bestemor sa at de hadde masse leker på barnehjemmet, så de skulle bare ha med seg klær. Og Anneli måtte prøve å være flink jente og ikke tisse på seg, nå var hun jo blitt stor, fire år og skulle også bli storesøster. – Men hvor var mamma? Spurte Anneli forsiktig. – Mamma er på sykehuset, hun har vært syk lenge og skal jo også få babyen deres, svarte bestemor irritert. Barna ville jo få det fint på barnehjemmet, hun satt selv i styret for hjemmet som hennes far igjen hadde vært med på å starte. Det passet fint at hennes egne barnebarn ble plassert der. Dessuten var frøken Holm godt anerkjent, hun var diakonisse og var også en flink husmor. Alle barna kalte henne bare Husmor og det skulle Roger og Anneli også si til henne, sa bestemor. Og de skulle få besøk av både far og henne selv.

Anneli tok bestemor pent i hånda da de gikk mot barnehjemmet. Roger gikk og sparket i steinene som han traff da de gikk opp lindealleen til det store gule huset. Marssola varmet og det var vår i lufta. De store lindetrærne kastet skygger over grusveien opp til barnehjemmet.

Anneli kjente at det ble varmt nedover beina i den hjemmestrikkede strømpebuksa, den begynte å klø, men hun ville ikke si noe nå, kanskje ikke bestemor eller hun Husmor ville merke noe?

Bestemor banket på den store grønne døra. Det kom en ung jente og lukket opp. Bestemor sa hun kom med Roger og Anneli, og jenta snudde seg og ropte på Husmor. Husmor var diger og svart, syntes Anneli. Hun hadde et stort ansikt med mange folder i, og på hodet hadde hun et hvitt rart tørkle, ikke et sånt som mamma hadde på stranda om sommeren, det var rødt med hvite prikker i. Husmor hadde også en rar sort lang kjole, med nøkler som klirret i beltet, som hang nedover kjolekanten. Hun hilste blidt på bestemor og sa at Roger og Anneli ville få det flott der, og at hun kunne besøke dem der om noen dager. Men hun ville gjerne at barna skulle få falle til ro, før de fikk besøk, ellers kunne det bli litt skriking.

- Kom, og bli med meg inn så skal jeg vise dere sengene deres, sa hun med et smil, men hun smilte ikke med stemmen sin så Anneli.

- Roger, du skal bo sammen med de andre guttene her i 1.etasje, og du Anneli skal sove sammen med fem andre piker i 2.etasje, det går så fint så, sa Husmor.

- Jeg vil ikke sove sammen med de andre, Anneli prøvde forsiktig å si ordene som kom ut av munnen hennes samtidig som tårene rant nedover de runde kinnene hennes. - For noe tull, nå må du være flink jente og ikke gråte, sa Husmor med litt sint stemme. – Og snart får dere jo også en ny baby, og da skal dere hjem! Anneli ville ikke ha noen ny baby, hun ville hjem til mamma og dukkene sine.

*

Husmor ropte på Anneli, Roger var allerede ute på gårdsplassen. Anneli så ut av det lille vinduet i andre etasje, i det svarte treet med de digre greinene som slo mot ruta når det blåste, satt det to store fugler som hadde nesten maken jakke som far hadde når han skulle bort om kvelden og tok på seg «livet kjolen» med det blå blanke båndet på.

Anneli pleide å spørre far om hvor han skulle, men da lo far og sa at det var hemmelig.

Roger var midt oppe i en boksekamp med Vidar, grusen på plassen skled unna som kandissukker i skuffen til kjøpmann Olsen. Kandissukker smakte som sommersola i brisen på sandstranda. Anneli likte å la tunga gli over de rette kantene på sukkersteinene.

-Men hvem var det som kom inn porten? Far løftet opp hengslet som holdt den store gule porten på plass, satte hengslet over gjerdestolpen på plass igjen før han så opp mot barnehjemmet. Han hørte Roger rope, - faaen, idet han ble slått overende på grusen. Men Anneli så han ikke.

-Hvorfor var far her? Han var jo blitt borte akkurat som mamma og bestemor. Anneli kjente at det rant varmt nedover de strikkete strømpene, det begynte å klø.

Hun løp nedover baktrappa og over gårdsplassen, bak seg hørte hun far rope, - Anneli kom hit så jeg kan få en klem! Hun datt på grusen, men reiste seg opp og fikk tak i kroken på uthusdøra når hun løftet seg på tærne og strakte armene så langt hun klarte. Hun smatt inn dørsprekken og lukket døra på innsiden med kroken som hang der, den hang ikke så høyt opp så det var ikke så vanskelig, Anneli hadde vært her før.

Når magen gjorde vondt og hodet ble stort og banket som skomakerhammeren til Olaus i sidehuset hjemme i det store hvite huset, gikk hun dit og lukket døra etter seg. Da rant tårene og hun ropte på mamma. Hvorfor var ikke mamma hos henne? Og far og bestemor var borte. Det var bare Roger som var igjen. Men han så hun ikke så mye til. Han bodde på gutterommet i første etasje og var mest sammen med Vidar og de andre store guttene, også var han litt gullungen til Husmor.

*

Far banket på uthusdøra og ropte på Anneli, han hadde sett henne løpe dit. Hei, i dag er det 1. april, bare aprilsnarr, men du har fått en lillesøster i dag, født 1. april 1950 og det er ingen aprilspøk. - Hvor er mamma hulket Anneli bak den låste slitte døra. Mamma er på sykehuset med babyen, hun har sluttet å kaste opp så mye og blir snart frisk og kommer hjem til oss, da kan du og Roger også komme hjem.

Livet ble aldri det samme for Anneli etter mange uker på «Hjemmet for barn»...

Tone Strømøy er forfatter av klassikeren, «Oppdragelse mellom frihet og grenser. Barns selvfølelse - voksnes ansvar». Hun er utdannet cand.polit, samfunnsviter med hovedfag i pedagogikk fra UiO, og videreutdanning innen barnevern og samliv. Hun har undervist 26 år på barnehageutdanningen med spesialområde barns utvikling og læring.

Wenche Walle-Hansen

Hjemme på kafe

Foran meg ryker det fra en ekstra varm latte. Den første biten av mandelcroissanten smelter i munnen. Den føles både crispy og bløt. Det er lunt her inne og det lukter godt. Har meldt meg ut en liten stund. Tatt meg fri. Det er det vi faste kafegjester gjør. Deilig å være kafegjest. Ingen forventninger til meg her inne. Ikke minst fra meg selv. Nyter det.

Jeg begynner å se meg rundt. Dette er en hyggelig kafe. Dempet atmosfære. Rolig summing. Det smitter. På bordet ved siden av sitter en ung kvinne med laptop. De superlange, velstelte rosa neglene løper over tastaturet. Hun stopper opp, virker som hun leter etter løsninger, finner dem og går videre i en rasende fart. Hun er som en klaverartist med en virtuos teknikk. Hun er lys, løs hestehale, rosa genser. Det er en atmosfære av effektivitet, ordentlighet og ro rundt henne. Jeg beundrer henne. Mye mer strukturert enn meg.

På den andre siden av meg sitter det to menn tidlig i førtiårene. Mobiler og snusbokser ligger ved siden av kaffebegrene de drikker av. En forteller, den andre spør. Begge er kledd i dongeribukser, boblejakke og joggesko. Fortrolig treff på kafe mellom to kollegaer i lunsjpausen? Liker dem.

Jeg er en del av livet på kafeen. Alene, men likevel sammen med de andre. Når begynte denne vanen jeg har med å gå på kafe? I perioder nesten daglig.

Vi møttes på konditori mor og jeg. Etter skoletid tok jeg trikken til Nationaltheatret og gikk opp Stortingsgaten til Halvorsens konditori. Der kom mor i drakt og matchende hatt, trippende på høyhælte sko, litt for sent. Hun la fra seg en hanske på et vindusbord, og sammen gikk vi til kakedisken. Jeg valgte det samme hver gang, potetkake og en liten cola. Mor hilste hjertelig på en eldre dame bak disken. De snakket om mormor og alle gangene hun og mor hadde besøkt Halvorsens. Nå var det mor og min tur til å møtes på konditori. Og det gjorde vi jevnlig så lenge jeg gikk på skolen. Vi tok aldri følge hjemmefra. Vi kom fra hver vår kant og møttes der. Så tok vi følge hjem til det gule huset i Melkeveien ved foten av Vettakollen. Der bodde familien. Mor, far og en søskenflokk på fire.

Etter at jeg flyttet hjemmefra, fortsatte vi med å møtes i byen. Halvorsens konditori ble byttet ut med Theatercafeen eller Palmen på Grand Hotel. I stedet for potetkake ble det roastbiff- eller rekesmørbrød med kaffe eller te. Vi avsluttet med linse og et glass tørr sherry. Begge hadde pyntet seg litt. Rollene som mor og datter var ikke lenger så tydelige. Vi møttes som to voksne. Vi kom fra hver vår kant. Vi gikk fra hverandre til hver vår kant. Det var en stilltiende avtale. Effekten var at vi møttes frie for forpliktelser og vante roller overfor hverandre. Vi bare møttes nesten som en tilfeldighet og var nye for hverandre. Denne måten å møtes på viste seg å være gull.

Da 1970-årene kom og den store politiske oppvåkningen nådde etterkrigsungdommen fra borgerlige hjem, var jeg en av dem. Lars Saabye Christensens skriver mesterlig om det i romantrilogien *Byens spor*. Jeg glemmer ikke mors utbrudd da jeg kom på besøk med Nei til EF merke på jakkeslaget: «Du dolker din far i ryggen»! I hennes øyne, nærmest en forræder. Dette fortsatte gjennom hele 70-tallet. Mor, far og søsken ville ikke, kunne ikke, forstå mitt politiske engasjement. De håpet at jeg før eller siden ville komme til fornuft. Avstanden mellom oss vokste. Det kom ikke til voldsomme følelseladete politiske oppgjør. Heller ingen gode politiske diskusjoner. Med unntak av et par ganger, da far og jeg på tomannshånd diskuterte marxismen. Far var sosialøkonom. Vi hadde *Das Kapital* i bokhyllen.

Far var en snill, dannet og behersket mann. Det var vanskelig for meg å opponere mot ham. Han ledet et hundre år gammelt, tradisjonsrikt familiefirma innen tekstil med fabrikk, engros og butikksalg. Arveretten til firmaet var forbeholdt mennene, mens kvinnene mottok en passende understøttelse. Denne bransjen var i ferd med å bli utkonkurrert av en voksende tekstilindustri i lavkostland, blant annet i Asia. Far strevde med svære lån, som han hadde store problemer med å innfri. Han var på randen av konkurs, men greide seg så vidt år etter år. I løpet av 1980-årene avvirket han firmaet og unngikk det nederlaget en konkurs ville betydd for ham. Da han strevde som verst i 1970-årene ble jeg, hans eldste datter, sosialist. Jeg synes han tok det med stoisk ro. Han kunne se motsetninger i livet og i politikken. Den gyldne middelvei trodde han fast på. Plikt og fornuft preget ham. Han var også humoristisk. Som den dagen en studiekamerat kom på besøk. Han hadde et stort rødt, krøllete hår og et like stort rødt skjegg. Ved middagsbordet fortalte far: «I dag har vi hatt Karl Marx på besøk».

Mor var hans rake motsetning. Jeg kjenner meg igjen i begge to. Det kan til tider være strevsomt.

Jeg hadde bragt uorden i en ellers velfungerende familie. Men det store dramaet uteble. Det skyldtes fars sindighet og det frirommet mor og jeg hadde skapt på våre kafemøter. Vi la fra oss fastlåste roller og alle forsøk på å endre den andre. På kafeen var vi venner, lyttet til hverandre, ga hverandre anerkjennelse og kjærlighet.

Hva skjer på kafeen?

I dag møter jeg gode venner på kafe. Gjerne en og en. Jeg gleder meg til hvert møte, og jeg tror vi begge går lysere til sinns derfra. Men jeg ønsker også å undersøke nærmere hva kafebesøkene betyr for meg, når jeg går dit alene.

Forleden dag hørte jeg noe nytt. *Det er viktig å kvalitetsskjede seg!* Pedagoger og psykologer har lenge brukt begrepet kvalitetstid. I en hektisk familiehverdag med liten tid for hverandre, må foreldre sørge for at tiden de har sammen brukes godt, har god kvalitet. Tid sammen med hverandre er blitt et knapt og ettertraktet gode, som må forvaltes bevisst. Og det gjelder ikke bare i familielivet. En aktiv og hektisk hverdag er

normalen i manges liv. Alle må bruke tiden godt. Det ironiske er at parallelt med opplevelsen av å ha dårlig tid, dukker noe annet opp. Når ingenting skjer, ja da sniker følelsen av kjedsomhet seg inn i sinnet. Det er ubehagelig. I en hektisk hverdag er toleransen for det å kjede seg heller liten. De voksne iler til hvis barnet kjeder seg. Men pedagoger og psykologer har et svar også på dette. *La barnet kjede seg!* Det er sunt. Gi barnet tid til å kjede seg. Først da lærer barnet å aktivere seg selv, og dermed utvikle sin kreativitet uten at de voksne blander seg inn. Her tenker jeg at det å kvalitetskjede seg kommer inn. Det gjelder ikke bare barn, det gjelder oss alle. Så det er kanskje det jeg driver med på kafe. Jeg kvalitetskjeder meg. Og med det følger utvikling a kreativitet og skaperkraft? Nei, i grunnen ikke.

Aviser er perfekt å lese på kafe. En fagartikkel likeså, hvis den ikke krever for mye av meg. Mens bok er utelukket. Besøket må ikke vare lenge. En halv time kan strekkes til tre kvarter, men ikke mer. Tiden der skal gi inspirasjon til å gå ut i verden, litt forfrisket. For meg er det ikke et sted å synke inn i. Ofte er det å drikke en latte det eneste jeg gjør, samtidig som jeg trekker inn luktene, menneskene og atmosfæren. Bare er til stede uten forpliktelser og forventinger av noe slag. En passiv observatør, som holder livet på kafeen på avstand, og er samtidig med og ikke med. Men det er også noe mer som skjer. Jeg åpner meg for livet på kafeen. Jeg dikter om menneskene rundt meg og tenker meg inn i den tilværelsen jeg tror de har. Er jeg da en titter? Driver jeg med sosial pornografi? Jeg opplever ikke det.

Denne dagen sitter jeg på en smal avsats i 2. etasje på kafeen. Her oppe er det få kafebord. Jeg ser utover rommet under meg. Mange småbord er plassert langs veggene. Hvert bord har til nød plass til kaffekopper og tallerkener til to personer. Det er så vidt mulig å smyge seg mellom bordene. En litt brå bevegelse fører til at kopper og glass rister og skumper. Umulig å bevege seg fritt iført vinterfrakk og boblekåpe. Fra min utkikks plass i 2. etasje, ser jeg at alle bord er opptatt. Folk sitter parvis eller alene. De fleste alene.

En gråhåret kvinne sitter alene. Det virker som hun kommer rett fra frisøren ved siden av, med ny permanent. En sekstitalls stil med krøller, som hun har beholdt gjennom de siste femtiårene. Lyseblå ullgenser med perlekjede og matchende perler i ørene understreker det borgerlige og gammelmodige preget. Hjemme har hun kanskje en katt og en gammel ektemann som har falt av lasset. Hun leser i en avis helt uberørt av naboen. Avstanden til naboen er ca 30 cm. Det er en kvinne tidlig i sekstiårene med tydelig farget mørkt hår og grønn genser. Hun sitter stille og ser rett frem for seg uten å fortrekke en mine. Den grønne genseren skriker i øynene mine. På noen bord sitter to og to og samtaler. De fleste sitter alene fordypet i hver sin laptop eller mobil. Det er ingen kontakt mellom bordene.

Nå skjer det noe! Den gråhårete damen skal gå. Det er tydelig at hun konsentrerer seg. Hvordan komme seg forbi damen med den grønne genseren uten å skumpe borti? Hun er både tykkfallen og stiv, men forsiktig lykkes hun med å smyge seg forbi. Den neste utfordringen er å få på seg boblekåpen uten å forstyrre. Det går! Og den gråhårete damen forlater kafeen uten et ord, uten et blick til noen.

Nå begynner den grønnkledde å bevege seg. Ut av en gul plastpose trekker hun opp et grønt strikketøy. Hun setter i gang med å strikke. Stadig i sin egen boble, men nå konsentrert om strikkingen. Jeg tenker hun er mye alene. En eventuell ektemann er ikke fristende å gå hjem til. Her har hun tenkt å bli en stund akkurat som laptop- og mobilmenneskene rundt henne.

Det slår meg at de sitter som om de er alene i sin egen stue eller på sin egen hybel. Ingen av dem har behov for en annen. Det er fra kafebordene med to personer det kommer lyder. Der er det latter, liv og nærvær. Bakgrunnsmusikken legger en passende demper over samtalene. De sosiale livet på kafeen består av dem. De andre er alene og for seg selv.

Hva er det med oss nordmenn? Har vi ikke levd lenge nok i byer til ubesværet å ta kontakt med en tilfeldig nabo på et kafebord? Vi sitter 30 cm fra hverandre og enser ikke den andre.

Så hvem er jeg i denne sammenhengen? Jeg som blir inspirert av møter med mennesker og i perioder går daglig på kafe? Jeg er som den gamle gråhårete damen med perlekjede og permanent. Jeg kommer, drikker en latte, leser en avis. Og går fornøyd ut, uten å ha snakket eller deltatt sosialt med noen.

Wenche Walle-Hansen er født 1945 i Oslo. Cand. Polit. med fagkretsen fransk, engelsk og hovedfag i sosialpedagogikk. Hun var førstelektor i pedagogikk ved Høgskolen i Oslo og har undervisningserfaring fra ungdomspsykiatri, folkehøgskole, spesialscole og sosialpedagogikk ved universitetet i Oslo. Hun har i en årrekke sittet i styret og vært sensor for den Sosialpedagogiske Høgskolen i Sandnes.

Korte og lange ekpsedisjoner

Bjørn Riiser

Topptur

Påskesolen skinte fra blå himmel. Det måtte bli topptur i dag. Niste ble pakket og kartet studert. Etter en kort diskusjon om stigning og hvordan sola ville påvirke føret, ble de enige om å gå den søndre trasèen som var lengre, men mindre bratt.

De møtte mange folk underveis, og de undret seg over at så mange allerede hadde vært på toppen, enda så tidlig på dagen det var. Noe annet som vakte forbauselse, var alle hundene som var med sine eiere på tur.

Det verket i legger og lår og pusten gikk tungt da de endelig nådde toppen. Men en litt for dårlig form til slike turer ble fort glemt når landskapet bredte seg ut foran dem. En fantastisk panoramautsikt i strålende vårsol!

I horisonten glitret fjorden og ved foten av fjellsiden kunne de i morgendisen tydelig se omrisset av Rådhuset og SAS-hotellet. Toppen av St. Hanshaugen ligger hele 83 meter over havet!!

Bjørn Riiser er født i Hurdal i 1941. Var fra 1977 til 2009 ansatt ved NKSH/HiO, sosionomutdanningen. Riiser er cand.mag og utdannet sosionom med tilleggsutdannelse i kommunikasjon og ledelse. Han har tidligere vært leder i kriminalomsorgen, ungdomspsykiatri og ved Uteseksjonen i Oslo, formann i Norsk sosionomforbund og redaktør i TV Oslo. Har også ledet Oslo Film- og TV-Akademi og koordinator ved bachelorstudiet i Medier og kommunikasjon ved HiO. Som pensjonist har Riiser være leder av Den uavhengige sosialrådgivningen DUS og tillitsvalgt ved Kompetansesenter for seniorer HiOA. Har også medvirket som intervjuer av over 90 tidligere medarbeidere ved HiO som del av Historieprosjektet ved OsloMet.

Kåre Leiksett

Gatelangs

Mitt beskjedne habitat er plassert mellom det romersk-katolske bispedømmes hovedsete i Oslo, «lille Vatikanet», og Meyerløkka, rittmester Jacob Meyers forgangne aspargeshage. En solrik dag med høy temperatur og snøfrie gater, vinter forkledd som vår, lokket med uteliv, frisk luft og svevestøv. En spasertur, litt lenger enn vanlig, sto for døren, dels for mosjonens skyld, dels for å se hva yngre generasjoner hadde beriket hovedstaden med.

Vandringen startet på Meyerløkka, den gang et landbruksområde, en løkke, som skulle skaffe mat til en raskt voksende befolkning i Kristiania og Oslo, og som tiden gikk gradvis endret seg til en ganske ordinær bydel, med boligblokker, forretninger og arbeidsplasser. Det er lenge siden Knut Hamsun strøk forbi her, på vei til dagens St. Hanshaug, for å skaffe seg ro og sjelefred etter sult og forsakelser i Kristiania, «denne mærkelige by som ingen forlater før han har fått mærker av den . . .» (Sult, 1890). Men Apotekergården på St. Olavs plass var der allerede på Hamsuns tid; den var drømmekvinnen Ylajalis hjem, forestilte han seg. I dag er det restauranter der, og rett over gaten holder Edderkoppen teater til huse, opprinnelig etablert og drevet av Leif Juster, av mange sett på som «Norges morsomste mann». Rikshospitalet flyttet hit i 1883, og var Meyerløkkas største arbeidsplass helt til år 2000, da sykehuset flyttet til Gaustadjordet. Da, som nå, en fremtredende helseinstitusjon, kjent for høy kvalitet og kompetanse. Hospitalsområdet ble til Pilestredet park, og består nå av moderne boligblokker, restaurerte bygg fra hospitalstiden og noen undervisningslokaler for Oslomet.

Jacob Meyer (1781-1856) dyrket asparges og drev handel, særlig innen trelast og skipsfart. Hans store lidenskap var hesteavl og travsport. Sønnen, Thorvald Meyer, overtok etter hvert deler av løkka, og startet på midten av attenhundretallet utparsellering av tomter. «Eierne ønsket et høyt sosialt nivå i strøket og solgte derfor tomter med klausul mot å bygge arbeiderboliger eller anlegge støyende og illeluktende bedrifter», skriver Wikipedia. Noblessen har formentlig alltid dyrket eksklusivitet, dempet samvittigheten og styrket sin status gjennom raus omgang med sedlene i møte med et applauderende publikum. «Han gir sin skjerv med større fryd, når han har vitner til sin dyd», som Piet Hein sier det. Ingen stor overraskelse derfor, at Jacobs etterfølgere opprettet et legat i hans navn, der rentene gikk til «Selskabet for Understøttelse af Nødlidende». Det kan på en dårlig dag, synes som en slags logikk blant rikfolk, veldedighetens valium, som det er kalt, at man først bidrar til sosioøkonomiske forskjeller, for deretter å ville bøte på skader og mangler som følger i kjølvannet.

Som tiden gikk, og behovet for jobber og boliger tiltok, kom det leiegårder, offentlige bygg og forretningsdrift til løkka, som i dag speiler nyere tids sosiale mangfold og levesett. Min bedagelige spasertur bekreftet inntrykket av at krav og prioriteringer er

i endring. For få år siden lå små, familiedrevne bedrifter på rekke og rad i nærliggende gater. De tilbød rensing av klær og skoreparasjoner, filte nøkler, og solgte importert porselen. Bruktmøbler kunne du skaffe deg for en billig penge, eksotisk føde likeså. Musikkonservatoriet, bydelens kulturelle alibi, er for lengst flyttet, mens Steinerskolen holder stand. Kunst- og håndverksskolen ble erstattet med Edvard Munch videregående, med en reptilbutikk i foruroligende nærhet.

Utenfor et lokale like om hjørnet var det tilbud om neglelign. Neglene, rudimenter av klør, som aper og førmennesker brukte til å klatre i trær, og til forsvar og angrep, er til alle tider klippet, filt og malt. Nå skal de naturligvis også designes og anrettes, uten at hensikten umiddelbart er begripelig. Men kanskje «Vil du se mine skarpe klør» med tiden bli et uunnværlig sjekketriks. Vi er ikke så overvettete fornuftige og nøkterne, og kanskje er det som det skal være. Men vi er kontekstrasjonelle, sier velvillige psykologer. Vi handler intuitivt smart i lys av situasjon og sammenheng. Vi speiler tidsåndens dynamikk og uttrykksformer, og får godord og tilhørighet til gjengjeld. Muligvis handlet det bare om det samme, gamle håpet om oppmerksomhet og bekreftelse, om attraksjon og konkurranse, - om antallet likes på facebook. Sånne behov er ganske bestandige og ustoppelige, som historien tydelig viser. Filosofen Peter Wessel Zapffe, en noe pessimistisk anlagt tromsøværing, trakk resonnementet enda lenger, da han foreslo at mennesket har «ønsker og tanker som virkeligheten ikke kan innfri.» Noen lykksalighet oppnår vi ikke, men strevet for å nå dit, gir mening og motivasjon. Sisyfos og Narcissus huset denne dragningen mot det uoppnåelige, og det er en fristende tanke, at mytenes sannhetsgehalt er større enn vi liker å tro.

Noen meter lenger ned i gaten holdt vipperegulererne til, i lyse og fashionable lokaler med store vinduer mot gaten. De regulerte og korrigerende øyebryn, bleket hår og tenner, og joda, - de fikset også negler. Rett over gaten var tatovering og piercing tilgjengelig. Uunnværlige tilbud nå som før, brukbare både for krake som søker make, og for å holde konkurrenter og inntrengere unna enemerkene. Samlet sett er vel slike identitets- og territorialmarkører nyttige og harmløse, om enn sårende for dem som rammes.

Der skomakeren før holdt til, sto det nå en flerfarget plakate utenfor. Her var det «naturlig kroppsmassasje» å hente, endog til nedsatt pris. En hel time for 600 kroner. Dessuten hadde de natt-head på tilbud. Forlokkende for en kolesteroldempet kropp, og andre med merkbare behov av tvilsom opprinnelse. Døren sto halvveis åpen. Et blidt ansikt smilte til meg og spurte «Do I get you?» Rojalt sensitiv som jeg er, skvatt jeg til, skyndte meg avgårde og søkte tilflukt i nærmeste konditori. Der ventet det svart kaffe og rundstykke med geitost, tilveiebrakt av vanlige og vennlige mennesker. Godlynte signalstoffer dempet hjerterytmen, og pulsen la seg noenlunde til ro. Sivilisatoriske nyvinninger kan av og til være en smule påtrengende.

Jeg forlot Meyerløkka, skrittet over gaten, og inn på romerkirkens territorium. St. Olavskatedralen ble bygget på 1850-60-tallet, og ligger trygg og ruvende blant kloster, bispebolig, bokhandel og St. Sunniva skole. Vor frue hospital, opprinnelig et vanlig somatisk sykehus, ble i 1979 overtatt av Oslo kommune, og senere av Lovisenberg

sykehus, som i dag tilbyr psykiatrisk helsetjeneste i ærverdige lokaler og vakre omgivelser. Katedralskolen - «Katta» - med historie tilbake til middelalderen, beliggende noen hundre meter fra hovedbølet, er kjent som velrennomert videregående, med høye karakterkrav og flinke elever, og fortsatt med latin på timeplanen. Alt i alt en vatikanstat i miniatyr, i en ellers protestantisk og sekulær hovedstad.

Noen meter lenger opp i gaten, ligger den samfunnsengasjerte forfatter og lystige begersvinger Henrik Wergelands bolig. I Veslebrunens stall, nå barnehage, boltrer småttisene seg i historiske og pittoreske omgivelser. Små, fargerike trehus fra 1700-1800-tallet er fortsatt bebodd og velholdt, og i aktiv bruk for så vel kunstnere og håndverkere, som tannleger og designere. Eldre folk vil minnes at Sigrun Berg hadde vevstue i Damstredet, og man var ikke skikkelig raddis på 70-tallet uten et sjal eller plagg fra hennes hånd.

En utidig knirking i hofter og knær hintet om at rusleturen snart var over. Hvile og ettertanke var innen rekkevidde. Så tett på katolisismens hovedsete, var det kanskje forståelig at tankene kom til å kretse om vår mest kjente konvertitt, Sigrid Undset, forfatteren med Nobelpris i litteratur i 1928. Hun bodde, arbeidet og gikk på skole her i strøket før hun som voksen søkte seg til det katolske fellesskapet, til trygghet og stabilitet, og vissheten om Guds skapende og styrende hånd. I et brev til Nini Roll Anker, fire år før konversjonen i 1924, skrev hun: *Jeg har en følelse av at jeg setter sjøbein ganske alene i en verden av «strømninger» og leter etter holdepunkt som ikke gir seg til å bukke og utvikle seg. Jeg lengter etter den gamle kirken på klippen som aldri har sagt at en ting er god fordi den er ny, eller at den er god fordi den er gammel, men tvert imot har vinen som sakrament, som er best når den er gammel, og brødet som er best når det er nytt.*

Både Undset og Roll Anker skrev om samfunnsforhold, kvinnefrigjøring og likestilling. De la til grunn at det kunne være en naturgitt forskjell mellom kjønnene, med de følger det måtte ha for lynne og væren. Vi er ulike fra starten av, «vi er alle sammen rare», som hun sa, «det kommer bare an på om noen legger merke til det». De sto for det som senere er blitt omtalt som forskjellsfeminisme i motsetning til likestillingsfeminisme, der ulikhet primært ble oppfattet som sosiale og kulturelle konstruksjoner. Jeg vil tro at Undset var ganske overbevist om at det vi i dag kaller endringspotensiale var begrenset av følelsenes primat, «for det er ikke sant at fortiden bare er det som har vært». Vi bærer den med oss, som art og individ, tror jeg, og kanskje er det for mange en besnærende tanke at «å bli en bedre utgave av seg selv», kan koste mer enn det smaker.

Undset ville skrive sannferdig og skildre livet som det var, nøkternt, uten sentimentalitet og skaperi. En kristen realist, sies det. Sjelens mange irrganger var realiteter som skulle møtes med forståelse og tålmodighet. Hun fremhevet etiske forpliktelser og bekymret seg over industrialismens utnyttelse av mennesker. Hennes mange angrep på nazismen og alt dens vesen, førte til at hun måtte forlate landet, først til Sverige, så USA. Hun røk stadig i tottene på Knut Hamsun, diktergiganten

med svekket politisk dømmekraft, om alvorlige tema. De var uenige om alt fra dødsstraff og fredsprisen til Ossietzky, til Hamsuns sentimentaliserings av morsrollen og kvinner i sin alminnelighet.

Forfatteren kretset i sine bøker om kvinner som brøt med tradisjonelle roller og forventninger, om drifter og kvinners seksualitet, som hun så på som en dominerende kraft i tilværelsen. «Elskoven skaper ingen lover, den bryter alle», skrev hun, og fastlo at «kyskheden er et intellektuelt begrep og ikke en korporlig egenskap». Det var utvilsomt en dristig oppfatning, og det er ikke til å undres over, at hun tirret både konservative og radikale krefter og kretser. Bra, da, at katolikkene vet det som trengs om syndighet og lidenskaper, og lengslene mot forsoning, sannhet og erkjennelse.

Det ble noen små rariteter underveis på gatevandringen, tidsspeilende påhitt Undset trolig ville sett på som krusninger på overflaten. Samme lengsler, nye uttrykksformer. Same soul, new wrapping, i moderne språkdrakt. Overraskelser på en side av gaten, noe bestandig og uforanderlig på den andre siden, - og noe til overveielse for dem som egner seg til slikt. Selv nøyer jeg meg med å se på lyster og laster naturen har utstyrt oss med, som høyst reelle, og som en gave som skal forvaltes med forstand. Det var vel det hun mente, legdominikaneren på Bjerkebæk:

Ti sed og skikk forandres meget, alt som tidene lider. Og menneskenes tro forandres og de tenker annerledes om mange ting. Men menneskenes hjerter forandres aldeles intet i alle dager.

Kåre E. Leiksett har jobbet som avdelingsdirektør, høyskolelektor, sosionom og psykoterapeut. Han har bidratt til en rekke offentlige publikasjoner, til internasjonalt samarbeid om fagutvikling, ledelse og organisasjonsutvikling, og ved strategiutvikling på justissektoren.

Marit Ranum Granholt

En avgjørende reise

Klokken er tolv på formiddagen og doktor Ernst Westerlund ankommer Frøken Alma Lagerströms Pensionat i Enköping. Doktoren er kledd i en vid slengkappe og en bredbremmet svart hatt. I hånden har han en sigar. Ingen er på forhånd underrettet om doktorens besøk. Som regel kommer han uanmeldt. I spisesalen sitter en del personer etter frokosten. Ved lyden av en hestedrosje som stanser utenfor pensjonatet, reiser alle seg og ser mot døren. Doktoren bukker flyktig inn mot værelset, får raskt av seg yttertøyet og legger sigaren i et askebeger. Uten å banke på går han inn i det første værelset der det ligger en pasient. Pasienten er min bestefar som for ikke lenge siden har ankommet Enköping.

Det er slik jeg ser for meg min bestefars første møte med doktor Westerlund, i en lett omskriving fra en gulnet gammel bok jeg har arvet etter min mor: *Ernst Westerlund – En lægekunstens stormann*, forfattet av Stina Palmborg og utgitt på Blix Forlag, Oslo 1943.

Min mor har fortalt at det videre møtet foregikk slik: Doktor Westerlund bøyer seg over min bestefar og spør: «Vill Ni bli frisk? «Ja»! svarer min bestefar. «Vill han då göra som jag säger?» «Ja»! «Gott. Då skal han bli frisk»!

Konsultasjonen varer ikke lenge. Doktoren stiller noen raske, distinkte spørsmål og han lytter konsentrert til min bestefars svar. Deretter gir han bestefar beskjed om hva han nå skal gjøre.

Det er høsten 1918. Bestefar har kommet med tog til Enköping sammen med min bestemor og deres tre små barn, hvorav den mellomste, Agnes på 6 år, er min mor. Familien er blitt installert på frøken Lagerströms Pensionat, og doktor Westerlund har startet behandlingen av min syke bestefar. Bestefar er utslitt, utbrent ville man kanskje si i dag. Han har vært syk i mange år. 22 år gammel, i 1899, hadde han etablert sin egen forretning i Trondhjem. Forretningen handlet både med musikk- og papirvarer, men utviklet seg mer og mer til å bli en spesialforretning i musikkvarer. I begynnelsen arbeidet han alene i forretningen. Det var lange og slitsomme dager. Firmaet gikk etter hvert godt og han ansatte flere medarbeidere, blant annet min bestemor Emma. Bestefar arbeidet fortsatt meget hardt, han ble sliten og helsen begynte å svikte. I lange perioder var han sengeliggende og han hadde mange opphold på diverse kur-anstalter, uten at noe så ut til å hjelpe. Han ble stadig mer avmagret og svak.

På det tidspunktet reisen til Enköping starter, veier bestefar 48 kg og han er 180 cm høy. Han er oppgitt av de hjemlige legene. Det er nå min bestemor får høre om den svenske legen Ernst Westerlund som holder til i Enköping, 5 mil utenfor Stockholm. Westerlund er opprinnelig utdannet kvinnelege og kirurg, men har blitt stadig mer

interessert i neurasteni, i Palmborgs bok benevnt nevralti. Nevraltiens ytringer er mangfoldige, skriver Palmborg. En organisk sykdom kan utgjøre hovedgrunnen til tilstanden, men i de fleste tilfeller når det gjelder nervøsitet er det angsten, viljeslappheten, kraftnedsettingen eller psykisk overanstrengelse som danner en udefinerbar svakhetstilstand. Doktor Westerlund var blant de første leger i Sverige som tok fatt på behandlingen av nervøse lidelser. Han påviste ifølge Palmborg at nevralti var en virkelig sykdom og ingen innbilning.

Doktor Westerlund sies å drive sin praksis ut fra uortodokse metoder og har lyktes svært godt med sitt helbredende arbeid. Han har nå pasienter fra hele verden. Han ønsker at hele familien skal være med til Enköping. Da vil min bestefar bli fortere frisk.

1918 er et år med store utfordringer i Europa. Den første verdensomfattende krigen (1914-1918) har tatt livet av mer enn 10 millioner mennesker og skadet dobbelt så mange. Våren 1918 feier en dødbringende influensa-epidemi, spanskesyken, over kloden. Sykdommen angriper mer enn halvparten av jordas befolkning og i Norge er 15 000 mennesker så langt døde. Høsten 1918 blir alle skoler i Kristiania, Trondhjem og Moss stengt. Jernbanen, hurtigruten og automobilrutene spiller trolig en viktig rolle i spredningsprosessen, og folk blir oppfordret til å holde seg unna kollektive transportmidler. Min bestefar og hans familie har imidlertid ikke noe valg. Deres eneste sjanse er å komme seg til Enköping. Dette er i jernbanens barndom og en togreise fra Trondhjem til Enköping vil ta tre dager. Det store spørsmålet er om min bestefar vil klare denne reisen. Det er derfor blitt bestemt at hans lege i Trondhjem skal følge med på togturen.

Den nærmeste familien har møtt fram på jernbanestasjonen i Trondhjem for å si farvel denne høstdagen i 1918. Min bestefar skal tilbringe reisen på sykebåre, og har fått en egen kupè sammen med sin lege. Bestemor og de tre barna på 4, 6 og 8 år vinker til de fremmøtte fra en annen kupe. Ingen vet når de vil se familien i Trondhjem igjen. Toget ruller ut fra stasjonen. En reise min mor skulle snakke om resten av sitt liv, har startet. For henne og søsknene er dette en spennende reise. De har ikke sett så mye til sin far så langt i livet, fordi han delvis har vært sengeliggende og delvis oppholdt seg på kuranstalter. Min mor hadde lagt hendene på ryggen og sagt «kjenner ikke, kjenner ikke» da hun gjenså sin far etter et slikt opphold. Nå forstår de at faren er svært syk og at foreldrene setter hele sin lit til den berømte doktoren i Sverige, i håp om at han skal bli frisk. Men det er en lang reise. De må forlate venner og familie, og for den 8-årige Ingeborg sin del forlate skolen, for å bo i et annet land på ubestemt tid. De lurer på hvordan det ser ut i Enköping, om de vil forstå det svenske språket og kanskje spesielt om de vil få noen venner.

Reisen til Enköping går over tre etapper. Den første dagen går turen til Storlien, like over grensen til Sverige og 102 km fra Trondhjem. Reisen foregår med Meråkerbanen som forbinder Trøndelag med Sverige, og som er blitt åpnet i 1881. På denne tiden er strekningen fra Trondheim til Storlien en reise på fire timer. Kanskje faller tiden lang for de tre barna, men heldigvis har både farmoren og tantene som var møtt fram på

stasjonen, hatt med poser med frukt, kaker og andre godsaker som de kan kose seg med på turen.

Hadde min mor levd i dag, ville jeg ha spurt henne mer om selve reisen. Heldigvis er noen detaljer bevart gjennom min mors og hennes brors nedskrevne memoarer. Noe er imidlertid overlatt til mine egne funderinger og de undersøkelser det har vært mulig å foreta gjennom ulike kilder. En eldre, jernbaneinteressert mann fra Uppsala har sendt meg togtabellen for jernbaneruten Trondheim-Enköping i 1919. Av denne kan jeg lese meg til at toget fra Trondheim til Storlien startet fra Trondhjems Jernbanestasjon en lørdag morgen kl. 08.00. Toget må dermed ha ankommet Storlien ved 12-tiden, og jeg antar at familien med min syke bestefar tar inn på et gjestgiveri eller hotell for noen timer, før de skal reise videre til Uppsala med natt-tog.

Reisen fra Storlien til Uppsala er en reise gjennom dype skoger. For Olaf er togreisen gjennom Sverige det første han har skikkelige minner om. Olaf er 4 år og den yngste av barna. Han skriver i sine memoarer at han våknet mange ganger i løpet av natten, trakk gardinene til side og så på trærne i de store skogene. Det kan ha blitt en lang natt for barna. Togstrekningen fra Storlien til Uppsala er på nærmere 50 mil, noe som må ha tatt sin tid i 1918.

I Uppsala tar familien inn på hotell. Her blir de liggende i kaldt og fuktig sengetøy. Både min bestemor og den 8-årige Ingeborg blir angrepet av spanskesyken. Disse er derfor de første pasientene doktor Westerlund må behandle når de neste dag omsider kommer fram til Enköping, etter enda en togreise, den tredje. Heldigvis lykkes doktoren i sin behandling. Nå kan han konsentrere seg om min bestefar.

Behandlingen

Ernst Otto Theodor Westerlund ble født i Öregrund i Sverige i 1839 og studerte medisin ved Uppsala Universitet, med særlig interesse for kirurgi og gynekologi. Han ble ansatt som by-lege i Enköping i 1868. Snart blir det kjent at Westerlund er en lege utover det vanlige. Han lykkes med å helbrede mange pasienter som ingen andre leger har kunnet helbrede. Det gjelder ikke minst sykdommen neurasteni. Etter hvert slutter han som bylege for å kunne konsentrere seg fullt og helt om denne sykdommen, og pasientene strømmer til fra hele verden.

På det tidspunkt min familie ankommer Enköping, er doktor Westerlund en mann på 80 år. Alderen ser imidlertid ikke ut til å sette noen begrensninger for legegjerningen. Han har et sted mellom 2-300 pasienter rundt omkring i byen som han besøker jevnlig, og han gir hver enkelt pasient individuelle forordninger de skal følge. Han driver et såkalt regime-terapi. Det går ut på at pasientene må følge hans plan i ett og alt. Det er slik de skal bli friske. For min bestefar innebærer det at han de første ukene skal ligge til sengs og gjennomgå en fetekur. Han skal ha den fullstendige ro og hvile, og får massasje for å styrke musklene. Bestemor og de tre barna har fått instruksjoner om at han ikke skal forstyrres unødige, men de får likevel av og til komme inn for å hilse på ham.

Den fullstendige hvilekuren kombinert med fetekuren, har uten tvil sin positive virkning. Etter hvert begynner kreftene å vende tilbake. En dag sier doktoren: «Herr Ranum skall stå opp om fjorton dar!» «Umulig!» sier min bestefar. «Vill herr Ranum bli frisk eller vill han inte?» spør doktoren. Og selvfølgelig vil min bestefar bli frisk. Så det blir som legen bestemmer.

Nå starter, langsomt men sikkert, en opptrapping av programmet. Det er viktig at bestefar nå følger doktorens nøyaktige anvisninger. Etter å ha ligget til sengs i sitt rom på pensjonatet i flere uker, skal han nå sitte oppe en viss tid, etter hvert gå ned trappene og så ut på gaten. Deretter følger en gradvis opptrapping av turer som blir lengre og lengre, og endelig en gang iblant skal han foreta en liten springtur. Han skal aldri gå lenger enn hva doktoren har foreskrevet. Vekten blir stadig og nøye kontrollert.

Doktor Westerlund har ingen skriftlige planer for programmet. Han har i hodet hva hver enkelt pasient skal gjøre og han har full oversikt over behandlingen av den enkelte.

Etter hvert skal bestefar innta måltidene i pensjonatets spisesal sammen med familien. Det er nok en stor dag for bestemor og barna når de endelig kan sitte rundt et bord og spise sammen med min bestefar.

Fröken Lagerströms Pensionat

Fröken Alma Lagerström driver et hyggelig pensjonat. Pensjonatet har vanlige gjester, men inngår også i doktor Westerlunds innkvarteringstilbud til sine pasienter. Antagelig har fröken Lagerström, som byens befolkning for øvrig, stor respekt for doktoren og sørger for at hans pasienter har det bra på alle måter. Maten er velsmakende og sunn, og den serveres til faste tider. Selv om byen Enköping huser et stort antall pasienter, er det Westerlunds idé at det ikke skal opprettes et sykehus for pasientene, men at de skal innkvarteres privat; på Stadshotellet, i pensjonater eller på små sykehjem. På den måten blir det mere hjemlige forhold for pasientene, noe som skal bidra til deres trivsel og tilfriskning.

Ingeborg, Agnes og Olaf er muligens de eneste barna på Alma Lagerströms pensjonat. De får derfor en spesiell omsorg og oppmerksomhet. Fröken Lagerström steller om sine små beboere på aller beste måte, og hun underviser dem i svensk. Men hun er også en myndig dame. Det skal ikke forekomme flekker på duken eller uro ved bordet. Til gjengjeld får barna ofte lov til å komme ned i kjøkkenet der det er en adskillig mer gemyttlig stemning, og der det som regel vanker noe godt. Barna får delta i baking sammen med de hyggelige damene som arbeider der. Olaf på fire år blir den unge kjøkkenpiken Julia's yndling. Olaf omtaler henne senere som sin første store kjærlighet.

En dag skjer det noe spesielt. Olaf får invitere de gjestene han vil til en *bjudning* med kaffe, saft og flettekringle som han selv har vært med på å bake. Bjudningen finner

sted i pensjonatets spisesal. I sine beste klær står den fireårige Olaf selv i døren og byr velkommen til pasienter og ansatte med ordene «Velkommen, mitt herskap»! En av pasientene, en meget engstelig mann som er så redd for smitte at han alltid åpner ørene med albuen, spør den lille verten: «Har gossen tvättat sine händer»? Det skulle bli en munter og ytterst sjarmerende bjudning.

Dessverre for Olaf fører hans hengivenhet til kjøkkenpiken Julia også til stor kjærlighetssorg, da hun en vakker dag går hen og forlover seg. Olaf betror sin mor at «Jag skall skjuta honom!», og han gjemmer seg bak døren når forloveden kommer på besøk. Det hører med til historien at da den samme Julia noen år senere i et brev til min bestemor forteller at hun har fått en liten datter som måtte kunne passe for Olaf, er det som å strø salt i hjertesåret for Olaf.

Min mor Agnes var en aktiv liten jente som ble kalt en *hoppetosse*. Av og til får hun hjelpe frøken Lagerstrøm med å hente egg hos hønene i bakgården. Her har også pensjonatvertinnen samlet regnvann i en stor balje. Regnvannet skulle være så fint å vaske håret i, og nå har hun samlet i lengre tid. Ved et uhell kommer den viltre Agnes til å skulpe borti baljen så den velter og alt regnvannet flommer ut over gårdsplassen. Nå får hun skjenn av sin mor. Men frøken Lagerstrøm tar henne i forsvar og sier at slikt lett kan skje.

Ingeborg er den eneste i søskenflokket som er gammel nok til å gå på skole i Enköping. Det er bare svenske barn i klassen, men hun blir tatt godt imot av både læreren og de andre barna. Ingeborg er storesøster, og hjelper sine småsøsken både med språket og med å finne seg til rette. Både Ingeborg, Agnes og Olaf snakker for øvrig svensk lenge etter at de er kommet tilbake til Trondhjem. For Olaf blir dette et lite problem fordi de andre guttene erter og kaller ham «svenskbaggen». Det gjelder derfor om raskt å venne seg til å snakke norsk. Han liker imidlertid svensk best og sier til sin mor: «Tala svensk, mamma, det låter så mycket bättre»!

Hvordan min bestemor hadde det i Enköping, vet jeg lite om. Jeg kan bare ane at det ikke kan ha vært bare lett. Min bestemor - som jeg dessverre aldri har truffet - ble ansett som en klok og dyktig kvinne, og som en varmhjertet mor som barna var nært knyttet til. Å bo på pensjonat i en fremmed by over lengre tid, med en syk mann og tre små barn, må ha bydd på mange utfordringer. Hun skal passe på at de tre barna har det bra, og at de oppfører seg ordentlig på pensjonatet. I tillegg skal hun være sin manns nærmeste støtte gjennom sykdomsperioden. Kanskje har også hun hatt sine samtaler med både doktoren og med de ansatte på pensjonatet.

En vellykket behandling

Behandlingen av min bestefar går sin gang, og med godt resultat. Arbeid er en viktig del av doktorens behandlingsmetode. Det blir sagt at doktor Westerlunds hele liv var en lovsang til arbeidet. Å sette pasientene til å arbeide var viktig for å få dem til å gjenvinne sin helse.

En dag får bestefar beskjed om å møte opp på Kungsgatan i Enköping, der doktoren har fått innredet en vevstue. En av doktorens kongstanker er at pasientene gjerne skulle arbeide med noe de ikke hadde vært borte i tidligere, eller kanskje også med noe de mislikte. Min bestefar skal altså veve, sammen med flere andre, både kvinner og menn. Bestefar har aldri vevet før. Han synes det er flaut, og han kvier seg. «Vel, det kan vi finne en løsning på», sier doktor Westerlund og gir beskjed om at det skal settes et skjermbrett rundt min bestefars aktivitet. Skjermbrettet skal stå der inntil han ikke lenger føler seg flau. Det tar ikke lang tid før skjermbrettet kan tas bort, og min bestefar kan veve i full åpenhet. Selv er jeg så heldig å eie et vakkert lite åkle han laget på doktorens vevstue, og jeg kan ikke bli annet enn imponert når jeg ser på det.

Etter nærmere ett år under doktor Westerlunds behandling, kan familien sommeren 1919 forlate Enköping. Min bestefar har da økt sin vekt med 24 kilo og han er i stadig bedring. Hjemreisen mot Trondhjem foregår etappevis. Turen går først til Hålland, til en måneds opphold på Hedmanns Pensionat. Byen Hålland i Jämtland er kjent for sin vakre natur og gode muligheter for friluftsliv og er et av de rekreasjonsstedene doktor Westerlund benyttet for sine pasienter. Fra Hålland går turen til Storlien. Her hadde doktoren bygd opp «Nya Högfjellet», et rekreasjonssenter for sine pasienter i sommertiden, ut ifra en sterk tro på den gode fjell-luftens betydning for pasientene.

Så er familien tilbake i Trondhjem. De kjøper en villa i Tyholtveien, hvorfra bestefar kunne spasere til og fra forretningen. Bestefar utvider gradvis sin arbeidsdag, med bestemor som en viktig medarbeider. Hele sitt liv fortsetter han å være tro mot, og leve i pakt med, doktor Westerlunds forordninger. Hver sommer så lenge doktoren levde, reiser familien til Storlien. Den friske høyfjellsluften gjør hele familien godt. På Nya Högfjellet levde min bestefar slik doktoren foreskrev. Langs stien opp til Skurdalshøgden var det plassert benker med ulike navn, og pasientene fulgte nøye de forordningene som var gitt hver enkelt om å gå turer til den og den benken, til «Vindskydd» I eller II, eller helt opp til «Vindarnas Tempel».

Senhøsten 1919, et halvt år etter avreisen fra Enköping, vender min bestefar tilbake til doktor Westerlund til et opphold som varer gjennom vinteren, denne gang alene. Etter hvert gjenopptar han full dags arbeid i forretningen, men han overholder nøyaktig doktorens instruksjoner. Han spaserer til og fra forretningen, han hviler litt på sitt kontor i middagstiden, han går alltid en kveldstur og hver søndag går han en tur på bena eller på ski.

Familien Ranum fotografert ved avreisen fra Enköping

Bestefar utvider stadig forretningen. Han blir en stor forhandler av grammofofoner, opparbeider en stor radioavdeling og han bygger etter hvert opp et konsertbyrå og en impresario-virksomhet. Han får mange utenlandske forretningsforbindelser og han importerer musikkinstrumenter fra mange land. Han spiller selv gitar og orgel, utgir en gitarskole og et lite skrift med fagartikler om musikkinstrumenter, deres vedlikehold og behandling. Han starter sammen med en kollega Norges Musikkhandlerforbund. Han er bystyremedlem for Frisinnede Venstre og han engasjerer seg sterkt i navnestriden i Trondhjem i 1929. Han døde i 1942, 65 år gammel, av angina pectoris.

Doktoren

Ernst Westerlund og hans behandling som gjorde min bestefar frisk, kom til å stå i en særstilling for de tre barna hele livet, og min mor så opp til doktoren som en gud.

Hva var det med doktor Westerlund som gjorde at folk strømmet til ham fra store deler av verden? Hvorfor lyktes han så godt med å helbrede sine pasienter? Hvorfor kom han til å bety så mye for så mange mennesker?

Doktor Westerlund er blitt beskrevet på mange måter. Som mirakeldoktor, som en legekunstens stormann, som en utradisjonell lege som gikk sine egne veier. Som livskunstner. Som psykolog før ordet fantes. Som pedagog. Som en streng lege som forlangte av sine pasienter at de fulgte hans anvisninger til punkt og prikke. Som en stor menneskekjenner og en sann menneskevenn.

Ernst Westerlund karakteriseres som en f am elt mann med en helt spesiell evne og vilje til   lytte til sine pasienter. Han lyttet tålmodig og pasientene fikk snakke ut. Han hadde også evnen til   formidle til sine pasienter at de var blitt forstått. Ikke minst beskrives han som en fremragende diagnostiker. Han interesserte seg helt spesielt for hver enkelt av pasientene og han m tte og behandlet hver av dem unikt. Hver pasient skulle kjenne seg som «doktores spesiella sk tebarn». Pasienten skulle selv være den drivende kraft i helbredelsen. Westerlund la stor vekt på pasientens egen vilje til   bli frisk. Han kunne være streng, men i strengheten lå det en oppfordring til pasienten selv om   mobilisere egne krefter. Han interesserte seg for pasientenes privatliv, deres virksomhet og familieforhold, ja hele det miljøet de var vokst opp i. I dag ville vi kanskje si at han var preget av en helhetlig tenkning. Han forsket etter roten til det vonde. Doktor Westerlund dokumenterte ikke selv mye av sin virksomhet og sine erfaringer. Han var imidlertid kjent for   ha en omfattende korrespondanse og holdt på den måten kontakt med sine tidligere pasienter, ga dem r d og oppmuntret dem til   forbli friske. Hans oppfølging av pasientene var preget av optimisme: «Vi blir bra!» «Vi er bättre redan nu!» Ved   bruke «vi»-formen, signaliserte han at han sto sammen med pasienten om   bli frisk. Han var opptatt av at pasientene skulle ha det hyggelig og ordinerte adspredelser i forskjellige former. Han anla en skøytebane, han var en forkjemper for friluftsliv og sport, «dog ikke rekord-sport», og han sørget for at det ble arrangert musikkaftener, soar er og teateraftener. Hans interesse og engasjement for sine pasienter var uten sidestykke. «L r   leve for andre- det er veien til helse og lykke», var en av hans læresetninger som han hele sitt liv anvendte.

I doktores hus

Sommeren 2010 foretar jeg selv en reise til Enköping. Jeg vil se det stedet min bestefar og hans familie reiste til nesten hundre år tidligere. Hele byen preges av minnet om doktor Westerlund: En høyreist statue i parken, doktores grav vakkert blomsterpyntet, doktor Westerlunds gymnasium, gater og parker, og ikke minst hans vakre hus og hage, som er åpen for besøkende om sommeren.   vandre rundt i doktores hus er en opplevelse. Jeg gjenkjenner interiøret fra historier jeg er blitt fortalt. Noen få år senere blir jeg invitert til   holde et lite foredrag om doktor Westerlunds behandling av min bestefar. Det er Westerlund-s llskapet, en forening som har som formål   ta vare på kunnskapen om den i sin tid så berømte doktoeren, som har bedt meg om   komme. Jeg står i åpningen mellom doktores kontor og hans spisestue, foran en forsamling som ikke synes   få høre nok om doktores behandlingsmetoder. Jeg forteller det jeg vet.   stå der, i doktores hus, som er tatt vare på slik han selv forlot det, er spesielt. Her har min familie vært mange ganger.

På vei ut faller øynene mine på et bilde med et sitat av doktoeren selv: «Ta allting sakta och lungt. Sl pp det gamla, gl m det. T nk på en ljusnande framtid». Jeg tar doktores ord med meg videre i livet.

Marit Ranum Granholt, født 1949 i Trondheim, er utdannet førskolelærer og har hovedfag i barnehagepedagogikk og videreutdanning i musikk og pedagogisk veiledning. Hun har i mange år arbeidet som pedagogisk leder og styrer i barnehager. Fra 1995 til 2016 har hun vært ansatt som høgskolelektor, senere førstelektor i pedagogikk ved barnehagelærerutdanningen ved Høgskolen i Oslo, nå OsloMet.

Bjørn Riiser

Underveis med utsikt til innsikt

Du har bedt meg om en guidet tur med muligheter for både utsikt og innsikt.

Vi starter der du er nå. Noen prøver å reise ut fra steder de ikke befinner seg, men det funker aldri. Jeg gir deg en reisedagbok og på forsiden står de to viktigste spørsmålene du skal stille deg selv: «Hvordan har jeg det?» og «Hvordan tar jeg det?»

Allerede her kan du gjøre noen notater i reisedagboka om hvilke svar som faller deg inn. Det har betydning for hvilken grunnstemning som skal prege reiseopplevelsene videre. Men siden jeg ikke vet hva du svarte på de to spørsmålene, velger jeg ruta til å begynne med.

Vi går først gjennom et skogholt med gammel skog. Her har naturen fått utspille seg i all sin prakt, men for å komme videre, må vi rydde unna noen gamle, råtne trær som har falt over veien.

Trærne lever - som du - av de livsbetingelsene som er i miljøet, og av den arven frøet ga med på veien. - Hvordan er det med helsa di? Er det noen «vondter» som tar mye oppmerksomhet og krefter? Kan du selv gjøre noe for at kropp og sjel skal få det bedre, eller er det noe du håper doktoren eller psykologen skal reparere? - - Hva da? - - Dette kan du skrive ned i reisedagboka nå. Du vet at kropp og sjel er en helhet, og at «vondter» på helt forskjellige steder kan ha samme årsak. Som for eksempel en betennelse eller en uro i dine tanker og følelser om deg selv og ditt forhold til andre.

Mens vi rusler videre, snakker vi om hva du pleier å finne på for å unngå å gjøre det du vet er best for deg selv. Går du utenom problemene, eller er det bare alltid noe annet du må gjøre først? Eller kanskje du mener at noen andre har skylden for at du ikke har det bra?

Vi tørker svetten etter å ha dratt vekk enda en stamme som lå tvers over veien, og siden du er så sliten at du ikke orker å forsvare deg, fyrer jeg av to nærgående spørsmål: «Har du noen gevinster av at det er som det er med helsa di?» - - «Bruker du plagene, sykdommen eller offerrollen til noe?» - Jeg skal ikke høre svaret, men det trenger du! - Skriv!

Du kommer i bedre humør når vi endelig er ute av skogen. Vi ser utover et åpent landskap med en liten landsby like der framme. Vi nærmer oss torget, og ser noen damer stå i en klynge og snakke ivrig. Et par like bortenfor gir hverandre et kyss før han setter seg på sykkelen. Der er en kafe! Kanskje det er på tide med litt mat og en kaffe?

Du ser ut av vinduet på to jenter som går forbi hånd i hånd. «Har du noen nære som du kan dele alt med?», spør jeg. - - Du svarer ikke, men skriver noen navn i boka di.

«Nå skal jeg spisse det mer: Du våkner en natt kl. 4 og føler deg veldig dårlig – og redd. Er det noen du kan ta kontakt med som ville komme med en gang?»

Du mumler at du egentlig vasser i folk, og at behovet for alenetid oppleves mer presserende. Vi ler godt begge to, og jeg får en gyllen anledning til å snu spørsmålet trill rundt: «Lar du andres behov og forventninger styre så mye av livet ditt at det blir liten plass til DEG? - - Sier du JA til mer enn du burde?»

Du flytter deg urolig på stolen og blikket ditt søker rundt i kafelokalet. Til slutt måtte du se meg i øynene: «Der traff du godt! – Jeg må nok svare ja på begge spørsmålene dine.» - - Jeg ber deg bruke en helside i reisedagboka til neste øvelse. Du skal skrive «Jeg» midt på siden og så skrive navnene til alle de som har forventninger til deg rundt «jeg».

Jeg rakk å drikke en ekstra kopp kaffe før du var ferdig. Det ble mange navn på arket, og mange nære med strek under. Du får i hjemmelekse å tenke gjennom om det er enkelte personers forventninger du er ukomfortabel med, og om det er mulig å gjøre noe med dette.

Du skjærer en fort grimase og spør litt aggressivt: «Du må da kunne gi meg et eneste råd om dette, du som har jobbet med sånt så lenge!» - «Ja, jeg skal gi deg et knallbra råd: Ikke si ja med en gang noen vil ha deg til å gjøre noe for seg! Som så mange av oss, har du kanskje et snev av en sånn eager-to-please-personlighet, og da sitter JA løst, selv om du kunne bitt av deg tunga bare minutter etterpå. Heretter kan du si at du må tenke litt på det, en time eller en dag, så du kan gi et svar som du er sikker på at du kan følge opp. Da kan du tenke og kjenne etter om dette er noe du har lyst til å gjøre, og om det er rimelig å be deg om dette. Du har sikkert masse annet på vent også? - Altså, ikke si JA før du har tenkt deg om!»

Plutselig sto serveringsdamen ved bordet og spurte om det skulle være noe mer. Vi så på hverandre og tenkte nok det samme: «Gudene skal vite at her er det mer!» Men jeg ba pent om regningen, og spurte når første tog til *Visjonen* går. Hun kikket på klokka og sa at vi ville rekke det fint om vi gikk nå. «Stasjonen har stått stille i 100 år, men toget går når dere er sikre på at dere vil videre.»

Toget gikk det, og vi fikk fin vindusplass. Siden det tok tid å komme til *Visjonen*, dikterte jeg et knippe spørsmål på veien: «Når har du dine beste stunder? - - Hva vil du gjerne gjøre mer av? - - Har du noen interesser du har skjøvet til side lenge? - - Hva er du mest stolt av i livet ditt? - - Hvor mye gjør du fordi du må, og hvor mye har du lyst til? - - Har du flere planer og drømmer enn du klarer å realisere?»

Under togturen har du notert spørsmålene og sett mye ut av vinduet på landskapet som gled forbi. Det var sjøer, åser, jorder med dyr på beite og noen tunneler. Du vet ikke hvor lang tid turen tok. Kanskje duppet du litt, men våknet når en høyttalerstemme sa: «*Visjonen* – neste!» Du går av på stasjonen og ser deg omkring.

Jeg er ikke der lenger. Du er helt alene. Det er ingen skilter om veien videre og nå spør du deg selv høyt: «Hva vil jeg nå? I dag og i morgen. Og resten av livet mitt?»

Og svaret skriver du i reisedagboka når du vet det.

Forfatteromtale, se side 173.

Bjørn Riiser

En togreise i evigheten

Da vi entret toget
var det alt mange om bord.
De hadde vært der lenge
og funnet en slags orden.

Vi tok oss fort til rette
og beslagla alle goder.
Med vold og makt
kastet vi av de svakeste.

En dag kom konduktøren
med Naturens Lov i hånden.
Toget hadde stanset
og han så alvorlig på oss:

«Dere må gå av her!
Dere har gjort det umulig
for oss alle å nå siste stasjon.
Dere fikk bare en sjanse!»

Bare noen få dager
etter at toget hadde forlatt oss,
lå de fleste livløse i sanden.
«Hadde vi bare visst!» - sukket den siste.

Forfatteromtale, se side 173.

Kari Opsahl

Duggen på ruten - en reise i tre akter

Hun var bare lei, han ville ikke reise noen steder. Jeg drar, tenkte hun og det gjorde hun. Dro til København og møtte festglade folk på Det lille Apotek. Dagen etter tok hun tog sørover.

I kupeen var de åtte stykker, etter hvert ble stolene lagt ned og de la seg jamføttes for natten. En natt-togvant italiener forlangte at alle sprayet føttene med Yaxa! Natteluften ble ikke bedre, men de sov seg gjennom Europa. Våknet i Venezia! Hun fant rom i et nonnekloster, spartansk og fint. Møtte så en ung amerikaner på Markusplassen, han fortalte, ikke uten ironi, at amerikanere, hadde skrevet Coca Cola over hele Markusplassen med fuglefrø, øyeblikket etter satt det tett i tett med duer der, Coca Cola! Ødela denne vakre plassen.

Neste dag: Firenze! Mye vakkert, men hun kjente en uro og ringte til Francis, gammelkjæresten. 'Kom, kom!' sa han, og hun satte seg på natt-toget til Marseille, glad og full av forventninger.

Det ble en reise gjennom natten, i åpen vogn, med folk i alle aldre.

Hun sitter ved vinduet. En ung mann sitter vis a vis, han smiler, hun smiler tilbake og spør hvor han skal. Han trekker på skuldrene, peker så på seg selv og formidler at han bare snakker italiensk, samt noen få ord på tysk. Om tysk er greit, kan hun selv bare noen få ord på italiensk. Likevel, de samtaler: hun peker på seg selv og tegner fjell i duggen på ruten og sier Norvegia. Han smiler, skutter seg, som om han fryser. Hun nikker, det er kaldt i Norvegia, men tegner og en sol, han ler. Peker på seg selv og sier Firenze, så peker han på solen, holder armene ut til siden, det er mye sol der! Hun liker han.

Han reiser sammen med to andre gutter, de sitter litt lenger unna og prater sammen. Han peker på den ene og sier *amico*, den andre er broren hans, *fratello*. De skal til Frankrike og ordne noe, det er ikke helt klart hva det er.

Hun peker på seg selv, peker med tommelen i togets retning og sier Marseille, han nikker og peker på seg og gutta, sier 'La Ciotat'. Da skal de gå av før henne. Så peker hun på fjellet på vindusruten og sier mamma og pappa, han nikker, og sier *madre* og *padre* og legger til Firenze. Han og familien bor i Firenze. Han viser med fingrene; har tre brødre og to søstere. Hun visste ikke hva *sorella* var. Med få ord, gester og tegninger vet de nå hvor de kommer fra, at de har familie, og at de er ute og reiser med litt uklart formål.

De skaper et eget rom, et rom med mye energi og mye følelser. Gester og ord, smil og latter danser mellom dem. Hun kjenner en varme, en god følelse; litt forelsket

kanskje? Og hun ser at han også er berørt, han liker henne. Så peker hun på ringen på fingeren hans. 'Fidancata' sier han. Han er forlovet, skjønner hun. Så tegner han et hus på vindusruten og setter på et kors på taket. En kirke! Hun klapper i hendene og ler. Han skal gifte seg, så hun tegner et hjerte på ruten, han smiler og legger hånden på hjertet sitt. Det er ikke så lenge til, forstår hun.

De fortsetter å tegne i duggen på det store jernbanevinduet, etter hvert står det en hel fortelling der, dråpene samler seg og lager bittesmå bekker, men alt er forståelig, hus og trær, fjell og hav, kirke, mange mennesker og hjerter. De er fascinert over å få til denne samtalen; de forteller mye om seg selv. De ler ofte, mest fordi de misforstår og så plutselig forstår alt sammen!! Moro! De er litt forelsket i hverandre.

En gammel kone med en stor kurv pakker opp. Kurven er full av mat og drikke. Hun byr rundt til de som sitter nærmest. Ost, pølse og brød, vin og frukt. Det smaker deilig, de visste ikke hvor sultne de var, smiler og takker. Kona smiler tilbake, forteller at hun skal til Marseille og besøke datteren, så samler hun sammen restene og legger alt tilbake i kurven. Sover litt.

Det er det mange som gjør, men ikke de to, de er i sin egen magiske verden og samtaler videre. De er begge glade i kysten de reiser langs, har vært i flere av småbyene, og har sine favoritter. Hun skal svømme i havet når hun kommer frem, i Cassis' calanques. Hun gleder seg, han synes det er litt tidlig, det er jo bare påske, ikke er den spesielt sen heller.

Etter hvert blir duggen som skrift i sand, den renner vekk. De kan bare skimte historiene sine, men samtalen fortsetter i en sitrende følelse av forelskelse når blikkene møtes og med hjerteslag som løper av gårde. Så tar de hverandre i hendene og sier farvel, et farvel lik et ømt kyss.

Det ble fine dager med Francis. Han hadde vært i Norge og lett etter henne, fortalte han, nå møttes de igjen i Cassis, den lille fiskerbyen hvor hun hadde vært flere ganger, og hadde så mange gode minner fra. Hun hadde fremdeles varme følelser for han, og som sist vurderte hun å bli, men bestemte seg for å reise hjem. Det ble en helt annerledes togtur.

Da hun skulle gå på det fulle natt-toget, lente en mann seg ut av et vindu, 'du kan like gjerne gå på her, toget er fullt'. Det gjorde hun, den oppmerksomme mannen var amerikaner, eldre enn henne. Han skravlet i ett sett, var i business, hadde ikke egen familie, men søsteren hadde en sønn, veldig smart! 'Han kommer til å bli president en dag! Bare vent så skal du se!'

En stund etter at de krysset grensen, gjorde toget et kort opphold. 'Jeg går ut og skaffer kaffe til oss', sa han.

Klokken var seks. Perrongen var stappfull av folk som virret hit og dit. Konduktøren passerte og blåste i fløyta.

'Hallo', ropte hun, 'det mangler en mann her!'

Konduktøren bare himlet med øynene, en mann til eller fra på dette fulle toget spilte tydeligvis ingen rolle. Toget kjørte.

Hun kunne nå sitte i korridoren. Kofferten hans! tenkte hun og åpnet den, men fant bare noen papirer, et par skjorter og en flaske bourbon. Merkelig. Ikke noe navn eller noe annen informasjon. Men, da toget rullet inn i den store toghallen i Venezia, hørte hun over høyttaleren 'Signorina Norwegia'. Det var henne, hun tok kofferten hans og gikk til informasjonen, hvor hun ble fortalt at amerikaneren ville komme med neste tog, om hun kunne møte ham og ta med kofferten.

Hun satte seg ute i solen og bestilte kaffe, endelig! Og kom i prat med en ung mann fra England, det var nesten som å komme hjem. Så var tiden inne for å møte amerikaneren og gi ham kofferten. Amerikaneren var i strålende humør, fortalte at han først tok han et fly, men mistet toget igjen, så en drosje, det samme gjentok seg, og så et senere tog...

'Ja, nå er jeg her, og nå skal vi reise med gondol!!'

Hun hadde ikke lyst på en gondoltur med denne merkelige mannen, sa 'OK, men jeg har en venn her, og han må få være med'. Amerikaneren ble sur, men gondolen var allerede vinket til, og alle tre gikk ombord. Det ble en morsom, om enn anstrengt gondoltur i solskinet. Å oppleve Venezia fra kanalsiden, var bare vakkert. Sa takk og adjø til amerikaneren og den unge engelskmannen og tuslet tilbake til togstasjonen. Om kvelden tok hun natt-toget hjem.

<p>Kari Opsahl, født 1943 i Elverum. Utdannet ergoterapeut og sosialantropolog. Har arbeidet 10 år innen psykiatri, hovedsakelig barnpsykiatri og 34 år på ergoterapeututdanningen, HiOA, som lektor, studieleder, FoU/prosjekt ansvarlig og internasjonal kontakt.</p>
--

Wencke Vardan

En reise

Året er 1967. Jeg er 27 år og sitter på et fly på vei til Israel. Ved siden av meg sitter en hyggelig dame, hun lurer på hva som får meg til å dra til Israel. Er jeg jøde kanskje, spør hun. Nei, det er jeg ikke, jeg kjenner heller ikke en eneste jøde.

Hva er det jeg har begitt meg ut på? Jeg er ferdig utdannet adjunkt, og har inntil nå jobbet som gym-, engelsk- og geografilærer i realskolen på Flisa. Elevene er greie, og stedet er ok.

En dag får jeg telefon fra en venn, som forteller at han skal haike gjennom Europa, ta båt over til Israel, og jobbe i kibbutz. Det er høsten 1966. Jeg har lovet å jobbe i skolen på Flisa til jul.

Jeg bestemmer meg, sier til rektor at jeg ikke forlenger engasjementet på skolen, ringer min venn, og forteller at jeg kommer til Israel i februar.

Har jeg nå tatt en for rask avgjørelse? Jeg er ikke pur ung lenger. Burde jeg ikke heller siktet på en trygg jobb i skolen? Jeg aner ikke hva en kibbutz er. Jeg må finne ut noe om kibbutzsamfunnet før jeg reiser.

Kibbutzens opprinnelse

I 1880-årene var det stor utvandring av jøder fra Russland. Fra 1880 til 1890 emigrerte ca. 15000 jøder fra det sørlige Russland til Palestina. Den neste bølgen med emigranter kom etter 1905 revolusjonen i Russland. Flesteparten hadde en drøm om å etablere sine egne gårdsbruk, men områdene de emigrerte til var enten myrlendte, steinete eller nærmest ørken. Å etablere personlige gårdsbruk ble ikke noe alternativ. I 1910 etablerte ti unge menn og to kvinner et samfunn basert på felles økonomi. De kalte samfunnet Degania. De arbeidet hardt, problemene var store, og enkelte av de opprinnelige medlemmene ga opp. Nye medlemmer kom etter hvert til. Dette samfunnet ble den første israelske kibbutzen.

Det begynte som et utopisk samfunn. En kombinasjon av sosialisme og sionisme. Grunntanken var at det skulle være full likestilling mellom kvinner og menn. Kvinnene skulle arbeide på like fot med mennene. For at dette skulle være mulig, måtte noen ta seg av barna. Det ble opprettet felles barnehus. Der skulle barna lære, leke og sove. Barna fikk være sammen med foreldrene sine ca. tre timer hver ettermiddag. Så ble de fulgt tilbake til barnehusene. De voksne gikk da til den felles store spisesalen. Alle kibbutzens medlemmer spiste alle måltider der. Her var ingen kvinner hjemme på kjøkkenet og laget mat til familien. Jobbing i kjøkkenet gikk på omgang blant medlemmene.

Kibbutzen var frivillig og demokratisk. Den var ikke som de kommunistiske kollektivene. Ingen arbeidet utenfor kibbutzen. Lønn var ikke avhengig av kvalifikasjoner og innsats. «Fra enhver etter evne, til enhver etter behov.»

Alt i kibbutzen skulle deles. Likhetsprinsippet ble tatt ekstremt alvorlig fram til 1970-tallet. Gaver, verktøy og av og til klær skulle deles. Barna var ikke avhengig av foreldrenes økonomi. Det var et klasseløst samfunn. Det fantes noen religiøse kibbutzer, men flesteparten var sekulære.

Hvordan gikk det med kibbutzene?

Kibbutzene i sin opprinnelige form besto i ca. 80 år. I 2003 bestemte kibbutz-bevegelsen å fornye kibbutzen. Medlemmene skulle kunne eie sine egne hus, de kunne arbeide utenfor kibbutzen, og det skulle være ulik lønn etter hvor mye den enkelte bidro med til fellesskapet. Barnehusene var borte, foreldrene oppdrar nå barna selv. På 100 år har størstedelen av Israels 262 kibbutzer gått fra å være den kommunistiske drømmemodell til å bli små kapitalistiske enheter. Bare et lite mindretall av kibbutzene lever fortsatt opp til ideen om at alle skal ha samme lønn og goder uansett hvilken jobb de utfører. Turisme og industri er idag en viktig inntektskilde for kibbutzene. Interessant er det at i dag jobbes det for å få kibbutzene på Unescos liste over bevaringsverdig kulturarv.

Kibbutz Yasur

I februar 1967 kom jeg til kibbutz Yasur nord for Haifa. Den ble etablert i 1949 av jødiske emigranter fra Ungarn. De var medlemmer av en sosialistisk sionistisk ungdomsorganisasjon. I 1951 kom en gruppe jødiske immigranter fra England, og i 1956 en gruppe fra Brasil. Kibbutzen ble grunnlagt i et område som tidligere var en palestinsk landsby. Området hvor de dyrket store mengder sitrusfrukter var tidligere palestinsk jordbruksland.

Jeg visste lite om hva som hadde skjedd med palestinerne da FN opprettet staten Israel, et område som tidligere var Palestina. Vi ble fortalt at palestinerne frivillig hadde forlatt området, og at de som ville, fortsatt kunne bli boende. Jeg traff etter hvert noen palestinere, som fortalte en helt annen historie.

Jeg blir hentet i Haifa av min venn Per. På bussen nordover til kibbutzen er det både jøder og arabere. Et par arabiske kvinner har levende høner på fanget.

Framme blir jeg fulgt til et lite grått hus, nærmest en brakke, hvor jeg skal bo sammen med andre frivillige. Kibbutzene hadde en stund praktisert å ta inn ungdom fra andre land som arbeidshjelp. Det var nok den ene siden av saken, den andre for å skape goodwill i utlandet for Israel og kibbutzsaken.

Det er varmt inne i brakken, noen fluer surrer rundt, spesielt rent er det nok heller ikke. Heldigvis er jeg vant til å bo ganske kummerlig etter min rundreise i USA noen

år tidligere. Meningen var at vi skulle jobbe for kost og losji. Jeg som stort sett hadde sittet på skolebenken i hele mitt liv, jeg skulle nå få utelukkende fysisk arbeid.

Vi er syv frivillige som skal leve kibbutz-livet sammen i noen måneder. Andy er amerikaner, utkalt til Vietnam for å krige for amerikanerne. Han har rett og slett stukket av. Han blir en stund, men en dag er han borte. Ingen vet hvor han har dradd. Elise er også amerikaner. Hun har jobbet et par år i fredskorpset i Tyrkia. Hun forteller levende om sitt opphold i en landsby langt inne i Tyrkia. Overklassegutten Andrei fra Østerrike sier ikke mye om hvorfor han er havnet i kibbutzen. Vi får etter hvert en forståelse av at faren ville han skulle overta et stort firma, noe han ikke føler seg klar for. Vennlige Dick er også amerikaner. Han har ikke rømt fra noe. Han er jøde, og har et inderlig ønske om å se og oppleve sine forfedres land. Det er enda en amerikaner, en eventyrlysten jente som har mellomlandet i kibbutzen på veg til Afrika for å studere sjimpanser. Så er det Per og jeg som vel bare er eventyrlystne.

På toppen av et grapefrukttre

Jeg står på en gammel stige, trinnene virker råtne. Jeg er kommet helt opp i toppen av et grapefrukttre. Jeg strekker den ene hånden opp for å få tak i en grapefrukt. Jeg er livredd der jeg står og balanserer, det er lang vei ned. Området med frukttrær kalles Pardess. Her fra toppen av stigen kan jeg se grapefrukttrær så langt øyet rekker. Jeg har vært oppe siden klokken 5.30, for å rekke vognen som kjører oss frivillige til Pardess.

Frokosten får bare vente. Dette er tungt arbeid, opp og ned av stigen med en grapefrukt om gangen. Etter hvert får vi en slags pose, så vi kan plukke mer enn en grapefrukt.

Dette har vært palestinsk land. Her hadde palestinere hatt sine små gårder. Nå, over 50 år senere, skjønner jeg ikke at vi ikke snakket mer om den tragedien som hadde rammet palestinerne. Jeg tror vi var så opptatt av jødernes tragedie, alt som ble fortalt oss i kibbutzen, at vi glemte palestinernes skjebne.

Etter et par timer blir vi hentet inn til frokost. To timers pause, så er det ut til de store gule fruktene igjen. Vi har åtte timers arbeidsdag hele uken, unntatt lørdag. Selv om vår kibbutz var sekulær, ble sabbaten overholdt. I jødedommen er sabbaten en dag for spirituell berikelse og hvile.

For at medlemmene i kibbutzen skulle få mest mulig fri på sabbaten, hendte det at vi frivillige måtte jobbe. Det er høner overalt, de kakler og flakser. Min jobb denne lørdagen er å hente egg i det enorme hønsehuset. Bortsett fra at jeg stadig må passe meg for ikke å snuble i høner som løper rundt, er det en avveksling fra fruktplukking å plukke egg. Vaske gulvet i spisesalen er også vår jobb på sabbaten. Jeg misliker sterkt å ligge på knærne i mange timer og skure gulv.

Hadde vi fri, gikk vi ofte på tur i omegnen, eller vi kunne sitte i timevis å diskutere. Noen av oss mente at dette var det ideelle samfunnet, andre var nok meget skeptiske, og mente dette var utopi. Det viste seg da også at sistnevnte fikk rett.

Kibbutzen hadde dyr. Kuer og sauer. Vi frivillige ble aldri satt til å jobbe med dyrene. Det fantes en stor dam med karper.

Jeg humper av gårde i en gammel jeep. Vi skal til karpedammen, den tilhører også kibbutzen. Mannen som kjører jeepen har et nummer på den ene armen. Jeg spør hva det er. Han svarer ikke, bare ser bort. Siden ble jeg fortalt at det var et fangenummer fra Auschwitz. Denne mannen som sitter ved siden av meg har overlevd nazistenes utryddelsesleir. Han snakker aldri om hva han har opplevd.

Vi frivillige har hver vår familie, som vi besøker hver ettermiddag. Bracca og Chaim og deres tre gutter på fem, ti og femten år, ble vår familie mens vi bodde i kibbutzen. Jeg tror de emigrerte fra England til Palestina før jødeforfølgelsene startet i Europa. De bor i en slags brakke, ganske liten, med stue og et lite soverom. Det har en liten kokeplate, men intet kjøkken. Alle måltider blir spist felles i den store spisesalen. Guttene er hjemme hos foreldrene tre timer hver ettermiddag. Mor og far har fri, de er sammen med barna. Barna snakker engelsk, så det er lett å kommunisere med dem. De forteller om livet på skolen, og vi forteller fra Norge. De virker som harmoniske barn.

Mange syntes det var galt at barn ikke skulle bo sammen med foreldrene. Men hvor mange foreldre i vårt samfunn, har tre timer etter full jobb hvor de er til stede for barna? De voksne skal lage mat, og barn skal kjøres til fritidsaktiviteter. Den tiden som er igjen blir ofte brukt foran skjermen. Når sitter barn og foreldre i dag i ro og fred og snakker sammen? Ikke bare sitter barna med hver sin mobil, foreldrene har jo også halve oppmerksomheten på skjermen. Jobben må ofte fortsette pr telefon når de kommer hjem. I kibbutzen ble barna fulgt tilbake til barnehusene kl. åtte om kvelden. De eldste guttene hadde ingen problemer med å gå til barnehusene. Minstemann på fem år ville nok gjerne vært lenger hjemme hos mor og far,

Utflukter

Fredag 17. mars 1967 våkner jeg tidlig, og gruer meg til nok en dag med fruktplukking. Så husker jeg det. Vi skal på lang tur til Dødehavet. Vi humper av gårde på dårlige veier, stopper i et par kibbutzer hvor vi overnatter. Jeg oppfatter at vi skal opp på et fjell, kalt Masada. Før vi bestiger fjellet, som er nesten flatt på toppen med steile klipper på alle kanter, får vi en liten forelesning om fjellets historie. Det var kong Herodes den store som bygget palass på toppen av fjellet. Dette skulle være hans tilfluktsted. Det var enorme kornlagre og store sisterner med vann. Men, fikk vi fortalt, Masada er mest kjent for at her begikk 960 kvinner, menn og barn selvmord. Dette var en liten gruppe ekstremistiske jøder, kalt seloter. Etter å ha vært i frontlinjen i stridigheter mellom jøder og romere var selotene svært upopulære blant de andre jødene. De rømte ut i ørkenen, inntok Herodes festning og holdt stand i tre

år mot romersk beleiring. Dette klarte de fordi Herodes matlagre fremdeles var intakte 70-80 år etter hans død. Romerne beleiret Masada i år 72 e.Kr. I stedet for å bli slaver av romerne, begikk selotene selvmord. Etter denne tragedien ble Masada i stor grad glemt, de siste innbyggerne var bysantinske munk, som forlot festningen på 400-500 tallet.

Vi klatrer oppover steile stier og ser ned i avgrunnen. Jeg er grepet av historien, klarer ikke slippe tanken på disse menneskene som endte sitt liv her. Ingen bor her oppe nå. Alt er øde. Det er bare ruiner.

Jeg slår opp på Google for å lese om Masada, 53 år etter at jeg var der. I dag på Unescos verdensarvliste, og en av de mest besøkte turistattraksjoner i Israel. Nå går det også taubane opp dit.

Per og jeg får noen ekstra fridager og bestemmer oss for å se mere av Israel. Penger har vi lite av, så vi bestemmer oss for å haike ned til byen Eilat. Etter et par dager på ungdomsherberge hvor veggene ikke går helt til taket, og vi ligger våkne hele natten fordi naboen snorker, flytter vi ned på stranden og ligger i telt. Etter noen dager må vi tilbake til kibbutzen, setter oss på en kasse i vegkanten og får haik. Bilen vi sitter på med skal til et lite sted i Negevørkenen. Vi blir satt av. Det blåser opp, og plutselig er det sandstorm. Vi ser ingenting og søker tilflukt bak en stor stein. Der blir vi sittende i flere timer, før det kommer en bil og tar oss med.

Andre april er vi tilbake i kibbutzen, men bare for noen dager. Vi bestemmer oss for å avslutte oppholdet i Kibbutz Yasur for denne gang. Situasjonen i Israel er utrygg. Syvende april blir syv syriske fly skutt ned. Vi skjønnte så lite av den politiske situasjonen, vi var naive.

To naive ungdommer hiker hjem til Norge

Vi skal hjem til Norge. Hvordan skal vi komme oss hjem? Ingen av oss har jobb før til høsten, og penger har vi lite av, men mye eventyrlyst.

Vi bestemmer oss for å haike hele veien hjem.

En av de frivillige i kibbutzen hadde jobbet i fredskorpset i en liten landsby langt inne i Tyrkia. Dit vil vi reise. Jeg sitter på dekk på en båt som tar oss over til Izmir. Derfra er det buss i nesten to dager. Det er en fantastisk bussreise, over store sletter, fjell i 1600 meters høyde i snøvær, ned i trange daler, og endelig etter to dager framme i Malatya, hvor familien vi skal besøke bor. Dette er en liten landsby, hvor det nok ikke hadde vært mange fremmede før. Med en gang vi går utenfor døren, har vi en skokk med barn rundt oss som bare stirrer og følger etter oss. De snakker bare tyrkisk, så vi forstår ingenting av hva de sier. Vi bor hos et ektepar med to barn, mannen er lærer i tysk på byens skole. Jeg angret at jeg ikke hadde fulgt litt mer med i tysktimene på gymnaset. Gjestfriheten er utrolig. De flytter ut av sitt soverom og sover på gulvet i stuen. De tilbyr meg et varmt bad. Deilig, tenker jeg, huset er

iskaldd. Jeg går inn, og gleder meg til et varmt bad, men «badekaret» er en liten bolle med varmt vann på gulvet.

Vi er to totalt ukjente ungdommer for dem. De tar imot oss med åpne armer. Hadde vi gjort det samme i Norge?

Vi busser tilbake til Izmir, hvor vi bor på stranden. Det dukker opp et utrolig hyggelig engelsk ektepar. Mannen viser seg å være britisk militærattache i Istanbul. De ber oss med hjem. Vi spiser middag hos dem med tjener bak stolen, og blir sendt rundt i byen med privatsjåfør for shopping. Det er flaut, for vi hadde jo ikke penger. Vi blir kjørt til en pen, skikkelig campingplass, hvor vårt lille hvite pyramidetelt vekker en viss oppsikt. Neste dag våkner jeg med høy feber og vondt i halsen. Hva gjør man da, uten penger på en campingplass i Tyrkia? Tilfeldigvis har jeg fått telefon nr. til en amerikansk lege, som jobber på det amerikanske sykehuset i Istanbul. Jeg blir innlagt på det amerikanske sykehuset, blir tatt godt vare på, betaler ingenting, og vandrer ganske frisk ut etter noen dager. Vi møter så utrolig mange hyggelige og hjelpsomme mennesker på vår reise. Vi tenkte jo aldri på at noe kunne være farlig. Nå blir jeg redd bare barnebarna ikke kommer hjem fra skolen til avtalt tid.

Vi haiker videre

Lastebilen skrangler bortover en smal vei. Vi har fått haike med en mann som skal fra Tyrkia mot Hellas. Det sitter to uflidde gutter sammen med oss på lasteplanet. De snakker ikke til oss, og svarer ikke på spørsmålet om hvor de skal. Det lukter litt spesielt av dem, og vi begynner å ane noe som kan få uante følger for oss. Vi er ikke langt fra grensen til Hellas. Hva om bilen blir stoppet på grensen, og de finner ut at disse guttene smugler narkotika? Jeg er livredd, hvisker til Per at vi må komme oss av bilen. Vi dunker i taket, sjåføren stopper, vi hopper ned fra lasteplanet og vinker til sjåføren. Flaks igjen. Vi kunne ha blitt fengslet for med virking til narkotikasmugling.

Vi trasker videre, og etter noen timer vandrer vi over grensen til Hellas, uten å vite at militærjuntaen, ved et kupp, har overtatt makten for 14 dager siden. Vi hadde ikke lest aviser siden vi dro fra Israel. Gatene kryr av tanks. Aten er ikke noe blivende sted under disse omstendigheter.

Vi var nå kommet til midten av mai, nå vil vi hjem. Men vi er fremdeles pengelense, og må haike videre. Mange hyggelige bilister lot oss få sitte på. Den femte juni er vi hjemme etter en lang haiketour gjennom Europa. Vi kom hjem til Norge samme dag som seksdagerskrigen mellom Israel på den ene siden og Egypt, Syria og Jordan startet. Vår reise er slutt.

Tanker i ettertid

Hvilke tanker sitter jeg igjen med i dag, 53 år etter at jeg bodde i kibbutzen. Er det mot vår menneskelige natur å leve på denne måten? Må vi ha konkurranse på alle livets områder? Må det være så stor forskjell på fattig og rik?

I kibbutzen ble alle tatt vare på. Lea som var litt «annerledes» kunne sortere egg. Simon, med store traumer etter jødeforfølgelsene, hadde problemer med å forholde seg til andre mennesker. Han elsket kuene, og han stelte dem godt.

Hva med barna som vokste opp i kibbutzen? Tok de skade av ikke utelukkende å bli oppdradd av sine foreldre? Jeg opplevde at foreldrene var til stede for barna sine når de var hjemme i tre-fire timer. Det var ikke leksemas, eller kjøring til diverse fritidsaktiviteter. Det var en ro over samværet. Jeg snakket nylig med en 11 år gammel jente, hun syntes det var så dumt at mor og far alltid var så stresset. Det var så sjelden tid til å sitte ned over tid og snakke sammen, sa hun.

Per skulle arve en gård. Han var fast bestemt på å prøve ut kibbutzlivet der. Det var svært få som var interessert, så prosjektet så aldri dagens lys. Men den nå 80 år gamle mannen er helt overbevist om at kibbutzlivet er den eneste riktige måten å leve på. Den gang for 50 år siden var også jeg helt sikker på at dette var det rette. Men da jeg fikk barn, forandret jeg mening. Jeg ville oppdra mitt barn selv.

I 1999 var jeg en tur tilbake i kibbutzen. Våre venner var blitt gamle. De mente fremdeles at denne livsformen var den eneste rette. Mange av barna hadde snudd kibbutzlivet ryggen og levde vestlige liv.

Kanskje er det mot vår menneskelige natur å dele alt!

Saul Singer, tidligere redaktør i Jerusalem Post, hadde en artikkel om kibbutzen og dens forhold til jødedommen og kapitalismen. Det finnes ingen fullkommenhet blant menneskene, skriver han. Jødedommens ideal er ikke fullkommenhet, men å kontrollere ufullkommenheten. Privatkapitalismen, vårt vestlige økonomiske system, bygger på en meget jødisk tanke: Å tilrettelegge forholdene slik at de problematiske sidene ved menneskenaturen tjener det gode. Idealet til kibbutzene om å dele alt var altså mot vår menneskelige natur, ifølge Singer. Han avslutter sitt innlegg slik: «Det er trist å miste kibbutzen, men jeg vil heller miste kibbutzen enn å undertrykke den menneskelige naturen».

Wencke Vardan, født i Oslo 1939. Cand.mag med fagkretsen geografi med sosialantropologi, engelsk, Statens Gymnastikkskole, årsenhet i drama og 1/2 årsenhet i filmkunnskap. Hovedfag i drama ved Universitetet i Trondheim. Har undervist i kroppsøving og drama ved Oslo Lærerhøgskole, Bislet Høgskolesenter og Høgskolen i Oslo fra 1967 til 2010. Fra 1993 bare i drama. Har også undervist et år ved Tromsø Lærerhøgskole. Fra år 2000 spilt mye barneteater i barnehager i Tromsø. Utgitt opplegg i drama i Høgskolens skriftserie.

Ingunn Håvardsholm

Mannen med solbrillene

Hun står i avgangshallen på flyplassen. Boardingkortet er printet ut, og hun har satt bagasjetaggen på kofferten. Nå står hun i kø for bagasje-drop. Det blir bevegelse i køen. En mann hun har kommet lett borti snur seg, og de to veksler noen ord.

Hun kjenner seg lykkelig over å skulle ta en tur til Ungarn for å besøke sin eldste sønn som studerer medisin der.

Ungarn, tenker hun, Budapest – denne vakre hovedstaden som en gang ble betegnet som Øst-Europas Paris. Byen med de brede boulevardene og med elva Donau som deler byen i to. Den vakre Pest-delen og den livlige Buda-delen. Hun tenker på den gang koret hun var en del av ble invitert av det Ungarske Bela Bartok-koret til å ha konsert i én av hovedstadens mange musikkaler. Hun husker bygningen, skjønnheten i arkitekturen og marmor-trappen med rødt teppe, som førte opp til musikkalen, og hun husker forventningen i det å skulle være med på å skape musikkopplevelse for tilhørerne.

Hun har fått vindusplass på flyet, som nå takser ut på rullebanen, og har tatt frem en bok hun vil lese for å kunne forkorte reisetiden. Før hun begynner å lese, tenker hun at hun må huske å veksle penger på flyplassen, og at hun får ta flybussen inn til byen. Hun har notert seg navnet på hovedbanestasjonen, Nyugati, der hun skal ta toget videre til universitetsbyen hvor sønnen studerer. Lett navn å huske, tenker hun. Nugatti var jo sjokoladepålegget barna av og til spiste da de var små. Hun tenker at hun greit skal kunne ta en drosje videre fra bussterminalen og til Nyugati-stasjonen.

Det har vært en lang tur hjemmefra og til hun nå sitter på flyet, så hun reiser og stiller seg i toalett-køen. Mannen fra innsjekkingskøen står tilfeldigvis ved siden av henne. De kommer i prat, og han forteller at han er pianist. Hun kjenner på samhørigheten i felles glede ved musikk. Det viser seg at han ikke får tilstrekkelig oppdrag som klassisk pianist, og må derfor spille for gjestene på ulike hotell. Hun ser ham for seg sittende i ulike hotellbarer, og kjenner på en tristesse på hans vegne. Han spør hvor hun skal. Hun sier navnet på byen, og han sier at han ikke skal dit, han skal til Balaton, men han reiser med to venner, hvorav den ene av disse skal til denne byen. Han peker på mannen. Hun snur seg og ser. I midtsetet av en seterekke på tre sitter en mørkhåret mann med mustasje og mørke solbriller. Han er elegant antrukket med lysgrå tweedjakke og matchende bukser. Hun synes han likner en mafioso.

Tilbake på plassen setter hun seg for å lese. Da kommer pianisten. Han sier han har snakket med mannen med solbriller. Han skal også reise videre med tog fra Nyugati-stasjonen. Han sier at en venn av dem kommer og henter alle tre på flyplassen, og at de har plass til å kunne ta med henne i bilen. Hun kjenner på sjanse over å skulle være gjenstand for en slik oppmerksomhet, og på en mistenksomhet knyttet til

mannen med solbrillene. Hun synes han virker mystisk, men takker likevel ja til tilbudet om å få skyss inn til byen.

Flyet tar rullebanen med et dump. Det er blitt lite lesing av boken hun hadde med. Hun kjenner seg lettere opprømt og spent på å skulle ha følge med disse tre ukjente mennene. Passasjerene forlater sine plasser. Mobiltelefonene skrus på og det tikker inn tekstmeldinger. Hun følger strømmen og griper kofferten fra bagasjebåndet. Der står mafiosoen bak henne. Hun synes han gjør et forsøk på et smil. Pianisten er der også og han viser henne bankautomaten. Hun tar ut tilstrekkelig med penger til togturen og for de første dagene. Da hun snur seg, står mafiosoen, som hun nå kaller ham, fortsatt rett bak henne. Han har tydelig ventet på henne. Hun kjenner at hun må ta følge med ham. Hun har jo sagt ja til tilbudet om å sitte på til togstasjonen, og kjenner at det er umulig å gå fra avtalen nå. Mafiosoen tar kofferten hennes og går med bestemte skritt mot utgangen.

Luften er lys og klar og det er varmt, men hun beholder kåpen på, tross at hun kjenner at hun burde ha tatt den av. Den samme sjenansen kommer over henne da hun står der sammen med disse nå fire ukjente mennene. Sjåføren er korpulent og virker streng. Kofferten hennes blir plassert i bagasjerommet sammen med mer eller mindre lett håndbagasje fra de andre. Bilen er en hvit, halvskitten Fiat. Hun blir plassert i baksetet mellom den av de tre på flyet som hun ennå ikke har hilst på og mafiosoen. De beveger seg raskt ut av flyplassområdet og ut på motorveien. Klemte mellom disse to mennene forsøker hun å konversere, men finner fort ut at hverken mafiosoen eller den andre kan språk de kan formidle noe til hverandre på. Bilen har kommet opp i en meget høy hastighet. De farer forbi en buss full av unge kvinner, og hun, i et forsøk på å myke opp stemningen, peker mot bussen og kvinnene og sier «o-la-la». Mafiosoen smiler for første gang ordentlig, mens bilen baner seg vei fremover fra fil til fil i samme høye hastighet.

Etter vel en halv times kjøring, er de fremme ved Nyugati-stasjonen. Kofferten hennes løftes ut av bagasjerommet og hun tar hånden fram for å gripe den, da hun ser at mafiosoen allerede har tatt et godt tak i håndtaket, klar til å trille den. Hun takker litt klossete for skyssen og insisterer på å få betale, men mannen som skal til Balaton avviser på det mest bestemte, tar henne i hånden og ønsker henne god tur videre. Mafiosoen er allerede på vei mot stasjonsinngangen med kofferten hennes. Hun kommer opp på siden av ham med tegn om å ta kofferten, men han er tydelig på at han gjerne triller den for henne. Inne i stasjonsbygningen summer det av reisende. Han brøyter seg vei mot én av billettluken, og kommer tilbake til henne med billett. Hun smiler og tar imot den, og skal atter til å gripe kofferten da hun ser at han allerede har tatt den, og har snudd seg i retning mot perrongen. Hun følger etter, lettet over at han har ordnet med billett, men også med ønske om at hun nå skal bli kvitt ham, få plass for seg selv og kunne fordype seg i boken hun ikke har fått lest særlig i.

De går langs togsettet. I vogn fem, klatrer de inn. Han plasserer hennes koffert i koffertstativet og følger henne på plass. Til sin overraskelse plasserer han sin lette

koffert på hyllen over hennes sete og setter seg ved siden av henne. Han tar av seg solbrillene og hun ser at han har et pent, følsomt ansikt, og at han er noen år yngre enn henne. Anspenheten i forhold til hvem han er, og sjenansen hennes, er der ennå. Han tar opp noen dokumenter fra en dokumentmappe han har lagt på fanget, mens hun tar opp boken i et forsøk på å lese.

Toget setter seg i bevegelse. Det er fullt i vognen. Klokken er bare to. Gjennom togvinduet ser hun smålitne hus og uryddige bakhager. Det er forsommer og da de kommer utenfor hovedstadens forsteder, ser hun bølgende lysgrønne åkere strekke seg mot horisonten. Det er vakkert, tross monotonien i landskapet. Det er stille i kupéen. En mobiltelefon bryter stillheten. Ringetonen er «Air» av Johan Sebastian Bach. Han nynner plutselig med. Hun blir forbløffet. Mafiosoen nynner «Air», ett av hennes yndlingsstykker. Hun klarer ikke å motstå, men nynner med. De ser på hverandre og smiler gjennom en type samhørighet. Hun forsøker nok en gang å lese, da hun kjenner et dult i siden. Mafiosoen har tatt frem en A-4 skriveblokk og en penn. Han ser på henne, peker på seg selv og begynner å tegne. Mens toget beveger seg gjennom det monotone, men vakre landskapet, sitter de og tegner sine liv. De ler, de er alvorlige, de sitter i stillhet, tegner igjen. Ingen ord, bare bevegelsen av blyanten og noen gester for å forklare litt mer. Anspenheten hennes er borte. Nærværet hans kjennes godt. Hun tar inn lukten av etterbarberingsvannet han har hatt på. De er i en ordløs samhørighet. Hva fryktet hun?

Toget sakker farten, det hviner i bremsen. Passasjerene løfter ned vesker og kartonger, barn kles på, og de reisende stiller seg i kø i midtgangen. Han legger tegneblokken tilbake i dokumentmappen, og hun legger boken i vesken. De reiser seg og stiller seg i midtgangen. Han berører henne lett i korsryggen. Han tar atter kofferten hennes, bærer den ut og setter den fra seg på perrongen. Hun ser sønnen sin stå der smilende og klar til å omfavne henne. Det er trangt og tett av folk og hun vet ikke riktig hvordan hun skal få tatt farvel med mannen hun har sittet sammen med i nesten 4 timer. På en hjelpeløs måte gir hun denne fremmede, men nå en slags kjente, en rask klem, samtidig som hun trekkes i armen av sin sønn. Mor og sønn går gjennom stasjonshallen og ut i byens gater. Hun kjenner på at det ble en hurtig avskjed.

Det er ettermiddag og det er tydelig at det ikke er rushtid. Det lukter sommer, støv og smult. Mennesker haster avsted med koffert og bagger. De tar en trolleybuss. Hun ser ut av vinduet, og tenker at dette er østeuropeisk. Boligblokkene med sin strenge og reduksjonistiske arkitektur står på rekke og rad. Ingen har gjort forsøk på å forskjønne utearealene. Det er grått og ustelt. Dog virker det friskere og renere enn da hun var i landet med koret for en del år siden. Platantrærne med sine karakteristiske stammer står langs fortauet og gir behagelig skygge for dem som ferdes langs veien. Nå er det sønnen som griper hennes koffert. De stiger av ved en liten lund og går mot et område med blokker på fire etasjer. Alle er grå, men har forskjellig farge på inngangsdøren. De skal hjem til hennes sønns nykjøpte leilighet. Hun gleder seg over å gå sammen med sin førstefødte. Her er han hjemme. Han kjenner kulturen, luktene og stedene der man kan få kjøpt lokale og gode varer. De

stopper ved hans nærmeste grønnsakshandler. Det bugner av alle slags grønnsaker. Han kjøper store paprika, tomater og chili og utveksler ord på ungarsk med kjøpmannen. De går forbi et inngjerdet område, der det er satt opp klesstativ og det henger klær til tørk. Det lukter rent. En gul tredør er inngangsdøren til oppgangen i blokken der han bor. Han smiler og prater til en ferm kvinne som er på vei ut døren.

Leiligheten hans er smakfull og står i stor kontrast til det strenge og reduksjonistiske ytre. Den er malt i lyse farger og har en fransk glassvegg som skiller mellom salong og spisestue. Kjøkkenet er lite, men koselig. Gulvet i stue og på kjøkken er dekket av parkett lagt i et vakkert mønster, og hun tenker at det må ha vært lagt av en dyktig snekker.

Hun plasserer kofferten på det som viser seg å være hans arbeidsrom. Det ligger stabler av bøker på arbeidspulten. Alt i sirlig orden. Bøkene er fulle av post-it-lapper og teksten i bøkene er understreket med gul eller oransje farge. Et tegn på at han studerer systematisk og iherdig.

De lager en deilig salat sammen på kjøkkenet, setter seg ved spisebordet og spiser den sammen med nyinnkjøpte rundstykker og et glass rødvin. De planlegger hva de ønsker å gjøre de neste dagene. Hun sier hun ønsker å se universitetsområdet etter at de har spist. Universitetet sies å være ett av de mest velrenommerte medisinske fakultet i Europa, og har fostret flere nobelprisvinnere innenfor medisin.

Han foreslår at de kan dra til Eger og Tokaj de påfølgende dagene. Tokaj er kjent for stedet der man lager tokaiervin. Han sier han har hørt at det skal være vakkert der. Elva Bodrog har sitt utløp, og det 515 m høye Tokajfjellet skal visstnok være kledd med vinranker et stykke oppover fjellsiden. Hun husker godt tokajvinen, den hun hadde i utdrikningslaget til venninnen for mange år siden. Hun kan ennå kjenne smaken i munnen. Det var en god og billig vin den gangen.

«Eger», sier han, «er senter for ungarsk rødvin». Igjen erindrer hun ungdomstid med rødvinsglass fylt opp med denne fyldige ungarske vinen. Hun ser for seg bord med glass og askebegre fylt til randen. Unge piker i fargerike kjoler, gitarspill og visesang. Vemod og protest. 68-ernes opprør. «Byen har et slott, er kjent for sin barokkstil, og også for en tyrkisk minaret», sier han og tar henne tilbake.

Etter en kort diskusjon, kommer de frem til at det vil være klokest å gi seg tid i Eger, slik at de får sett byen godt. De bestemmer seg derfor for å overnatte der. I Tokaj ønsker de å se på produksjon av Tokaier og å rusle mellom vinrankene. For ham vil det være best om de drar til Tokaj først. Han må innom et lite kontor for å få kopiert noen forelesningsnotater og noe annet han har arbeidet med. Togtabellen viser at det går et tog dit ca. kvart over ett. Det innebærer at de kan ha en lang og god frokost neste morgen.

Neste morgen forlater de leiligheten i 4. etasje. Ute er det varmere enn hun trodde. Hun tar av kåpen, bretter den sammen og legger den i skuldervesken. Han har lovet

at de skal gå gjennom «hundremeterskogen», skogen mellom leiligheten og universitetet. Som barn var han så nysgjerrig på alt omkring seg. Det tok tid å tilbakelegge en kort strekning, fordi han hele tiden måtte stoppe opp, lytte eller iaktta. Ikke rart at han nå må ta veien gjennom skogen, en skog med pinjetrær. Kongler ligger på en gråbrun skogbunn. Det lukter tørr jord. De møter bare noen få mennesker og noen magre løshunder. Hun føler ømhet og omsorg for sønnen, som velger stier der tilsynelatende få mennesker ferdes. Snart er de ute på hovedveien. Det vokser platantrær langsmed fortauet. Hun har alltid vært fascinert av platantrærnes bark. Det gir en egen skjønnhet til treet. På venstre side av veien ser hun universitetsbygningen. Det er en massiv murbygning i nygotisk stil, streng og majestetisk. En bred trapp fører opp til høye dører, som leder inn i en stor hall. Nedenfor trappen er det en allé med tujaer og imellom dem et stort springvann. Hun synes hun står utenfor akademias høyborg. Det tidligere østeuropeiske landet holder tydeligvis medisin som én av de viktigste disiplinene. Studenter haster inn og ut av bygningen.

Det lille kontoret der sønnen skal få kopiert forelesningsnotatene ligger i en sidegate fra universitetsområdet. En bjelle som henger på innsiden av døren, varsler nye kunder. Lokalet er fylt av esker og papirer. Sønnen leverer papirene og får dem kopiert tilbake etter noen minutter. De forlater lokalet og følger en ikke-asfaltert vei tilbake til leiligheten.

Hun ser frem til en times togtur til Tokaj. De henter de få tingene de behøver og tar trikken til jernbanestasjonen. Toget er av den gammeldagse typen med kupéer inn fra en trang korridor. Det er mange mennesker som skal med. Hun og sønnen får så vidt plass i én av kupéene. Hun blir sittende ved døren, slik at hun kan se passasjerene som kjemper seg frem for å gå av toget med bager og koffertene i den trange korridoren. De kjører gjennom et flatt landskap med åkere og enkelte hus innimellom. Toget senker farten og hun tenker at det er rart at det stopper her, «in the middle of nowhere». Hun ser ut av vinduet og oppdager en liten togstasjon og en vei som går fra denne. Det er nesten ikke noen hus. Det blir bevegelse i korridoren. Hun ser passasjerene som skal av kjempe seg frem med de de har med av bagasje. Hun gisper. Plutselig ser hun mannen med solbrillene. Hun reiser seg og han får øye på henne. De beveger seg mot hverandre. De omfavner hverandre. Så er han ute av toget. Hun står ved togvinduet, mens han står på perrongen. Toget setter seg i bevegelse. Hun åpner togvinduet og lener seg ut. Hun vinker. Han står ytterst på perrongen og vinker. Det er som hendene deres strekker seg for å nå hverandre.

Ingunn Håvardsholm, kommer fra sykepleierutdanningen. Jobbet noen år som sykepleier på ulike områder innenfor faget, bla. kreftsykepleie, eldreomsorg og hjemmesykepleie før hun gikk videre med pedagogikk og hovedfag i sykepleie. Var i mange år knyttet til grunnutdanningen. Hadde mange verv, også som studieleder. Har alltid vært opptatt av mennesker, kunst, kultur (spesielt musikk) og språk.

Kirsten Halse

En reise jorden rundt for to godt voksne damer

Så stod vi endelig på Kastrup lufthavn. Det var i slutten av januar 2013. To gamle venninner som året før hadde fylt 67 år og som var nye pensjonister. Det var en stor dag for oss begge. Min venninne og jeg ble kjent i 1964 da vi begynte på sykepleierutdanningen i Danmark. Vi fulgte det nok så vanlige livsløp. Ble gift og fikk barn, men så ble vi begge alene. Vi hadde gjennom en årrekke reist en del sammen, men fikk etter hvert lyst til å gjennomføre en lengere reise. Det var et tema vi snakket mye om og da vi nærmet oss tidspunktet for pensjonering ble den endelige beslutningen om reisen tatt. Vi har ofte fått spørsmål om hvordan vi kom på denne ideen. Ja, hva får to godt voksne damer til å ta en reise jorden rundt av en tre måneders varighet? Det er ikke så godt å vite, men litt eventyrlyst og ønske om å oppleve forskjellige steder i verden var vel grunnlaget. I tillegg var vi nok inspirert av at når unge mennesker kunne det, da kunne vi vel også. Det viste seg å stemme. Flere familiemedlemmer var nok mer engstelig enn vi med hensyn til om dette skulle gå bra. Blant annet fikk vi mens vi var på flyplassen i København en telefon hvor vi ble ønsket god reise, men også beskjed om å passe godt på hverandre.

Tre måneder er ganske lang tid for en reise, men allikevel er det begrenset hva man rekker å se i et slik tidsrom. Vi var opptatt av å minimere antall land og heller være lengere tid i de enkelte landene vi valgte. Første avgjørelse var derfor å bestemme hvilke land og hvilke severdigheter vi helt sikkert ønsket å oppleve. Det tok sin tid, men til slutt falt valget på følgende land: India, Nepal, Hong Kong, Australia, New Zealand, Tahiti, Påskeøya, Chile og Argentina.

En utfordring før avreisen var å avgjøre hvor detaljert reisen skulle være på forhånd. Vi valgte å ha planer for alle flyreiser, en del av hotellene, og også noen aktuelle severdigheter og aktiviteter. Resten skulle vi så finne ut av underveis, og dette skulle vise seg å fungere godt for oss. På forhånd hadde en del rundt oss ment at det meste skulle planlegges, spesielt med tanke på at vi ikke var noen ungdommer. Det erfarte vi at det ikke er noen grunn til. Selv personer etter pensjonsalderen trenger ikke ha full kontroll på alt.

Etter en slik lang reise er det mange opplevelser og begivenheter som kan trekkes fram. De mer tradisjonelle severdigheter vil jeg fokusere mindre på, men store begivenheter som påvirket oss vil jeg fremheve. Likevel er det som gjorde mest inntrykk, og som jeg ønsker å fortelle mest om, alle møtene med mennesker.

Besøk i en SOS barneby i Nepal

Vi var så heldig at vi under vårt opphold i Nepal fikk mulighet for å besøke mitt fadderbarn, som bor i en SOS-barneby. Vi var på en fem dagers vandretur i den lavere delen av Himalaya og vår guide hjalp oss med å få arrangert besøket. Det var et stort privilegium å komme på besøk til familien hvor mitt fadderbarn bodde. Det er andre gangen jeg var så heldig å få besøke et slik hjem, og jeg er full av beundring for hva som gjøres for å gi barn som trenger det et godt hjem når de ikke kan ha det med egen familie.

SOS-barneby er en internasjonal hjelpeorganisasjon, opprettet i 1949 etter initiativ av østerrikeren Hermann Gmeiner. Den første barnebyen ble startet i Østerrike tidlig i 50 årene. Virksomheten begynte i Norge i 1964. Opplegget fungerer slik at foreldreløse og forsømte barn får et nytt hjem og en ny familie i en SOS-barneby. En slik by består ofte av omkring 10-15 hus. I hvert hus har en voksen dame som kalles mor ansvar for 3 -10 barn. I hjemmet til mitt fadderbarn bodde det ni barn. Barna gis et oppvekstmiljø som er så lik som mulig et vanlig hjem. De vokser opp som en søskenflokk og går på den lokale skolen. Utbygging og drift av barnebyene og de andre hjelpeprogrammer i SOS-barnebyers virksomhet finansieres av støtteordninger i mange land, blant annet Norge. Givere kan bidra i form av fadderskap til et bestemt barn, som jeg gjør, eller ved å gi til en barneby eller et konkret nødhjelpsprogram.

Mitt fadderbarn var 11 år da vi besøkte ham. Det ble et meget hyggelig møte. Gutten var kvikk og åpen og snakket ganske bra engelsk så kommunikasjonen gikk fint. Min venninne og jeg opplevde at han hadde det godt i sin familie. Moren var også hjemme, og hun serverte te og kaker. Hun var en hyggelig og imøtekommende dame, men siden hun ikke snakket engelsk var det mest mitt fadderbarn og hans søsken vi snakket med. I tillegg var en av lederne for hele landsbyen til stede sammen med sin baby. Hun hadde selv bodd i samme hus som mitt fadderbarn da hun var barn, og var nå utdannet innen sosialt arbeid. Hun fortalte varmt om sin barndom i dette hjemmet. Vi opplevde det som et hyggelig ettermiddagsbesøk i et vanlig hjem. Mitt fadderbarn viste oss rundt i huset som var enkelt på alle måter, men hele møtet medførte at vi satt igjen med et meget positivt inntrykk. Det var tydelig at moren klarte å gi omsorg til barna. Senere på dagen viste mitt fadderbarn og noen av de andre barna oss rundt på skolen og området hvor huset lå. En begivenhet ble spesiell for oss. Den var knyttet til fotballen vi hadde med som gave. Fotballen kom i bruk med en gang sammen med søsken og andre barn i landsbyen etter at vi hadde drukket te. Gleden over en fotball er nok generell blant barn i hele verden, og et uttrykk for at vi er mer like enn ulike. Dette møtet ble en av de store opplevelsene på reisen som jeg fortsatt tenker på med glede.

Jordskjelv - Christchurch New Zealand

Fra Nepal reiste vi til Hongkong og Australia, og etter tre uker der landet vi i Christchurch, den nest største byen i New Zealand. Et stort jordskjelv fant sted 22. februar 2011, to år før vi var der. Episenteret var rett ved Christchurch, og medførte store ødeleggelser og 181 omkomne. På denne delen av reisen bodde vi hos en

familie som drev en Bed & Breakfast. Vi visste om jordskjelvet som hadde funnet sted to år tidligere, men vi var ikke bevisst på hvor stor påvirkning det hadde hatt, og fortsatt hadde, på hele samfunnet. Det fikk vi en mye større forståelse for gjennom samtaler med vertskapet og gjennom det vi selv så av ødeleggelser og den gjenoppbygging som hadde startet.

De største skadene var rundt sentrum. Tusenvis av bygninger hadde falt sammen eller blitt utsatt for meget alvorlige skader, hvilket også gjaldt byens gamle katedral midt i sentrum på Cathedral Square. I 2013, det året vi var der, hadde 1500 bygninger i byen blitt revet ned, noe som førte til vedvarende gjenoppbygningsprosjekter. Det som gjorde størst inntrykk var å se hele den sentrale delen av byen med katedralen i midten innegjerdet av sikkerhetsmessige årsaker, med kun ruiner og rester av de nedrevne husene innenfor. Vi gikk en tur rundt hele området. Noe som særlig påvirket oss, var at det mange steder i gjerdet var hengt opp blomster, slik det ble hos oss etter 22. juli. Dette ga sterke assosiasjoner.

Flere steder i sentrum var det satt opp opplysningsplakater, hvilket ga en god innsikt i hendelsen: hva som hadde blitt gjort etter jordskjelvet, og hva kommunen planla videre. Vi besøkte et midlertidig museum hvor jordskjelvet ble presentert i bilder, tekst og videoer. Spesielt videoene hvor mennesker fortalte om deres personlige opplevelser fra den dagen, gjorde stort inntrykk på oss. Å høre hvordan enkeltmennesket opplevde dagen og tiden deretter, gir jo et helt annet inntrykk enn bare å se de fysiske ødeleggelsene.

Noe som også ga oss en forståelse av hvordan et jordskjelv påvirker et samfunn, var vertskapet situasjon. De bodde i et hus litt i utkanten av byen. Ødeleggelsene i deres hus og i området rundt var mindre, men selv to år etter var deres skader enda ikke blitt vurdert. De hadde stor forståelse for at skadene på deres hus kom langt ut i rekken når det gjaldt oppgjør fra forsikringselskapet, men det illustrerer hvor mye arbeid forsikringselskapene hadde.

Moaièr på Påskeøya

Fra New Zealand gikk turen via Tahiti til Påskeøya. Det var et av de stedene vi virkelig hadde sett fram til å besøke. Det var også et naturlig stopp på vår reise fra Tahiti til Chile. Selv om det ikke opprinnelig var et sted vi hadde planlagt å besøke, har vi i ettertid satt stor pris på at vårt reisebyrå foreslo det. Påskeøya, på lokalt språk kaldt Rapa Nui, ligger i det sørlige Stillehavet. Øyen er en av de mest isolerte i verden. Den ligger omkring 4200 fra Tahiti og 3600 km fra Chile. Påskeøya er berømt for sine mange store forhistoriske steinstatuer langs kystlinjen, kaldt moaièr. De ca. 600 moaièr ble reist for rundt 500 år siden.

Når man har fulgt med på Thor Heyerdahls reiser og ekspedisjoner kan man ikke unngå å være fascinert, så vi gledet oss stort til å se alle de store statuene, og å få et bedre innblikk i hvordan de ble bygget og flyttet. Det er mange teorier om formålet med dem. Den mest utbredte er at de ble reist til ære for innbyggernes forfedre, eller viktige levende personer. Vår unge chilenske guide hadde en imponerende kunnskap om Thor Heyerdahl og hans opphold på øya. At vi hadde kjennskap til ham, og at jeg var bosatt i Norge, tror jeg også inspirerte guiden til å formidle kunnskapen på en inngående måte.

Statuene ble fremstilt ved at man hugget ut en klippevegg med harde stener. De ble formet slik man ønsket for den aktuelle moai, og deretter flyttet til sitt bestemmelsessted. Hvordan disse store statuer ble flyttet har vært gjenstand for stor interesse gjennom mange år, og mysteriet lever. Det antas at ca. 25% av statuene nådde bestemmelsesstedet, men at resten gikk tapt av ulike årsaker.

Påskeøya er som nevnt ganske liten og med få fastboende, men på grunn av statuene har øya mange turister. Det var godt å se for det medfører større velstand for beboerne, men samtidig har også alle disse turistene en stor negativ påvirkning på miljøet og naturen, noe mange jo er mye opptatt i dag. Slik vi forstod det var det også en problemstilling myndighetene der var opptatt av allerede i 2013.

På denne delen av reisen fikk vi lite nærkontakt med lokalbefolkningen, men vi lærte likevel litt om kulturen gjennom tradisjonelle turistaktiviteter. Vi deltok sammen med andre turister på en middag etterfulgt av lokal dans. Her ble det laget tradisjonell mat som ble stekt i huller i jorden, noe som var spennende og utrolig smakfullt. Det var spennende for oss å følge den prosessen og det var også interessant å se befolkningens tradisjonelle danser.

Mødrene/bestemødrene i Buenos Aires

Etter Påskeøya gikk turen via Chile til Argentina. Her stod vi en torsdag på den sentrale plassen i Buenos Aires, Maiplassen, og så på at mødre og bestemødre gjennomførte sin ukentlige vandring på denne plassen. Det er mange kvinneskikkelser jeg har stor respekt for. Noen er anerkjente vitenskapskvinner, forfattere eller politikere. Andre er kvinner som ikke i utgangspunktet var meislet til å bli noe «stort», men hvor omstendigheten i livet gjorde at de ble kvinner som jeg beundrer. Blant de viktigste er de kvinnene som kjemper for deres barn og barnebarn i Argentina som forsvant under militærdiktaturet mellom 1976 og 1983.

Diktaturet ville kvitte seg med enhver opprører eller kritiker. I den perioden forsvant unge mennesker som ble mistenkt for politiske venstresympatier. De fleste ble drept, mens andre aldri ble funnet eller identifisert. Regimet oppnådde å kvitte seg med deler av opposisjonen og også å skape frykt blant befolkningen. Når man kommer fra et fredelig sted er det vanskelig å forstå hvordan en liten gruppe mennesker kan få en slik makt over en befolkning, men ut fra historien vet vi jo at det kan skje. Utrolig trist.

Mødrene til de savnede ungdommene ville vite hva som hadde skjedd med deres barn og derfor begynte de å møtes på Maiplassen en gang i uken. Disse mødrene har gjennomført demonstrasjoner på den sentrale plassen, Plaza Mayor rett ved presidentpalasset hver uke fra 30. april 1977. I starten var det bare en håndfull kvinner som møttes. Etter hvert kom flere til og da de var blitt rundt 50 stykker fikk de beskjed av myndighetene om å spre seg. De fikk ikke lengere sitte der. En så stor samling av kvinner ble av myndigheten oppfattet som et møte, og møter var forbudt. Det var da de begynte å gå, rundt og rundt på Maiplassen med plakater med bilder av de savnede, hver torsdag i mange, mange år. Etter hvert ble hvite skaut brukt av demonstrantene og disse skautene ble et symbol på denne kraftfulle stille demonstrasjon og på en grenseløs utholdenhet. Skautene er senere blitt malt på brosteinene på Maiplassen, som en hyllest til mødrene.

Det var ikke mulig for noen å få vite hva som hadde skjedd med de voksne barna som forsvant. De militære myndigheter ga ingen opplysninger, den katolske kirken var unnfallden og sosiale foreninger toet sine hender. Mødrene viste derfor ikke hvor de skulle henvende seg eller hva de skulle gjøre. Venner og kjente var også redde og de fryktet også militærjuntaen. Terrorfrykten var reell. Disse kvinnene hadde ingen erfaring, ingen

handlingsplan, ingen formålsparagraf, ingen strategi eller støtte. De var veldig alene, men de fortsatte. Det er beundringsverdig.

Å stå her og se på denne stille demonstrasjon syntes vi var en følelsesmessig sterk opplevelse. Vi viste at disse eldre kvinnene hadde en ting til felles, alle hadde en sønn eller datter som bare forsvant. En av de aktive var Enriquita Estela Bernes de Carlotto. Hun var lærer og ikke spesielt politisk aktiv, men det politiske engasjementet ble vekket da datteren plutselig forsvant i 1977. Mange av de andre mødrene hadde samme utgangspunkt. Tre av gruppens ledere ble selv bortført i 1977. De ble dopet og kastet i havet fra et fly. Vi viste at kvinnene hadde gjennomført en lang kamp, og kun delvis fått svar. Det som preget oss, var tanken på den lidelsen og modigheten som lå til grunn for disse kvinners stille demonstrasjon. Det illustrerer tydelig at disse kvinnene, som gjennomførte fredelige demonstrasjoner ved å gå rundt på Maiplassen, hadde en stor kraft i seg og viste stort mot, til tross for hva de risikerte. Kvinnene krevde en forklaring på skjebnen til de såkalte «desapareidos» det vil si de som forvant under militærdiktaturet.

Til tross for at militærjuntaen etter hvert ble erstattet av en demokratisk valgt regjering, fortsatte mødrene å demonstrere hver torsdag. Støtten mødrene mottok fra det nye demokratiske styret ble ikke oppfattet som reell. De opplevde at sannheten ikke kom fram og at de skyldige gikk fri.

Mange av de savnede kom aldri til rette, men takket være mødrenes innsats ble noen funnet. I dag vet man at mange av de savnede ble holdt fanget, torturert og deretter fløyet ut over åpent hav og kastet levende ut. Senere fikk mødrene også en ny innsikt. Noen av de forsvunne kvinnene hadde vært gravide og det viste seg at diktaturet hadde som praksis å la kvinnene leve lenge nok til å føde sine barn. Deretter ble de drept, mens barna ble gitt til barnløse argentinske offiserer eller samfunnstopper. Da mødrene på Maiplassen etter hvert forstod det, oppstod bevegelsen Bestemødrene på Maiplassen, og en del av disse barnebarn er med tiden blitt identifisert. Det har skapt glede for noen av barnebarna og bestemødrene, mens det for andre har skapt store sår, idet flere har hatt gode liv hos den familie de kom til og ikke ønsket noe annet liv.

Vi viste at noen av disse kvinnene, som allerede i 2013 var gamle damer, ville gjennomføre sin ukentlige demonstrasjon om torsdagen. Vi var bestemt på å få med oss den begivenheten. Kvinnene ankom i små minibusser og da de steg ut og begynte å gå fikk vi virkelig forståelse for hvor gamle de var. Alle hadde på seg hvite skaut. De vandret rundt Maiplassen mange ganger, noen med støtte av andre kvinner. Alt foregikk i rolig tempo og det kom ikke noe lyd fra demonstrantene eller fra oss som stod og så på. Vi følte oss privilegerte som fikk oppleve denne stille demonstrasjonen, en av det tjuende århundres mest omtalte ikke-voldelige aksjoner. Det er et tankekors at den store og sterke organisasjonen Mødrene på Maiplassen oppstod på grunn av fortvilelsen hos en forholdsvis liten gruppe kvinner.

Hvilken lærdom fikk vi fra en slik reise

Mange ganger i årene etter denne reisen jorden rundt, er jeg blitt spurt om hvordan det var å foreta en reise av tre måneders varighet i en alder av 67. Jo oftere jeg snakker om reisen, dess tydeligere er det blitt for meg at det var møtene med mennesker som satt igjen som de store opplevelsene. Det ble jeg spesielt bevisst på etter at noen påpekte det for meg.

Det er nok helt riktig, men dramatiske begivenheter som vi tilfeldig kom nær - som jordskjelvet i Christchurch - var også sterke opplevelser.

I de landene vi besøkte, så vi også store severdigheter som Taj Mahal i India, Ayres Roch (Uluru) i Australia, og vannfallene Iguazú i Argentina. Å oppleve disse severdighetene var svært interessant, og kilde til økt kunnskap og innsikt. Allikevel er det som regel ikke det som er i fokus når tankene kommer om reisen; det er møtene med menneskene og de store begivenheter.

Det er mye lærdom i å reise, noe mange har opplevd. For meg ble det sant gjennom det vi opplevde der og da. I tillegg har det også vist seg at begivenheter som har skjedd senere, har jeg sett og reflektert over med utgangspunkt i noe av det vi opplevde. Det har blant annet vært jordskjelvet i Nepal for noen få år siden, og nå i det siste skogbranner i Australia. Under vårt opphold i Australia så vi blant annet koalabjørn, og det er trist å lese om at mange av dyrene har dødd som følge av brannene. Nyheter fra andre siden av verden føles ofte personlige etter at man har vært på en slik tur.

Dette er en reise som jeg ser tilbake på med stor glede, og jeg er takknemlig over at vi fikk det til. Mye av det vi opplevde, kan man også få ved å ta korte reiser, men jeg opplever allikevel at det å reise over lengre tid ga noe ekstra. Til tross for at vi var innom flere land og oppholdt oss mange forskjellige steder, synes jeg at en lengre reise ga mer ro til å se og oppleve. Vi visste på forhånd at vi ville kunne klare oss mer eller mindre bra på egenhånd, men troen på at vi godt voksne damer kunne mestre det ble styrket. Det var spennende og inspirerende hver gang vi fant ut av noe som ikke var planlagt, og slike episoder var det mange av! For eksempel hadde vi i Christchurch ikke på forhånd planlagt hvor vi skulle bo de første dagene. Den usikkerheten som følge av det, opplevde vi flere ganger under reisen som både litt skremmende, men samtidig også spennende. Som ofte ellers, viste det seg også her at det ikke var vanskelig å ordne opp der og da. Å mestre slike situasjoner bidro til stolthet og trygghet, og det styrket oss i troen på at to godt voksne damer også kan klare seg i den store verden. Det var gode opplevelser på reisen.

Reisen var inspirerende, og den ga mersmak. Vi har allikevel ikke gjennomført flere slike lange reiser, men derimot flere av noen ukers varighet til de stedene som vi to reiselystne pensjonister ikke rakk å besøke på vår tre måneders reise jorden rundt.

Kirsten Halse, født 1945 i Danmark, har sin sykepleierutdannelse fra Danmark, men har fra 1969 arbeidet og tatt ytterligere utdanning i Norge. Har hovedfag i sykepleievitenskap fra Universitet i Oslo, er utdannet helsesøster og har videreutdanning i eldreomsorg. Hun har erfaring som sykepleier fra medisinsk avdeling, sykehjem og hjemmebasert tjeneste. Hun har mange års erfaring som lektor/førstelektor ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Hun har gjennomført førstelektorprogrammet ved Høgskolen i Oslo og Akershus, der temaet var utvikling av studenttett post. Hun har mye erfaring med praksisveiledning av studenter i eldreomsorgspraksis (sykehjem) og medisinsk praksis i spesialist helsetjenesten.

Ingeborg Westerheim

I Sydhavet

Tidlig i januar 2009 bestemte Jostein og jeg oss for at vi skulle dra langt bort på ferie. Vi hadde hatt en strevsom høst.

Vi bodde i Belgia på det tidspunktet, i Rhode st. Genese, et lite tettsted mellom Brussel og Waterloo. I julen hadde vi hatt besøk av barn og barnebarn fra Norge, og da vi hadde vinket farvel til dem, begynte et lite eventyr.

Jostein hadde lest om et fransk firma som arrangerte båtturer i fjerne strøk, med avreise fra Paris om bare noen dager. Han tok kontakt med dem, og fikk greie på at det var to plasser igjen på en av båtene. Og så slo han til.

Vi skulle dermed reise til Karibien om få dager, og innkvartere oss i en stor katamaran – en seilbåt med to skrog – med plass til åtte passasjerer og skipper. Derfra skulle vi seile i øygruppen The Leeward Islands: Fra franske Martinique til St. Lucie via øyene i St. Vincent and the Grenadine: Saint Vincent, Bequia, Mustique, Canouan, Meyreau og Union Island. Deretter tilbake til Martinique. Eksotisk!

I en fart anskaffet vi oss nødvendige klesplagg, sko og solbriller, og så var vi underveis. Jeg med flagrende sommerfugler i magen.

Vi startet fra Rhode kl. 04.35 om morgenen, og kjørte til Orly Sud, flyplassen sør for Paris. Ute var det snøfritt, men kaldt: minus ti grader. Vi hadde beregnet god tid, parkerte bilen og var framme ved skranken en time før anbefalt innsjekking. Etter ni timer med kraftig motvind og en del turbulens - men litt søvn allikevel – ankom vi Port de Paris på Martinique i 26 graders fuktig varme. Derfra ble vi fraktet i buss til Le Marin, hvor gikk om bord i det som skulle være vårt hjem de neste fjorten dagene.

Båten var 57 fot lang, hadde bysse og stor salong oppe, og fire ganske romslige lugarer under dekk, alle med eget bad og toalett. Foruten skipperen var vi fire par ombord.

Etter en rask briefing ombord av Pol, skipperen på turen sørover, laget vi i fellesskap en kveldsmat med omelett og salat. Deretter var det nattseiling i kraftige Atlanterhavsdønninger til Saint Lucie.

Vi var fem timer etter vår normale tid, og da vi kom i seng ved 03-tiden kroppstid, var klokken 22 lokal tid. Jeg kjente et snev av sjøsyke, noe jeg ellers ikke er plaget av, men sovnet fort til lydene av båten. Vi gikk for motor, men med seilene oppe. Pol satt

ved roret, og trengte ikke hjelp. Han kjente farvannet ut og inn, vi passasjerer kunne sove trygt.

Via Saint Lucie til Bequia

På et eller annet tidspunkt om natten hadde skipperen ankret opp, - jeg våknet neste morgen ved at motoren startet. Klokken var 06, og vi hadde vi ligget i havn noen timer. Planen for dagen var et raskt morgenbad i Rodney Bay på Saint Lucie, etterfulgt av fransk frokost. Deretter seilas sørover til øya Bequia forbi Saint Vincent.

Vi passasjerer behøvde ikke å hjelpe til med seilingen. Jostein hadde håpet på oppgradering av gamle kunnskaper, og hadde gledet seg til å delta i de daglige rutinene, kanskje lære nye ting, så han ble litt skuffet da han skjønnte det. Men dels ble båten hele tiden motorseilt og skulle raskest mulig fra sted til sted, dels var skipperen godt rutinert og helt selvhjulpen. Bare ved ankring og oppstart trengte han assistanse.

Måltidene som skulle spises ombord, tilberedte passasjerene selv. Det var ingen stor jobb: maten var innkjøpt, lå vakuumpakket i kjølerom, og skulle suppleres underveis med lokale kjøp av egg, brød, frukt og grønt.

Parallelt med oss seilte en tilsvarende båt, men den hadde kokk ombord. Var vi litt misunnelige? Nei. De felles rutinene var få og raskt unnagjort, og sveiset oss godt sammen. Og mange måltider skulle vi spise ute.

Vinden var oppe i frisk bris på det sterkeste. Med store Atlanterhavsdønninger på tvers, var det flere som ble sjøsyke på den syv timers lange overfarten mellom Saint Lucie og Bequia. Jeg satt ute hele tiden og nøt turen med høy solfaktor og nyinnkjøpte solbriller med gradert styrke. En del av av veien fløy flyvefisk langs båtsidene. Vi var i Arkadien!

Vi la til ytterst i Admiralty Bay ved Saint Elisabeth på Bequia, svømte inn og spaserte «under palmerna på stranden», som gamle Evert ville sagt. Jeg ergret meg over ikke å ha penger, jeg så salgsboder med interessante lokale varer rundt omkring.

Senere la vi båten til lenger inne ved «byen», som egentlig bare var en stripe med asfalt langs sjøkanten. Akkurat da vi satte oss i «l'annexe» - lett båten – for å ro i land, satte et tropisk styrtregn inn, nøyaktig langvarig nok til at vi rakk å bli klissvåte. Kanskje derfor ble vi ekstra irriterte over at banken var stengt slik at vi ikke fikk tatt ut penger, og over at alt var forbausende dyrt, både matvarer, samt kart og bøker i den knøttlille bokhandelen.

Pol fikk ordnet med stempel i passene våre for reisen i Les Grenadines, og etterpå satte han seg ned med Jostein og meg på den lille puben i enden av byens eneste gate. Kort etter dukket også Francis og Nicole - et ektepar på vår alder – opp. Dem skulle vi etter hvert bli godt kjent med. Francis drev en bensinstasjon i Toulouse, og Nicole var høgskolelektor, som jeg. Vi fire var med god margin de eldste ombord, og hadde felles interesser: Biler (Jostein og Francis) og litteratur (Nicole og jeg). De var troende katolikker, og påsto at Jostein var til forveksling lik pave Johannes XXI, - et stort kompliment fra deres side.

Også Antoine og Valentine fra Monaco kom innom, et ungt par midt i tjuårene, blide og trinne begge to. Antoine drev en limousineservice, Valentine arbeidet i sin mors konditori. De eneste vi ikke så var Latifa og Fabian. De kjørte helst sitt eget løp når vi var på land, skulle det snart vise seg. De leide motorsykler der de kunne, og kom seg effektivt rundt overalt på to hjul.

Samtlige var fransktalende – de fleste franske – og snakket lite engelsk. Fransk ble dermed lingua franca under hele båtturen. En utfordring for oss nordmenn, men vi tok den på noenlunde strak arm.

Ved 19-tiden dro vi alle tilbake til båten og forberedte middag. Tunfisksalat samt rester fra lunsjen, ost og frisk ananas til dessert. Erfaringene fra denne første dagen var at samtlige passasjerer er innstilt på å gjøre en innsats for fellesskapet. Både matlaging og opprydning går raskt og effektivt unna, alle hjelper til for at det skal være trivelig ombord.

Når det gjelder båtrutinene ved mouillage (ankring) og appareiller (kaste loss), er det særlig Jostein og Francis som tar medansvar. De to andre mennene er åpenbart mindre båtvante, og vi damer blander oss overhodet ikke inn.

Det viste seg senere at Latifa og Fabian hadde kartlagt de få barene som var i byen, hadde spist middag ute (dyrt), hadde skaffet seg billetter til en kjempebra konsert på «vår» bar, (som vi faktisk registrerte at de holdt på å rigge opp til mens vi satt der), og hadde danset til langt utpå morgenkvisten. De var «om seg», som det heter.

Mustique

Kyss og klem, kaffe, sitronkake og bananer til frokost. Vi observerte et par seilbåter med norsk flagg i havna, deretter kastet vi loss kl. 08.30. Før det avtalte vi fellesmiddag med vår parallelt reisende båt til dagen etter.

Vi stevnet sørover i frisk bris, med dønninger rett forfra. Jeg satt med kikkert, og observerte både eksklusive, moderne villaer og gammel karibisk bosetning på Bequia mens vi strøk sørover langs kysten.

Utpå dagen stoppet vi for et bad, og snorklet over korallrevene inn til den vakre lille øya Petit Nevis. Koraller er sylskarpe, og her var det også massevis av kråkeboller gjemt i sjøbunnen. Jostein kom borti en av dem med hender og føtter da han klatret i land, og det fikk han svi for i flere dager: smerter, hevelser og feberbølger.

Vel ankommet til Mustique, leide vi en åpen maksitaksi og dro på sightseeing. Øya var blitt befolket flere tusen år før vår tidsregning, og her, som så mange andre steder i Karibia, var det europeiske sukkerplantasjer på 1700-tallet. En pengesterk brite kjøpte hele øya på 1950-tallet, og solgte tomter til europeiske kjendiser. Bussen vår sneglet seg forbi parklignende eiendommer med trimmede gressplener og blomsterrabatter. Vi kikket innover praktfulle alleer på luksuriøse villaer vi så vidt kunne skimte mellom trærne, og som var eid av folk som Tommy Hilfiger, Mick Jagger og prinsesse Margaret av England. Hele Mustique var som en vakker, velholdt hage med bougainville og vannliljedammer strødd utover, alt innrammet av kokospalmer langs strendene. Selv flyplassen var et lite smykke, også den en gresslette omrammet av blomsterrabatter og palmer. Vi fikk et uventet møte med den lokale faunaen også: plutselig måtte bussen stoppe for en skilpaddeflokk som i adstadig tempo krysset veien foran oss.

Etter bussturen ble vi satt av helt i sørenden av øya, hvor vi badet. Der så jeg for første gang en cormoran, en flott, slank, stor fugl med langt vingspenn og svalestjert. Den dykket etter fisk, fløy opp i lufta med fangsten, slapp den og dykket på nytt. Katt og mus-lek, morsomt å se på! Også her krabbet skilpaddene rundt, jeg så meg godt for før jeg satte føttene ned.

Jostein plukket opp et lite villeple som var falt ned fra et tre i skogholtet ved stranden, og ville spise det. Francis stoppet ham umiddelbart. Han kunne fortelle at frukten var giftig, og at man rett og slett kunne dø bare man satte seg ned under et slikt tre i regnvær! Om dette virkelig var sant tvilte vi jo litt på, men frukten ble iallfall ikke spist.

Da det led mot kveld, bestemte vi nordmenn oss for å spasere langs strendene tilbake til båten. Her så vi avskårne hoder av småhai som fiskere hadde slengt fra seg. Hai så tett på strendene??? Noe å tenke på når vi badet. Men det mest bekymringsfulle med haien, fikk vi senere høre, var ikke at den kunne spise oss, men at mange haisorter er utrydningstruet.

Resten av gruppen skulle kjøre hjem. Men bussen – som i mellomtiden hadde et annet oppdrag også – lot vente på seg. Jostein og jeg forberedte middag i båten, og begynte etter hvert å lure på om noe hadde hendt, - hvorfor kom de ikke? Humøret var labert på dem da de omsider klatret ombord, men etter at de fikk servert middag og (ikke minst) rikelig med vin, tok stemningen seg heldigvis fort opp. Utpå kvelden gikk praten livlig. Vi begynte å bli stuevarme! Valerie viste seg å ha nydelig sangstemme kombinert med god formidlingsevne, og underholdt oss med italienske romanser.

Via Canouan til Mayreau

Morgenritualet var nå blitt rutine. Klokken 08 sharp dro vi ankeret og satte nesen mot Mayreau. Dagsplanen innebar lunsjstopp på øya Canouan. Vi hadde fortsatt kuling med om lag 20 knop, men dønningene var heldigvis ikke så kraftige lenger.

Canouan var en klar motpol til Moustique: forsøplet og med mye rusten bølgeblikk-bebyggelse. Den delen av øya hvor man satset på turisme for de rike var avspærret med bom, og dit skulle ikke vi.

Etter et bad – avkjøle oss ville vi gjerne! - dro vi derfor raskt videre til paradiset: den lille øya Mayreau, hvor planen var å ligge på svai om natten.

Om ettermiddagen ankret vi opp i den store, vakre bukta på nordvestsiden av øya. Noen av oss svømte i land, mens resten seilte med båten videre til neste bukt, Saline Bay, der vi om kvelden skulle ha hummerfest i lag med folkene fra parallellbåten. Vi hadde ikke truffet dem ennå, og gledet oss til det.

Jostein ble med båten rundt neset, mens Latifa, Fabian, Nicole og jeg ville se det indre av øya ved gå til fots over høydedraget som skilte de to buktene. De unge spurtet avgårde, Nicole og jeg vandret etter i vårt eget bedagelige tempo. Det var under en times spasertur, variert og med fine utkikkspunkter. På toppen av høyden passerte vi en liten kirke med en velstelt kirkegård, og kjøpte halskjeder av noen småjenter som bodde i nabolaget. Rundt dem ruslet det geiter mellom små hus i pastellfarger, - riktig en pastorale. Dess nærmere Saline Bay vi kom, dess færre ble husene. Til gjengjeld dukket barene opp.

Det er utrolig hvor mange misforståelser og mye tull det kan bli når folk har hver sine fortolkninger av en avtale. Skipperen hadde tatt lettbåten for å hente oss fotgjengere, men hadde latt seg lokke inn på bar med Latifa og Fabian, som var de første han støttest på. Der ble de værende en god stund. Jostein, Francis, Valentine og Antoine var igjen i katamaranen uten lettbåt. Og Nicole og jeg, - vi satt på stranden som avtalt, og ventet. Ingen kom. Det ble solnedgang, og det ble mørkt.

Da vi omsider fant hverandre igjen, kom det en del det sure mishagsytringer, ikke minst mot skipperen som hadde vist dårlig gangsyn og manglende lederegenskaper. Men det løste seg etter hvert opp i minnelighet, og det ble til slutt en riktig trivelig kveld under palmene. Vi spiste langoustiner – store sjøkreps -, og ble underholdt av lokale musikanter som sang karibiske sanger og spilte på flasker og tromme. Vi gamle ble fraktet ombord igjen ved ellevetiden av Antoine. Han rodde derpå rett tilbake og sluttet seg til ungdommen, som hadde samlet seg på baren. Men også de var hjemme før midnatt.

Tre dager på Union Island

Rutinene går nå av seg selv: Nordmennene står først opp og tar en svømmetur rundt båten, deretter setter de maten på bordet. Avgang rett etter frokost. Alle rydder opp.

Kort tur i dag: bare en times motorseiling til Clifton Harbour på Union Island. Her skal vi bo fire netter på hotellet Bougainville, som ligger på brygga. Union Island er den sørligste av øyene vi besøker. Når vi om noen dager kaster loss igjen, bærer det nordover med lange steg. Men først skal vi utforske øya - og de mange småøyene rundt - med småbåter og lokal guide.

Vi har fått et flott, stort værelse med himmelseng i et hotell i «Hotell de Charme»-stil, veldrevet av en eldre dame á la Mamma Mia. Nydelig restaurant/bar med panoramavinduer til sjøen. Selve byen er fort gjort: En hovedgate og en bakgate. Der finner man det man trenger: Bank, apotek og et relativt velutstyrt supermarked. Vi synes det er greit å være på et sted med bare ett tannpasta- og vaskepulvermerke i butikken.

Jostein er fortsatt ikke bra etter møtet med kråkebollen, han har betennelser i hendene og en fot. Til lege vil han imidlertid ikke. Jeg fikk tak i en betennelsesdempende krem på apoteket, og den hjalp iallfall litt. Etter rekognoseringsturen i bygatene og en pizzalunsj på hotellet, sov/slappet vi av noen timer. Jeg gikk for å rekognosere strendene, men fant ikke noe godt badested nær byen. Om kvelden tok vi først en rom-og-cola i restauranten, og spiste en veltillaget fiskemiddag. Et kraftig tropisk regnvær falt ned over oss, der vi satt ved de åpne halvveggene. Vi hadde begynt å venne oss til disse plutselige skurene nå, og gadd nesten ikke å gå inn inn. Det er så varmt at vi tørker med en gang.

Tidlig til sengs, jeg med P.D. James.

Jostein våknet av en telefon klokken 05.00 om morgenen, men jeg sov tvers igjennom. Hotellrommet, som ligger på gateplan, er helt stille. Selv om flyplassen ligger bare noe få hundre meter unna, og småflyene stadig vekk lander og tar av, hører vi veldig liten støy derfra. Noe musikk fra et sted i nærheten lot seg lett avstenge ved å lukke baderomsdøren.

Vi spiste frokost på terrassen med våre nye venner fra parallellbåten, og pratet om dagens begivenheter. Opplegget var et ekstratilbud for begge båtene, og ikke alle hadde meldt seg på. Fabian og Latifa, for eksempel, leide også her motorsykkel og dro på egne eventyr. De var om seg, og flinke til å gripe muligheter. Han var til vanlig brannmann i Paris, hun togvertinne på TGV'en, hurtigtoget mellom Paris og andre storbyer. Flott par.

For oss som ville være med på dagens program, var det innleid en liten katamaran, eid og ført av Hyacinth, en barsk og handlekraftig dame som bor med mann og fire barn i et søtt lite grønt hus oppe i fjellsiden en halv mils vei fra byen. Mannen jobber i baren på hotellet. Hun sykler mellom hjemmet og båten, som hun styrer med samme myndighet som hun også styrer den unge dekksgutten ombord. Hun forteller oss underveis om øyenes historie og egenart, om flora og fauna. Fordi hun også snakker godt engelsk, er det lett å spørre henne om det vi vil ha greie på.

Tobago Keys består av fem små øyer, hver med sitt særpreg. Det definitivt mest eksotiske den dagen, var at vi vi snorklet i et skilpadderreservat. Vi hoppet uti fra båten, og svømte med store og små skilpadder rundt oss på alle kanter. Dyrene beiter som kyr på havbunnen, og stiger langsomt opp for å få luft en gang imellom. LITT guffent å føle en skilpadde gli opp etter ryggen, men i etterkant en sterk opplevelse å minnes. Det virket ikke som de sindige dyrene brydde seg en døyt om at

vi var der, de skjelnet oss kanskje ikke fra annen fauna som omga dem? Vi gikk i land og spiste lunsj på Isle Rameau. Utpå ettermiddagen ankret vi opp ved Palm Island, den lille øya vi ser rett over til fra terrassen på Bougainville.

Vi er blitt blaserte med hensyn til palmekledde strender nå. Denne er eksklusiv fordi en amerikansk hotelleier bor og driver hotell/butikk her etter europeisk mønster, det vil si elegant, rent og med dyre varer. Jeg kjøpte et lyseblått badehåndkle med påtrykket kart over St. Vincent and the Grenadines. Av bekymring for at kartet skal forsvinne i vask, har jeg aldri siden brukt det.

Det er store kontraster mellom lokale virksomheter og utenlandske i Karibien, og vi ble etter hvert bevisste på at vi ville kjøpe lokale varer. Den «siviliserte» verden har gjort stor skade på øyene. Strendene som ikke er møysommelig ryddet av menneskehender, er fylt opp med oversjøisk plastsøppel som har drevet over havene. Et stort tankekors, ikke minst ved tanke på at plastemballasjen kom inn i vår hverdag for bare omkring seksti år siden.

Vel tilbake på hotellet registrerte vi for første gang på hele turen en ubehagelig grad av solbrenthet. Men vi hadde plukket med oss noen blader av en aloe-plante, og sauset oss inn med saften fra denne. Med god effekt.

Lørdagen fortsatte i samme ånd. Vi snorklet fra båten langs et levende korallrev, og var gjester i en utrolig undersjøisk verden som det er noe helt annet å være i, enn å se på TV. Men den er kanskje på overtid, denne verdenen. Hyacinth fortalte at korallrevene er i ferd med å dø ut på grunn av global oppvarming. Kanskje også på grunn av turister som snorkler?

Etterpå fortsatte vi båtturen til Chatham Bay på Union Islands vestkyst, en lang bukt med tett jungel på begge sider. Rundt en liten, åpen kafé som tronet midt på, var det ryddet veldig fint. I utkanten av rydningen lå også en knøttliten, stengt bar. Flotte snorkleforhold. Jostein påsto han så en barracuda, glad jeg slapp det. Ute i bukta var det mengder av pelikaner som gjorde elegante svalestup etter fisk.

Kaféeieren het intet mindre enn James Sharkattack, og han serverte oss en enkel, god lunsj. Vi hadde i løpet av reisen fått stor sans for karibisk mat: sjømat, grønnsaker og frukt.

Vel hjemme var det sosial kveld på restaurant West Indies.

Dagen etter var det søndag og hviledag. Det føltes godt å få litt avstand til de andre en dag, og Jostein og jeg hadde lyst til å utforske Union Island til fots. Hvordan så egentlig det indre av øya ut? Vi tok på oss gode sko og spaserte ut av byen, over et høydedrag og videre innover. Underveis gikk vi forbi vi velstelte små hus og hager, jeg observerte til min begeistring også et bibliotek. Det var forbausende mange folk på

veiene, til fots eller på et skranglete lasteplan. De var på vei til gudstjeneste, fant vi snart ut. I løpet av spaserturen registrerte vi mange kirkesamfunn: protestantiske, katolske, anglikanske, pinsevenner, og sikkert flere. Salmesangen strømmet ut fra mange små forsamlingslokaler.

Vi hadde tenkt å ende spaserturen i Chatham Bay igjen, i håp om å kunne innta lunsj hos vår «gamle» venn Sharkattack, - han var der hver dag, hadde han sagt. Det var imidlertid langt å gå, og vi fikk begge gnagsår i varmen. Litt nifst ble det også etter hvert som bebyggelsen forsvant og jungelen tetnet til rundt oss. Hva fantes av villdyr her, mon tro? Mye rasling i løvet langs veikanten, iallfall. Men det eneste vi så var en stor salamander, og den definerte vi som ufarlig.

Svette, trette og ikke minst tørste, kom vi omsider fram. Stor var vår skuffelse da både kaféen og baren var stengt, og strandområdet helt folketomt. Men etter en stund tøffet sannelig eieren av baren plutselig inn i bukta i en åpen jolle med påhengsmotor. Han var kommet for å male og rydde litt opp rundt stedet sitt. Mr. Bollhead, het han. Han svingte seg fort rundt, tryllet frem en kald øl, og tilberedte oss etter hvert også en nytrukket liten flyndrefisk med ris, linser og kål-cum-gulrotsalat til. Det smakte!

Utpå ettermiddagen dukket en annen gjest opp, en temmelig loslitt type som sa han hadde vært dykker i Nordsjøen. Nå var han arbeidsløs og uten pensjon. Vi pratet med ham en stund. Han var ganske sløv. Da vi snakket om det etterpå, kom vi til at han antagelig hadde hjerneskader fra sin tid som dykker i norske farvann.

Da Mr. Bollhead i kveldingen pakket sammen for å dra hjemover i sin lille båt, fikk vi være med. Det var blitt kjølig bris og ruskete sjø, og jeg klamret meg engstelig til ripa, men var sjeleglad over å slippe å gå tilbake igjennom jungelen i tussemørket.

Om kvelden - den siste før vendereisen nordover - var det middag og steelband.

Saint Lucie

Seilturen nordover begynte ikke så bra. Vi hadde byttet til en mindre båt, og fått ny kaptein, Pierre-Marie. Den første dagen - som var en lang transportetappe - var han ganske fyllesyk. Han sov store deler av dagen, mens båten gikk på autopilot. Det satte vi jo ikke stor pris på, selv om flere av oss var båtvanter.

Men opplevelsene vi hadde på land underveis, gjorde dette til bagateller..

Begynnelsen var riktignok litt stressende. Bekmørket virket ugjennomtrengelig da vi la til kai i Marigold etter en dags seilas. Mangroveskogen sto tett inntil brygga. Vi ble møtt av en ung, mørkhudet tenåringsjente som var temmelig ruspåvirket. Hun var, fikk vi senere vite, datter av den franske turoperatøren på stedet, og ville ombord.

«Kan du adoptere meg?» spurte hun Jostein før hun ble loset bort, og andre folk ønsket oss velkommen.

Vi sjøfarere ble innlosjert i hver vår sjarmerende trehytte, og gikk rett til sengs. I dagslyset neste morgen så vi at hyttene lå strødd i terrenget som hus i en landsby, med tennisbane, svømmebasseng og restauranter rundt om i komplekset.

Vi spiste frokost på fellesterrassen, og der ble vi også møtt av den franske turoperatøren Gerard i hvit skjorte, og med hestehale og sigar. Han skulle guide oss de neste dagene. Vi fikk en kort brifing om dagens opplegg, og allerede klokken ni bar det av gårde med buss. Vi skulle sørover, i retning av de to høye, spisse fjelltoppene som er markante landemerker til sjøs: Gros og Petit Piton. Det er kanskje de som har gitt øya dens kvinnelige navn? Men vi skulle ikke opp på dem. Det var svovelbad i jungelen som ventet oss.

Bussen fulgte bakkete, svingete og smale grusveier i det frodige landskapet. Sjøføren stoppet på spektakulære utsiktsplasser, og vi var innom et par kystbyer og en maskehandler (kjøpte den minste masken han hadde) før vi nådde målet: Soufrière. «Verdens eneste drive in Caldera», sto det på billetten vår. En caldera er den runde tallerkenen på toppen av en vulkan, og den kunne vi altså kjøre inn i. Svovelrøyken hang tungt rundt oss og magmaen boblet, da vi gikk ut av bussen og inn i terrenget. Området var inngjerdet etter at en turistguide for noen år siden hadde trådt igjennom skorpen og fått store brannsårr fra livet og ned, fikk vi høre, så for oss var stien nå lagt ganske trygt. Vi skulle til et sted der det rant varmt, svovelholdig vann over et utspring i fjellet og ned i et naturlig steinbasseng. Der smurte vi oss inn med sterkt svovelluktende gjørme og ble liggende i det 45 graders vannet en god stund. En ren foryngelseskur!

Et par timer senere fikk vi nok en vannopplevelse, denne gangen i en botanisk hage, - også den midt i jungelen. Alle de plantene vi kan kjøpe dyrt og ha i vinduskarmen hjemme, fantes i overflod her. Vi befant oss rett og slett i Edens hage, i et overgrodd, bakkete landskap med eksotisk duftende blomster og fossefall. Vi vandret rundt der lenge, og var mett av opplevelser da vi kom hjem ved solnedgang. Svovelen, jungelen og den nærmest intime varme badingen hadde også sveiset oss godt sammen.

Om formiddagen dagen etter- vår siste dag på Saint Lucie - besøkte Jostein og jeg Castris, en travel, moderne by med enorme turistskip i havna.

Om kvelden var det gatefest i en liten naboby. Der var vi alle. En overflod av lokale matretter ble servert til lyden av flere konkurrerende steelband, den karakteristiske karibiske musikken med slagverk laget av oljefat. Gerard fant noen ledige bord mellom fiskerbåtene nede ved stranden, og samlet oss rundt seg der. Vi spiste og småpratet, noen danset. Mørket faller brått på så langt sør, og før vi visste ordet av det, senket natten seg.

Det er i slikt mørke hemmelighetene kommer for en dag.

På de mange felles utfluktene var vi jo nå blitt godt kjent med folk fra parallellbåten, og vi skravlet som gamle venner med dem. Og da fikk vi høre nytt.

I vår båt – med åtte om bord - hadde vi stort sett bare hatt vennskapelige kvelder med lesing, sang og kortspill. På deres båt er de ni passasjerer: to unge par og ett litt eldre, samt et trivelig brødrepar i førtiårene. Og Maiva, en veldig søt og sjarmerende ung jente fra Martinique.

Der var det med andre ord duket for konflikt. Og konflikt ble det.

Maiva hadde fått et godt øye til mannen i det ene unge paret, eller var det kanskje omvendt. Esmeralda, mannens observante kone, fikk en økende mistanke om dette, og det begynte så smått å ulme i henne.

Vulkanutbruddet kom denne siste kvelden. En kraftig munnbruk mellom de to kvinnene utviklet seg raskt til en dramatisk slåsskamp. Vi fra vår båt sto bare håndfalne og så på, inntil handlekraftige medpassasjerer greide å skille dem ad, og bære dem hver for seg inn i båten.

Hva som skjedde der inne etterpå, fikk vi aldri greie på.

Siste kveld ombord

Dagen etter, lørdag 17. januar, var det oppbrudd fra Saint Lucie. Vi ble ønsket velkommen ombord av enda en ny - svært hyggelig - ung skipper, Francois, og kastet loss for overfart til St Anne på Martinique klokken 11.15.

Francois viste seg fort å være den beste på hele turen: flink kokk, kunnskapsrik, sosial og inkluderende. Han tok imot oss med snitter og hjemmelaget paté da vi kom ombord. Senere serverte han også hjemmelaget quiche og rosévin. Ingenting av dette var obligatorisk, men det sto i stor kontrast til de andre to skipperne, og skapte god stemning som satte standard for hele tilbaketuren.

Vi ankret opp i St. Anne ca. klokken 16. Francis kjøpte champagne, Jostein delte ut sigarer, og vi spiste vår siste felles middag ombord i båten. Morgenen etter sa vi et tårevått farvel til hverandre, og dro hver til vårt.

Ingeborg Westerheim er født i Meråker i 1946. Utdannet bibliotekar og cand.philol. med hovedfag i nordisk språk og litteratur, mellomfag i sosiologi. Har fra 1977 og frem til pensjonsalder vært lektor og førstelektor ved bibliotekarutdanningen ved Høgskolen i Oslo. Har hatt flere lengre permisjoner som ledsager for ektefelle i norsk utenrikstjeneste, og har i den forbindelse undervist i norsk på IB-utdanningen ved internasjonale skoler i London, Brussel og Genève.

Oddvar Smukkestad

Flanerier og franskstudier i Dakar

Innledning

Det er 4. mars 2004. Jeg sitter i et Air France fly på vei fra Paris til Dakar i Senegal. Vi er et døgn forsinket på grunn av streik på Charles de Gaulle-flyplassen. Selskapet tilbød overnatting ved flyplassen med avreise neste dag. Nå er vi klare til å lande i Dakar.

Hensikten med min reise til Senegal er tredelt. Jeg skal kartlegge landet og skaffe landkunnskap med tanke på framtidige feltarbeidsreiser for fransktalende studenter på Utviklingsstudiet ved Høgskolen i Oslo. Videre skal jeg bygge nettverk ved å besøke utvalgte organisasjoner og prosjekter. Til sist skal jeg ta et intensivkurs i fransk ved Bao Bao Instituttet i Dakar for å forbedre fransken.

Ifølge reisehåndbøkene har Dakar et dårlig rykte når det gjelder sikkerhet. Tyverier, overfall og ikke minst svindel i forbindelse med pruting flourer. All handel er gjenstand for pruting, og det er derfor lett å bli lurt.

Jeg fikk en forsmak på dette allerede på flyplassen da jeg skulle ha drosje til hotellet. Der kom en taxisjåfør uten lisens og forlangte en drøy pris. Jeg hadde gjort noen sonderinger på forhånd og gikk ikke på limpinnen i første omgang. Etter hvert kom jeg i kontakt med en «offisiell drosjeguide» som viste meg hvor drosjene med lisens befant seg. Her skulle prisene være omtrent de samme. Det viste seg at bilstandarden var miserabel. Jeg vinket på en bil som så ut til å være i bra stand. Sjåføren svingte smilende opp foran meg, men i det jeg åpnet bakdøra ble jeg stående med dørhåndtaket i handa!

Dette var et deja vu. Akkurat det samme hadde skjedd meg i Tanzania noen år tidligere. Men siden dørhåndtaket er en bagatell i en drosje, gjorde jeg ikke noe nummer av dette. Vi var tross alt i Afrika. Jeg ga det til sjåføren så det ikke skulle bli borte. Han kastet det bare ut av bilvinduet. Etter litt pruting var vi snart på vei innover mot det forjettede reisemålet Dakar.

Flanerier i Dakar

Dakar er en av Afrikas største byer med over fem millioner mennesker. Senegal har en befolkning på 12-14 millioner, så Dakar er hva by-geografene kaller en «primate city». Det innebærer at hovedstaden eller den største byen er uforholdsmessig stor i forhold til de andre byene og landets befolkning. Dakar er en fascinerende, kosmopolitisk blanding av Afrika og det koloniale Frankrike. Det gjelder både eldre og nyere arkitektur, kultur og språk. Fransk snakkes overalt, men wolof er det store lokale språket. Wolof er også den dominerende etniske gruppen. De var tidligere bønder som etter hvert er blitt et handelsfolk. De har vært flinke til å tilpasse seg

moderniseringen. Språket har også fått stadig større utbredelse, særlig i byene. Mindre etniske grupper snakker om en «wolofisering», noe de ikke liker. Andre synes det er bra fordi det reduserer betydningen av fransk.

Som lærer på Utviklingsstudiet har jeg utviklet en metodikk for å gjøre meg kjent på nye steder. Hvis det er et utsiktspunkt i nærheten, tar jeg meg opp dit for å få den geografiske oversikten. Hotel l'Independence i sentrum var kjent for sin utsikt fra restauranten i øverste etasje. Det var heis til toppen og til og med lunsjservering, så her tok jeg en mat-og studiepause for å orientere meg. Her så jeg helt til forstaden Youff ute ved åpne havet i vest og ellers i alle retninger. På kartet fant jeg de fleste stedene jeg så i virkeligheten. En svært nyttig eksersis.

En del av metodikken er å praktisere deltakende observasjon. Dette er sosialantropologenes forskningsmetode, og den egner seg godt også for mere hobbyaktige kulturstudier. Etter besøket på taket av hotel l'Independence bega jeg meg derfor ned på gatenivå, fant en benk og begynte mine «kulturstudier».

Det gjør inntrykk at byen er full av uteliggere, tiggere og selgere. Her er menn i alle aldre, enslige kvinner med små barn, og barn på egen hånd. Ironisk nok bruker de avisa «le Soleil» som sitte- og liggeunderlag. Det er nok det nærmeste de noen gang kommer livets solside.

Alle slags selgere og tiggere passerer revy. Noen er kledd på vestlig vis med bukse og skjorte, mens andre bærer boubou. Det er en kjole eller kjortel som bæres av både kvinner og menn i Vest-Afrika. Den er praktisk i varmen.

For å kunne ferdes på eksotiske steder som Dakar, er det lurt å lære seg enkelte grep og visse begreper. For eksempel har jeg erfaring for at visse utsagn på lokalspråket virker godt for å dempe pågående selgere. Å trene på pruting er også både moro og nyttig. Det gir innsikt i kulturen. På forhånd hadde jeg lært meg noen anvendelige fraser på fransk og wolof. Blant annet hadde jeg lært å si «bogoma darre». Det er wolof og betyr noe sånt som at jeg trenger ingen verdens ting. Det viste seg å fungere bra. «May ma jaam» virket også. Det betyr: la meg være i fred. Min erfaring er at slike utsagn må sies med kraft og beslutsomhet, og gjerne understrekes med litt kroppsspråk.

En ung dame med en liten unge i en fatle på ryggen kommer bort til meg. Hun selger damesmykker. Hun ser sliten ut og ungen henger som et slips ut av fatlen mens han sover. Hun spør om jeg kan kjøpe en cola til henne, noe jeg gjør. Vi slår av en prat om livets harde realiteter i Vest-Afrika. Hun forteller at det er nesten umulig å få jobb, og mange ønsker å dra til Europa. Det var ikke så vanlig på den tiden, men vandringen nordover har eksplodert siden.

Mens vi snakker, kommer en gammel mann i boubou med en finurlig hatt på hodet. Den ser ut som en kinesisk stråhatt. Det viser seg at han selger slike. Han

demonstrerer at de kan slå flate begge veier, slik at de kan pakkes flatt i kofferten. Han kommer igjen med flere hatter som han har stablet oppå hverandre på hodet. To unge skjønnheter kommer slentrende forbi mens de holder hverandre lekent i hendene. En staut dame kommer bærende på et stort fat med bananer på hodet. Hun bærer det med en letthet og eleganse som om hun skulle vært verdensmester i turn. En unggutt kommer med ei lita nettingkasse på hodet hvor han har en masse småfugler som han selger. Han sliter med å bære kassa på hodet, så det er ikke alle gitt å få dette til. Damen ser ut til å ha mer trening.

En annen ung mann kommer marsjerende med en stor kurv peanøtter. Jordnøtter er Senegals største eksportvare, men prisene er lave. Gutten slenger fem-seks peanøtter belevant på bordet som står foran benken hvor jeg sitter. Han vil at jeg skal smake. Mens jeg åpner nøttene lager han et kremmerhus av avisblad før jeg får smakt på dem. Han har tydeligvis stor tillit til at han har gode varer. Jeg kan ikke motstå en slik selger. Og peanøtter fra et kremmerhus lagd av aviser smaker ekstra godt.

Etter en stund forlater jeg benken for å fortsette kulturstudiene andre steder. Mellom to gamle rustne biler får jeg se en gammel mann som sitter i en haug av filler. Han har nesten ikke klær på seg og ser svært skrøpelig ut. Da jeg ser nærmere på mannen oppdager jeg at han sitter og tigger samtidig som han urinerer i en gammel blikkboks. Antagelig er han så dårlig at han ikke kan stå og slå lens, eller om lukkemuskulaturen ikke virker. Han vekker ikke en gang oppsikt i mylderet. Så stor er nøden og kampen om ressurser.

Fridag i Dakar

Det er fridag i Dakar. Jeg vandrer rundt i den stille byen. Det er en velsignelse, for Dakar kan være et helvete for hvite turister på vanlige dager, når selgere og tiggere kommer i svermer og skal forsøke å loppe dem.

Også denne dagen kommer det en og annen for å selge noe. En vil selge en montasje av døde sommerfugler. Det er ganske dekorativt, så jeg viser en viss interesse. Slikt er fatalt. Prisen raser nedover. Jeg prøver å vri meg unna med å si at jeg vil vente noen dager med å handle fordi jeg akkurat har kommet til byen. Den slags prat bare preller av. Han parerer med at han må reise til Casamance (den sørligste provinsen i Senegal) samme kveld, så handelen må avgjøres der og da. Han trenger penger så han er nokså desperat. Det ender selvfølgelig med at jeg drar fra stedet med en sommerfugl-montasje under armen.

En kollega av sommerfuglmannen har holdt seg beskjedent i bakgrunnen, men slår til da den andre avslutter salget. Vår mann forteller at han er så lykkelig denne dagen; kona har nedkommet med en gutt. Derfor vil han gi meg en presang. Jeg vegrer meg, da jeg har vært ute for lignende lykkejegere mange ganger før. Å ta imot, vil helt sikkert medføre forpliktelser. Men han insisterer. Da jeg allerede har gaven i handa, er det ikke lett å få gitt den tilbake. Han blånekter å ta gaven tilbake, da det kan skade barnet, som han sier. For at så ikke skal skje må jeg legge presangen i lomma. Jeg gjør

ikke det, men forsøker verbalt å gjøre det klart at jeg ikke aksepterer «dealen». Jeg blir litt sur og går mot hotellet. Jeg forsøker å hekte av den plagsomme lykkejegeren i mylderet av folk, men han følger meg som en klegg. Da jeg stopper opp litt for å roe meg ned, spør han om kona mi er med til Dakar. Jeg svarer nei på en uvennlig måte. Han ser allikevel sitt snitt til å stikke en ny gave i handa mi. Den skal være til kona. Jeg prøver på nytt å vegre meg, men han insisterer frenetisk. Han viser en frekkhet og pågåenhet som jeg sjelden har opplevd. At vår samtale foregår på fransk gjør det ikke lettere å avvise ham.

Slik fortsetter vi vår promenade gjennom Dakar, mens han skamroser nordmenn og kommer med andre smigrende utsagn. Han sier at han har vært i Oslo, på Hamar og på Sunndalsøra, og at det var så flott. Dette er selvfølgelig rent oppspinn. Endelig når vi hotellet, og selvfølgelig, det måtte komme. Som en motytelse mot gavene han har «gitt» meg, vil han ha penger til melk for den lille, og det skal være i sedler som han sier. Slik gikk det til at jeg kom til å finansiere melkeerstatningen for en senegalesisk gutt i en måned. Det var en form for veldig konkret bistand, og ga et interessant eksempel på hvordan fattige mennesker kan overleve i storbyen Dakar. Deltagende observasjon skal koste litt. Informasjon er ikke gratis.

Siden det er fridag, sitter det folk og spiller, både på gata og på kafeer og restauranter. Musikk spiller en viktig rolle i kulturen i Vest-Afrika. De har utviklet spesielle instrumenter som balafon. Det er store tre-xylofoner som kan ha opp til 19 nøkler montert på en treramme. Dette er et instrument som ofte spilles av griots; tradisjonelle sangere og historiefortellere i en klan, familie eller stamme. Disse har en relativt høy sosial status, og er nærmest en institusjon som kulturformidlere i Senegal.

Et annet populært instrument er kora; et strengeinstrument som er en blanding av lutt og harpe. Det har to rader med strenger; den ene raden har ti, den andre elleve. Dette instrumentet er veldig krevende å spille på. Likevel er det musikanter som spiller kora på de fleste utesteder, og det lyder veldig flott. Kora har en harpelig lyd. Det var fantastisk å ha musikk til arbeidet, så resten av dagen gikk med til å lytte til koramusikk mens jeg fortsatte mine kulturstudier.

Intervjuet med Samir Amin

En av verdens mest kjente marxistiske utviklingsteoretikere, Samir Amin, oppholdt seg i Dakar på denne tiden. Han drev et lite forskningscenter i byen på sine eldre dager, FTM (Forum du Tier Monde), etter å ha vært ansatt ved universitetet i Dakar i mange år. Jeg hadde en avtale med Klassekampen om å lage et intervju med Samir mens jeg var i Senegal.

Jeg fikk en avtale med hans japanske sekretær, og plutselig satt jeg ansikt til ansikt med en av utviklingsteoriens store guruer. Hans viktigste bidrag til utviklingsdebatten er den såkalte avhengighetsteorien, som søker å forklare hvorfor noen land er rike mens andre forblir fattige.

Han tar utgangspunkt i Afrikas store underutviklingsproblem, den såkalte trekant-handelen. Den innebar at slaver ble eksportert fra Afrika til Amerika, råvarer ble eksportert fra Amerika til Europa og industrivarer ble eksportert fra Europa til Afrika.

Det kapitalistiske systemet fungerer ulikt i nord og i sør, sier Amin. Han opererer med en global dikotomi: sentrum (i-landene) og periferi (u-landene), og hevder at sentrumskapitalismen utbytter periferikapitalismen. Dette forsøker Amin å belyse med den såkalte produksjonssektormodellen. Essensen i denne er at sentrumskapitalismen er dynamisk og selvcentrert, da det her produseres kapitalvarer og masseforbruksvarer. Dette gir en positiv økonomisk spiral i samfunnet. Etter-spørselen kommer innenfra og stimulerer til vekst. Periferikapitalismen derimot, er statisk og ubalansert, med koblinger mellom produksjon/import av luksusforbruksvarer og produksjon av råvarer. Dette gir en negativ økonomisk spiral.

Amin forklarer denne utbyttingen med forskjellen i lønnsnivå mellom sentrum og periferi, og med teorien om det ulike bytte. Det skjer en eksport av merverdi fra periferi til sentrum på grunn av forskjeller i lønnsnivå, hevder han. Svaret for periferien ligger i å bryte forbindelsen med sentrumskapitalismen. Bare hvis periferien blir uavhengig av sentrum, kan den nødvendige dynamikken komme inn i periferikapitalismen.

Amin kom opprinnelig fra Egypt og var svært språkmektig. Han utdannet seg i Frankrike, og skrev og foreleste like godt på fransk og engelsk. Språket hans var svært sofistikert, men jeg hadde forberedt meg godt ved å lese noen av bøkene hans.

Hovedverket hans er *L'accumulation a l'echelle mondiale* fra 1970. Her utvikler han produksjonssektormodellen innefor rammen av det avhengighetsteoretiske paradigmet. Senere kommer en rekke bøker hvor han drøfter ulike sider ved teorien. I boka *Delinking. Towards a Polycentric World* fra 1989 diskuterer han hvordan brudd med sentrum kan skje. Ulike former for «delinking» og regionalt samarbeid i sør vil være løsningen, hevder Amin.

Det var svært interessant å samtale med denne ikoniske mannen, og det ga meg muligheten til å lage et langt intervju med ham i Klassekampen da jeg kom hjem. Da Utviklingsstudiet fylte 20 år i 2008 inviterte vi ham også til å være «key note speaker» på jubileumsseminaret vårt på Bislet. Dette for å understreke betydningen av avhengighetsteorien i vårt studium gjennom to tiår.

Franskstudier

En grunn for å dra til det frankofone landet Senegal, var å praktisere og studere fransk. Feltarbeidene våre på Utviklingsstudiet har for det meste gått til engelsktalende land. Noen ganger har studenter etterlyst mulighetene for å besøke den fransktalende verden for å gjøre feltarbeid. For å forbedre språk og landkunnskap, valgte jeg å reise til Senegal og samtidig ta et franskkurs der. Jeg hadde

bestilt plass på Bao Bao språksenter hjemmefra. I Afrika er Bao Bao-treet høyt ansett både for sin størrelse, sin alder og vakre utseende. Det har derfor gitt navn til ulike institusjoner for å gi dem status og ære.

Det franske språket og fransk kultur sto høyt her også, men ikke med slik nasjonal patos som en opplever på franskinstitutter i Frankrike. Jeg hadde tatt kortere franskkurs ved universitetet i Caen og på private språkinstitutter i Paris. Her opplevde jeg mye formalisme og nasjonal arroganse i undervisningen. Fransk sivilisasjon er en integrert del av språkundervisningen. Dette omfatter den ærefulle franske historien og fransk «gloire». Forholdet mellom lærer og student var svært assymetrisk. Lærerne hadde en arrogant ovenfra og ned holdning. Dessuten vil ikke franskmenn snakke fransk med utlendinger hvis de ikke snakker flytende, så det er en utfordring å få til samtaler i praksis.

Dette var annerledes i Senegal. Her var man veldig stolt over å tilhøre det frankofone språkområdet. Frankofoni har flere betydninger. Opprinnelig ble uttrykket brukt om det å snakke fransk. Fra cirka 1960 fikk begrepet en mer politisk betydning om det fellesskapet (språklig, kulturelt, økonomisk og politisk) som eksisterer mellom fransktalende områder. Frankofoni med stor F på fransk refererer til regjeringer, statlige og private organisasjoner som bruker fransk i sitt arbeid. Frankofone områder representerer den språklige og geografiske virkeligheten, men også den kulturelle dimensjonen. Det var disse ulike betydningene og dimensjonene som gjorde at senegaleserne var stolte over å tilhøre det frankofone området.

Undervisningen var langt mindre akademisk enn i Frankrike. Det var mindre vekt på formell grammatikk og fransk historie og litteratur. Isteden la en vekt på den afrikanske frankofone litteraturen. De tilbød en-til-en undervisning, noe som var veldig effektivt, spesielt når det gjaldt muntlig innlæring. Undervisningen var praksisnær og nyttig.

Eksempelvis var et av de første ordene jeg lærte «emboutteillage», dvs. trafikkork. Dette var et nøkkelord i Dakar. Biltrafikken var enorm og hver gang en skulle ta en drosje, så advarte sjåføren mot «emboutteillage». På den måten kunne turen bli lengere og dyrere enn normalt. Noen ganger erfarte jeg at de skyldte på «embouteillage» selv om det ikke var køer.

En kunne oppleve tilløp til språklig arroganse også i Senegal. En dag hadde jeg innledet en samtale med en franskmann på universitetet. Vi forsto hverandre dårlig, så jeg spurte om han kanskje kunne noen engelske ord, så vi kunne komme i mål med samtalen vår. Da ble mannen oppbragt og svarte: «Anglais est une langue pour des chevaux» («engelsk er et språk for hester»)!

Slaveøya Il de Goree

På grunn av det hektiske livet inne i Dakar, er det viktig å finne oaser utenfor byen. En slik oase er den gamle slaveøya Ile de Goree, en kort båttur unna. Båtturen ut dit

med en sjalupp, er en opplevelse ikke minst fordi trengselen er stor. Sjalupp er et moderne fartøy for transport av passasjerer. Mannskapet fyller opp helt til brygga er tom. Her gjøres ingen vurdering av hvor mange båten kan ta. Antagelig har båten dobbelt så mange passasjerer som den er registrert for. Sannsynligvis er den ikke registrert i det hele tatt. Folk sitter tett i tett på ripa, og noen henger fast i ripa, men befinner seg i vannet. Om disse er gratispassasjerer vet jeg ikke, men det var for det meste unger.

Turen går forbausende bra, og jeg rusler i land sammen med de innfødte. Jeg setter meg på en restaurant litt inne på land. Restauranten har utsikt mot de gamle bygningene hvor slaver ble omsatt. Både portugisere, hollendere, engelskmenn og franskmenn har deltatt i trekanthandelen med utgangspunkt i Ile de Goree. Navnene tyder på at franskmennene var dominerende: Maison des Esclaves, Musee de la Femme og Le Castel. Jeg ser også mot piren og sjøen, hvor sjaluppen til og fra Dakar legger til.

Lenger ute passerer et stort containerskip fra det danske rederiet Maersk. Det heter Maersk Sealand og er på vei til havn i Dakar. Den vestlige kapitalismens lange armer er godt synlige også på Afrikakysten. Skipet er velholdt og nymalt, og ligner lite på den rustholken vi møtte på vei ut til øya. Den var fra Limassol på Kypros, og så fryktelig ut. Den bekreftet myten om at grekere og kyprioter har en tvilsom rolle i den internasjonale arbeidsdelingen: de kjøper gamle skip og seiler dem inntil de går under, ofte med mannskapet om bord.

Innenfor piren ligger piroggene. Dette er kanolignende langbåter hvor basis utgjøres av en stor eller liten uthulet tømmerstokk, men hvor det snekres en kledning av bord øverst. Slik blir farkosten høyere og kan ta flere passasjerer. De minste båtene brukes til tradisjonelt fiske langs kysten. De fleste har en påhengsmotor. De største båtene er opp til ti meter og brukes til å transportere turister i smult farvann. Båtene er ustabile fordi de er så smale. Piroggene er som regel fargerike; malt i blå, røde og grønne signalfarger.

To små afrikanske jenter slenger seg rundt bærestolpene i det store teltet vi sitter i. De suger lidenskapelig på en kjærlighet på pinne som de har fått etter middag. De tilhører et stort fransk-sengalesisk selskap som har spist lunsj sammen. Minst tre generasjoner, i alt 15-20 mennesker. Pater familias, sjefen for selskapet, begynner å bli sigen, for han har satt til livs adskillige helflasker med øl under måltidet. Tomflaskene som står oppmarsjert på bordet foran ham vitner om det. Han har snakket som en foss og vært selskapets midtpunkt, men han begynner nå å fallere. Det blir ikke bedre av at en ung dame sitter med en skrikerunge på fanget ved siden av høvdingen. Krapylet skriker med hvinende stemme, så gamlingen skjærer grimaser. Det er tid for oppbrudd. Støyende forsvinner selskapet i retning av sjaluppen som ligger ved brygga.

Etter lunsj slentrer jeg bortover stranda for å ta inn den afrikanske atmosfæren. En grovokst, hengslete mann med stor avstand mellom fortennene kommer mot meg og vil tilby sine tjenester. Jeg prøver meg med et «bogoma darre». Det pleier å ha en

utrolig virkning. Folk skygger som regel unna eller ler godt. Men denne gangen har jeg antagelig ikke nok snert i det jeg sier, eller at dette er en hard nøtt å knekke.

Den høye, hengslete mannen lar seg ikke stoppe. Han mener at jeg vil ha en utrolig interesse av å se fiskemarkedet i landsbyen, den lokale moskeen og den 106 år gamle «marabouten» som de kaller imamen. Marabout er en islamsk leder og veileder. De underviser på koranskolene og har høy status. Ganske ofte er de også spåmenn.

Alt sammen er interessant, men jeg synes at prisen for guidingen er altfor høy. Jeg forsøker å vri meg unna med å si at jeg har planlagt å ta båten over bukta til neste øy. Sjaluppen kommer meg til unnsetning da den kommer tøffende inn til brygga. Jeg løser billett, tar av meg sandalene og hopper opp i båten så elegant jeg kan. 20 innfødte medpassasjerer trekker på smilebåndet over den tunge og klossete entreen som hvitingen presterer.

Jeg føler meg likevel ganske fornøyd med å ha kvittet meg med den ubedte guiden, helt til jeg får se at han kommer løpende og svinger seg elegant over ripa uten å løse billett. Han smiler triumferende og ansiktsuttrykket hans forteller at han elsker å jage hvitinger. Jeg er nok ikke ferdig med han.

Birame Diouf og østersprosjektet

Jeg var så heldig å få til en avtale med en tidligere student på Utviklingsstudiet, Birame Diouf. Han var senegaleser og hadde startet et miljøprosjekt i hjemlandet. Det dreide seg om østersproduksjon i mangroveskogen. Mangroveskog er eviggrønne planter som vokser mer eller mindre under vann. Tidevannsforskjellen gjør at plantene vekselvis står under vann og tørrlegges. Mangroven er et svært godt habitat for østers og reker. Denne skogen er under press på grunn av klimaendringene og forurensning.

Prosjektet var i Saloumområdet sør i landet, nesten på grensen til Gambia, og var en del av nasjonalparken med samme navn. Vi kjørte fra Dakar på formiddagen og var framme i Toubacouta, som stedet het, om kvelden etter mørkets frambrudd. Det var beka mørkt på senteret. Det kunne virke som om de ansatte hadde lagt seg. Men nei, de var oppe. Her sløste en ikke med strømmen. Den ble produsert på senteret ved hjelp av egen generator.

Birame slo på generatoren og snart kom det lys i hyttene. Vi fikk en strålende middag med gambas fra lagunen, kokte poteter i skiver, baguetter og sennepssaus og varm pils til. Vi satt utover kvelden i halvmørket og pratet med de ansatte. Det viste seg å være en norsk jente der som var engasjert i prosjektet. Hun het Hanne, var frivillig og kom fra Tyrilistiftelsen i Oslo. Birame hadde engasjert henne som ledd i rehabiliteringen på Tyrili.

Etter hvert begynte to portugisiske ungdommer, som var på besøk for å studere World Music, å slå på tromme. De var vilt begeistret for de afrikanske trommene de

hadde fått låne, og trommet i vilden sky til generatoren ble slått av rundt midnatt. Vi prøvde nå å finne veien til de tildelte sengene i bekmørket. Den medbrakte lommelykta kom til nytte, og jeg gjentok for meg selv at lommelykt er det nyttigste en kan ta med til Afrika.

Jeg kom meg i seng, og det siste jeg så i lyset fra lommelykta var en hyldest på veggen til Keur Saloume som stedet het. «Keur Saloume er der hvor himmelen, jorden og havet er innhyllet i en honningmåne». Enda en bekreftelse på poesien i det franske språket.

Etter å ha studert miljøprosjektet et par dager, sa jeg farvel til Keur Saloume og Senegal. Turen skulle gå videre til Gambia. Birame hadde gjort en avtale med en gammel pensjonist med en like gammel bil. Han skulle kjøre meg til grensen for en avtalt pris. Slik attåtning er veldig vanlig i Afrika. Siden det ikke gikk busser i området, var jeg veldig glad for å få transport. Sjøføren var lykkelig over å tjene noen grunker på den gamle bilen, som han for det meste ikke hadde råd til å bruke. Bensinen var for dyr. En vinn vinn situasjon. Selvfølgelig måtte vi begynne turen med å fylle bensin, og jeg måtte betale. Han hadde hverken bensin eller penger. Dette hadde jeg gjort mange ganger før. Det er helt udramatisk. Slik fungerer Afrika.

Sjøføren pratet som en foss og fortalte om alt vi så på veien. Senegalfransken hans og en noe mangelfull diksjon, gjorde at jeg forsto litt over halvdelen av hva han sa. Det gjorde ikke noe, for han var ikke opptatt av dialog. Monologen var hans form. Etter en times biltur med den gamle mannen og den gamle bilen, var vi framme ved grensen til Gambia. Han hjalp meg å ta ut bagasjen, jeg tipset litt og vi skiltes som gode venner. Nå stod jeg ved den gambiske grensen, og skulle skaffe meg visum på gamlemåten, dvs. med kofferten i handa ved grensepassering. Det skulle vise seg å bli en utfordring. Men det er en annen historie.

Oddvar Smukkestad (f. 1945) er siviløkonom og utviklingsgeograf. Han har de siste 30 år arbeidet med bistands- og utviklingsproblemer som praktiker og teoretiker blant annet som konsulent i NORAD, prosjektkoordinator på Sri Lanka og amanuensis på Agder distriktshøgskole og på NORAGRIC ved UBM. Fra 1994 var han høgskolelektor på utviklingsstudiet ved HIOA til han gikk av med pensjon høsten 2012. Han har skrevet og bidratt til flere bøker om utviklingsproblematikk bl.a "Utvikling eller avvikling" fra 2008 og "Utvikling" fra 2013.

Ingunn Haavardsholm

Afrika-reisen

Ut av komfortsonen

Dette er den store reisen to år etter at mannen hennes døde. Hun har en bror som oppholdt seg i Kenya med seg kone og tre barn, da ulykken med mannen skjedde. Nå har broren invitert dem til Afrika, slik at hun og barna kan få en opplevelsestur.

De har sjekket inn og kan unne seg mat i restauranten før de drar. Pizzaen de har bestilt kommer raskt. Med ett er alles øyne rettet mot monitoren, som henger oppunder taket. «CANCELLED» står det med store bokstaver på alle avganger. Hun kjenner hjertet slå forttere. «Hva betyr dette?» Så kommer beskjeden: Flyplassen stenges. Det har vært flykapring. Alle fly vil bli omdirigert til Gardermoen. Hun får med seg barna, sier adjø til søsteren, som har kommet for å ønske dem god tur. De får plass i en ventende buss. Pizzaen de så vidt har begynt å spise blir stående.

Flyet de skulle ha tatt til Zürich rakk de ikke, i stedet må de overnatte i København og via Paris skal de videre til Nairobi neste dag. De blir altså ett døgn forsinket på grunn av en flykaprer, som gjorde et forsøk på å kapre et innenlandsfly, men som overga seg for et par flasker øl! På ny opplever hun at de står i en situasjon det er umulig å gjøre noe med. Hun sukker og kjenner at hun svelger frustrasjonen.

Noen timer senere er de på Kastrup flyplass. Hun er usikker og engstelig for at bagasjen er blitt borte i det kaoset som oppsto på Fornebu. Til hennes store lettelse er den på bagasjebåndet. «So good, so long», tenker hun, og griper én av koffertene, mens eldstemann tar den andre. De har fått rom på et hotell i nærheten av flyplassen. Minstemann på syv år, utbryter i en kombinasjon av lettelse og glede da de står inne på rommet: «Dette er jo luksus, mamma». De to eldre søsknene på ti og tolv år gliser. Jo, det har vært stressende for dem alle.

Neste dag sitter de på flyet til Paris. Hun ser utover byen idet de flyr over den, og tenker at denne byen er full av historie, skjønnhet og romantikk. Hun kjenner på et inderlig savn etter mannen. Han som innebar trygghet, som hadde skulderen hun kunne lene seg til.

De lander på Charles de Gaulles flyplass. Det neste flyet går fra Orly. Det lukter sommer i Paris. Menneskene går i lette sommerklær. De ser byen fra bussvinduet, og hun kjenner på en drøm om å komme hit igjen, men samtidig en sorg over at dette aldri kan bli med ham hun har mistet.

Flyet de skal med tilhører Madagaskar Airlines. Finnes det afrikanske flyselskap, og er det trygt? Samtidig tar hun seg i at hun er fordomsfull mot det afrikanske, men hun kan ikke la være. Det må ikke skje noe mer med dem nå. Utfordringene har vært store nok. For å redusere noe av sin egen frykt, bruker hun humor: Det kan være at

flyet er hjemmesnekret. Kanskje er det laget av finér? Barna kjenner hennes humor og ler.

Flyet skiller seg ikke ut fra andre hun har reiste med. Servicen er upåklagelig, tenker hun beskjemet. Hun ser ut av vinduet da de flyr over Egypt. Landskapet er gyllent. Det er betagende. Hun tenker på lektoren hun hadde på gymnasiet, som hadde invitert en fredsarbeider til å snakke om sine opplevelser fra sin tid i Afrika, og glemmer ikke hans beskrivelse av Tanzania og Kilimanjaro. Fra den dagen har hun hatt en drøm om en gang å skulle få se snøen på dette fjellet.

Omgitt av godhet

Det er tid for landing på Jomo Kenyatta International Airport i Nairobi. Vil broren være der for å ta imot dem? Atter kjenner hun på en uro. Søsteren hennes skulle formidle beskjed om at de ville bli forsinket.

Det blir trengsel i kabinen. Kofferter og annen bagasje hentes fra hattehyllen. De stiller seg i midtgangen. En engelskmann stiller seg ved siden av henne. Han begynner å snakke med barna, men henvender seg etter hvert til henne. Hun forteller om flykapringen, og at kapreren overga seg mot noen øl. Engelskmannen utbryter tørt: "I do hope the beer tasted!"

Jo, broren har fått beskjed. Han står i ankomsthallen og smiler til dem. De får med seg koffertene. Snart kjører de inn i en gate med bungalower. Husene er omgitt av høye gjerder med piggtråd. De kjører gjennom en stor port, der det står en vakt. Hagen er vakker med ulike blomster i alle regnbuens farger. En høyreist og senete mann slår plenen. Til venstre for hovedhuset er det et mindre hus, mer en hytte. Det viser seg at dette er hushjelpens hjem. Hun bor her sammen med det minste barnet, som er tre år; på alder med brorens yngste sønn, mens hennes fire andre barn bor sammen med besteforeldrene, flere mil unna. Alt er så annerledes – så nytt og eksotisk. Sterke følelser settes i sving; den hvite manns undertrykking av de svarte. Barna har ikke dette bakteppet. De storkoser seg sammen; løper omkring i haven, eller hopper paradiset på hellene. Det gjør henne godt å se at de kan glede seg, mens hun kjenner på et sinne over urettferdigheten i at de som er født og oppvokst i landet er tjenere for dem som kommer tilflyttende. Karen Blixen hadde en kaffefarm noen mil utenfor Nairobi (hun vet at de skal besøke denne mens de er i Nairobi). Karen Blixen, overklassekvinnen - baronesse. Hun levde et lykkelig, men samtidig ulykkelig liv de årene hun tilbrakte der.

Karen Blixen er i tankene hennes da de drar til Nakurusjøen, en sodasjø, som står på verdensarv-listen. Her er 450 forskjellige fuglearter, bla. rosenflamingoer. Barna hopper glade ut av bilene, men holder seg for nesen. Det er en stram lukt. Det lukter «bæsj», sier de. Sjøen skummer og det ligger en dis over vannet. Et stort, høyt tre strekker seg mot himmelen. Grenene bøyer seg utover vannet. Det er slått inn trinn i stammen, og et stykke oppe i treet er det en «hytte», der de kan få et godt utsyn. Barna klatrer opp som små apekatter. Hun nyter å se deres glede over alt dette nye,

og å høre hvordan de ser frem til å skulle få oppleve å se – ikke bare fugler, men mange ulike dyr.

Bilene står pakket og klar på gårdsplassen. De må ha to biler, siden de er så mange. Nå går turen til Mombasa, en spennende kystby, der de skal tilbringe en uke.

Inn blant løvene

Den tiden de har tilbrakt ved det indiske hav, har gjort henne og barna godt, merker hun. De siste forberedelsene er gjort for turens høydepunkt: safarien. I Mombasa har de vært på fiskemarkedet for å kjøpe fersk fisk og på grønnsaksmarkedet for å finne de beste grønnsakene de skal ha til fish masala. Ungene har smakt det for første gang og de elsker det. Amisi er den beste kokk. Han steker fisken med stor kjærlighet. Bananene er perfekt gyllent stekt de også. Det var klart det måtte bli fish masala den siste kvelden de skulle være i huset her ved det Indiske hav. Kanskje vil apekattene hoppe ned på terrassen for å nappe til seg noe av godbitene fra måltidet. Barna ergrer og fryder seg over de små frekkasene.

På vei hjem fra Mombasa og til huset oppdager hun og broren at noe er galt med motoren i bilen. Hun kjenner at hun blir anspent: Det ville være en stor skuffelse for alle om safarien ikke ble noe av. Barna hadde mast om «goody-goody», en slags karameller, som man kunne få kjøpt i store poser på det fargerike supermarkedet. Hun hadde gitt etter for at de skulle få «goody-goody» denne siste kvelden i Mombasa, men da var det med løfte om at de skulle inntas etter middag og med et begrenset antall og en solid tannpuss etterpå. Avtalen var klar. Nå sitter barna og synger i bilen mens de kjører «hjem» på en hullete asfaltvei. Esler og mennesker beveger seg langs veiskulderen. Kvinner med fargerike kangaer, med bør på hodet og barn på ryggen går målbevisst langsmed veien. Kraftige karer triller kjerrer fulle av bananklaser. Skogen står tett på begge sider. Plutselig svinger en syklist ut i veibanen. Broren bråbremses og bruker bilhornet, men bilhornet gir ikke fra seg en lyd. Han svinger raskt nok unna syklisten og avverger en katastrofe. Han prøver lysene. De virker heller ikke. Broren sier han må snakke med Amisi. Amisi og gartneren George har løsninger på det meste.

Sirissene summer i det afrikanske kveldsmørket mens Amisi og George står med hodene tett sammen under bilpanseret. Bilens batteri fjernes med kyndige hender. Det nyinnkjøpte plasseres raskt. Hun og broren står sammen med barna og betrakter dem spent. George retter opp sin lange, senete kropp. Han snur seg mot broren og sier at han bør ta med et slepetau i tillegg til det gamle batteriet, som skal lades opp. Broren protesterer, men George insisterer. Til slutt lar broren seg overtale.

Tidlig neste morgen kjører de til Amboseli nasjonalpark. De fire største barna kjører i svigerinnens bil, mens hun og broren har de to minste barna i hans bil. Nå har de en 30 miles kjøretur fra Mombasa foran seg. Nasjonalparken ligger på grensen til Tanzania, ved foten av Kilimanjaro. Barna har snakket om alle dyrene de skal se: elefanter, bøfler, impalaer, løver, hyener, giraffer, sebraer og flodhester. Broren har

booket dem inn på en tradisjonsrik lodge. Hvis de er heldige kan de derfra se snøen på Kilimanjaro.

Det er ettermiddag da de parkerer utenfor en gråbrun trebygning. De får anvist rommet de skal ha mens de er der. Barna er glade. Det gjør henne så godt å se at de har annet å være opptatt av enn det store savnet etter en kjærlig far. De løper i forveien til hovedhuset der de alle skal spise middag. Hun blir stående utenfor og ser på landskapet. En svalende bris kjærtegner henne. Fugler synger og en hane galer et sted i nærheten. Et stykke unna er det kjente fjellet. Og der - den snødekte toppen! Med en følelse av høytid, løper hun etter barna og til hovedhuset. De har allerede funnet et bord. Det er stående buffet, og de tar med tallerkenene for å forsyne seg. En mann står lenger borte. Han ligner så på ham hun har mistet. Lengselen er nesten ikke til å holde ut. For n'te gang tar hun seg i å lete etter ham. Hun samler seg. Ikke gråte nå! Hun vil ikke ta fra barna den gleden de føler.

Så får de se alle dyrene de har drømt om: Store elefantflokker, giraffer som spiser av høye trær, flokker med gnu. Endatil en hel løvefamilie. Broren kjører for nær løvefamilien og får tilsnakk fra opp-passerne. Barna synes det er ekkelt, skummelt og flaut. Voksne skal ikke få tilsnakk. Men snart er episoden glemt, for nå får de øye på vannbøfler. Store dyr som ser ut som de bare ligger og koser seg i vannet.

Veien hjem

Mette av inntrykk er de klar for å kjøre ut av nasjonalparken og tilbake til Nairobi. Bare det å komme ut av nasjonalparken vil ta noen timer. De må være hjemme innen det blir mørkt, det vil si klokken syv. Dersom de blir stående langsmed motorveien, kan de bli robbet, sier broren. Han vrir om nøkkelen og skal til å starte bilen, men motoren er «død». Hun får lyst til å banne av frustrasjon. Det er broren som banner. Han åpner bildøren og får opp panseret. Med raske grep får han ut batteriet, går til bagasjerommet og henter det oppladete, som George insisterte på at de måtte ta med. Operasjonen er utført. Han starter bilen; motoren summer. Da er de i gang. Yes!

De kjører på en støvete landevei gjennom skog og åpent landskap. Solen står ennå høyt på himmelen. I det kjører de forbi en gruppe masai, bremses broren ned. Alle vinker til disse høyreiste mennene med fargerike stoffer som de har drapert rundt kroppen. Rundt halsen og i ørene har de store, fargerike smykker, og på ryggen bærer de kopper med piler. Plutselig skyter en av mennene en pil mot dem. Den minste av barna hennes begynner å gråte. Det er skremmende for ham og dem. Hun tar ham i armene og trøster ham. Broren spør om hun har noe hun kan gi dem. Jo, tenker hun febrilsk, de kjøpte jo «goody-goody»! Broren kaster en pose «goody-goody» ut av bilvinduet, og plutselig smiler masaiene. De kan kjøre videre.

Da de har kjørt et stykke, prøver broren av en eller annen grunn bilhornet. Det gir ikke fra seg en lyd. Lyset virker heller ikke. De må ikke få bilstans her blant ville dyr og røvere! De har ennå noen mil før de er ute på hovedveien. Hun utbryter: «bare

kjør!», samtidig som hun ber en bønn om at de må komme trygt hjem. Svigerinnen kjører foran dem med de eldste barna. Hun er glad for at de ikke vet noe om dramaet som utspiller seg i brorens bil.

Hun sukker av lettelse da de ser hovedveien, og der en bensinstasjon. Broren sier de må fylle bensin. Han svinger opp på siden av en av pumpene og stanser bilen. For sikkerhets skyld prøver han å starte den, men motoren er på ny «død». Barna som har sittet i svigerinnens bil hopper ut. De er så fornøyd med alt de har sett og opplevd! Svigerinnen blir sittende i bilen og venter på at den andre bilen skal bli ferdig tanket. Hun blir blek da hun hører hva som har skjedd. Broren står med tauet i hendene. Da blir hun enda blekere. Hun forstår at de må slepe bilen hele veien hjem til Nairobi, og ikke minst: de må komme hjem før det blir mørkt!

Barna har fått kjøpe is. Nå står de alle utenfor bilene. De eldste barna lytter spent til det de nå får høre. De synes det er skremmende at de ikke må stoppe, og at de må være hjemme før det blir mørkt. De må bytte biler. Broren skal kjøre, mens svigerinnen skal styre den bilen som slepes. De ser lettet på hverandre når broren fester tauet, fordi dette virker solid og langt nok. Jo, dette skal nok gå, tenker hun.

Hun ser veien fremover. Det er en slak nedoverbakke før en ikke altfor bratt stigning. Varme-disen ligger over asfalten. Det er ingen bebyggelse, bare trær på begge sider av veien. Hva som er bak trærne, vet ingen av dem. Hun ser at broren er anspent mens han kjører. Selv får hun en merkelig følelse av optimisme. Guttene sitter i baksetet og nyter isen de har fått. De er alle stille. Med ett kjenner de et rykk. Broren bremses og går ut. Tauet brast. Han sier noe til konen. De er begge stresset og det er en lett hissig tone mellom dem. Det knytes en solid knute på tauet, og de starter igjen. Seks ganger gjentar dette seg. Nå kjører de nesten støtfanger mot støtfanger. Solen har gått ned og nattemørket senker seg over det afrikanske landskapet da de svinger inn fra hovedveien. Ingen er lenger ute og går langs veien. Hun ser på klokken. Den er syv minutter over syv og de kjører gjennom porten til huset i Nairobi. Barna er lykkelige over å være hjemme. Hun fornemmer alles lettelse.

Hun orker ikke å gå inn. Nå føler hun et intenst behov for å være noen minutter alene. Denne magiske afrikanske nattehimmelen. Så ulikt det kjølige nordiske dette landet er. Ikke rart at Karen Blixen lot seg fascinere. Så mye er uforutsigbart her.

Det er stille, bortsett fra skramlingen av kopper og kar fra hushjelpens lille hus. Hunden kommer logrende og smyger seg rundt henne, hilser henne velkommen. Sterkt kjenner hun på det å møte tilværelsen med alle dens fasetter og farger. Syv ganger brast tauet, de kjørte inn på plassen syv over syv. Hellige tall: tre og syv. Spenningsene i kroppen slipper. La livet komme, ta imot. «I do hope the beer tasted!».

Forfatteromtale, se side 205.

Grete Fjeldstad Traaen

Duggen på ruten - en reise i tre akter

Hun var bare lei, han ville ikke reise noen steder. Jeg drar, tenkte hun og det gjorde hun. Dro til København og møtte festglade folk på Det lille Apotek. Dagen etter tok hun tog sørover.

I kupeen var de åtte stykker, etter hvert ble stolene lagt ned og de la seg jamføttes for natten. En natt-togvant italiener forlangte at alle sprayet føttene med Yaxa! Natteluften ble ikke bedre, men de sov seg gjennom Europa. Våknet i Venezia! Hun fant rom i et nonnekloster, spartansk og fint. Møtte så en ung amerikaner på Markusplassen, han fortalte, ikke uten ironi, at amerikanere, hadde skrevet Coca Cola over hele Markusplassen med fuglefrø, øyeblikket etter satt det tett i tett med duer der, Coca Cola! Ødela denne vakre plassen.

Neste dag; Firenze! Mye vakkert, men kjente en uro og ringte til Francis, gammelkjæresten. Kom, kom sa han og hun satte seg på natt-toget til Marseille, glad og full av forventninger.

Det ble en reise gjennom natten, i åpen vogn, med folk i alle aldre.

Hun sitter ved vinduet. En ung mann sitter vis a vis, han smiler, hun smiler tilbake og spør hvor han skal. Han trekker på skuldrene, peker så på seg selv og formidler at han bare snakker italiensk, samt noen få ord på tysk. Om tysk er greit, kan hun selv bare noen få ord på italiensk. Likevel, de samtaler; hun peker på seg selv og tegner fjell i duggen på ruten og sier Norvegia. Han smiler, skutter seg, som om han fryser. Hun nikker, det er kaldt i Norvegia, men tegner og en sol, han ler. Peker på seg selv og sier Firenze, så peker han på solen, holder armene ut til siden, det er mye sol der! Hun liker han.

Han reiser sammen med to andre gutter, de sitter litt lenger unna og prater sammen. Han peker på den ene og sier *amico*, den andre er broren hans, *fratello*. De skal til Frankrike og ordne noe, det er ikke helt klart hva det er.

Hun peker på seg selv, peker med tommelen i togets retning og sier Marseille, han nikker og peker på seg og gutta, sier *la Ciotat*, da skal de gå av før henne. Så peker hun på fjellet på vindusruten og sier *mamma* og *pappa*, han nikker, og sier *madre* og *padre* og legger til Firenze. Han og familien bor i Firenze. Han viser med fingrene; har tre brødre og to søstere. Hun visste ikke hva *sorella* var. Med få ord, gester og tegninger vet de nå hvor de kommer fra, at de har familie og er ute og reiser.. med litt uklart formål.

De skaper et eget rom, et rom med mye energi og mye følelser; gester og ord, smil og latter danser mellom dem.. Hun kjenner en varme, en god følelse; litt forelsket kanskje .. og hun ser at han også er berørt, han liker henne. Så peker hun på ringen på fingeren hans, *fidanzata*, sier han. Han er forlovet, skjønner hun. Så tegner han et hus på vindusruten og setter på et kors på taket. En kirke! Hun klapper i hendene og ler. Han skal gifte seg, så hun tegner et hjerte på ruten, han smiler og legger hånden på hjertet sitt. Det er ikke så lenge til, forstår hun.

De fortsetter å tegne i duggen på det store jernbanevinduet, etter hvert står det en hel fortelling der, dråpene samler seg og lager bittesmå bekker, men alt er forståelig, hus og trær, fjell og hav, kirke, mange mennesker og hjerter. De er fascinert over å få til denne samtalen, de forteller mye om seg selv, de ler ofte, mest fordi de misforstår og så plutselig, forstår alt sammen!! Moro! De er litt forelsket i hverandre.

En gammel kone med en stor kurv, pakker opp, den full av mat og drikke. Hun byr rundt til de som sitter nærmest. Ost, pølse og brød, vin og frukt. Det smaker deilig, de visste ikke hvor sultne de var, smiler og takker! Kona smiler tilbake, forteller at hun skal til Marseille og besøke datteren, så samler hun sammen restene og legger alt tilbake i kurven. Sover litt.

Det er det mange som gjør, men ikke de to, de er i sin egen magiske verden og samtaler videre. De er begge glade i kysten de reiser langs, har vært i flere av småbyene og har sine favoritter. Hun skal svømme i havet når hun kommer frem, i Cassis' calanques, hun gleder seg, han synes det er litt tidlig, det er jo bare påske, ikke er den spesielt sen heller.

Etter hvert blir duggen som skrift i sand, den renner vekk. De kan bare skimte historiene sine, men samtalen fortsetter i en sitrende følelse av forelskelse når blikkene møtes og med hjerteslag som løper av gårde. Så tar de hverandre i hendene og sier farvel, et farvel lik et ømt kyss.

Det ble fine dager med Francis. Han hadde vært i Norge og lett etter henne, fortalte han, nå møttes de igjen i Cassis, den lille fiskerbyen hvor hun hadde vært flere ganger og hadde så mange gode minner fra. Hun hadde fremdeles varme følelser for han og som sist, vurderte hun å bli, men bestemte seg for å reise hjem. Det ble en helt annerledes togtur.

Da hun skulle gå på det fulle natt-toget, lente en mann seg ut av et vindu, 'du kan like gjerne gå på her, toget er fullt'. Det gjorde hun, den oppmerksomme mannen var amerikaner, eldre enn henne. Han skravlet i ett sett, var i business, hadde ikke egen familie, men søsteren hadde en sønn, veldig smart! 'Han kommer til å bli president en dag! Bare vent så skal du se!'

En stund etter at de krysset grensen, gjorde toget et kort opphold.

'Jeg går ut og skaffer kaffe til oss', sa han.

Klokken var seks. Perrongen var stappfull av folk som virret hit og dit. Konduktøren passerte og blåste i fløyta.

'Hallo', ropte hun, 'det mangler en mann her!'

Konduktøren bare himlet med øynene, en mann til eller fra på dette fulle toget spilte tydeligvis ingen rolle. Toget kjørte.

Hun kunne nå sitte i korridoren. Kofferten hans! tenkte hun og åpnet den, men fant bare noen papirer, et par skjorter og en flaske bourbon. Merkelig. Ikke noe navn eller noe annen informasjon. Men, da toget rullet inn i den store toghallen i Venezia, hørte hun over høytaleren 'Signorina Norwegia'. Det var henne, hun tok kofferten hans og gikk til informasjonen hvor hun ble fortalt at amerikaneren vil komme med neste tog, om hun kunne møte han og ta med kofferten.

Hun satte seg ute i solen og bestilte kaffe, endelig! Og, kom i prat med en ung mann fra England, det var nesten som å komme hjem. Så var tiden inne for å møte amerikaneren og gi ham kofferten. Amerikaneren var i strålende humør, fortalte at

han først tok han et fly, men mistet toget igjen, så en drosje, det samme gjentok seg, og så et senere tog .. 'ja, nå er jeg her og nå skal vi reise med gondol!!' Hun hadde ikke lyst på en gondoltur med denne merkelige mannen, sa ok, men 'jeg har en venn her og han må få være med', amerikaneren ble sur, men gondolen var allerede vinket til, og alle tre gikk ombord. Det ble en morsom om enn anstrengt gondoltur i solskinnet. Å oppleve Venezia fra kanalsiden, var bare vakkert. Sa takk og adjø til amerikaneren og den unge engelskmannen og tuslet tilbake til togstasjonen. Om kvelden tok hun natt-toget hjem.

Forfatteromtale, se side 117.

Og andre sider ved livet...

Vibeke Holst

En reise

Grimstad, ca. 1906

Ja gud, nu kan jeg ikke mer gjøre til vår redning - Fra en reise i 1894, en i 1953 og enda en i 2019.

Jeg hadde en gang en kjær fetter som begynte å søke bakover i vår felles historie. En del visste jeg fra før. At vi kom fra Sørlandskysten hvor skipsfart var hovednæringsveien og at det også gjaldt for vår familie. Denne min fetter gikk imidlertid litt dypere, og han sendte meg bilder og historier fra våre oldeforeldres tid. En dag dukket det opp et ganske spesielt brev, skrevet av min oldefar. Mer om dette senere.

Han het Herman Johnsen og ble født 19. juli 1851 på Grundebu i Høvåg, ikke så langt fra Lillesand. Han giftet seg med Albertine Nathalia Johannesdatter født 11. mai 1850 og de fikk tre barn, ett av dem var min bestefar.

Min oldefars foreldre var gårdbrukere på Grundebu, men oldefar var ikke odelsgutt. Som vanlig var for gutter den gang, dro han derfor rett etter konfirmasjonen som 15-åring til sjøs. Dette var i 1866, og seilskipet «Frihandel» av Grimstad, rederi M. Smith Pettersen, ble hans første skute. I 1869 tok han styrmannseksamen i Kristiansand og seilte som styrmann på flere seilskip frem til han ble skipsfører i 1881. Som skipsfører førte han i ti-årene som fulgte mange seilskip på verdenshavene.

Min familie er sterkt knyttet til familiehistorien og til dette området langs Sørlandskysten, etter hvert med Grimstad som sentrum. Blant annet med laaenge sommerferieuker med grandtanter og grandonkler, tanter og onkler og kusiner og fettere på alle kanter. Det var gamle Signe og tante Martha - som begge hadde vært i Junaiten - og bare det å treffe dem var litt andakt. Og det var luking av alle familiegravstedene ved Fjære kirke, hvor vi hadde egen kirkebenk i gamledager, like ved Terje Vigens gravsted. Litt andakt det også.

Terje Vigen var fra Homborsund, og vi ble fascinert av historien om ham, men kanskje enda mer av historien om min mors første kjæreste, sønn av en Homborsundlos som druknet. Vi ble veldig triste til sinns – at slikt kunne skje. Ellers var det jordbærplukking i åkeren, bading på Marivold, fisketurer ute i havet hvor makrellen kokte, innimellom en sypike eller to, som vi barna likte best. Det var byturer, som alltid endte opp på Bergshaven Conditori (som fortsatt eksisterer) for å spise porrkerr (med tydelig skarre r'er – en type skolebrød. Landets beste!).

Alene ferie som seksåring hos mormor

Jeg var seks år og hadde fått lov til å bli igjen hos mormor da mamma, pappa, storesøsteren min og lillebroren min reiste hjem. Mormors mor, min oldemor på 95 år, bodde også i huset. Jeg skulle bo på kvistværelset innenfor hennes rom. Hun ble bare kalt mor på Kryssen og jeg kjente henne ikke. Jeg syntes hun var litt skummel og veeldig gammel der hun lå i sengen sin når jeg listet meg forbi. Noen ganger hylte hun om natten, noen ganger om dagen også, og jeg ble litt redd. Når hun ropte på meg svarte jeg pent, og gikk fort inn på mitt eget rom eller ned trappen.

På rommet mitt var det et lite vindu, og hver morgen – ganske tidlig - kom brødbilen. Sjøføren løftet ut en stor blå trekasse, og duften av nybakt brød kom inn gjennom mitt sommeråpne vindu. Da visste jeg at mormor snart ville komme opp trappen og inn til meg med to ferske brødkiver med nyplukkede, hakkete jordbær - med mye sukker på! Jeg koste meg i sengen, mens lydene og luktene i huset stadig ble sterkere. I butikken var det skuffer med mel, sukker og gjær. Gjæren luktet veldig sterkt. På disken sto det glasskrukker med forskjellige sukkertøy i mange farger - og karameller. Jeg elsket å sitte i butikken og følge med når varene ble funnet frem, pakket inn og betalt med penger som ble lagt i det blanke kasseapparatet – som sa pling hver gang skuffen ble åpnet. Jeg lyttet til knitringen av papiret, og så hvordan papirposene ble brettet når de var fylt opp med mel eller sukker. Jeg lærte meg hvordan. Kanskje skulle jeg bli butikkdame når jeg ble stor? Mormor var så snill, og hun sa at jeg bare kunne ta litt i butikken hvis jeg var sulten eller hadde lyst på noe, og av og til ga hun meg litt godteri. Etter hvert ble det til at jeg forsynte meg selv med litt mer enn litt, og hun så det nok, men sa ingenting. Utenfor butikken sto et stort morelltre og jeg klatret opp med mange sukkertøy og karameller i lommen. Der satt jeg og koste meg og så på alle menneskene under meg som kom og gikk - og *ingen* så meg.

Ved siden av butikken lå smia til Bertel. Han var en veldig stor mann og nesten helt svart i ansiktet, på hendene og klærne. Inne i smia var det flere andre sotsvarte menn, og hester – ofte to om gangen - som trengte nye sko. Bertel løftet meg opp på en høy krakk ved siden av det som het essen, med sine høye, skumle, flammer. Og ved siden av var det noe som het ambolt, hvor han hamret og slo på det som skulle bli en ny hestesko: pling, pling, pling ---- pliiing, pling, pling, pling –pliiing – igjen og igjen. Jeg ble litt redd første gang. Den nye skoen hadde jo vært i ilden og var rødglødende, og det var jo farlig og veldig varmt. Heldigvis ble den avkjølt i en bønne med vann, hvor det freste og oste. Men først måtte den gamle skoen av, og det gikk fort. Så måtte hovene skjæres med en stor kniv og raspes. Det så vondt ut, men hestene sto helt

stille, som om de likte det. De prustet og peste, og noen ganger trillet det ut hestemøkk, som ingen brydde seg om, og det syntes jeg var rart. Luften ble fylt av lukten av varm hestemøkk og andre fremmede dufter fra kull, ild, svette og arbeidskarer, sammen med lyden av blåsebelgen, fresingen, og svidde hestehover når den nye skoen skulle festes med spiker. Da følte jeg meg som en smed. Men mormor likte nok ikke at jeg var i smia, jeg skulle være ute i solen! Jeg skjønnte jo det, men jeg lurte meg inn likevel.

En ettermiddag tok mormor sykkelen frem, vi skulle til byen, og jeg skulle sitte bakpå. Det var en sort sykkel med store dekk, som knitret så deilig på grusen, og jeg følte at jeg fløy av sted. Vi stoppet underveis, kjøpte masse grønnsaker som ble lagt i kurven foran på sykkelen.

Barna som bodde i nærheten fortalte meg at en av de gamle damene som jobbet i butikken ikke brukte underbukse, og det ville de vise meg. Av og til måtte hun nemlig stå på en høy stige for å ta ned varer og da kunne vi lure oss inn under stigen uten at hun merket noe, titte opp under skjørtet hennes - og da kunne vi se *det*. Vet ikke sikkert om jeg så *det*, men det var spennende og veldig ulovlig.

Og så var det Ole. Han var veldig stor, elleve år tror jeg, og vi lekte litt sammen. En dag fikk han en god ide og sa: *Dere har jo et stort morelltre, og dere klarer jo ikke å spise opp alt sammen selv...* Så da plukket vi så mye vi orket, fikk plakat av mormor og på den skrev han med rødt: *Moreller til salgs. 1,50 pr. kurv.* Og så skrev han med røde, store bokstaver: 50 ØRE BILLIGERE ENN I BYEN. Alle kurvene ble solgt, og vi delte likt. Jeg fikk 12 kroner! Det var en formue.

Aleneferien tok slutt, og mormor fulgte meg til togstasjonen. Jeg skulle reise hjem helt alene. Det hadde jeg aldri gjort før, men jeg var ikke redd. Hun forklarte at en konduktør ville hjelpe meg når jeg skulle bytte tog på en stasjon som het Nelaug, for så å kjøre videre med det andre toget til Oslo. Jeg kom vel hjem etter kanskje min flotteste og mest lærerike sommerferie noen gang, og med et hull – mitt første - i tennene.

Brevet

Men så var det dette brevet fra oldefar da. Det er vel riktigere å kalle det en dramatisk reisebeskrivelse, nærmest som en skipslogg å regne, fra en av hans mange sjøreiser på den andre siden av Dammen. Her kommer skipsfører Herman Johnsens egen beretning:

Norden, av Kristiania

Den 3.oktober 1894 avgikk jeg med stålskib «Norden» fra Mobile (Texas) til Port Natal (Brasil). Kommet ned til utløpet sa losen, jeg burde ankre, da barometret falt meget. Jeg fortsatte likevel, det var god vind og godt vær. Kommet ut nogen mil fra land, efter at losen var gått fra skibet, begynte vinden å friskne med sterkt fallende barometer og en fryktelig truende luft. Alle seil blev bjerget så hurtig som mulig. Nu var vinden allerede øket til sterk orkan med fryktelig oprørt hav. Skuten la sig over så at rånåkkene (seilskutebommer) tok vannet på bølgetoppene. Lasten bestod av 3 tiere svære pichpinebjelker med 10 jernsurringer og olje blev stadig benyttet for å dempe på brottene. Men alt synes å hjelpe lite, da havet var så voldsomt og orkanen så rasende at vann og luft stod i røk. Skuten var kantret over til stb.side og seilet for b.b. halser (stag) med baugen mot orkanens sentrum uten kommando. Dekkslasten begynte nu å løsne og der ble arbeidet surring hvor man kunde komme til, for hvis den brøt løs var undergangen sikker. Vi hadde da opbrukt all olje som var på dekk. Hadde ett fat olje liggende forut i kollisjons-rummet, men for å komme til måtte luken åpnes. Ikke før var luken åpenet, før et fryktelig brått styrtede over oss og slo både oss og våre redskaper langt inn under bakken og nesten fylte kollisjons-rummet.

Anakonda, av Grimstad

Alt så nu håpløst ut. Orkanen raste verre enn noensinde, så hav og luft stod i et åk. Det sværeste syn jeg har vært vidne til i mine 55 år som sjømann. Efter forferdelige anstrengelser syntes alt vårt strev fruktesløst, idet dekkslasten begynte å løsne og dermed slå skuten i stykker. Det så nu meget trist ut, særlig da jeg visste at vi fulgte orkanen, idet vi lå på feile halser. I mitt sovekammer, som var på den side, som til sine tider var langt under vann, opholdt min hustru sig. Hun tilbrakte fryktelige dager, idet hun om natten var i belgmørke, og om dagen hadde et glimt av lys når skuten var oppe på bølgetoppene. Jeg hadde vært nede for å se til hende, og vilde krype op på

dekket igjen, da møtte jeg et underlig syn, idet en hel del delfiner var inne på halvdekket. Skuten lå nemlig med skylightet i dekket («dekksvindu») i vann, tross 7 fots poop (akterdekk), som vi benevnte det til sjøs. Kravlede mig op til luvart (der vinden kom fra) og lente mig til rekken og bad Gud om frelse. «Ja, Gud, nu kan jeg ikke mer, forstår heller ikke å gjøre noe mer til vår redning.

Skal vi nu gå inn i evigheten, da må du frelse oss». Da lød liksom en røst til mig, om hvorledes jeg som smågutt hadde ligget og boltret mig i prammen på Kvåsefjorden. Ved å sette en hanefot på en åre og bruke den som drivanker for prammen, erfarte jeg at sjøen hadde liten eller ingen kraft, når den kom til prammen, som var fast i bukten av tauget, idet den falt ned når den skulle over åren. Nu hadde jeg ideen. Hadde også de materialer der behøvdes. På Kvåsefjorden var små sjøer og liten båt. Her var store sjøer og stor skute, men måtte ha samme virkning i forhold, om det bare var mulig å få utført dette på en kantret skute i en rasende orkan. Jeg kravlede mig da langs lu side og bort til styrmennene og mannskapet, som opholdt sig på den del som var over vannet. Fortalte hvad der var kommet mig i tanker som siste redningsmiddel.

Det lyktes oss å få flåten i stand ved å surre 10 store 10 toms planker på en tykk ny 7,5 toms manillatrosse med et par favners mellemrum, og med kryssbenn så plankene måtte hales gjennom disse veldige bråttsjøer på tvers, altså ikke kunde svinge sig langs med trossen. Da alt var klart og vi skulde ha flåten på vannet, viste det sig å være fruktesløst arbeide, idet vi ikke kunde få flåten fra skibet, men i denne rasende orkan blåste opetter både skute og rigg som papirstrimler. Men det stod klart for mig at det var Gud som hadde gitt mig disse tanker som siste redningsmiddel, og det måtte prøves en gang til. Fikk da fjernet de 2 planker nærmest enden på trossen og plassert dem lenger inne på denne. Satte på enden av trossen det minste anker vi hadde om bord. Da alt var i orden lot vi ankeret gå, som tok hele flåten med sig, og så mange planker med under vannet at dette lille ca. 200 kg anker fløt.

Nu blev både anker og flåte til et virkelig drivanker og skuten svingte nesten op mot flåten. Vi hadde ca 40 favners trosse, men det viste sig at det allikevel var for lite, idet det allikevel kom en sjø og slo ned en planke i bakken. Stakk så ut til 80 favner, og der lå skuten aldeles klar av bråttsjøer, i det flåten som av skibet blev trukket gjennom vannet med mins 4 mils fart døivet brottsjøene. Skuten rettet sig da op flere fot, men det var fremdeles langt under vann med st.b.side. Dette bevirket at dekkslasten begynte å gå løs og slå i stykker den siden som lå under, så skuten måtte vendes så vi fikk den havarerte siden opp, ellers kunde den jo synke hvert øyeblikk.

Men hvorledes vende med en kantret skute i slikt oprørt hav i en rasende orkan. Men nu gav Gud tanker og krefter. Fikk nu fatt på en stor trosse og tok den ut fra st.b. baug og maned med livsfare denne trosse langs st.b. side, som lå under vann med nedbrukket rekke og rundt akterenden. Her og der heftet til riggen med bensler (bøyelig vaier) for ikke i hefte noget sted idet skuten skulde vende. Lot denne trosse

løpe rundt akterenden opp til lu låring, hvor en tykk stropp var anbragt og fastgjort til pullerne og sterk nok til å holde skuten, når den under vendingen fikk akterenden opp mot vinden. I denne stropp løp trossen igjennom langs b.b. side forut til flåtetauget og fastgjordes heri.

Nu var alt klart til baut. Nu søkte mannskabet sikkerhet hvor de best kunde, undtatt dem som måtte forbli på bakken for å la gi flåtetauget, når signal dertil gas, og den som skulde hugge over stroppen akterut når skuten fikk akterenden mot vinden. Nu blev trossen løst forut, og i nogle sekunder svinge skuten i dette fryktelige hav og storm med akterenden opp mot vinden. I samme øieblikk blev stroppen kuttet og trossen fra st.b. baug tok da skibet opp mot vinden, og fikk således den havareerte side opp. Og vel mest av alt, fikk skuten på de rette halser. Efter nogle timer for st.b. halser, fikk vi blikkstilte og skuten rettet sig opp og var aldeles tett som før tross st.b. side var adskillig beskadiget. Den 8.oktober hadde vi stille og fint vær, men hadde ødelagt nesten hele vannbeholdningen av saltvann. Søkte derfor Havana som nødhavn og for å få ordnet litt både med skuten og dekkslasten som måtte stues om. Efter nogle dager fortsattes til bestemmelsesstedet Port Natal.

Med dette skib er både min korteste og lengste reise utført, idet den dypt kull-lastet gjorde reisen Cardiff-Buenos Aires på 40 dager, mens den tok hele 5 måneder fra Ost-India til New York.

Trebarken Silas (690 n.t.) ble sjøsatt 6. september 1898 fra Jørgen Bangs verft i Grimstad, og var det store treskipskipet som ble bygd ved dette verftet. Skipet ble skutt i senk av en tysk ubåt i mars 1917, på reise fra Bordeaux til Grimstad i ballast. Mannskapet klarte å komme seg i livbåtene, og alle overlevde.

Silas, av Grimstad

Det hører med til familiehistorien at min oldefar seilte på Afrika under hele Boerkrigen, og også holdt det gående gjennom nesten hele første verdens krig med skuten Anakonda av Grimstad, kun stoppet av tyskerne i Sydhavet og senere tatt av engelskmennene i Nordhavet. (Norge var som kjent nøytralt den gang).

Tankeors

På Herman Johnsens tid var det ikke uvanlig at kapteinen hadde med kone og barn på de lange reisene. Så også med Albertine Nathalia Johannesdatter som omtales i hans

brev. Vi vet ikke om dette ble hennes siste lange sjøreise, men hun har min fulle forståelse dersom det ble slik.

Det er ellers et tankekors når man konstaterer at en sjøreise i 1894 i Karibia ble gjort som en nødvendighet og med livet som innsats av norske sjømenn, mens den i dag nok mer domineres av cruise-trafikk med paraplydriker på akterdekket. Den redningsinnsatsen og det sjømannskapet som disse sjømenn utførte under orkanen, illustrerer ellers en sjøfagsmessig kompetanse som jeg neppe tror mange av dagens sjømenn har, og kanskje heller ikke trenger.

Det er også et tankekors for meg at dersom denne reisen hadde endt i et forlis, det var jo nære på, så hadde oldefars reiseberetning aldri blitt skrevet, og jeg hadde heller ikke vært her og i stand til å kunne fortelle historien videre til mine.

Så ble det meg som skulle overta og fullføre min avdøde fetters arbeid med vår families sjøfartshistorie, og jeg har funnet mye, men det får ligge til en annen gang og en annen anledning. En siste ting må likevel nevnes, nemlig min egen reise sommeren 2019. I bunken av papirer med slektshistorie dukket det nemlig også opp et bilde av et nydelig sørlandshus, nemlig min oldefars fødested, gården Grundebu som nevnt ovenfor. Jeg fant navnet på kartet, dro av sted, kjørte feil flere ganger, men lyktes til slutt. Plutselig dukket det opp et lite skilt i veikanten, nesten ikke synlig, hvor det sto Grundebu. Forut for reisen hadde jeg også funnet frem et avisutklipp fra Lillesands blad: *Grundebu i Høvåg ikke utbyggingsområde. Gården Grundebu i Høvåg på grensen mellom Lillesand og Kristiansand kommer til å bli på private hender også i fremtiden.* Spenningen steg da jeg kjørte det siste smale stykke opp mot oldefars barndomshjem. Der veien sluttet lå heldigvis det gamle huset – og hele gården - intakt. Selv om gården er ute av familien, var det ingen tvil: Jeg hadde på et vis kommet hjem.

En liten kuriositet til slutt:

Da min far i sin tid skulle rydde etter at mine besteforeldre på farssiden var døde, fant han bilder og modeller av flere skip som var tegnet og bygget på Bergens Mekaniske Verksted, der min oldefar på farssiden hadde jobbet som skipsingeniør. Stor var overraskelsen da min mor fikk se disse bildene. Det viste seg da at min oldefar på morssiden, hadde vært skipsfører og kaptein på noen av de båtene som min oldefar på farssiden hadde vært med på å konstruere og bygge.

Vi vet det jo fra før, men at Norge er et lite land kan det ikke herske tvil om.

Grundebru, Høvåg

Vibeke Holst født i Oslo i 1947. Utdannet førskolelærer i Oslo i 1972. Spesialfagseksamen i Barnerett i 1990 og l.avd.juridisk embetseksamen i 1992 ved Det juridiske fakultet ved UiO. Cand.polit. ved HiOA med hovedfag i Barnehagepedagogikk i 1997 – hovedfagsoppgave: *Grunnskole reformen og «barnets beste»*. Høyskolelektor fra 1997 ved Fakultet for lærerutdanning og internasjonalsisering, Grunnskolelærerutdanningen. Fagkrets: Pedagogikk og juss knyttet til skole- og barnerett, veiledning av nyutdannede og studentmentorprosjekter. FoU-arbeid har i hovedsak omfattet dokumentanalyse knyttet til sentrale styringsdokumenter med basis i pedagogikk og juss. Var tilknyttet HiOA i årene 1997-2016.

Reidar Kvadsheim

Fagsenter for seniorer ved OsloMet: Hvor går veien videre etter flyttingen og korona-epidemien?

To inngripende hendelser i fagsenterets historie

I desember 2018 flyttet fagsenteret inn i lokaler i Pilestredet 52 etter å ha forlatt sine lokaler i Falbes gate 5. Hovedtyngden av påkjenningene var for mange den uopphørlige usikkerheten om hele situasjonen: *Må vi flytte, og i så fall hvor?* Både beliggenheten, størrelsen og standarden på lokalene var ukjente. Noen var bekymret for en drastisk reduksjon i areal og antall kontorplasser. Andre så for seg at senteret gikk mot total nedleggelse.

I dag (29. april 2020) er situasjonen i sin helhet sterkt forandret. Flytteoperasjonen gikk langt bedre enn hva de fleste av oss hadde regnet med. De jeg har snakket med, er svært fornøyd med den sentrale lokaliseringen og den praktiske utformingen av lokalene samt sin egen innplassering i disse fine lokalene. I tillegg er medlemmene beroliget av den positive holdningen til senteret som universitets ledelse uttrykte under markeringen av innflyttingen i januar 2019. Den opprinnelige usikkerheten er dermed for mange sterkt redusert eller fraværende.

Samtidig står vi overfor en ny, uventet og langt mer truende kilde til usikkerhet, både for fagsenteret, universitetet, landet og størstedelen av verden ellers: den pågående virus-pandemien covid 19. Her finnes foreløpig så lite forskningsbasert kunnskap om helsefarer, forebygging, behandling, vaksine osv. at intet sikkert kan sies om hvor lenge stengingen av universitetet og andre sikkerhetsregler vil bli opprettholdt. Folkehelseinstituttet er blitt sitert i NRK Alltid nyheter i dag på å ha antydnet en varighet på 12-18 måneder, uten at det er blitt meddelt noe om hvilke data, beregninger eller spekulasjoner denne antydningen bygger på, og hvor stor usikkerheten er. Vi vet heller ingenting om hvilke økonomiske, politiske og sosiale virkninger pandemien vil kunne få, nasjonalt og internasjonalt. Mine funderinger om veien videre for fagsenteret må vurderes på bakgrunn av bl.a. denne situasjonen.

Trass i denne usikkerheten tror jeg det er viktig at senteret selv tar initiativ og fremmer forslag for å sikre en best mulig videre utvikling for både senteret og OsloMet. Detaljene i denne utviklingsprosessen er ikke gitt på forhånd, men må utvikles, utprøves og revideres i møte med stadig nye erfaringer.

I utgangspunktet antar jeg at den fortsatte eksistens og utvikling av fagsenteret og storbyuniversitetet OsloMet avhenger av at vi blir oppfattet å skape positive resultater for både oss selv og for det samfunnet vi fungerer i (som jo finansierer oss og gir oss arbeids- og levevilkår). Det innebærer at senteret må vise at det tjener universitetets samfunnsformål, og senteret må løpende klare å få fornyet denne

tilliten. Jeg tror dette er mulig, men at det krever målbevisst innsats og aktivt samarbeid av både fagsenteret, universitetet og samfunnet rundt oss.

Fagsenterets rolle i lys av OsloMets misjon som universitet

Fagsenterets rolle og virksomhet vil naturlig reflektere OsloMets historie som et rykkvist voksende og stadig mer omfangsrikt konglomerat av mange selvstendige, svært forskjellige yrkesutdanninger. De fleste bygger på historisk sett praktiske, ikke-akademiske profesjoner. De omtales ofte som bærebjelker i den moderne, demokratiske velferdsstaten: for eksempel helse- og omsorgsarbeid (sykepleiere, sosionomer), arbeid med grunnleggende opplæring og løpende informering av samfunnsmedlemmene (lærere, journalister, bibliotekarer, dertil arbeid med konstruksjon, drift og vedlikehold av fast og mobil fysisk infrastruktur og tekniske hjelpemidler (ingeniører, systemutviklere, systemovervåkere og reparatører).

I tillegg til de ressurser og begrensninger som ligger i denne historiske arven bør fagsenterets rolle formodentlig også forankres i universitetets erfaringer i bestrebelsene for å oppfylle sin misjon. Hva slags bidrag er det i så fall hensiktsmessig og realistisk å vente at et *Fagsenter for seniorer ved OsloMet* skal yte i disse bestrebelsene?

Jeg tar utgangspunkt i OsloMets misjon (samfunnsoppdrag). Denne misjonen har meg bekjent ikke noen kort og konsis offisiell formulering. Rektor Curt Rice siteres imidlertid slik på universitetets nettside:

«Vårt oppdrag er å levere stadig ny kunnskap og yrkesutøvere samfunnet er helt avhengig av. Våre studenter utdanner seg til jobber som handler om å møte mennesker, gi hjelp og omsorg, og utvikle løsninger for vår felles velferd.»

En detaljert, hierarkisk utpensling av institusjonens strategi, visjon, profil, formål, hovedmål, mål og aktiviteter finnes på universitetets nettside:

<https://www.oslomet.no/om/strategi-og-visjon>

Til grunn for diskusjonen av fagsenterets rolle, organisering og arbeidsmåte vil jeg, på bakgrunn av rektors kortversjon og den detaljerte nettversjonen, legge min egen korte reformulering av universitetets misjon. Den tar fotfeste i OsloMets kjerneaktivitet, som antas å være opplæringen av de rekrutter et velferdssamfunn i stadig endring trenger for å fungere godt over tid. Kjerneaktiviteten støttes av tre sentrale aktiviteter som i forening skal forankre universitetet midt i samfunnet og sørge for at nærheten til samfunnet og kvaliteten av virksomheten opprettholdes og justeres i pakt med samfunnsutviklingen:

1. *Studietilbud/Undervisning*: tilby studier og utdanne mennesker til å utføre oppgaver som er sentrale i driften og utviklingen av en velfungerende, bærekraftig velferdsstat.

2. *Forskning og utvikling (FoU)*: utvikle kunnskap, verktøy og metoder for å utføre oppgavene bedre enn tidligere (dvs. med bedre resultat, mindre ressursforbruk og mindre negative virkninger for mennesker og miljø).
3. *Formidling*: formidle til samfunnet hva universitetet foretar seg innenfor Studietilbud/undervisning, FoU og formidling, hvilke resultater innsatsen gir, samt ta initiativ til og delta i dialog med samfunnet om disse tingene.
4. *Kvalitetssikring*: sikre og forbedre kvaliteten på alle disse tre delaktivitetene (*Studietilbud/undervisning, FoU og formidling*).

Hvordan skal fagsenteret rekruttere sine medlemmer og arbeide for å bidra til OsloMets misjon?

Fagsenterets medlemmer har i hele senterets historie, på ulike måter og i varierende grad, bidratt til alle de fire delaktivitetene omtalt ovenfor. De har ofte fortsatt å gjøre en del av det samme som de tidligere har gjort i sin tid som ansatt uten at dette har vært del av et organisert samarbeid mellom Fagsenteret og Universitetet. For Universitetet har dette gitt et verdifullt tilskudd av billig arbeidskraft til undervisning og eksamensarbeid og i noen grad til å fullføre påbegynte prosjekter.

Disse prosjektene blir imidlertid gjerne fullført relativt kort tid etter pensjoneringen, uten at resultatene følges opp med nye prosjekter selv der dette saklig sett ville være gunstig. Det finnes ikke noe system som hindrer uønskede avbrudd. Følgen er at forskningsaktiviteten blant nye pensjonister – etter mitt inntrykk - dabber av tidligere og sterkere enn det som biologisk er naturlig, og at eventuelle senere prosjekter i mindre grad er knyttet til forskningen for øvrig ved Universitetet. Kontakten mellom pensjonistene og de tidligere arbeidsmiljøene er for dårlig, av grunner som er forklarlige, men som ikke er nødvendige eller ønskelige fra noen av sidene.

Jeg tror fagsenteret kan vise seg å være en rik, men dårlig utnyttet ressurs for Universitetet og samfunnet. I det minste bør fagsenteret og universitetet utrede og utprøve de muligheter som finnes for å styrke samspillet mellom fagsenteret og universitetet for å oppnå et høyere aktivitetsnivå og bedre resultater innenfor FoU, undervisning og formidling. Vi bør se på hverandre som et samarbeidsfelleskap til gjensidig fordel og glede.

Spesielt: fagsenteret er en ressurs i kraft av sin *tverrfaglige* sammensetning, og det at medlemmene i utgangspunktet *ikke er pålagt bestemte plikter* når det gjelder undervisning og administrasjon. De står som pensjonister fritt til å engasjere seg i FoU-prosjekter, relevant undervisning og formidling, og forventes som sentermedlemmer også å gjøre det. Prosjektene kan være ett- eller tverrfaglige samarbeidsprosjekter, ved medarbeidere ved ett eller flere institutter/fakulteter, sammen med ett eller flere medlemmer av fagsenteret, eventuelt også sammen med én eller flere medarbeidere ved en av de institusjoner der studenter har praksis

(helseinstitusjoner, skoler o.a.). I siste tilfelle kan vi snakke om et *trekantsamarbeid* mellom Fagsenteret, Universitetet og praksisinstitusjonen.

- **Viktig tiltak: Skal vi utvide adgangen til onsdagsmøtene?**

For å stimulere og rekruttere til samarbeid kan en enkel start være å utvide adgangen til enkelte av fagsenterets foredrags- og diskusjonsmøter på onsdager når temaene og samarbeidsmulighetene gjør det naturlig. Hvem det skal åpnes for, og hvordan det skal skje, må vurderes i det enkelte tilfelle. Dette vil kunne øke kjennskapen til fagsenteret, skape kontakter og stimulere prosesser.

Blant mulige temaer for samarbeidsprosjekter mellom senteret, universitetet og praksisinstitusjonene kan være:

- Utforming av, og bruk av, roboter i arbeidet med pasienter, skoleelever og studenter (bedre tilpasning til brukerens behov og funksjonsnivå, mer effektiv behandling eller læring, bedre på andre måter for brukere eller fagfolk: trivsel, selvhjelpenhet, initiativ o.a.).
- Bedre utforming av studieprogrammet, bl.a. nærmere samarbeid mellom instituttene, praksisinstitusjonene og praksisstudentene under grunnstudiet, utforming og gjennomføring av tilpassede programmer for etter- og videreutdanning, oppdatering av den faglige staben ved instituttene og praksisinstitusjonene, doktorgradsstudier med doktorgradsprosjekter o.a. Blant de spørsmål som reiser seg i forbindelse med rekruttering av medarbeidere til fagsenteret for seniorer, er:
- Kan de ulike fagmiljøene (instituttene, fakultetene, Fagsenteret o.a.) engasjere seg i tide før aktuelle prosjektmedarbeidere blir pensjonert, slik at relevante prosjekter blir planlagt og igangsatt innen pensjonerings-tidspunktet? Hvordan skal dette organiseres og ledes? Herunder: Hvordan skal opplegget sikre at de deltagende medarbeiderne, fagmiljøene og fagsenteret blir koblet inn på en hensiktsmessig og ubyråkratisk måte?
- Spesiell utfordring: Hvordan få frem nye idéer og effektivt gjennomføre prosjekter på tvers av tradisjonelle fag- og profesjongrensener og formelle administrative skiller, for eksempel skillet mellom informasjonsteknologi, lærerutdanning og sykepleieutdanning og skille mellom legeansvar og sykepleieransvar? Kan vi etablere og gjennomføre tverrfaglige prosjekter utenfor den faste institutt- og fakultetsbaserte strukturen?
- Er det mulig å bruke fagsenteret som en kilde for slike prosjektidéer? Skisser til slike nyskapende, tverrgående prosjekter bør kunne leveres som bidrag på skrivekurset. I så fall bør en projektskisse også kunne leveres som et felles bidrag fra en tverrfaglig gruppe av sentermedlemmer.
- Er det ønskelig at fagsenteret oppmuntrer til nyskapende og tverrfaglig FoU gjennom å prioritere denne type søknader ved opptak av nye medlemmer til senteret?

Trenger fagsenteret nye varige eller midlertidige tiltak i forbindelse med senterets virksomhet for å bremse eller om mulig hindre fremtidig smitte?

Dette er tiltak for å redusere den helserisikoen medlemmene utsetter seg selv og andre for når de deltar i virksomheten ved Fagsenteret:

- *Nye hygienetiltak: Håndvask, vask av lokaler, kjøkken, toalett, kontorer, andre fellesarealer.* Hygienetiltakene må tilpasses de reelle belastningene, ikke bare antallet tilstedeværende på samme tid, men utskiftingstakten: antallet personer pr. dag og uke.
- *Regler for å begrense fysisk kontakt:* Avstand mellom personer, antallet arbeidsplasser i kontorene, spesielt på drop-in-kontorene, totalt antall tilstedeværende på møter i felleslokalene og på kontorene, 2 meter avstand mellom stolene i møtelokalene, bruk av internettmøter (Zoom eller lignende) i stedet for fysiske møter der det er mulig og hensiktsmessig.
- *Grovmasket tiltak for siling av medlemmer (jeg er i utgangspunktet tvilende):* Innføring av øvre aldersgrense for fagsenterets medlemmer (f.eks. 75 eller 80 år). Alle senterets medlemmer er pensjonister og tilhører ut fra sin alder en gruppe med høyere risiko for å bli smittet enn yngre mennesker. Samtidig fortsetter risikoen å øke med alderen også etter oppnådd pensjonsalder. En øvre aldersgrense vil automatisk senke gjennomsnittsalderen blant medlemmene og dermed redusere smitterisikoen og risikoen for sykdom, alvorlige følgevirkninger og død. Dette tiltaket bør derfor vurderes sammen med de forhold som taler imot.
- *Kommentar:* Den statistiske sammenhengen mellom alder og risiko for smitte, sykdom, død osv. er beregnet på grunnlag av erfaringsdata om det gjennomsnittlige antall smittede, døde osv. i ulike aldersgrupper. Det er imidlertid ikke alderen (antall års siden fødselen) som i seg selv skaper risikoen. Den statistiske aldersøkningen av risiko skyldes at medlemmer av høyere aldersgrupper på forhånd oftere sliter med en eller flere andre alvorlige sykdommer enn covid 19, som for eksempel hjerte- og lungesykdommer, diabetes, svekket immunforsvar og kreftlidelser av ulike slag. Det er disse *tilleggsbelastningene* som øker risikoen, ikke alderen eller viruset i seg selv. Å sile ut medlemmer til fagsenteret utelukkende ved å sammenholde fødselsdatoen med dagens dato på kalenderen er derfor et lite treffsikkert rekrutteringsprinsipp som vil kunne gi sterkt negative bidrag til fagsenterets og universitetets virksomhet ved å ødelegge viktige prosjektmuligheter og forskningsmiljøer.
- Trenger fagsenteret nye tiltak (varige eller i offisielt erklærte risiko-perioder) for å sikre effektiv registrering og oppfølging av smitterisiko? For eksempel: Obligatorisk bruk av Folkehelseinstituttets mobil-app for å registrere hendelsen og motta melding hvis man har vært i risikofylt nærhet av en person som har fått påvist smitte. Mobilens eier vil da automatisk varsles, og eieren vil ha plikt til å følge opp varslet på den måten FHI foreskriver.

Tilleggsbemerkning om negative følger av et alderstak

Bemerkningen er blitt provosert av at tiltaket av blitt nevnt av flere uten at skadevirkninger er blitt omtalt. Et alderstak (på eksempelvis 75 eller 80 år) har

fremfor alt den store fordelen at det er lett å forstå og enkelt å praktisere. Tiltaket er dessuten garantert virkningsfullt når det gjelder å forhindre eller redusere forekomsten av covid 19-smitte blant de som er så heldige å få være medlemmer, i og med at de andre - ulykkesfuglene med feil alder - overhodet ikke får lov til å tilhøre det gode selskap. En konsekvent praktisert øvre aldersgrense synes fra en byråkratisk synsvinkel å være et ideelt forslag til tiltak.

Men når det gjelder de *negative* medisinske konsekvensene av smittebegrensende tiltak som utestengelse, karantene, isolasjon, minsteavstand på x antall meter og annet som forhindrer mellom-menneskelig kontakt, har jeg hittil latt dem være unevnt, og de blir også vanligvis lite belyst: psykiatriske tilstander som depresjon og sjelelige tilstander som ensomhet, sorg, ulykkelighet, fortvilelse og annet som enkeltvis eller i kombinasjon kan føre til økt sykkelighet og dødelighet i tillegg til problemer i yrkesliv, ekteskap og livet for øvrig. Slike forhold er vanskelig eller umulig å tallfeste og vurdere kvantitativt opp mot den langt bedre dokumenterte nedgangen i sykkelighet, dødelighet og behandlingsutgifter. Det er likevel viktig å ta disse konsekvensene med i en samlet vurdering av fordeler og ulemper ved konkrete enkeltforslag til tiltak, herunder også en øvre aldersgrense for medlemskap i fagsenteret.

En illustrasjon av dette poenget er overskriften på følgende artikkel i Klassekampen 2. mai 2020 s. 2: *Enøyd kringkasting av dødshall gjør oss redde og dumme. Koronaviruset tar liv. Tiltakene ødelegger flere.* (Elisabeth Swensen, spesialist i allmenntilleggsmedisin, leder faggruppen mot overdiagnostikk i Norsk forening for allmenntilleggsmedisin).

En annen potensielt meget viktig skadevirkning av en rigid øvre aldersgrense for medlemskap i fagsenteret er at den kan redusere og kanskje ødelegge verdifulle allerede eksisterende eller mulige fagmiljøer ved universitetet. Et ungt «profesjonsuniversitet» av OsloMets type er preget av at det er sammensnekret av et sprikende mangfold av praktiske yrkesutdanningsmiljøer med gjennomgående få, små og lite rotfestede forskningsmiljøer og med vesentlig dårligere vilkår for forskning enn de tradisjonelle universitetene. Fagsenter for seniorer satser spesielt på å rekruttere medlemmer blant de vordende pensjonister som har vært engasjert i forskning og som ønsker å fortsette med det etter oppnådd pensjonsalder. Fagsenteret gir mulighet for kontorplass, datautstyr og andre fasiliteter for å gjøre det. I tillegg vil det være kort vei til eventuelle samarbeidspartnere ved pensjonistens gamle arbeidssted. Siden fagsenteret i langt større grad enn universitetets regulære institutter er tverrfaglig sammensatt, åpner det helt nye muligheter for å stimulere til og gjennomføre tverrgående prosjekter, på tvers av fag-, institutt- og fakultetsgrenser. For eksempel gir det langt bedre muligheter for langtidsstudier av hvordan alder, aldring og funksjonshemninger bør påvirke utformingen av datatekniske og andre hjelpemidler (inkl. apper, pedagogiske opplegg, medisinske behandlingsopplegg, sykepleie og fysioterapi) for å gi grunnlag for best mulig læring og størst mulig forbedring av helse, funksjonsevne og livskvalitet. Dette er et meget omfattende og aktuelt felt i rask utvikling som det ikke er mulig å gå nærmere inn på her. Poenget for meg har vært å sannsynliggjøre at en rigid øvre aldersgrense ved fagsenter for

seniorer vil kunne ha en sterkt begrensende og helt unødvendig skadevirkning på hva slags forskning senteret og universitetet vil kunne bidra til.

Etter koronastillheten kommer ...

Fagsenteret har fått nytt rom og fortsatt liv og fylt rommet med stor og mangfoldig aktivitet inntil det i mars ble lagt øde. Senteret har sitt særpreg gjennom medlemmenes frie stilling, modne alder og lange erfaring med fag og yrke og liv. Ved senteret er det en konsentrasjon av ulike fag- og profesjonserfaring. Derfor er senteret og kan enda mer *bli* en ressurs som styrker Universitetet i dets samfunnsoppdrag. Koronapausen har satt en stopper for det meste og gitt nye vilkår. Den innebærer en tenkepause og kan dytte videre og åpne for mer. Vi må også huske at fagsenteret i seg selv er et ledd i livslang læring og en anledning til fortsatt innsats for samfunnet etter ordinær pensjonsalder. Det er en kilde til både glede og nytte. Det kan tjene som et forbilde og pilotprosjekt for en moderne eldreomsorg bygget på inklusjon og ikke utenforskap.

Reidar Kvadsheim er født 1944 i Oslo. Mag. art. i sosiologi ved UiO i 1970, med støttefag i henholdsvis statsvitenskap og en kombinasjon av emner innenfor matematikk og statistikk. Universitetsstipendiat og amanuensis i sosiologi, ledet diverse kurs innenfor sosiologi og statsvitenskap ved UiO, forskningsstipendiat NAVF, tilbragt en periode som deltagende observatør ved Thune-Eureka AIS, vært konsulent og førstekonsulent i Plan- og utredningsavdelingen i Sosialdepartementet. Førsteamansuensis 1985-2013 ved (nåværende) OsloMet (i diverse trinn med fusjoner og tilhørende navneskifter, siden starten ved daværende Oslo ingeniørhøgskole). Dr. philos. med avhandlingen *The Intelligent Imitator. Towards an Exemplar Theory of Behavioral Choice. Advances in Psychology*, vol. 95, Elsevier, 1992.

Ingebjørg Strand

Mor, den kognitive svikten og meg

Dette er min personlige historie. Handlingene i historien går fram og tilbake i tid, og er i større eller mindre grad påvirket av nye og gamle tanker og omstendigheter. Historien handler om min rolle som DATTER og levd liv, gode og vonde følelser, utilstrekkelighet, avstand, nærhet og mest av alt en families utfordringer med å forstå hverandre verbalt og nonverbalt. Jeg var del av en familie som ikke greide å kommunisere godt nok når mors kognitive svikt, og særlig senere da sykdomsdiagnosen demens, trådte fram. Følgelig er dette ikke en objektiv historie. Jeg håper at historien gir leseren tanker, refleksjoner og har overføringsverdi, samt kan være til hjelp og trøst i situasjoner hvor en som del av en familie føler seg mislykket eller hvor en ikke når fram med egne tanker eller meninger.

Mitt ønske med historien er å gi av egne opplevelser og erfaringer, og være åpen og ærlig om mine utfordringer og fordringer i den aktuelle situasjonen. Samtidig håper jeg at historien ikke oppfattes som en "sår selvangivelse", men mer som et glimt inn i en liten del av levde liv, og slik også kunne virke forebyggende på kommunikative uoverensstemmelser. En familie har mange snubletråder og utfordringer som alle berører ulike sider ved livet. For meg ble rollen som datter en reise i nytt og ukjent "terreng". Jeg fikk noen "skrammer og mentale blåmerker". Mors sykdom fikk fram nye sider og ressurser i meg, en styrke og et mot jeg ikke visste om. Jeg har også lært at som nærmeste familie vil en ikke kunne lykkes i alle situasjoner, ei heller alltid kunne oppleve å bli likt eller forstått, men en kan bli den beste utgaven av seg selv.

Å bli eldre

Livet er en reise med flere begynnelse, stopp, utfordringer og læringspunkter. Som personer er vi forskjellige og oppfatter ulikt. Psykolog Erik Homburger Erikson er opptatt av hvordan vi utvikler oss fra fødsel til død. Ut fra hans tenkning var mor i den fasen som kalles den fjerde alder, hvor ulike sykdommer gjør sitt inntog og påvirker ens livsbetingelsene. Jeg vedgår at som datter var det vanskelig å bli klok på mor i hennes fjerde alder. Hennes behov for hjelp skiftet raskt, og behovene kunne mistolkes eller være fordekte og usynlige. Jeg opplevde meg sjelden som hennes viktigste hjelper, selv om jeg hadde "reddet henne" noen ganger når hennes vurderingsevne ikke strakk til og egenomsorgen var redusert. Etter hvert som mor ble eldre kom flere sykdomskomplikasjoner til. I sum skapte de utfordringer. Mors sykdomsbilde endret seg. Hun fikk høyere blodtrykk og ble oftere svimmel, falt hyppigere og fikk en stivhet i kroppen som medførte ustøhet. Etter hvert oppsto utrygghet og en engstelse, kanskje også påvirket av at hørselen hennes gradvis ble dårligere. Tungsinnen kom snikende og festet seg. Slik jeg oppfattet situasjonen var mors største utfordringer at hun ikke husket så godt, og at dømmekraften hadde endret seg.

Uenighet, overveielser, hjelpeløshet og usikkerhet

Jeg og mine søsken fikk nye utfordringer fordi våre vurderinger ikke var samstemte eller harmonerte. Derfor kunne latente motsetninger "blåse opp" mellom oss, forsterkes og være med på å skape misstemninger og uenighet. Forfatteren Linn Ullmann poengterer i boka *"De urolige"* at det å se handler om å huske, men også å fatte.

I gestaltpsykologiens tenkning hevdes det at *helheten er mer enn summen av enkeltdelene*. Delene refleksjon og abstraksjon er farget av fortolkning, mens helheten er et produkt av umiddelbar erfaring. Som personer kan vi altså fortolke samme situasjon ulikt fordi vi har forskjellige referanserammer og eller virkelighetsoppfattelser. Ens eget selvbilde er en "skjør vare" i en familierelasjon. I den situasjonen jeg var i forhold til mor, opplevde jeg at det var spesielt min "væren" og "gjøren" som ble satt på prøve og forble gjenstand for meningsutvekslinger. "Jeg holdt ikke mål" var mors oppfatning, selv om det aldri ble tilkjennegitt direkte i ord, men mer i med blick og nonverbal kommunikasjon. Mine søsken derimot tydeliggjorde dette klarere. Hos dem var det - slik jeg opplevde det - liten forståelse for mine argumenter. Oppfatningene mellom oss sprikt, og det ble dannet allianser som også skiftet etter som årene gikk. Mor spilte, slik jeg så det, både rollen som "aktør og offer". Til forsvar for mine søsken kan jeg nevne at sykdommen utviklet seg langsomt. Når jeg fikk spørsmål om hvordan det gikk med mor, og det fikk jeg ofte, var mitt standardsvar alltid: "Spør du meg roter hun, men spør du mine søsken er hun 110 % i orden". Altså: Mor var etter deres mening klinkende klar tankemessig.

Relasjonen til mor i et endret sykdomsforløp

Etter hvert skjønnte jeg at mor begynte "å rote" - ikke mindre, men mer. Jeg opplevde at det å ta imot responser og gjøre selvstendige vurderinger ble vanskeligere for henne. I vår vestlige kultur blir verdien av å være selvstendig og en fornuftperson vektlagt. Kanskje var skamfølelsen hos mor knyttet til ordene kognitiv svikt og sykdomstilstanden dement. Skam vet vi er en ubehagelig, nedverdiggende følelse som oppstår når en frykter at andre synes mindre om oss på grunn av endringer eller et ønske om å skjule noe gjør noe med en. Ikke vet jeg. Kanskje kjente mor på noen vonde og destruktive følelser etter hvert som behovene for hjelp fra andre ble tydeligere. Det å måtte ta imot hjelp var for henne en ny og uvant situasjon. Skammen, fortvilelsen, nedslåttheten kunne så bli rettet mot henne selv. Kanskje var det dette "nye" som gjorde det vanskeligere for henne å opptre som før? Muligens oppfattet hun også sin egen situasjon som uverdigg, og at det derfor ble overordnet viktig for henne å holde på fasaden og egne meninger.

I dag kan jeg skrive at jeg hadde det privilegium å være en del av mor sine siste år. Jeg fikk oppleve min egen utilstrekkelighet og hjelpeløshet. Jeg fikk dessuten viktig lærdom ved å være vitne til hva som skjedde når mors livsvilkår endret seg. Mor hadde fått besøk av "en ubuden gjest", i form av en kognitiv svikt og en begynnende demens, i tillegg kom andre helseutfordringer. Kompleksiteten vi som familie var oppe i ga nye utfordringer som igjen ga ringvirkninger, bivirkninger, interaksjoner og uoverensstemmelser. Mors dygd hadde i alle år vært å snakke lite, det nye nå var

ordløsheten og famlingen etter ordene. Stilla ble annerledes, mer som "en vegg", og mer trykkende, nesten som en form for straff, revansj. Denne tidvise stumheten opplevde jeg som ødeleggende og påvirket relasjonene og tilknytningene våre. Språket og talen ble begrenset og meningene mer ugriper. Klangbunnen, tilknytningene oss imellom, ble satt på prøve. Å motta og respondere på meddelelsene hennes ble også mer utfordrende.

Mors påstander og holdninger kunne endre seg i løpet av minutter. Ofte kjente jeg meg ikke igjen i situasjonene eller standpunktene. Jeg lurte ofte på hva hun fortalte til andre om meg, og det plaget meg mer enn jeg ville vedgå. Derfor synes jeg det er viktig å få fram at en person med kognitiv svikt og demens berører flere enn seg selv. I dag kan jeg med hånden på hjertet si at nederlagene har blitt som noen "lærende holdeplasser" på livets vei. Våre samhandlinger og relasjoner forårsaket feiltakelser, benektninger og fornektninger, og i sum ga dette ringvirkninger som viser hva sykdomstilstander kan føre til i en familie. Kanskje mor opplevde denne fjerde av livets utviklingsfaser, som om hun holdt på "å falle av lasset". Hun forsvarte seg mer enn vanlig. Kanskje er det slik at når vi som personer mister litt av oss selv, eller opplever vansker i tilværelsen og i livet, når hverdagen blir vanskelig å mestre, så blir en redd og utrygg. I alle fall; personligheten hennes endret seg som følge av de nye påkjenningene. Jeg opplevde at mor prøvde å skjule hva hun slet med. Hun anstrengte seg for å virke bedre enn det hun var.

Å komme innenfor mors tankeverden var ikke lett. Hun tok mer plass og ble mer kravfull, særlig ettersom evnen til selvrepresentasjon ble mindre. Når hun ville krangle, klage eller kverulere, opplevde jeg henne enten som furten, ful eller utspekulert. Heldigvis hadde jeg en nabo som fortalte meg om mors feiloppfatninger og påstander. Overfor henne hadde mor sagt at hun betalte store summer i eiendomsskatt, og så videre. Det stemte ikke, for huset sto på oss og det var vi som betalte eiendomsskatten. De konkrete forholdene fikk ikke mor inn i hodet, og de ble jevnlig repetert og klaget over. Vi hadde blitt så rike og fått alt så billig, var noen av hennes påstander.

Tungsinn, misforståelser, feiltolkninger

Etter hvert fikk mor noe mer uforståelig over seg, og hennes væremåte ble mer alvorfull. Når vi to diskuterte ble diskusjonene raskt stoppet av mor. Hun oppga at "det enten var for sent eller for tidlig for henne", og at "vi måtte vente med å snakke om de tingene nå". Jeg tilstår at mors ord og væremåte såret. Oftere skjedde det misforståelser og feiltolkninger mellom oss. Jeg var glad i mor, men ingen nesegrus tilbeder. Jeg var rådvill, men skjønte etter hvert at det var jeg selv som måtte gjøre noe, ikke mor. I de periodene leste jeg i boka "En pinlig historie" av Dostojevskij. Der fant jeg trøst i ytringer som å ville det gode og så bli fortolket feil og oppfattet som latterlig, overdrevet følelsesfull og uforskammet. Dette var det flere enn jeg som hadde opplevd. Skal jeg være ærlig tror jeg det kanskje var slik jeg ble oppfattet i mine roller som datter og søster, men jeg kan ta feil.

Noen gløtt inn i mor datter relasjonen

Mor og jeg hadde felles gårdstun. Når jeg skulle bruke bilen på jobb hadde hun forventninger om at jeg skulle hilse "inn til henne" når jeg gikk forbi kjøkkenvinduet: En liten bagatell, men ut fra hva jeg så var hun sjelden eller aldri oppe så tidlig. Oftest var det også mørkt på kjøkkenet når jeg gikk forbi og kikket inn. På ettermiddagen - når jeg kom hjem fra jobb - hendte det at hun brått åpnet vinduet, og så kom repetisjonene og klagemålene.

Mannen min og jeg liker å ha det ryddig rundt husene på gården. Rett utenfor hennes inngang er det en lav mur av naturstein og et opparbeidet bed med blomster og busker. Blomsterbedet ble ofte kommentert. Realiteten var at mor ikke engasjerte seg i noen form for utearbeid. En gang det var besøk skrøt de besøkende av uteområdet. Jeg stod der sammen med dem og da forstod jeg at mor selv trodde at det var hun som luket, klipte og vannet blomsterbedet. Hadde hun vært frisk nok kunne det vært naturlig, for det lå slik til. Etterpå spurte jeg om når hun stelte i blomsterbedet. Svaret kom lynraskt: "Når du er på jobb". Jeg innvendte at du har jo vanskelig for å bøye deg, og dessuten er det også kronglet for deg å komme opp i det blomsterbedet. Det svarte hun ikke på. Ingen tvil; Vi lykkes ikke i å kommunisere fullgodt med hverandre. Noen ganger spurte jeg mannen min om å bli med meg når jeg gikk innom mor. Da vi gikk inn kunne mor si lakonisk; "Jaså, dekkan kjem to nå". Personligheten hennes var blitt annerledes, skeptisk, lite forutseende, og humøret ustabil.

Jeg byttet arbeidssted

I 2001 tok jeg et viktig valg. På det tidspunktet innså jeg at jeg ikkje lenger kunne plage verken mannen min eller meg selv med bekymringene knyttet til mor sin sykdomssituasjon. Jeg hadde fått bekymringsmeldinger fra hjemmesykepleien. Hun som vasket hos mor fortalte at mor ikke alltid gjenkjente henne. Mors funksjoner og tempo hadde dessuten blitt langsommere. Som familie så vi fortsatt ulikt på mors tilstand. Det jeg opplevde stemte ikke med hva mine søsken mente. Jeg gjorde mor sykere enn det hun var, var noen av kommentarer jeg fikk fra dem.

Tross jobbskiftet fra å være dagpendler til ukependler hadde jeg fortsatt rikelig anledning til å møte, hjelpe og se etter mor. Vi var alltid hjemme hver helg i tillegg til høgtider og friperioder. Slik jeg så det den gangen tenkte jeg at ansvaret for mor hadde jeg ikke alene. Jeg kunne fortsatt hjelpe til. Når vi var hjemme i helgene likte mor å bli bedt inn på mat. Hun kom aldri ubedt, men likte godt å bli invitert sammen med andre, naboer eller mine venner.

Mor og datter-relasjoner

Det var stor aldersforskjell mellom mine foreldre; 19 år. Mor og far var begge godt likt. Far hadde hatt et lett lynne og en personlighet som jeg bedre kunne identifisere meg med. Før fikk jeg vite at jeg lignet på far. I dag får jeg flere tilbakemeldinger på at

jeg utseendemessig blir mer og mer lik mor. Jeg ser det selv også. Far likte å bli vartet opp som de fleste menn på den tiden. Kanskje hadde mor satt seg selv til side mens han levde? Hun var enke i 22 år, og hadde muligens forventninger om en betingelsesløs omsorg i sin alderdom.

Mors vegringer for å ta avgjørelser ble ikke mindre med årene. Hun snakket mye om sin egen mor, og at relasjonene mellom dem hadde vært anstrengt. Jeg var glad i bestemor og hjalp henne ofte. Bestemor hadde hatt tillit til meg som fagperson, og mine hjelpetiltak var blitt satt pris på og hun ga uttrykk for det. Jeg har tenkt mye på om dette kan ha vært grunnen til at mor egentlig ikke likte meg når hun selv ble syk. Kan mor sine negative opplevelser relatert til hennes egen mor også ha vært årsaken til at mor og jeg kommuniserte dårlig?

Avklaring og forsoning

Når en som person har kognitiv svikt eller har fått sykdomsdiagnosen demens er selvsagt ikke vedkommende "bortreist hele tiden". Selv har jeg høyere utdanning innen sykepleiefaget, og over år med undervisning og veiledning av studenter har jeg vært i kontakt med disse pasientgruppene på ulike måter. Slik sett har jeg fått erfaring og innsikt i at arbeidet med disse pasientgruppene er meget krevende, ikke minst psykisk. Nå fikk jeg selv kjenne på hvordan rollen som pårørende var. Enklest opplevde jeg våre relasjoner når vi to var alene. Når en eller flere var til stede opplevde jeg at mor egget til strid. En ny og uventet erfaring, det var som hun ville demonstrere noe. I ettertid ga disse opplevelsene og erfaringene meg erfaringskunnskap til bruk i lærerrollen. For som personer er vi jo grunnleggende sett handlende personer i en kontekst.

Det ble en avklaring mellom mor og meg. Mor tok initiativet til en samtale en snørrik vinterdag, samenes nasjonaldag 6. februar, og i god tid før hun døde. Etterpå fikk vi gode dager sammen - en vår, en sommer og en høst - før mor døde i desember på sykehjemmet. Det som skjedde var at mor tok hånden min, det var tydelig at hun hadde noe på "hjertet". Jeg hadde fått et forvarsel, for da jeg var på besøk uka før fikk jeg inntrykk av at hun hadde "noe" hun ville fortelle meg. Etter samtalen med mor, hvor hun hadde begynt med ordene "Ingebjørg, eg har vore slem med deg", skjedde det en markant bedring i forholdet mellom oss. Mor ble mildere og hun ville oftere på besøk hjem til oss. Da kunne hun også skryte av hvor flinke vi hadde vært på gården, og hvor fint vi hadde gjort det. Slike ord hadde jeg ikke hørt ofte.

Professor Astrid Nordberg ved Umeå Universitet skriver i en artikkel fra 2017 om identitetsverdighet hos personer med demens. Der understreker hun at det er ikke uvanlig at personer med demens opplever korte, men klare øyeblikk. Det kan til og med skje med personer som framstår uten kontakt med seg selv og andre. Plutselig kan de vise at de forstår, husker og bryr seg. Disse klare øyeblikkene viser at ett sted finnes identiteten til personen med demens, og at den kan være bevart en plass. Mor døde det året jeg var blitt pensjonist. Hun ble 96 år. Hun hadde tatt initiativet til å

forsone oss, noe jeg er svært glad for. Jeg hadde vært forberedt på en tung periode om så ikke hadde skjedd.

Nok et hopp, ... og mitt forebyggingsarbeid

Etter mors død begynte jeg å skrive om mine tanker, følelser, opplevelser og erfaringer i et forsøk på å sette ord på et tabubelagt og sårbart tema. Som leser vil du kanskje spørre hvorfor. Mitt svar er at noe inne i meg protesterte. Jeg ville ikke at disse opplevelsene og erfaringene med mor skulle forbli tause eller gi meg depresjoner, sinne eller bitterhet. Forfatteren Jon Fosse beskriver dette på sin måte: "En må åpne og lukke dører, men de må smøres". Å skrive ble for meg å gå videre. Jeg ville ikke stenge ute verken tanker eller følelser. Samtalen med fastlegen, og samtalen med mor da hun tok hånden min og ba om tilgivelse og sa unnskyld hadde hatt en positiv påvirkningskraft i seg. Kanskje kjente mor meg bedre enn jeg selv trodde? Hun visste trolig at jeg hadde kontakt med følelsene og tankene mine, og at jeg ikke var en underdanig person.

Jeg er ikke redd for følelser. Det er jo også derfor jeg skriver denne historien fordi følelser bærer informasjon i seg. Å få tilgang til egne følelser handler om å erkjenne at våre følelser bor i ens kropp. Avleder vi tankene og følelsene kan vi miste kontakten med hvem vi er. Som leser vil du kanskje tenke at jeg er en person som vil framheve meg selv. Kanskje det, jeg innrømmer i alle fall at min rolle som datter også er farget av min fagprofesjon. Etter at jeg ble pensjonist hadde jeg mer enn nok tid til å besøke mor på sykehjemmet. På sykehjemmet hadde mor et godt rykte. Hun var snill, rolig og viste sin takknemlighet. Det å komme til helvete snakket hun på slutten åpent om, men mest med seg selv og da i timevis. Slik jeg tenkte den gangen, var at nå kom noe av hennes "innside ut". Disse samtalene ble en ny side ved mor som jeg var glad for å bli en del av. Hun ble opptatt av helvetet, og viste sin angst og uro for døden utad. Selv presten som besøkte henne fikk henne ikke bort fra tankene om helvetet. Samtidig var det fint å se at mor slapp mer og mer taket på frykten for døden. De siste månedene før hun døde fortolket jeg hennes som at hun "ville ordne opp inne i seg" både i forholdet til sin mor, men også takke sin tante, "fa-syster", og andre nærstående personer som hadde betydd noe for henne.

Etiske og moral moralske utfordringer

Jeg tenker at hver enkelt av oss har et ansvar for hvordan vi samhandler. Forholdet imellom oss mor, meg og til dels mine søsken ga jeg etter hvert navnet "The Never Ending Story". Som eksempel kan nevnes forberedelsene til mors begravelse. Tre av oss søsken hadde samtale med presten hjemme hos meg. Etter at mine to søsken hadde opphøyet mor på ulike måter, tok jeg ordet på slutten på samtalen og sa at det også var andre sider ved mor. Etterpå fikk jeg høre fra mine søsken at de hadde vært oppbrakte over at jeg snakket så åpent om mor. Et annet eksempel var at jeg etter mors død fikk kritikk av mine søsken for at jeg gjentatte ganger hadde kontaktet de ansatte på sykehjemmet når jeg var på besøk til mor. Kritikken gikk ut på at jeg hadde gått inn på vaktrommet for å snakke om mors situasjon. For meg hadde dette vært selvfølgelig handlinger som datter og nærmeste pårørende. Noe annet ville for meg

ha vært unaturlig. Når jeg snakket med legen på sykehjemmet, eller med sykepleierne på vaktrommet, hadde jeg ikke kommunikasjonsproblemer. Vi snakket åpent og greit sammen. Personlig opplevde jeg ikke noe negativ respons når jeg kontaktet dem. Tvert om synes de at det var riktig at jeg involverte meg.

Min historie er farget av mitt ståsted, min personlighet og bakgrunn. Mor er død og hun kan ikke forsvare seg. Mine søsken lever og er voksne, oppegående og skrive- og taleføre. Hvis mine søsken skulle skrive sine historier om mor ville disse selvsagt ha blitt annerledes.

Ulike personligheter og preferanser

Mors sykdomsforløp gikk over år, og jeg kunne ikke unngå å legge merke at både mor og vi som søsken hadde ulike tankesett. Oppfattelsen mine søsken hadde om mor ble stående også etter hennes død. Mor hadde vært klar til det siste. Denne oppfatningen grublet jeg over, og da jeg senere leste mors journal ble deres standpunkt ytterligere innfløkt. Svart på hvitt framkom det i den håndskrevne søknaden om innleggelse at mor hadde alderssvækkelse ikke bare fysisk, men også kognitivt. Hva var det da vi hadde vært uenige om?

Heldigvis hjalp humoren meg til å tenke at det finnes mange former for logikk, og ikke minst vinklinger når det gjelder å vinne fram med egen argumentasjon, eller å forsvare eller ta avstand fra en kjensgjerning. For meg ble denne selvmotsigelsen en drivkraft til å skrive om disse utfordringene.

Rasjonalitet er ikke en egenskap ved oss som personer, men den har i stor grad betydning med hvordan vi oppfatter og forholder til omverden. Slik jeg ser det er det sammenhenger mellom rasjonalitet, følelser, handling, gjerninger og væremåter. I denne skriveprosessen har jeg flere ganger blitt spurt om jeg ville hevne meg overfor mine søsken gjennom å skrive historien om mor. Mitt svar er et klart NEI. Mitt ønske med historien er å vise utfordringene i rollen som pårørende. Det er vanskelig å se seg selv utenfra, og selv er jeg ikke feilfri. Jeg har min fagbakgrunn, og kanskje ble den delen av meg for sterk i møtene med mor og mine søsken. Samtidig var også jeg i en sårbar situasjon. Som datter hadde jeg det vanskelig, og det er den erfaringen jeg vil dele med andre gjennom å skrive denne historien.. Samtidig må jeg nevne at mor også hadde nytte av min fagkompetanse. Jeg visste råd når mor falt og fikk blodansamlinger på kroppen etter fall, eller ble "borte" på grunn av blodtrykksfall. Like ens når blodtrykket hennes steg til slike høyder at hun ble omtåket og mistet balansen, eller når hun ga uttrykk for svimmelhet og ubehag. Mor misforsto ofte i situasjonene hvor hun skulle til undersøkelser. Selv var hun overbevist om at hun skulle til ulike operasjoner. Mors medisiner var heller ikke lette for legen å dosere "riktig", Da kunne jeg komme med innspill. Personlig fikk jeg følelsen av at mor var glad og trygg for at jeg ga henne denne formen for hjelp og støtte.

Mors journal

Mors journal åpnet opp noen "dører" hos meg. Med journalen i hånden stilte jeg igjen spørsmålet; Hva var det egentlig saken handlet om? Det spørsmålet hadde jeg stilt meg selv mange ganger og undret meg over hvordan og hvorfor mine søsken alltid hadde vært så skråsikre på at mor var "klinkende klar", noe de også fastholdt etter hennes død. På nytt kommer den russiske forfatteren Fjodor Dostojevskijs ord til rette. "Mennesket det er hemmeligheten. Med denne hemmeligheten er det jeg arbeider, fordi jeg selv vil være menneske". Tenk å ha et slik sjelfullt syn på oss som personer.

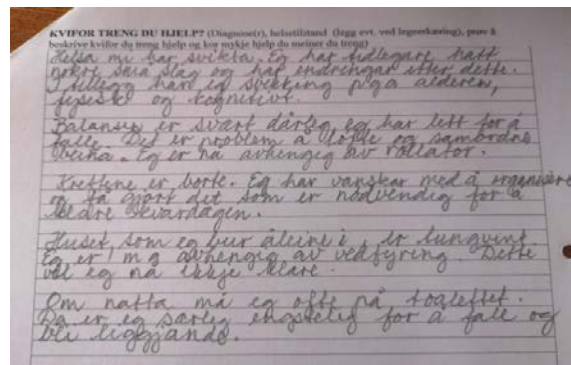
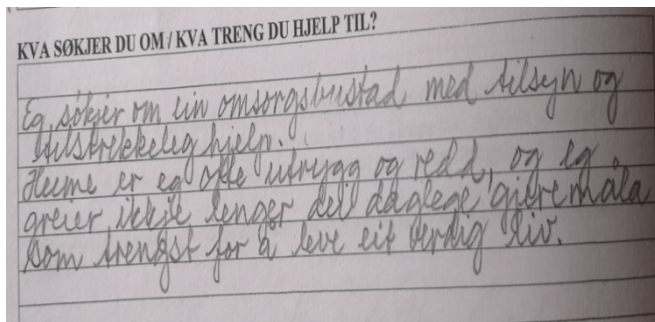
Mitt hodebry hadde vært relatert til kommunikasjon, relasjoner og nå stadfestningene i journalen. Alt stod i motsetning til hverandre. Dette var komplekst og det er kanskje slik det blir når sammensatte virkeligheter, opplevelser og erfaringer kommer inn i en familierelasjon og skal håndteres i én fellesskapsrelasjon. Filosofen Søren Kierkegaards knappe sitat om at "livet leves i fortid og skjønnes i ettertid" har jeg alltid likt fordi det uttrykker essensen der jeg satt med journalen i mine hender og ble så paff, så paff. Forfatter Karen Blixens ord inspirerte også: "Vi maa præge livet mens vi har makt over det, at det ikke skal lukke sig naar vi gaar ud af det, uten spor."

For meg hadde det vært ulike utfordringer med det å være pårørende. For meg handlet det også om at ubehaget jeg opplevde følte urimelig, og det tappet meg for krefter samtidig som det ga krefter. Rent moralsk må det være lov å blåse støv av hverandres virkelighetsoppfattelser, stille spørsmål ved påstander, argumenter, samt forsøke å tydeliggjøre egne eller etterprøve andres meninger og tanker om en skal lære noe av vår uenighet. De fleste av oss vil nødvendig bli irettesatt, og det er lett å gå i forsvar. Jeg tenker at forsvarsmekanismene våre er helt avgjørende for vår eksistens, samtidig kan utstrakt bruk gjøre at uenigheter blir vanskeligere å håndtere og det påvirker relasjonene mer enn en kanskje først tror. Det var mine søsken som tok arbeidet med å skaffe mor omsorgsbolig. Jeg var sikker om at dersom jeg ble del av den prosessen ville mor ha oppfattet at jeg ville ha henne ut av huset.

Innleggelse i sykehjem

Søknaden om omsorgsbolig lå i mors journal, og var det første dokumentet jeg leste etter hennes død, jamfør de to bildene nedenfor. I søknaden bekreftes det vi søsken hadde vært uenige om over år. Mor fikk ikke omsorgsbolig, men derimot en sykehjemsplass. Det skjønner jeg godt ut fra hva jeg selv hadde observert, og nå kunne sammenholde med hva som var skrevet i søknaden.

Overfor meg argumenterte mine søsken med at grunnen til at mor fikk sykehjemsplass var at den sommeren var det flere ledige plasser. Selv syntes jeg det var "en tynn påstand" fordi mors eldre venninne ikke hadde fått plass. Hun hadde søkt, men fått avslag med begrunnelsen at "hun ikke var syk nok". Senere ble argumentet til mine søsken endret til at innleggelsen var viktig for ivaretagelsen av mors verdighet.

Etter at mor kom på sykehjemmet framsto helsetilstanden hennes, ut fra lesingen i journalen, ofte som uforandret, år inn og år ut. Hennes hukommelse og forståelse skurret fortsatt, men mor var stille og rolig. Heldigvis likte mor seg godt på sykehjemmet. Vi var alle glade for at mor trives, og i takknemlighet ville jeg arrangere en sommerfest for henne og de andre pasientene med pårørende på mors avdeling. Jeg snakket først med mor, og hun var positiv. Før jeg gikk hjem gikk jeg innom vaktrommet. Planen ble godt mottatt og datoen for festen bestemt. Mor, som først hadde vært positiv innstilt til festen, ble etter hvert mer motvillig. Jeg tydeliggjorde overfor henne at invitasjonen var frivillig. Festen ville bli gjennomført, men at det ikke måtte oppleves av henne som tvang å delta på festen. Det endte med at mor kom i følge med to av mine søsken; en overraskelse, for ingen av dem hadde gitt beskjed om at de ville komme. Tillit eller ikke til hverandre, festen ble en suksess. To ansatte representerte avdelingen og nær samtlige pasienter og flere pårørende deltok. Enkelte naboer som ressurspersoner var også blitt invitert og deltok. Vi hadde tatt bilder og noen små videosnutter. Alt av bilder ble kopiert og satt inn i en liten billedbok. Video og bilder ble dessuten lagret på en minnepenn. Personalet fortalte oss senere at av den grunn ble festen gjentatte ganger i fellesrommet på sykehjemmet sendt i reprise på "storskjerm". Dermed kunne både pasienter og pårørende gjenoppleve festen, enten alene eller sammen med pårørende og ansatte.

Sluttord

Mors sykdomsdiagnose fikk jeg kjennskap til i henvisingsbrevet oversendt fra min fastlege etter at jeg hadde tatt kontakt med ham i 2001. Den gang ønsket jeg en henvisning til en fagperson for å få klarhet i om jeg tok feil eller gjorde mor sykere enn hun var. Det jeg ikke visste den gangen var at mor og jeg hadde samme fastlege. Etter noen måneder fikk jeg et brev fra fastlegen med henvisninger til fagpersoner jeg kunne kontakte. I svarbrevet hadde fastlegen benyttet sykdomsdiagnosen Senil dement når det gjaldt mor. Jeg ringte tilbake for å fortelle ham at jeg ikke trengte henvisningen. Hva jeg hadde tenkt, men ikke sagt ble bekreftet i svarbrevet.

Den faglige støtten fra fastlegen ble til stor hjelp for meg, like ens tilgangen til mors journal som jeg fikk kjennskap til på slutten av skrivekurset. Etter å ha lest journalen kontakter jeg en fagperson på demensproblematikk ved Ullevål Universitetssykehus, Oslo. Jeg ønsket en samtale om de etiske utfordringer ved å skrive "min" historie under fullt navn. Svaret var at så lenge jeg skrev ut fra et subjektivt og personlig

perspektiv var det etisk forsvarlig. Fagpersonen poengterte videre med at det var viktig å dele erfaringskunnskap, fordi denne kan ha overføringsverdi og således er etterspurt i vår verden hvor åpenhet har verdi. Manglende åpenhet og unyansert kunnskap om demensproblematikk ødelegger mange fasader og mellommenneskelige forhold. Demens er krevende både for pårørende, helsevesenet og samfunnet. Forskningen på området var heller ikke godt nok dekket, mente fageksperten. Senere kontaktet jeg en forsker ved Senter for Medisinsk etikk. Vedkommende leste det jeg hadde skrevet, og hadde samme argumentasjonen som fagpersonen ved Ullevål Universitetssykehus. Begge poengterte betydningen av åpenhet rundt sykdomsdiagnosen demens, og begge understreket behovet for økte kunnskaper om hvordan relasjoner påvirkes av sykdommen.

Det kan ikke generaliseres ut fra denne historien. Likevel håper jeg at historien kan være til hjelp for helsepersonell i deres samhandling med pårørende, særlig overfor dem som opplever og erfarer at de ikke blir forstått eller mistolket. For egen del vil jeg legge til at jeg har stor tro på åpenhet. De sosiale normene knyttet til demensproblematikk er sterke. Dette kan være av grunnene til at det lite er skrevet om temaet. Ønsket mitt med min historie er at denne blir et bidrag og er til hjelp og nytte for fagpersoner i møtet med demente og deres pårørende.

Ingebjørg Strand, født i 1948 i Ulefoss. Hun har mer enn 40 år arbeidet i helsesektoren innen ulike fagområder, og vært ansatt ved ulike sykehus og høyskoler. Hun har ledererfaring som oversykepleier, tatt videreutdanning i anestesio- og helsesøsterutdanning, godkjent fagligveileder i sykepleietjenesten, og praktisert som høyskolelektor, førstelektor og forsker. Etter embetseksamen ved Universitetet i Oslo, UiO, ble hennes interesseområder smertelindring, sykepleieteori, menneskesyn, læring, teori og praksis. Disse fagområdene som omslutter disiplinene sykepleie og pedagogikk har for henne som underviser, veileder og forsker vært lette å kombinere. Fra 2001 har hun vært ansatt ved OsloMet-storbyuniversitetet. Hun har også skrevet i ulike fagtidsskrifter.

Kjell Hole

Eit dikt om døden, ein kamp for livet

Innleiing

Den walisiske poeten Dylan Thomas ga i 1951 ut eit gripande dikt om døden; «Do not go gentle into that good night». Døden er ikkje til å spøke med. Han kan melde seg utan varsel, nådelaus bak neste hjørne, men han kan og vere venta og komme sakte sigande. Då er det tid til å førebu seg. Av og til kan vi lese: «Han døydde mett av dagar», eller «han sovna stille inn, med alle sine næraste rundt seg».

Kva som er beste og verste måten å døy på, er ikkje opp til meg å svare på. Dylan Thomas meinte i alle høve at vi ikkje skal gje oss over, vi skal ikkje ta lett på døden. Ein skal kjempe og stå imot døden så lenge ein kan, for å fullføre sine oppgåver i livet på jorda. Då kan budskapet vere: «Han kjempa lenge ein tapper kamp og forlet oss til slutt i stor ro og med flagget til topps».

Opninga

Første strofa i det diktet opnar med det som også er blitt overskrifta på heile diktet. Det startar slik:

«Do not go gentle into that good night,
Old age should burn and rave at close of day;
Rage, rage against the dying of the light.»

Til hundreårsdagen for Dylan Thomas sin fødsel, vart diktet i 2014 omsett, eller gjendikta til norsk, av poeten Åsmund Bjørnstad. På nøkternt nynorsk lyder første strofa slik:

«Gå ikkje mild inn i di gode natt,
Høg alder skulle stri når dagen lid,
slåst, slåst av trass i lyset som er att.»

Denne omtalen skal ikkje handle om gjendiktinga. Grunnen til at eg likevel innleier med å vise den første strofa på norsk, er at Bjørnstad personleggjer diktet. Der Thomas skriv «into that good night», som på engelsk er ein sterk metafor for døden, er det på norsk blitt «inn i di gode natt». Det blir ikkje like sterkt, og i tillegg brukar Bjørnstad ein *apostrofe*; han tiltalar ein person direkte, der Thomas har ein meir generalisert og upersonleg innretning – ei allmenngjering - som gir formuleringa ekstra kraft. Med formuleringa «into that good night» har han skapt ein distanse, ein avstand, som går gjennom heile diktet fram til siste strofe. «That good night» er eit sterkt uttrykk for døden, ei natt, eit mørker - slutten. Døden er like endeleg for alle.

Diktet har seks strofer, og kan delast i tre bolkar. Den første strofa, som eg alt har sitert i starten, varslar oss om kva diktet skal handle om. Dei fire neste strofene viser korleis ulike menn møter døden. I den siste strofa vender dikteren seg til faren. Med *strofe* viser eg her til det som vi i daglegtale kallar *vers*, medan eg kallar den enkelte verselinja for *vers* eller *verselinje*, slik desse termene blir brukt i fagmiljøet. Heile diktet, på engelsk og i norsk gjendikting, er gjengitt på siste side.

Korleis diktet tematiserer døden

Dylan Thomas skreiv dette diktet til sin døyande far. Diktet opnar med ei sterk utsegn: «Do not go gentle into that good night». Bodskapen er klar og tydeleg: gå ikkje lett i døden, gje ikkje opp utan kamp, ver førebudd, gje ikkje etter for døden utan motstand. I andre og tredje verselinje kjem oppskrifta på metoden: «Old age should burn and rave at close of day; / Rage, rage against the dying of the light». «Slåst, slåst av trass i lyset som er att».

Dei gamle skal kjempe og rase mot lyset som kverv når dagen ender, når døden melder seg. Slik er scena sett i første strofe. Når alderdomen melder seg og døden truar, då skal vi ikkje gje oss ende over, men slåst og rase mot den ublide lagnaden som er enden på livsferda, på det gode livet. Kanskje kan ein enno få gjort noko nyttig og bra? Bodskapen vert gjenteken i dei fire neste strofene, med referanse til menn med ulik ståstad og ulike føresetnader.

Andre strofa lyder slik:

«Though wise men at their end know dark is right,
Because their words had forked no lightning they
Do not go gentle into that good night.»

Her er det vise eller kloke menn som er i fokus. Sjølv om kloke menn veit at mørkret og døden kjem, må dei ikkje gje seg over for lett. Dei veit at døden er uunngåeleg, men dei kjenner seg ikkje nøgd med det avtrykket dei har sett etter seg i verda. Deira ord har kanskje ikkje slått ned som klare lyn og hatt ein varig verknad. Dei skulle gjerne prøve meir og kan derfor ikkje «go gentle into that good night». Dette gjeld for alle vise menn, kven dei enn måtte vere, ser det ut til. Men, kan det og være ein referanse til faren? Dylans far var ein godt skolert lærar, ein klok mann, som las Milton, Blake og Shakespeare for son sin frå han var ein liten gut. Men kanskje møtte han døden med ei kjensle av ikkje å vere klar, med mindreverd og sorg? Skulle han mana til strid og fått til meir?

Strofe tre tek for seg gode menn:

«Good men, the last wave by, crying how bright
Their frail deeds might have danced in a green bay,
Rage, rage against the dying of the light.»

Kven er dei gode menn og kva fekk dei til? Det kan kanskje vere profetar, helgenar, høvdingar, velgjerarar. Ekstraordinære menn, som levde for å gjere verda til ein betre plass. Menn som sette spor - gode menn. Men likevel, på den siste båra, mot undergangen, skrik dei ut kor lystig dei kunne dansa i ei grøn bukt, om deira gode dygder kunne ha blitt sett og verdsett noko betre. Men så er det brått for seint, slutten er komen. Derfor raser og slåst dei framleis mot «the dying of the light».

I strofe fire er det ville menn som er i fokus:

«Wild men who caught and sang the sun in flight,
and learn, too late, they grieved it on its way,
Do not go gentle into that good night.»

Her snakkar Dylan Thomas om «ville» menn. Villmenn, som lever livet utan tanke på døden, som lever sitt liv i fulle drag medan sola skin, utan sut og sorg, utan å bry seg med konsekvensar. Det kan vere menn med stort mot, kongar og krigarar, eller kanskje kunstnarar og bohemar. Sorga og saknet melder seg først når sola går ned. Solnedgangen som slepp mørkeret fram, som representerer døden, kjem for brått på dei. Då er dei ikkje klare til å gå milde inn i si gode natt. Dei skulle også hatt meir tid til storverk og sett fleire spor etter seg.

Og kva med dei alvorlege menn?

«Grave men, near death, who see with blinding sight
blind eyes could blaze like meteors and be gay,
Rage, rage against the dying of the light.»

Alvorlege menn med sviktande syn i alderdomen kan stundom få eit klarsyn, eit syn av skinande meteorar. Alvoret har styrt livet deira. For seint ser dei at dei med mindre alvor og meir skjemt kunne opplevd fleire gleder. Då kunne gleda fått større rom og mangt kunne vore annleis. Derfor raser dei mot lyset som døyrt bort.

Slik tar diktet for seg korleis ulike menn, frå kvar sin ståstad, blir overrumpla av den mørke natta, av slutten på livet. Diktaren meiner at dei ikkje skulle godtatt døden utan kamp, dei skulle stått imot. Dei kjenner alle at dei skulle ha utretta meir. Fordi dei alle visste at døden er uunngåeleg, skulle dei gjort meir ut av livet. Dei skulle ikkje ha gått milde inn i den mørke natta.

I den sjetta strofa tiltaler Dylan Thomas sin eigen far direkte:

«And you, my father, there on the sad height,
Curse, bless, me now with your fierce tears, I pray.
Do not go gentle into that good night.
Rage, rage against the dying of the light.»

Medan Dylan Thomas i dei fem første strofene skriv allmenne åtvaringar og oppmodingar til ulike menn, med avstand til sin eigen far, skifter han fokus her. Faren er ikkje *wise*, *good*, *wild* eller *grave*; han er kanskje alt dette? Han er i alle høve Dylans eigen far, ein eigen kategori, på godt og vondt. Og det sonen ber om til slutt, i ei intens bøn, er at far hans, med sine bistre tårer, på same tid skal både fordømme og velsigne han. Ein umogleg motsetnad? Og kvar er faren «on the sad hight»? Ligg han på dødsleiet i si høge seng, eller er han meir liv laga?

I alle høve ber Dylan om noko nær umogleg – både velsigning og fordømming. Men kanskje er dette og ein referanse til den doble budskapet som gjennomsyrrer heile diktet: døden er uunngåeleg. Alle veit at den vil komme, vi er alle dømt til døden. Samstundes er vi ikkje klare til å godta han når han melder seg. Derfor kjem dei to gjennomgåande refrenga til slutt i diktet – først det mildare – «do not go gentle into that good night» - og til sist det krasse og utfordrande «rage, rage against the dying of the light». Slik ber han far sin «gå ikkje mild inn i di gode natt / Slåst, slåst av trass i lyset som er att». Og kanskje er det og ei melding til diktaren sjølv; gå ikkje lett i den uunngåelege døden, gjer deg klar, sett spor, gi livet innhald medan du har det.

Ei streng diktform, ein «villanelle»

Diktet er skriva som ein villanelle, ei verseform som først oppsto i Frankrike på andre halvdel av 1500-talet, som ei etterligning av landlege hyrdedikt. Den er sjeldan brukt i vår tid, og dette diktet av Dylan Thomas er kanskje det best kjende eksempelet på ein villanelle i engelsk poesi.

Villanellen har ei krevjande, fast form. Den skal ha seks strofer, der dei fem første er tersettar – tre verselinjer - og den siste strofa er ein kvartet, altså fire verselinjer. Til saman blir det i alt 19 vers eller verselinjer.

Det skal vere to refreng som går igjen i diktet. Det første refrenget er alltid første vers i første strofe. I dette diktet er det «Do not go gentle into that good night». Det blir gjentatt som siste vers i strofe to og fem, og nest siste vers i strofe seks. Det andre refrenget, «Rage, rage against the dying of the light», er siste vers i første strofe, og det blir gjentatt som siste vers i strofe tre, fem og seks. Dei to refrenga, etter kvarandre, avsluttar diktet.

Dei to refrenga skal også rime med kvarandre, slik dei gjer i dette diktet med «night» og «light». I tillegg skal det andre verset i kvar strofe rime. Rimmønsteret blir då ABA i dei fem tersetane og ABAA til slutt i kvartetten. I tillegg til enderimet er det fleire døme på bruk av bokstavrim – allitterasjon. Det første refrenget er eit godt døme: «do not go gentle into that good night». *Gentle* og *good* er trykksterke ord med same konsonant. I det andre refrenget er det først gjentakninga av ordet *rage*, men ein får også ei kjensle av allitterasjon i orda *dying* og *night*. Sjølv om dei startar med ulik bokstav gjer lydbiletet at det verkar som eit bokstavrim. Eit anna godt døme finn vi i strofe fire: *blind eyes could blaze...*

Diktet har også døme på versbinding. Med versbinding meiner vi samanheng mellom to linjer, slik at ein må lese linjene utan stopp for å få tak i meininga. Dette ser vi i strofe to, der andre og tredje vers heng saman. I strofe tre er det same tilfelle mellom vers ein og to, og i strofe fem er det versbinding mellom linje ein og to. Ein kan også legge merke til at der det er versbinding er det ikkje komma etter linja, slik det elles er i heile diktet. Villanellen har ikkje krav til ein fast metrisk form, men er oftast dikta på jambisk pentameter.

Med så strenge krav, ei så rigid form, blir villanellen lite brukt. Den eignar seg best i dikt der forma kan vere med å understreke eller legge vekt på innhald som er sterkt bydande. Krava til form, rim og repetisjon set snevre grenser for ordbruk og setningsbygnad. Forma trumfar innhaldet, slik at innhaldet lett kan bli tvitydig og krevjande å tolke. I dette diktet er det til dømes mange einstavingsord, og setningane blir brå og krasse, av og til vanskelege å forstå rett fram. Trass i strenge formkrav maktar Dylan Thomas å få fram eit rytmisk og musikalsk lydbilete. Åsmund Bjørnstad klarer det same på norsk.

Dylan Thomas – liv og dikting

Dylan Thomas var fødd i Swansea i Wales i oktober 1914. Faren var overlærer i engelsk ved Swansea Grammar School, han var ateist, medan mora Florence var frikyrkjeleg. Foreldra kom frå eit walisisk kjerneområde og kunne walisisk, men det vart ikkje brukt i heimen. Dylan hadde som barn svak helse, var plaga med bronkitt og astma og vart dulla med av mora. Han viste tidleg interesse for ordleikar, rim og regler. Han har sjølv sagt «Eg måtte etterlikne og parodierte ... lære kva som fekk ord til å kitle, slå og flamme, fordi eg ville vite kva eg ville skrive før eg kunne skrive eller visste kva eg ville skrive».

På skulen likte han seg dårleg, engelsk var det einaste faget han arbeidde med og han slutta på skulen som sekstenåring, utan eksamenspapir. Då prøvde han seg litt som journalist, men vart buande heime. Fram til han fylte 20 år skreiv han 80 prosent av dikta sine og gav ut si første bok. Han hadde store ambisjonar og var svært sjølvmedviten. «Hadde ikkje Milton alt skrive *Paradise Lost*, hadde eg tatt fatt», skriv Bjørnstad at han skal ha sagt.

Dylan Thomas vann ikkje lett åtgang i heimlandet Wales og i den engelske ditktarverda, som var meir oppteken av klassisk danning og akademisk skoling. Thomas var i opposisjon til denne tradisjonen. Hans varemerke var nettopp «hans intense opprør mot den innadvendte, respektfulle holdningen han fant i mye av den engelske diktningen» skriv Haarberg m.fl. i boka *Verdenslitteratur – den vestlige tradisjon*.

Dylan Thomas høyrde heime i mellomkrigstidas poesi, med innslag av modernisme og surrealisme, samtidig som han ikkje var framand for romantiske innslag eller konvensjonelle former. Etter at andre boka hans, *Twenty-five poems*, kom ut i 1936, vart han sett på som «den fremste anglo-walisiske poeten og avantgarde av første grad», for nok ein gong å sitere Bjørnstad. Dikta hans var fylte med lys og frie

bokstavrim, klangar og farger, heilt ulikt dikt med meir intellektuelle referansar. Han insiterte på at orda sa det dei sa, dei sto ikkje for noko anna. Om metaforane av og til var utydelege og orda sprikte, skapte han song og rytme, og bakanfor låg det likevel ei meining og ein bodskap.

Frå ung alder levde Dylan Thomas eit hardt liv, han festa og drakk og arbeidde hardt. Det vart ikkje betre etter at han i 1937 gifta seg med den eitt år eldre og frisinna Caitlin Macnamara. I 1939 fekk dei sin første son Llewelin. Foreldreansvaret var eit sjokk for dei begge. Kjeldene skriv at Dylan gjekk på fylla i fjorten dagar. Ekteskapet var stormfullt og økonomien heile tida haltande. Men Dylan Thomas var ein legendarisk og høgt verdsett opplesar, og han vart mykje nytta av BBC. Forma hans sameiner den walisiske ordmusikken med klassiske engelske verk. Som skald og opplesar fornya han diktet som munnleg form. Slik fekk han stor innverknad, ikkje minst på sanglyrikken.

Dylan Thomas har vore til inspirasjon for mange. John Lennon plasserte han på omslaget til LP'en «Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band» og Paul McCartney har sagt at den viktigaste påverknaden både på Bob Dylan og John Lennon var denne walisiske skalden. Andre sentrale musikknamn med gjeld til Dylan Thomas er Charlie Watts i *Rolling Stones* og Van Morrison. Det vert også hevda at Bob Dylan fann sitt nye etternamn etter å ha lest Dylan Thomas.

Det kanskje mest kjende verket etter Dylan Thomas er høyrespelet *Under Milk Wood*, som seinare vart filmatisert med Elisabeth Taylor og Dylans walisiske ven og svirebror Richard Burton i hovudrollene. Då Burton døyde i 1984, vart han gravlagd med Dylans «*Collected Poems*» på brystet.

Dylans Thomas sitt store gjennombrøt kom i USA, der han hadde fleire opplesings-turnear dei siste åra av sitt liv. I november 1953 var han på sin fjerde opplesningsturne i USA. Etter fleire dagar med drykk og svir, seine netter og tung medisiner, døyde han i New York 9. november, 39 år gammal. Diagnosen var akutt alkoholforgifting og massiv hjerneskade. Andre kjelder nemner og diabetes og lungebetennelse. Eit stormfullt liv og ein stor diktar vart borte, alt for tidleg.

Do Not Go Gentle into That Good Night

Det er ei fin oppleving å høyre Dylan Thomas lese sine egne dikt. Det er lett å finne eksempel på nettet. Han hadde ei djup røyst og ei sterk og overtudande innleving i det han las. Diktet som er omtalt her, vart som før nemnt skrivi i 1951 til faren, som då låg for døden. Men faren døyde ikkje før året etter, i 1952, to år før Dylan sjølv døyde, utarma av slit, alkohol og uhelse.

Til slutt: kven skreiv han eigentleg dette diktet for? Var det til faren eller til seg sjølv? Det kan det vere grunn til å spekulere på. Dylan Thomas brende sitt lys i begge ender og hadde sjølv gode grunnar til å ikkje gå «mild inn i si gode natt». Ikkje minst hadde

han gode grunnar til sjølv å slåst mot det døydande lyset, «rage, rage against the dying of the light».

DO NOT GO GENTLE INTO THAT GOOD NIGHT

Do not go gentle into that good night,
Old age should burn and rave at close of day;
Rage, rage against the dying of the light.

Though wise men at their end know dark is right,
Because their words had forked no lightning they
Do not go gentle into that good night.

Good men, the last wave by, crying how bright
Their frail deeds might have danced in a green bay,
Rage, rage against the dying of the light.

Wild men who caught and sang the sun in flight
and learn, too late, they grieved it on its way,
Do not go gentle into that good night.

Grave men, near death, who see with blinding sight
blind eyes could blaze like meteors and be gay,
Rage, rage against the dying of the light.

And you, my father, there on the sad height,
Curse, bless, me now with your fierce tears, I pray
Do not go gentle into that good night.
Rage, rage against the dying of the light.

GÅ IKKJE MILD INN I DI GODE NATT

Gå ikkje mild inn i di gode natt.
Høg alder skulle stri når dagen lid,
slåst, slåst av trass i lyset som er att.

Ein vismann som veit ingen mørkret batt,
men aldri flekte ordlyn mot til strid -,
går ikkje mild inn i si gode natt.

Ein god mann, som, kvar bære blik, skrik:
At vesle eg ha våga dansa vågen vid -,
slåst, slåst av trass i lyset som er att.

Ein villmann som i song tok sola att,
men såg for seint med sorg kva veg ho skrid,
går ikkje mild inn i si gode natt.

Ein alvorsmann som døyr, men blindt tafatt,
ser ein blind skin meteorglad fri,
slåst, slåst av trass i lyset som er att.

Og du, far, der du ligg høg og bratt,
slå, sign meg med din strigråt, det er tid.
Gå ikkje mild inn i di gode natt.
Slåst, slåst av trass i lyset som er att.

Øversett til norsk av Åsmund Bjørnstad i
boka *Dylan Thomas: Dikt på min gebursdag*
utgitt av SolumBokvennen 2014.

Kjell Hole, født 1945 på Vestnes i Romsdal. BA Trinity College 1968, Cand. Polit. ved UiO 1974, med hovedfag i statsvitenskap. MA i helseledelse ved Leeds University 1978. Har arbeidet i Helsedirektoratet, vært sekretær for Statens sykehusråd og Sosialkomiteen i Stortinget og planleggingssjef hos Sykehusrådmannen i Oslo. Var sentral i utformingen av bydelsreformen i Oslo og første administrasjonssjef i Sogn bydelsforvaltning 1988-1993. Var selvstendig konsulent i fire år. Fra 1997 til 2006 Personal- og organisasjonsdirektør ved Rikshospitalet og senere spesialrådgiver ved Oslo Universitetssykehus. Kjell er sertifisert coach i International Coach Federation.